

De kristnas hemska katastrofer

**Osmanernas och ung-turkarnas
folkmord i norra Mesopotamien
1895 / 1914-1918**

**Av ögonvittnet
Fader Ishak Armale**

**Bet-Prasa & Bet-Froso
Nsibin**

Osmanernas och ung-turkarnas massakrer i norra Mesopotamien De kristnas hemiska katastrofer 1895/ 1914-1918

Av ögonvittnet
Fader Ishak Armale

© ACSA, Assyrian-Chaldean-Syriac Association

Beth-Prasa & Beth-Froso
Nsibin

Sayfe b Beth-Nahrin: 3

Osmanernas och ung-turkarnas
massakrer i norra Mesopotamien
De kristnas hemska katastrofer
1895, 1914-1918

Av ögonvittnet
Fader Ishak Armale

Översättning
Ingvar Rydberg

Bokförlaget Nsibin
2005

Frose dē Nsibin: 56
Lišono swedi: 6
Ṭboco qamoyo: Šboṭ 2005

Redaktör: Jan Beth-Şawoce

Original titel *Al-Qusara fi Nakabat al-Nasara*, 1919, Beirut-Libanon

Faršëğno d iboco

Gillestigen 3, 151 52 Södertälje-Sverige

betsawoce@hotmail.com

ISBN 9188328-46-5

Bokens sponsorer

Edip Özgün (Ruhyo)
Ferit Bıçakçioğlu
Malak Jokhadar
ACSA-Assyrian-Chaldean-Syriac Association

Innehåll

Förord

Ärkebiskop Ishak Armale, kort biografi

1- Gångna händelser i Mesopotamien

Mardin

Kristendomen i norra Mesopotamien

Den politiska historien i Mesopotamien

Araberna och norra Mesopotamien

Muslimerna och norra Mesopotamien

Den Artukiska dynastin (1095-1421)

Karakoyunlu-emirerna (1410-1468)

Akkoyunlu-emirerna (1468-1514)

Det osmanska riket

Diyarbakeris guvernörer
framkallar nya tragedier

Den armeniska staten

Den armeniska kyrkan

Den syrianska kyrkan

Den kaldeiska kyrkan

De latinska missionärerna

De protestantiska missionärerna

2- Massakrerna 1895, kända som upproret

Diyarbekir

Sa'diye

Miyafarkin

Karabash

Katrabel

Edessa / Urfa

Tel-Arman

Goliye eller Kesor

Benebil

Kal'at Mara och Za'faran-klostret

Mansuriye

Nusaybin och Turabdin

Viranshehir och Derike

Mardin

3- Det stora krigets katastrofer-

från deras begynnelse i juni 1915

Krigsförklaring

Turkiet och kriget

En protest mot Tyskland och Österrike

Turkarnas aggression

Mardin och det orättfärdiga kriget

3-10 augusti

De katolska prästernas och biskoparnas nit

Krigsförklaringen

Mobiliseringen

11-20 augusti

Mobiliseringen fortsätter

Folk får nya ID-kort

Tyskarna lämnar Ras al-Ayn

21-31 augusti

Marknaden i Diyarbekir

Påven avlider

Ramadan firas

Katastrof i Viranshehir

Militären i Diyarbekir

1-15 september

Butiker konfiskeras

Doktor Louis Markizi

Kyrkor och hus attackeras

Jalil Goge dödas

16-30 september

fortsatta militära inkallelser i stad och på land

Oktober

Införing av spannmål och riddjur

Konfiskering av får

Butikstölder

Militära konvojer från Bagdad och Mosul

Attacker mot privathus

1-15 november

Fångarna i Kal'et Mara och Mardin frigges

Ryssarnas offensiv

Krigsförklaring

Hamidiye-soldaternas nederlag

Den kaldeiska läkaren Rafael

16-30 november

trupper anländer från Bagdad

Engelsmännen i Basra

Moskéförkunnelse

Elias Tebbe och

Makdisi Yusuf Armale arresteras

Tysk befälhavare i huvudstaden

December

Kapuciner-kyrkan

Kvinnor misshandlas
Mutassarif Hilmi
Muhammed Gabusho
Dominikanmunkarna

Nyårsafton
På tröskeln till ett nytt år

Januari 1915
Sjuka soldater anländer
Inbrott i tre syrianska-katolska kyrkor

Februari 1915
Trupper anländer från huvudstaden
Munkars ägodelar säljs
Hilmi och armeniernas och
syrianernas ärkebiskopar
Soldater och desertörer
Två män dödas
Hilmis resa
Sårade soldater
Diakonerna
Jakobiternas kyrka

Mars 1915
Epidemier utbryter bland trupperna
Huvudstaden belägras
Vägarbetarna
Mosuls guvernör
Prästen Kolya häktas
Soldaterna oeniga om kyrkorna
Diakonproblemet

April 1915
Påskdagen
Ärkebiskop Maloyan får ett lejdbrev
Frivilligförband mobiliseras
Hajji Zakis nedrighet
Papper och böcker bränns
De hemliga sällskapen
Angrepp mot de armeniska kyrkan

Ignatios Maloyans profetia

Kyrkorna angrips
Prästen Hanna Shoha
Sällskapen
Insamling av vapen
Isolering av de ledande kristna
Isa kuryo dödas
Gorgis Adam torteras
Rashid och Hilmi
Ledaren Bero och hans familj dödas
Ali son av Hanjo och hans vänner häktas
En kvinna skickas till Aleppo

4- Arresteringar, massakrer och andra illdåd,
juni-november 1915

Ondskans och hyckleriets brott
Diyarbekirs tyranniske guvernör Rashid
Hajji Zeki Lijevi
Rashids sändebud Zulfi och
hans propagandist Fayzi
Straffavdelningens chef Halil Adib
Mutasarrif Bedri
Memduh
Rashids adjutant Tevfik Bey
Gendarmerilöjtnant Harun
Kommisarie Abdulkadir, hans assistent Faik
och polisens roll
De utländska privilegierna slopas
Förövarnas omänskliga mentalitet
Ärkebiskop Ignatios besök
Memduh och hans gäng dyker upp
Ärkebiskopen, prästerna och
Församlingsmedlemmarna arresteras och torteras
Bules Shoha
Ärkebiskop Ignatios Maloyan fängslas,
döms och torteras
4-9 juni
Ett litet teaterstycke: kvinnorna kommer
med mat till fångarna
Den första kolonnen med
417 martyrer förs bort
Från Mor Afrem-klostrets tak
Den första kolonnen massakreras
De mordansvarigas lögner
om den första kolonnens öde
De kristnas böner och offergåvor
Den syrianske martyrpästen
Matta Malashs nit
Den andra kolonnen
Den 15 juni
84 och därpå ytterligare
15 kristna lider martyrdöden
Den 15-21 juni
Andra kolonnens överlevande
fortsätter till Diyarbekir
De fängslas
Den andra kolonnen återvänder

Syrianerna skiljs från armenierna

Hur 15 kristna fångar torterades

Ohannis Sa'or,

den armeniska kyrkans förvaltare

Davud Hanna Suse

Den armeniske borgmästaren Sa'id Batane

Fader Migirditj Kalyunji

Salim Helu

Elias Tefenktji

Fathallah Shalme

Gabriel Hajike och hans son Gorgis

Gabriel Nahbiya

Yusuf Malo

Tuma son av Abdulmasih Hanjo

Rizkallah Dilanji

Sheker Kaspo

Abdulmasih Anjims söner Yakub

och Yuhanna och deras mor Sofiya

Yusuf Hidir-Shah och hans son Mikhail

De fängslade armeniernas ,lidanden

Deras kyrka plundras

Vartabit stefan och fader Yakub misshandlas

Fångarna förs bort och dödas

De dödade armeniska prästernas namn

Sökandet efter vapen

Namnen på dem som dödades i den första

och andra massakern

Församlingsmedlemmar

Frankrike, kunskapens

och välgärningarnas moder

De franska nunnorna

och munkarna råkar illa ut

Kyrkorna och andra helgedomar stängs

och vanhelgas

De armenier som förnekades sin tro

Banketterna

4-6 juli 1915

En utflykt avbryts av de armeniska

flyktingkolonnernas ankomst från Erzerum

Förräderier

De unge anton Mi'marbash död

5-15 juli

Kvinnokolonnerna från Diyarbekir

De ondskefullas angrepp på unga kvinnorna

Den första kvinnokolonnen förs bort

16-17 juli

Den första kolonnens kvinnor masakreras

Fler kvinnor förs bort

Familjerna Mi'marbash och Dokmak

Syrianerna måste betala en straffavgift

Slakten på armenierna vid floden Göksu

Abdulkadir Tjalabis insats

Munkarna i Mar Afrem-klostret isolerar sig

Förföljelserna fortsätter

Munkarna i fängelse

Augusti 1915

Fortsatta deporteringar av kvinno-bazaren

Deportationerna under september

De kristna arbetarna

De kristna kvinnornas beslutsamhet
och mod

Utgjutande av oskyldigas blod

Olika slags tortyr

Överlevande kristna

Den kristna gemenskapen

Elegiska dikter

5- Om massakrerna i norra Mesopotamien

Allmän översikt

Massakern i Urfa (Edessa)

Massakrerna i Diyarbekir
med omgivning

Massakern i Derike

Massakerna i Viranshehir

Massakrerna vid Ras al-Ayn

Massakrerna i Deyr-Zor och Shaddade

Sinjars historia

Den kristna kolonin i Sinjar

Dramatiken tilltar i Sinjar

Massakern i Jazire/Gziro

Massakern i Sa'irt

Massakern i Kfar-Boran

Massakrerna i Mor Gabriyel klostret,
Dayro da Slibo och Besabrino

Massakern i Midyat och Saleh

Osjälviskheter och goda gärningar:
Doktor Nu'man

Belägringen av 'Ayn-Wardo
 Massakrerna i Kfar-Gawze och Bote
 Massakrerna i Kelleth och Hasno
 Massakern i Savr
 Massakrerna i Nusaybin och Dara
 Händelserna i Za'faran-klostret
 Massakern i Kal'at-Mara
 Massakrerna i Ma'sarto, Bafava
 och Benebil
 Massakern i Mansuriye
 Massakern i Kesor
 Massakern i Tel-Arman
 Fragment

 6- Massakrernas och katastrofernas
 efterspel, 1916-18
 Stöldgodset avyttras
 Gömställen och dolda dyrbarheter
 Nyanlända flyktingar
 tar över de kristnas hus
 Epidemier
 Begravningsplatserna
 Hungersnöd
 De katolska syrianernas barnhem
 och sjukhus
 Ett skepp på stormande hav eller
 den katolsk-syrianske herden
 Gabriyel Tappunis insatser
 Några märkliga fransmän
 En föräldralös pojke
 Enver Pasha och tyska officerare
 besöker Mardin
 Vad brunnarna, grottorna
 och vildmarken kan förtälja
 Tvångsarbete
 Militärläkarna
 Militärförvaltningens korruption
 Diakonerna och flyktingarna
 Barmhärtiga personligheter
 Katastrofernas avslutning
 Krigets slut

Ett sällsynt historiskt dokument som i stort och i detalj beskriver vad som drabbade de kristna i Turkiet och Mesopotamien, särskilt i Mardin, av förtryck, aggression, människorov, fördrivning, fängslanden, massakrer och andra hemskheter år 1895 och mellan åren 1914 och 1919.

Förord

Pris ske den som skapat människan av stoft! Hon har frikostigt givits allt som är ljuvligt och gott. Hon har å sin sida lovat Honom att vandra på gudsfruktans och rättrådighetens väg för att erhålla en stor och riklig lön. Men när hon överskrider sina gränser och är Honom olydig, drabbas hon av motgångar och lidande. Då förvandlas hennes styrka och glädje till förödmjukelse och sorg och hon döms till de strängaste straff och den smärtsammaste plåga.

Denna bok berättar om det nyligen utkämpade fruktansvärda, olycksdigra kriget, om väldiga tragedier som kan få vem som helst att gråta, om fasansfulla massakrer, illdåd och vidrigheter, som gått fram över Mesopotamiens byar och städer. Vi börjar med en översikt över detta lands historia och en belysning av gångna händelser av vikt. Vi har valt rubriken "De kristnas hemska katastrofer" och vi vill där förklara vad som gjorde de kristna så hjälplösa inför dåd som överträffade vad de mest skarpsinniga kunnat föreställa sig. Vi påminner om de tyranner som begick dessa blodiga förbrytelser, må Gud göra upp med dem i vår himmel. De lät orättens svärd gå fram över stora och små. Vi överlevande lider av sömnlöshet och täcker oss med aska och törnen. Vi har ärvt brinnande sorg i våra hjärtan. Vi begråter en tid då godheten bara retirerade allt längre bort och ondskan bara ryckte närmare. Vi bönfaller Dig med all rätt, du mäktige, att å din sida slå till var du vill. Du ser nu bara fattiga som lider nakenhet och hunger och rika som stolta och oberörda byter Guds generösa nådegåvor mot otro och otacksamhet. De förörättade har förlorat vad de äger och berövats sitt levebröd, medan förtryckarna gått orimligt långt i sin trolöshet, hänsynslöshet och list för att öka sin rikedom och tillfredsställa sina begär.

Vi visar i detta verk upp ett folk fyllt av ångest och sorg, ett offer för andras maktberusning och storhetsvansinne, för att de skyldiga skall påminnas om vad de gjort och förmås ödmjuka sig och känna skam, för att de drabbade skall besinna vad som drabbade dem och känna stolthet och tröst. Hur sant talade inte den som sade:

"När olyckan slår till, var det vara må
Måtte människan inte stå likgiltig och bekymmerslös
Olyckor inträffade den ena efter den andra.
Och sorgen blev allmän, djup och men mot slutet dovar.
Hur rätt hade inte den som sade:
Katastroferna är inte det märkliga i vår tid
Det är tryggheten som är allra förunderligast."

Så väpna dig med tålmod, käre broder! Må ditt sårade sörjande hjärta övertyga sig om att jag varit din broder under växlande öden, din bundsförvant i katastrofer. Olyckskorpen kraxade i mina hemtrakter liksom i dina. Hos mig kom buden om övergrepp in genom varje dörr liksom hos dig. Jag omgavs också av list och förräderi, övergrepp och elände. Släktingar och vänner råkade illa ut och berövades nära och kära. Så om du frågar vad som drabbat mig, kan jag bara svara: tårar och klagan. Ty jag fick se hur mina föräldrar och syskon kastades i fängelse, isolerades och tystades. De slogs, örfilades, piskades utan att säga ett knyst. De leddes bort som fogliga får. De kastades hungriga och törstiga i

brunnar och floder. De hamnade på bergens toppar och i grottors inre, fortfarande lika ödmjuka och undergivna. De utlämnades åt odjur, som kränkte heliga och privata rum och skändade instängda välskyddade kvinnor. Oskyldiga, kyska jungfrur deflorerades. Djävulen skulle inte ha kunnat uppfylla fler önskningar att glädja sig åt. Dessa bestar var döva för klagan och suckar. De gjorde tortyr, hordom och girighet till sin vana morgon och kväll, så att inte Guds belöning blev det goda utan vilddjurs och föraktliga hundars framfart. De var oemottagliga för medlidande. De lyssnade inte på råd om sans och barmhärtighet. I ett sådant tillstånd kvarstod inget för oss utom tålmod och underkastelse under Gud den rättvises och allsmäktiges dom.

Allteftersom illdåden tilltog bland dessa mänsklighetens fiender, grät ögonen blod. Det droppade klarrött från hjärtat. Jag sade: *"Vänta, min ögonsten, hjälp mig att gråta så länge jag lever! Tårarna fäller jag över ädla prelater, nitiska oförvägna präster, rena dygdiga diakoner, ledande män i samhället, fromma män, ömhjärtade ynglingar och oskyldiga småbarn, som fiender födda med agg och hat rövade bort. Ja, låt mig få gråta så länge tårarna räcker! Hederliga mödrar, kloka damer, blyga jungfrur och kyska flickor överfölls av helvetets ogärningsmän. De försökte utan missskund och rättvisa beröva dem renheten och kyskheten. Men deras försök kom på skam. Deras ondskefulla förhoppningar och önskningar gick om intet, därför att deras offer njöt av misshandeln, skammen och den röda döden av kärlek till Honom som offrade sitt liv för dem, som fick utstå alla slags plågor och smärtor för deras skull."*

Denna sanning kommer du att upptäcka när du bläddrar igenom denna väldokumenterade bok, som vi delat upp i fem delar. I den första tar vi upp gångna händelser, i den andra det stora krigets katastrofer från dess början fram till maj 1915. I den tredje skildras de häktningar och massakrer som ägde rum i Mardin från juni till november 1915, i den fjärde massakrerna i Övre Mesopotamiens övriga städer som Edessa, (Urhoj) Diyarbakir (Omid, Amid, Amed), Rish-Ayno (Ras al-'Ayn), Deyr-Zor, Turabdin, Sa'irt m fl. Därtill har vi lagt en femte del, där vi tar upp massakrernas och katastrofernas följder och efterspel, såsom försäljningen av de fördrivna kristnas egendom, rotandet i gravar, sökandet efter nedgrävda skatter och muslimernas inflyttning i Mardin. Vi avslutar med den syrianske ärkebiskopen Gabriyels lidanden, hur hans fiender fördrev och fängslade honom. Det är den sista händelsen som kommer att beskrivas här.

Du kan vara förvissad om, käre läsare, att det som vi inte sett med våra egna ögon har vi hämtat från andra ögonvittnen. Med uppriktigaste samvetsgrannhet har vi velat rädda det som hände de kristna och dess följder ur dödens klor och göra det känt. Vi publicerar det som en varnande maning till förövarna och en tröst för de drabbade. Att ge den fullständiga sanningen är ett i högsta grad omfattande företag och skulle uppta allt vad en människa skulle hinna se och höra, allt vad hon skulle kunna tillgodogöra sig i tankar och reflexioner. Vi har sammanfattat detta så långt mänsklig tankemöda och rådande omständigheter gjort det möjligt. Om några skulle vilja veta mer, kunde vi väga och mäta upp så mycket att det skulle fylla ytterligare en väldig volym. Vi har tills vidare nöjt oss med det som här refererats som information till dem som inte tror och en gåva till alla tanklösa och tankspridda människor, så att de må skåda dygden och tron i dess mest strålande renhet, kyskheten i dess vitaste glans, de kristna religionens orubbliga grundvalar och mäktiga stöd. Måtte de då gripas av denna kärlek och vinnas för den stora uppgiften att sprida den och intensifiera den!

Slutligen vill vi be vår Herre att låta vårt arbete bidra till Hans ära, till seger för den katolska kyrkan, alla kyrkors moder, och bli en gåva till alla vilsegångna och sålunda leda dem in på den rätta vägen.

Den Högste är allsmäktig och förmår allt.

Ärkebiskop Ishak Armale, en kort biografi 1879-1954

Elias son av Sa'id Armale, en av syrianernas mest lärda män, en forskare, författare, historiker och kulturpersonlighet, såg dagens ljus och döptes i Mardin den 6 februari 1879. Han genomgick sina första studier i stadens folkskola. Den 11 oktober 1895 lämnade han Mardin och begav sig med fem andra unga pojkar till Libanon: Hanna Malash, Salim Halvaji, Abdulkarim Havvo, Gabriyel Bosik och Abdulkarim Nuri, vilka sedermera samtliga utom Abdulkarim Nuri blev präster. De anlände till Sharfe-klostrets på kvällen den 4 november 1895. Armale och hans kamrater ägnade sig åt allmänna och teologiska studier i detta klosters prästskola. Han utexaminerades i teologi och ordinerades till präst den 8 september 1903 av patriarken Afrem II Rahmani med tillnamnet Ishak och blev därvid också prelatens private sekreterare. Han följde med denne till Rom och hade där äran att få kyssa påve Pius X:s fötter. Han gick i Hans Salighets tjänst i Mardin i september 1912, då han övertog Afrem-munkarnas utbildning. Turkarna fängslade honom tillsammans med klostrets abbot, den fromme Afrem Ahmar-daknu, och alla dess präster och munkar. Men de frigavs efter tre dagar. Efter sju år återvände han till Sharfe, där han lät trycka boken *Al-Qusara fi Nakabat al-Nasara*, som han nedskrivit i Mardin (på arabiska med syriska tecken, ed. anm.) i syrisk *Garshuni*-skrift. Ärkebiskopen Gabriyel Tappuni gjorde honom till sin privatsekreterare, när han upphöjdes till patriarkvärdigheten den 30 juni 1929. Denna tjänst innehade han i tre år.

Han utsågs genom handpåläggning av nämnde patriark till *khur-esqef* (biskopsrepresentant) i den kapucinska Mor Petrus kyrkan i Antiokia den 1 april 1930. Vid ett besök i Rom med densamme gjorde han åtskilliga besök i Vatikanbiblioteket och gick igenom en del värdefulla handskrifter där, som hade samband med den kanoniska rätten. På syriska författade han en bok om "Påvedömet ledarskap", som han med sonlig vördnad tillägnade Hans Helighet påve Pius XI.

Han författade femtio böcker, av vilka fyrtio trycktes, medan de övriga tio förblev handskrifter. Här är en lista över de tryckta verken:

- 1- De ungas åtrå (i två delar)
- 2- Den kloka blomman i det syrianska patriarkresidenset i Antiokia
- 3- En vederläggning av "Ett kritiskt ord"
- 4- Mardins äldre kloster och Mor Afrem-klostret
- 5- En färd till Turabdin år 1912
- 6- Vid femtioårsminnet av Ignatios Samhiris död
- 7- *Al-Qusara fi Nakabat al-Nasara* (De kristnas hemska katastrofer)
- 8- En översikt över Sharfe-klostrets historia
- 9- Grekland och de syrianska författarna
- 10- Den syriska språkets grammatiska grunder (i två delar)
- 11- Antiokias syrianska patriarker genom tiderna
- 12- En krönika om österns armeniska *katholikoy* och syrianernas *Mafiryan*
- 13- En historisk studie om syrianerna i Egypten
- 14- Det franska konsulatet och den syrianska kyrkan i Bagdad
- 15- Korstågen i syrianernas annaler
- 16- Bar-Kilo, Bar-ShKoKo och Davud Beth-Rabbans epistlar (på syriska)
- 17- Pionjärernas tröst i Mardins ordspråk
- 18- Förhärliganden av Maria i den syrianska kyrkan
- 19- En inblick i de syrianska prosapoemen och sångerna
- 20- De avlägsnas och näras kärlek till patriarken Ignatios Afrem Rahmani
- 21- Den nye patriarken Ignatios Gabriyel I Tappuni
- 22- Farans Shiho och hans syrianska familjs öden
- 23- Syrianerna på Cypern
- 24- Påvedömet ledarskap i den syrianska kyrkan
- 25- De teologiska graderna i de maronitiska och syrianska kyrkorna
- 26- Aylons förstörelse (arabisk översättning från syriska)

- 27- Det benediktinska munkväsendet i Palestina
- 28- Den vackraste blomman i Al Habras trädgård
- 29- Monsignor Francis Becketts resa till Armenien och Persien
- 30- Den libanesiske härskaren emir Bashir Shihabi II
- 31- Handskrivna dokument om släkten Tirazis relationer med syrianerna
- 32- En översikt över handskrifterna i Sharfe-klostret
- 33- Melkiterna - deras patriarker i Antiokia och deras nationella och liturgiska språk
- 34- De syrianska byarna i Libanon, Syrien och Galiléen
- 35- Franska arkeologer och deras insatser i Libanon och Syrien
- 36- Mor Ya'Kub Saruji al-Malfan - en kritisk historisk-religiös studie
- 37- Ghassans kristna och syrianerna
- 38- Släkten Tirazi
- 39- Klostret Sayyidat Najat eller Sharfes historia
- 40- Kort översikt över den helige Yuhanna Dan Buskos levnad

Ej tryckta verk

- 1- Den arameisk-syrianska nationens historia (på 347 s.)
- 2- Den syrianska kyrkans historia (på 333 s.)
- 3- Den syrianska mässan (på 300 s.)
- 4- Översättning av fyrtiodagarsfastans och den heliga veckans böner
- 5- En kortfattad historik över syrianismens äldsta tid (illustrerad)
- 6- Historiska sanningar om den syrianska familjen Shiho
- 7- En kort historik över Aleppo-familjen Hindi
- 8- Pärlhalsbandet i släkten Fattals träd
- 9- Släkten Abraham-Shah i historien
- 10- Den helige Sheikh Julian, klostret Karyatayns abbot - en biografi

Därtill kommer alla de artiklar han publicerade i tidskriften *Al-Machriq* (Orienten), tidskriften *Al-Athar al-Sharqiya* (Orientaliska fornninnen), beställda av dess redaktör, patriark Rahmani, tidskrifterna *Al-Hub* va *al-Salam* (Kärlek och fred), *Risalat al-'Ummal* (Budskap till arbetarna), *Risalat Qalb Yeso'* (Jesu hjärtas budskap) m fl.

De syrianska böcker han kopierade för hand uppgick till 35 och de arabiska till 50. Han lämnade en stor samling nummer av tidskriften *Al-Machriq* och av *Paul Bedjan* till Sharfes kloster. Han redigerade en bok om kyrkans prelater och övervakade tryckningen av «*imo* 1937. Sedan 1932 sysslade han med studier och författarskap på egen hand med vissa avbrott. Han skänkte den syrianska kyrkan värdefulla böcker, samlingsband och studier och sällsynta historiska fynd. Han avled den 13 september 1954 i cancer, i plågor han uthärdade med stor förtröstan, och begravdes på prästkyrkogården vid Mor Gorgis kyrkan i Beirut. Denne framstående prästman utmärkte sig för en värdig hållning, renhet, mildhet och anspråkslöshet. Han tillbringade normalt hela sin dag i Sharfe-klostrets handskriftssal eller dess orientaliska bibliotek, nära knutet till den lärde jesuitpatern Louis Sheikho. Han kopierade och skrev oupphörligt, så att när högerhanden tröttnade övergick han till att skriva med vänster hand utan att skriften förändrades. Sorg fann aldrig väg till hans hjärta och trötthet inkräktade inte på hans nit. Mitt i detta allvar var han öppen och sällskaplig och ägde åtskillig humor.

Källa: *Tarikh wa Si'ar - Kehana al-Seryan al-Kathulik man 1750-1985*, «arfe-klostret, 1986, Beirut.

Gångna händelser i Mesopotamien

Mardin

Mardin är en berömd, blomstrande stad i norra Mesopotamien. Den är byggd på ett berg, som kröns av en mäktig, ointaglig fästning upprättad vid den smalaste av vägar. Författare har kallat den fästningarnas drottning. Den är en strategisk punkt vad gäller såväl belägringar som försvar. I detta land finns det ingen fästning som är mäktigare och svårare att inta. Även kungar och guvernörer har gett upp sina belägringar, då de omöjligen kunnat inta den. Från den har man en vid utsikt över Dara, Nusaybin, Shigur (Sinjar), Daniser, Kafartuth, Khabur, Ras al-'Ayn och omgivande trakter med deras urgamla städer och berömda byar. Liksom de omges den av kraftiga murar. Dess högt belägna befästningsverk har kommit att ge sitt namn åt staden. De kallas *Meridin* på arameiska, d v s fästningarna. Sedan arabiserades namnet och kallades *Maridun*. Mardin har i alla fall blivit en symbol för svåråtkomliga tillflyktsorter och ointagliga fästningar.

Kungar har byggt palats och vidsträckta hus innanför det befästa området. De har grävt djupa brunnar och planterat olika slags träd i dess jord för att möjliggöra ett långvarigt försvar vid fientliga angrepp. Det är därför att Mardin varit en skådeplats för ständigt återkommande krig, där kungar stridit om landet och mäktiga män kämpat för att lägga under sig dess kringliggande jord.

Safi al-Din al-Halabi diktade:

Så många rebeller (*maridin*) har försökt ta sig upp till Mardin
En omöjlig uppgift för alla och envar
O du som jämför Mardin och Damaskus
Jämförelsen ter sig långsökt.
Var befinner sig väl Damaskus där?

Staden ligger på fästningens sydsida och påminner om en hög, bred trappa. Det ena huset reser sig ovanför det andra. De är byggda av hård vit eller gul sten. Staden har ofta prisats för sitt goda klimat och söta vatten. Norr om den utbreder sig rika, grönskande och blomstrande trädgårdar, bördiga odlingar med alla slags paradisiska frukter, örter och rikliga sädesfält. Deras berömdaste produkter är smör, ull, päron, nötter, körsbär, vejsel, galläpplen och terebint. Invånarna utgörs av muslimer och kristna. Före det förödande kriget uppgick de kristna till 20.000, uppdelade på armenier, syrianer, kaldéer och protestanter.

Kristendomen i norra Mesopotamien

Flera tidiga kyrkohistoriker framhåller att kristendomen började breda ut sig i detta land mellan Eufrat och Tigris redan i slutet av 100-talet. Bardaysan, den lärde syrianen från Edessa, som dog år 222,

skrev i en bok om landets seder och bruk: *"Vi anser i vår nya kristna gemenskap, som vår herre Kristus grundat i varje land och stad, att vår tro har spritt sig över parternas, persernas och medernas land, vidare till Edessa och andra trakter."* Härvid stödde han sig på den berömda Tertullianus som sade *"Alla parter, meder, elamiter och Mesopotamiens invånare har kommit till tro på Messias"*.¹ Dionisios av Alexandria säger: *"Kristna kyrkor byggdes i Mesopotamien redan före min tid."*

Mardin var en av de första städerna som antog kristendomen. Detta bekräftas av dess gamla kyrkor och kloster, såsom de armeniska och kaldeiska kyrkorna, syrianernas kloster och martyren Mort Shmunis kyrka. Enligt en muntlig tradition var olivoljepressen under fästningens södra port i äldsta tid en romersk kyrka.

Det är ingen hemlighet att Martyrmoskén, över vilken en minaret byggdes under det senaste kriget, tidigare varit en syriansk kyrka, vilket bekräftas av alla syrianska historiker såsom den store Mikhail, Edessanen, och Grigoriyos Bar-Hebreaus.

Tyvärr vet vi mycket litet om de första kristnas förhållanden under de första tre århundradena efter Kristus. Det beror på alla krig och hemsökelse som drabbade dem och dolt de flesta spår, varför sanningen om vad som närmare bestämt hände dem gått förlorat.

Den politiska historien i Mesopotamien

De historiska krönikorna berättar att Tiglat-Palasar I, Assyriens konung, (1115-1110 f Kr) i det första året efter sin kröning ryckte fram med en väldig armé mot Eufrats stränder, förbi Sinjar, Nusaybin, Mardin och Diyarbekir, anföll mashkiterna i Kamatjin, besegrade dem, fyllde dalarna och bergen med lik och prydde sina murar med kranier.

År 250 f Kr lade arsakiderna (arshaKierna eller ashkanierna) under sig Irak, Mesopotamien och Syrien och gjorde Seleukia-Ktesifon (Madayin) till sin huvudstad. Det var de som på allvar byggde ut Mardins fästning och stationerade en garnison där för att avvisa romarnas attacker och razzior. Deras rike bestod av många små herredömen, vilkas härskare araberna kallade småkungar (*muluk al-tavayif*). De berömdaste av dessa herredömen var Edessa, Palmyra, Adiebene, Hadar i närheten av Tikrit, Maishon eller Basra, Beth-Garmay och Sinjar.

Den 28 april 226 e Kr framträdde plötsligt Persiens nya dynasti. Dess kung Xerxes [226-241 (Ardashir son av Babak)] ryckte med väldiga arméer fram över slätterna mellan floderna, intog Arzun, Beth-Zabday och Babylon, besegrade parternas siste konung Vartaban och upprättade sin tron i Seleukia-Ktesifon. När Narses [293-302] (död 302) blev kung över Persien, angrep han armenierna, besegrade dem och slöt fred med den romerske kejsaren Diocletianus. De slöt då avtal om att Nusaybin skulle utgöra gränspunkten mellan de båda rikena. Historikerna kallade den därför "gränsstaden".

Men Shapur II (309-379) bröt avtalet och angrep Nusaybin och därefter Kavad I (488-531). Han belägrade Diyarbekir år 488 och intog den staden. När Khosrau I Anoshirvan (531-578) blev kung, angrep han romarriket och lade under sig landet ända till Hama. Justinianus svarade med att skicka stormtrupper till Dara och drev ut Khosrau, som tvangs till fred.

När Mauricius dödades, klädde sig Khosrau i svart av sorg över honom, vilket skärpte relationerna med Roms nya härskare. Han skickade sin befälhavare Shahrbaraz till Dara, som efter ett halvårs belägring intog staden, som rymde flera bibliotek. Han erövrade Turabdin och belägrade Hisin-Kifo (Hasan-Keyf). När de romare som bodde i Mardin fick veta detta, blev de förskräckta, utrymde fästningen och flydde tillbaka västerut. Men munkarna samlades och vandrade upp till fästningen. De kontaktade syrianernas ärkebiskop i Kafartuth, Basil och bad om lov att kämpa mot perserna. Men dessa besegrade och dödade dem och kunde inta fästningen år 607.²

¹ *Bardaysan*, tryckt av François Nau, s. 29, Paris. Se också Apostlagärningarna 9:2.

² Bar-Hebreaus, *Den syrianska civilisationens historia*, s. 92-93, och Edessanen *Syriansk historia*, tryckt i Sharfe klostret genom syrianernas patriark Hans Salighet Ignatius Rahmanis försorg, 81:133.

Araberna och norra Mesopotamien³

Många gamla nationer trängdes i Mesopotamien på grund av ²-dess bördighet och rika växtlighet. Där blomstrade städer och tätbefolkade distrikt. Bara gåtfulla ruiner och anspråkslösa städer ger idag en antydning om deras antika storhet. Främst bland städerna var Nusaybin, Dara, Ras al-'Ayn, Mardin, Daniser, Diyarbekir, Edessa, Miyafarkin (Silvan), Kafartuth, Tel-Mavzal (Viranshehir), Hisin-Kifo, Karkisya och Rakka. Hela området går under namnet al-Jazira / Bayn Al-Nahrayn (Mesopotamien). Detta land med dess överflödande rikedom och gröda uppskattades också av arabiska stammar, såväl bofasta som nomader. Så de slog sig under många generationer ned där och mycket tyder på deras stora utbredning. Det finns spår av deras närvaro i Diyar Rabi'a, Diyar Mudar, Diyar Bakir, Jaziret ibn-Omar (Gziro) med flera platser.

Diyar Rabi'a låg mellan Mosul, Ras al-'Ayn, Mardin, Daniser, Khabur och andra kända städer och byar i det området. Namnet Rabi'a är gammalt, då araberna redan före islam uppehöll sig i dess öknar. Ätten Rabi'a ibn Nizar härstammade från Isma'il, Ibrahims son, frid över honom. Från Rabi'a härstammade 'Akil, som främst höll till på landsbygden kring Khabur, Jatham i Kafartuth samt Nimr i Ras al-'Ayn. Rabi'a var särskilt talrik i Beṭ-Kardo (Judi) bergen. Bortom dem fanns kurderna och bortom dem armenierna.

Diyar Bakir var ett vidsträckt land mellan Diyar Rabi'a och Diyar Mudar. Dess invånare återopade sig på Bakir ibn Vail och ibn Rabi'a. Dess gräns löper väster om Tigris till bergstrakterna ovanför Nusaybin. Där ingår Hisin-Kifo, Diyarbekir, Miyafarkin och Sa'irt. In i landet trängde Tur al-Barri-bergen, som lydde under Bani-Shayban.

Diyar Mudar låg på slätterna närmast öster om Eufrat, med städer som Harran, RaKka, Shamishat, Surugh (Saruj), Edessa och RafKa. De beboddes av Bani-Tamim, Bani-Salim och ättlingar till Mudar. Mudar var bror till Rabi'a ibn Nizar, Isma'il's son.

Jaziret ibn Omar sattes i samband med Avs, Kamil ibni Omar ibn Avs al-Taghlibi från Bani-Rabi'a. Bar-Hebreaus berättar i sin historia om de syrianska städerna (sid 493), att Jaziret ibn Omar (Gziro) byggdes av en arabisk stam som hette Omar och inte av grekerna.

De kristna trivdes bäst i dessa städer, som de skriftliga och arkitektoniska historiska spåren tyder på, särskilt kyrkorna och klostren.

Muslimerna och norra Mesopotamien

Omar ibn al-Khattab, kalif mellan 634 och 644, sände bud till Abu Ubayda om att han ville sluta ett avtal med Ayyad ibn Ghanam och med honom rusta arméer mot Diyar Rabi'a och Diyar Bakir. De skulle uppgå till 8.000 man. Ayyad gav sig ut mot Mesopotamien och erövrade Balis, RaKka, Ras al-'Ayn, Jamlin, Kafartuth, Dara, Mardin, Tel-Mavzal och andra platser. Sedan skickade han ut Valid ibn UKba, som samlade den kristna stammen Bani-Taghlib. Han krävde att de skulle omvända sig och de antog islam. Nu'man ibn Mundhir tryckte på mot Shahriyad, som romarna satt in som Ras al-'Ayns herre. Han överföll honom med en kniv och dödade honom. 642 attackerade muslimerna KarKisya och erövrade det. De byggde om dess kyrka till moské och utsåg Shar-Habil ibn Ka'b till dess guvernör. Abdallah ibn Ghassan lade under sig Maksin, Shamsaniya, Majdal och Khabur.

³ Se tidskriften *Al-Machriq*, 15:145.

Arsus ibn Jaris, Mardins herre, flydde till Harran, så muslimerna kunde rycka in i hans rike och inta Mardins fästning. De drog svärd mot de kristna och dödade dem till sista man. De lade under sig Ras al-'Ayn och byggde om dess kyrka till moské. De erövrade Jabal al-Sanasina och avsatte dess armeniske kung Susa son av Salantur. De satte in Yarghun över Kafartuth och byggde om dess kyrka till moské. Samma sak gjorde de i Dara, Nusaybin, Kal'at Mara, Diyarbekir och Miyafarkin. Hela Mesopotamien hamnade under muslimerna och de kristna i Diyar Rabi'a, Diyar Bakir och Diyar Mudar antog deras religion. Muslimerna dödade den siste persiske storkonungen Yazdigard, högg av hans huvud och skickade det till Sa'id ibn Vakkas och hans krona till hans far Osman, som placerade den i moskén i Ka'ba (enligt den syrianske historikern Edessanen, 133:175).

Allteftersom muslimernas välde stärktes i Mesopotamien, övergav de kristna araberna sin tro och anslöt sig till islam i hopp om att förbli herrar över sin egendom även under islamskt välde. Muslimerna utsåg taghlibiten Muhammed ibn Marvan till emir över norra Mesopotamien (693-709). Han mötte de kristna taghlibi-arabernas hövding Mav'id och försökte övertala honom att bli muslim. Men Mav'id gav inte vika. Då blev Muhammed rasande och kastade honom i en brunn full med dy. Sedan drog han upp honom och upprepade sin vädjan till honom att anta islam. Men Mav'id höll fast vid sina förfäders tro. Då lät Muhammed avrätta honom. 696 reste kalifatets ståthållare Hajjaj till Nusaybin och dödade, plundrade och förstörde. Han lät korsfästa Mar Densho, hans son och Sham'un Bar-Nuno, landets kristna emirer och alla armeniska ledare i stadens kyrka. Därefter brände han den.⁴

Kalifen Valid kallade till sig de kristna taghlibi-arabernas hövding Sam'al och sade till honom: *"Du bör skämmas som kastar dig ned inför korset och tvingar dina arabiska vänner att göra detsamma. Jag råder dig att lyda mig och anta islam."*

Sam'al svarade: *"Jag förnekar inte att jag är alla taghlibi-arabers ledare. Men jag skulle bli förskräckt om du ville göra mina vänner till muslimer och få dem att förneka sin tro på Jesus. Ty då skulle jag ha lett dem i fördärvet."*

Då beordrade Valid sina medhjälpare att binda Sam'al och släpa omkring honom på gatorna. Sedan sade han hotfullt: *"Om du fortsätter att envisas, skall vi ge dig att äta av ditt eget kött."* Sam'al brydde sig inte om dessa ord. Då lät Valid hugga av hans lår, steka det och stoppa det i munnen på honom. Sam'al svalde det motvilligt. Valid blev helt förbluffad och lät skicka hem honom i det tillståndet. Och Sam'al förblev vid liv men utan sitt ena lår.⁵

833 utbröt svår oro bland muslimerna i Dara, Nusaybin, Diyarbekir, Mardin och Ras al-'Ayn. De dödade många kristna ledare och köpmän, brände och förstörde deras byar, våldtog jungfrurna och dödade de unga männen.⁶

Den siste kände marvanitiske emiren var Muhammed Khalifa Ghanim. Han blev guvernör över Diyar Rabi'a och Khabur. Han efterträddes av turken Abu Jud (862-868), som skickade soldater mot Abul-'Amud, som de dödade i Kafartuth.

Näste guvernör över Mesopotamien blev Hamdan ibn Hamdun al-Rab'i, anfader till den hamdanitiska emirdynastin (868-982). Han och hans efterträdare gjorde staden BarKa'id till rikets fäste. 894 tågade kalifen Mu'tadid från Bagdad mot Mardin för att inta dess fästning. Hamdan ibn Hamdan flydde och efterträddes av sin son, men denne godtogs inte av Mu'tadid. Kalifen fortsatte att strida resten av dagen. Morgonen därpå red han själv upp till fästningens port och ropade på Hamdans son. När denne svarade, skrek han: *"Öppna porten!"* Så skedde också. Mu'tadid satte sig i öppningen och gav order om att allting där skulle avlägsnas och fästningen själv förstöras. Adad al-Davla var den siste av ätten Hamdan som härskade över Mardin. Han dog 982. Med hans död var det slut med Bani-Hamdans herravälde.

983 dök kurderna upp som maktfaktor i Mesopotamien. Efter Badh ibn Dostak blev Ali ibn Marvan härskare 990. Han efterföljdes av sin bror Mumahhid al-Davla. Efter honom kom Abu Nasir ibn Marvan (1011-1061). Denne samlade lärda män från många håll omkring sig. Under hans långa period

⁴ Bar-Hebraeus, *Den syrianska civilisationens historia*, s. 112, och Edessanen, 148:189..

⁵ Ibid. s. 115

⁶ Edessanen, 217:241

rådde lugn och trygghet i riket. Han efterträddes av sin son Nasir (1061-1080) och denne i sin tur av sin son Mansur (1080-1095). Med honom dog ätten Bani-Marvan ut.

Den Artukiska dynastin, (1095-1421)

Bani-Artuk regerade över Mardin-riket, befäste dess fort och spelade en viktig roll under tre sekler. 22 kungar av denna ätt är kända för att i tur och ordning ha styrt Mardin och några grannstäder. De regerade med sträng hand och var ivriga att bygga moskéer och skolor och uppmuntra vetande. De visade kraft och energi, bjöd in lärda och hyllade andens män och förkunnare.

Den förste regenten var Artuk son av Aksab (1076-1085). Han följdes av Amin al-din Ilgazi, känd som en mäktig härskare (1085-1092), följd av Ilgazi son av Artuk 1092, sedan Yakuti, Ali och Ilgazi (1104-1122). Denne annekterade Aleppo till Mardin-riket (1118-1127). Efter honom greps makten av Husamal-din Timurtash, (1122-1153). Han uppförde en skola i Mardin, kallad Husamiya, och bredvid den en ståtlig moské. Han efterträddes av Najmal-din Alabi (1153-1176). Under hans tid lade muslimerna beslag på de Fyrtio martyrernas kyrka och det syrianska patriarkatets hus och gjorde dem till moské-annex år 1170. De tog också Mor Tuma kyrkan, vilket *Bar-Hebraeus* och *Edessanen* berättar om i sina båda historieverk om syrianerna.

Så följde Najmal-din Kutbal-din (1176-1184), sedan Husam al-din BulaK Arslan, (1184-1204) sedan Kutbal-din, så Nasir al-din Ahmed, (1204-1234) som lät bygga Shahidiya-skolan i Harzam.

Därpå följde hans son Sa'id, (1234-1259) sedan hans son Muzaffar (1259-1285), så Malik Mansur, (1285-1311) så 'Adil som bara regerade 18 dagar. Därpå Malik Salih, (1311-1363) Mansur II, (1363-1364) hans son Mahmud, (1364-1366) Davud son av Salih (1366-1376) och Malik Zafir 'Isa (1376-1406). Under den senares tid, närmare bestämt 1393, anlände Timur Lenk till Mardin och slog läger i Daniser för att invänta ett tillfälle att lägga under sig provinsen. Han ryckte an mot staden Mardin och ödelade den. Fram till 1400 försökte han också inta fästningen, men dess murar var för kraftiga för honom. Istället demolerade han stadens murar, rev moskéerna, badhusen och bostadshusen och gav sig av.

Därefter följde Malik 'Isa Malik Salih (1406-1410), sedan hans söner Musa, Mahmud och Abdal-Hay. Under deras tid framträdde turkomanen Kara Yusuf. Han belägrade fästningen i två år och lade under sig landets bästa jord och städerna Diyarbekir, Miyafarkin, Hisin-Kifo, Savro (Savr) och Ras al-'Ayn.

Karakoyunlu-emirerna (1410-1468)

Akkoyunlu-emirerna (1468-1514)

Under denna tid stärktes turkomanernas makt ytterligare. Kara Yusuf son av Muhammed tog ledningen över dem. Han besegrade Bagdads och Basras härskare och kunde hålla predikningar i de städerna liksom i Kufa och Kurdistan. År 1410 tågade han mot Mardin, erövrade det, insatte guvernörer över Mardin och Diyarbekir och återvände så till Tabriz. Han följdes av sin son Iskandar 1435. Denne dödades av sin brors slav Kabad 1437. Sedan blev (Långa) Uzun Hassan Diyarbekirs och Mardins kung. Mot honom uppbadade Jihan-Shah 50.000 man. Hassan flydde då till Kharput. Jihan-Shah försökte få tag i honom. Hassan återvände till Mardin, återupptog kampen mot Jihan-Shah och besegrade och dödade honom 1468. Sedan begav han sig till Irak och satte in sin bror Kasim som Mardins och Diyarbekirs emir. Denne började återuppbygga vad som förstörts och förnya vad som blivit illa åtgånget. Han flyttade 80.000 familjer till Mardin från Tabriz-trakten och Azerbajdzjan och restaurerade moskéerna, badhusen, marknaderna och husen. Han lät bygga en skola väster om staden, känd som Kasimiye ända in i våra dagar. Han inrättade stiftelser, anlade Takkiye-moskén, medan hans

hustru lät bygga Khatuniye-skolan bredvid. Han gjorde sin systerson Ibrahim till Mardins guvernör. Denne stod i spetsen för staden i 37 år. År 1507 övertogs makten över Ustaoghlu, känd som Muhammed Kommuna. Men han besegrades av Sultan Selim Khan I, Sultan Beyazids son, (1513-1520). Mardin hamnade därigenom under de osmanska sultanerna, som insatte den ene guvernören efter den andre.

Det osmanska riket

1621 skickade Sultan Mustafa Aytabli Muhammed Agha till Mardin för att överta styret där. Han följdes av sju guvernörer, men de regerade sammanlagt i bara nio år. 1630 utnämndes Ya'Kub till Mardins guvernör. Han uppförde en ny karavanseraj öster om staden. Vid samma tid skärptes förtrycket av de kristna. De som tillfogades massakrer och straff. Invånarna (nyväst syrisk talande mhalmoie / muhallemiter, var syrisk ortodoxa, ed. anm.) i Savro, Ahmadi, Astal, Reshmel, Kabala och de lokala stammarna, rashidierna och makheshnierna, övergav kristendomen och bekände sig till islam.

Från 1647 vände sig Mardins guvernörer till Bagdads herrar för att be om stöd för att kunna bekämpa dem som satte sig upp mot myndigheterna, såsom folket i Sinjar med omgivningar. Mardin stannade under Bagdads styre fram till 1727.

1735 insatte Sultan Mahmud I Ali Riza Pasha av Mardin som guvernör och favoriserade honom och hans söner som efterträdde honom. Svåra oroligheter inträffade 1777. Mardins invånare gjorde uppror mot guvernören Yusuf, varför Abdulkadir utsågs till hans efterträdare 1779 och Maktubji Osman 1785.

1791 tågade Bagdads provinsguvernör Suleyman Pasha till Mardin och gav order om avrättning genom korsfästelse av Hussein Seraktji och Hussein Gharsi på mjölmarknaden. Sedan återvände han till Bagdad. 1807 tog dashiterna makten över staden, rev ned dess murar, plundrade marknaderna, stal egendom, bröt sig nattetid in i 2.500 hus och lade beslag på vad de innehöll. De besköt staden oavbrutet med sina gevär i tre dagar. Detta inträffade i ramadan år 1808 och ledde till att alla havande kvinnor dog av skräck och panik.

När Hussein Azab övertog Mardins styre, dödade han emirerna Gharas, 'Amriyan, Kikiya, Milliya och Abdal-Fattah. 24 dashiter och benebiliter dödades. Deras huvuden skickades till guvernören i Bagdad. Denne uppskattade gesten, stödde Hussein i hans maktutövning och belönade honom med rika dräkter.

1815 blev Yunis Arbili Mardins herre. Under hans tid inträffade oroligheter och uppror bland Seraktjiye, dashiye och 'Amriyan-stammarna. Dessa trängde in på marknaderna och misshandlade och dödade kristna. När Ahmed Agha Salahdar blev guvernör, häktade han den syrisk-jakobitiska ärkebiskopen den 10 ramadan 1817 och kastade honom i fästningens fängelse. Men denne skyddades av den framstående armeniern Elias Shadi, känd för sitt stora inflytande. Han friköpte honom för 33 börsar och därpå ytterligare sju. Syrianerna tvingades sälja de egendomar som finansierade de Fyrtio martyrernas kyrka, Mor Mikhail klostret och Mort Shmuni kyrkan för att ersätta det väldiga beloppet. De katolska syrianerna tvingades betala ytterligare en del. Detta räddade ärkebiskopen.

1821 kallade Mardins guvernör Abdulkadir till sig samme armenier, Elias Shadi, för att "låna" femton börsar av honom och sedan ytterligare fyrtio. Shadi ålade muslimerna att stå för 30 och de kristna för resten. Men muslimerna vägrade vara med, så guvernören tvang stadens kristna att betala hela beloppet. Guvernören gav sig inte förrän han fått in alltsammans från dem.

1830 anlände Bagdads guvernör Ali Pasha till Mardin. Dess styresman Hajji Ahmed svor honom lydnad och gav honom nycklarna till fästningen. Han efterträddes 1831 av Osman son av Ibrahim Pasha av Diyarbekir (Amidi), som arresterade Elias Shadi, placerade honom i fästningen och konfiskerade alla hans tillgångar. Den 15 augusti skickade han en vakt dit för att döda honom, vilket också skedde följande natt, varpå hans lik kastades ut på en gata nere i staden. Detta framkallade djup skräck bland de kristna. Hård och brutal beordrade guvernören soldaterna att slå rep om den oskyldigt

döde och mitt på ljusa dan dra honom genom gatorna till slakthuset. Han lade beslag på Shadis hela egendom och tillhörigheter och sålde dem på marknaden.

1835 utnämndes As'ad Muhammed, känd som "Kosa", till Mardins guvernör. Under hans tid företogs en folkräkning: muslimerna visade sig uppgå till 2.943, de kristna till 3.190 och judarna till 50.

Mardin förblev under Bagdads styre fram till 1839. Då lades det i händerna på Muhammed Bayrakdar Pasha, Mosuls guvernör. Denne begav sig till Mardin 1841 och uppehöll sig där i ett år och tjugo dagar. Sedan återvände han till Mosul. Alltsedan 1845 har Mardins herrar lytt under guvernörerna i Diyarbekir. Anis Pasha utsågs till *mutasarrif* (distriktschef) och förblev det ända till den 21 juli 1889. Under hans tid brann det stora betäckta basarkvarteret ned, där de kristna köpmännen verkat. Elden uppslukade deras varor och tillgångar och kostade flera av dem livet. När Ramzi blev *mutasarrif* 1895, anställde muslimerna upplopp mot armenierna i Diyarbekir, Kharput, Edessa, Siverek, Mardin och på andra orter. De brände, plundrade, tillfångatog och dödade, som vi senare utförligare skall beskriva.

Diyarbekirs guvernörer framkallar nya tragedier

Alltsedan Mardin hamnade under Diyarbekir, tilltog hemsökelseerna och olyckorna och övergick till slut i allmän förstörelse och ödeläggelse. Därvid skilde Gud inte på muslimer och kristna. Härskarna tyranniserade alla och envar och betungade dem med allt värre pålagor och skatter. För att försköna det svarta Diyarbekir åsamkade de invånarna svåra slag, knäckte deras motståndskraft och bragte dem tillbaka till gångna tider.

Vi blev vittnen härtill, och då särskilt under den tyranniske guvernören Rashid. Djävulen tog sin boning i hans huvud och lockade honom att dra till sig ondskefulla element. Han slog till mot oskyldiga kristna, plundrade, fängslade och dödade dem. För att genomdriva sina onda planer valde han ut illasinnade män från Muravvaji såsom straffdomaren Halil Adib, Hajji Zaki och hans bror, Bedri, Memduh, Tevfik, Harun och andra. Dem skickade han till det lojala Mardin för att på uttrycklig order utgjuta blod, skända kvinnor, fördriva de kristna från staden och döda dem i bergen, dalarna och vildmarken. Det dolda hatet kom i dagen, falska vittnesbörd presenterades, hämndlystnad blottades och vem som helst kunde gå och gräva gravar åt de kristna. Sålunda ändrade provinsen på kort tid i hög grad karaktär. Trakter lades öde. Jorden färgades röd av oskyldigas blod. Det var så att till och med livlösa ting kunde gråta.

Den armeniska staten

Alltsedan 500-talet före Kristus har en nation som talat armeniska varit känd, ursprungligen bosatt kring berget Ararat. Dess land avgränsades norrut av Svarta havet, i öster av Georgien och Persien, i söder av Kurdistan, Mesopotamien och i väster av Mindre Asien.

Armenien behärskades först av assyrierna och under en tid av babylonierna. En period var det uppdelat mellan de båda rikena. Sharduri var den förste som blev kung över Urartu eller Armenien (år 885 f Kr). Han efterträddes av Aram, som förde flera krig med Shalmanasar (som dog 825 f Kr), tills Shalmanasar tågade mot Arzashkhun norr om Van år 858, utkämpade ett slag med Aram och dödade 3.400 av dennes soldater. När han nådde fram till Vansjön, tvättade han sina vapen i den och skrev sedan ned hur han segrat. När Shalmanasar dog, gjorde armenierna uppror. Då tågade RabshaKi mot dem och förstörde 300 städer och byar i deras land. Armeniens kung Arghastis reste sig och kämpade mot Shalmanasar IV (dog 772), som han besegrade två gånger. Men Tiglat-Palasar III (dog 727) upptog strid med den armeniska kungen Sharduri III 756 i Dasban eller Van och dödade 73.000 av hans soldater. Han kom över deras vagnar och vapen, brände ned deras rikes förråd och förde bort armeniernas tron till Ninive.

Armenien förblev underkastat Babylonien, Assyrien och medernas kungar fram till parternas seger 250 f Kr. Dessa blev då herrar över det och de gjorde samtidigt Seleukia-Ktesifon eller Madayin till sin huvudstad.

Roms makt växte och det kunde lägga under sig Armenien på de partiska kungarnas bekostnad. De bekämpades av Artaban IV, som lyckades befria sitt land och göra sin äldste son ArshaK till dess kung år 11 e Kr. År 61 marscherade Vologeses in i Armenien, inringade de romare som fanns där och tvang dem att ge sig av.

Den 28 april 226 angrep den förste sassanidiske konungen (Xerxes) Ardashir son av Babak parternas land, besegrade deras kung Vartaban och ödelade deras huvudstad Seleukia-Ktesifon. Parterna flydde upp i Armeniens berg och lämnade sina skatter och sitt byte i fiendens hand. Sedan dess fanns det ett partiskt rike i Armenien.

Parterna härskade länge över Armenien, utnämnde emirer, guvernörer och patriarker bland armenierna, som fick uppleva en tid av fred och trygghet. 851 gjorde kalifen Mutavakkil i Bagdad anspråk på deras rike. Han utnämnde Yusuf ibn Muhammed till guvernör över Armenien och Azerbaidjan. När denne anlände till Khalat, skyndade BaKrat ibn Ashvat mot honom genom Armenien, men Yusuf lockade honom i ett bakhåll, tillfångatog honom och skickade honom till Mutavakkil. De kom överens om att döda Yusuf och kastade honom i Mushs fästning, där han led av törst och vinterns köld. Sedan dödade de honom (Bar-Hebreaus. *Staternas historia*, s. 247).

De armeniska kungarna stödde i fortsättningen de abbasidiska kaliferna. Sahl ibn Sanbalat kunde på Mu'tasims tid tåga genom Armenien mot Babak, kalifens och dennes familjs fiende. Han fick tag i honom i Afshin och skickade honom till Mu'tasim. Denne beordrade sin bödel att hugga av honom händerna och fötterna. Sedan slaktade han honom. Han klöv hans mage och sände hans huvud till Khorasan, medan hans kropp korsfästes i Samarra. Kalifen tvangs därvid visa hänsyn mot armenierna och behandla dem väl.

Under mongolerna och tatarerna spelade armenierna en viktig roll. De hade stort inflytande, så att deras kung Akha Takfur 1246 infann sig med landets emirer till kröningsfesten för Göyük Khan, mongolernas kung. Det uppskattade denne och han skrev under avtal med honom. Göyük Khan värderade de kristna och hedrade biskopar och munkar, så att mongolstaten blev kristen. De västeuropeiska, ryska, syrianska och armeniska kolonierna och minoriteterna gynnades. Han band såväl privata som offentliga intressen till denna politik, så att mongolerna sade *Barex Mor*, d v s "Var välsignad, herre!" på syriska.

1252 begav sig armeniernas kung Hatim från sin huvudstad Sis till den tatariske kungen Mangu Khan och lovprisade denne, varför han mottogs väl. När AbaKa Khan blev mongolernas kung, skickade Egyptens herre bud till Hatim och förslog att ta honom under sitt beskydd. Han ville utkräva *jizya*-skatt och få folk att köpa hästar, mulor, vete, korn och järn från hans land. Men Hatim svarade inte, så egyptierna angrep Armenien, när Hatim var borta. Hans bröder, barn och furstar församlades och uppbyggade en här. Den tågade ut för att sätta stopp för egyptierna och mötte dem vid Hajar Sarvand. Men den besegrades och kung Hatims son Turas tillfångatogs och dödades. Den armeniska hären upplöstes, varpå egyptierna plundrade och förstörde Sis stora kyrka.

1272 urmärkte den armeniske kungens son Leon, då han med sin armé tågade mot Syrien tillsammans med mongolerna. Där besegrade de egyptierna vid Homs och återvände hem. Efter honom blev Johannes Bil kung. Han benämndes Konstantin III och efterträdde av sin bror Kufeydan (som dog 1334), sedan av Konstantin IV (som dog 1364). Under den senares tid tågade turkmenerna till fästningen Kaban, som var en av de svårintagligaste i Sis rike. De kom över den genom list, dödade dess män och tillfångatog kvinnorna och barnen. Där om diktade Ibn al-Vardi:

Sis nye herre utropade:

"Kaban är lika mycket värd som min själ"

Vi sade: "Förbered dig för annat!"

Och erövringar följde på erövringar

När Leon utsetts till kung, gick egyptierna till upprepade angrepp mot Cilicien (Kilikien), som de plundrade, brände och förstörde. De angrep Sis, rev dess fästningar, öppnade kungarnas och

ståthållarnas gravar, brände deras ben och tog 1373 kung Leon och hans hov till fånga. De fördes till Egypten där de hölls fångna i sju år. Påven ingrep och räddade dem ut fångenskapen. Därpå reste kung Leon till Jerusalem, där han lämnade sin hustru och dotter. Självt begav han sig till Rom. Där besökte han den Helige fadern och tackade honom för hans bevågenhet och hjälp, varefter han fortsatte till Paris, där han dog den 22 november 1393.

Sedan tyrannen Timur Lenk ödelagt norra Mesopotamien, tågade han till Sivas (Sebastie). Där beordrade han sina soldater att samla ihop barnen, binda dem med rep och låta hästarna trampa ihjäl dem under sina hovar. Han begravnade ynglingarna och kvinnorna levande och kvävde sjuka och ålderstigna människor till döds.

1603 hamnade Armenien under den persiske kungen Shahbaz väld. Denne spred ett lömskt gift bland dess folk och lockade ut det på Ararats slätter. Därefter brände han deras byar, åkrar och trädgårdar. Han ledde många till floden som får och tvingade dem att ta sig över. De flesta drucknade. Bara de simkunniga klarade sig. Sedan förde han 12.000 av dem till Isfahan, varunder många dog. För dem som var kvar byggdes en stad 1604. Armenien förblev under persernas och turkarnas väld i åttio år. 1806 erövrade ryssarna en del av landet, så att det från 1800-talets början varit uppdelat och styrts av perser, turkar och ryssar.

Armenierna skingrades och en stor diaspora uppstod i Turkiet, Ryssland, Persien, Österrike, Ungern, Georgien och Polen. När Ryssland gick i krig mot Sultan Abdul-Majid 1855, gav denne order om att döda många armenier och andra kristna. Samma öde drabbade armenierna i norra Mesopotamien 1895. Ja, vi såg hur deras fiender var beredda att dricka deras blod även efter införandet av en konstitution. 1909 begicks många förbrytelser, särskilt i Adana, som ställde även det kinesiska boxarupprorets hemskheter i skuggan. Fienderna dödade, korsfäste, brände, plundrade, slaktade och tillfångatog. De lade ett nytt svart blad till Turkiets historia, som blivit ännu svartare sedan dess. Vänner, så snart de avvänjs från modersmjölken dricker de oskyldigas blod, men de har likväl uppvaktats av de kristna nationerna. Hur man än beskriver deras nidingsdåd och svartmålar, är verkligheten än värre. Det är omöjligt att räkna upp allt de förtjänar.

Den armeniska kyrkan

Kristendomens stjärna steg upp över armeniernas land i början av 300-talet. Gud den allsmäktige utvalde nitiska missionärer, och särskilt en hjältemodig förkunnare, som predikade den kristna tron, ledde armenierna till gröna ängar och gav dem sött vederkvickande vatten att dricka, vilket lämnade rika doftande välsmakande frukter. Denne ädle förkunnare var Grigorios den upplyste, som omvände den armeniske kungen Tirdat III (288) och blev den störste och berömdaste kristne förespråkaren, som sprängde hednatrons fästen. På denne store martyr åberopar sig armenierna, över honom är de stolta. Han var också först med att upprätta skolor och kloster bland dem. När han utsågs till *katolikos*, valde han Echmiazdin nordväst om Vansjön som sitt biskopssäte. Han efterträddes av sina välkända söner Arsatzas, Vartan och Hosik. Därpå följde Baranrasah Fanras (som dog 373). Denne fortsatte med att grunda välgörenhetsinrättningar som sjukhus, skolor, kloster och hem för föräldralösa. Armenien blev under hans tid som en stor munkgemenskap i ett kloster och med en enda ledare. Vid samma tid framträdde den helige Masrop. Han utmärkte sig genom ett beundransvärt nit och en märklig klarsyn. Han studerade syriska och grekiska i den helige biskopen Narsays skola (i Edessa, ed. anm.). När IshaK den store var *katolikos* (390-439) och Bahram Shuboh kung, rådde han dessa att sprida tron på nationalspråket. De lovordade och uppmuntrade honom i dessa planer. Han begav sig till Edessa och fick den syrianske biskopen Daniyel att lära honom en armenisk skrift. Han studerade oförtröttligt tillsammans med en grupp unga män. Sedan begav de sig till Shamishat och förbättrade sin grekiska ytterligare. Han började därefter skriva på armeniska med riklig uppmuntran och mycket arbete vakor. IshaK var angelägen om att få den Heliga skrift översatt från syriska och grekiska till armeniska. Han grundade en armenisk akademi i Faghreshabat 426, vars regler sedan blev förebild för andra akademier. Masrop nedlade möda på att få fram liturgiska böcker och andliga traktater för bruk i kyrkorna.

Efter den helige Masrop gjorde sig den armeniske prästen Leon känd. Han valde ut erfarna män och lät dem genomgå militär utbildning. I spetsen för dem satte han hjälteledaren Vartan och under ledning mötte de den persiska hären och drev ut den ur Armenien. 488 var det Vahans tur att bekämpade perserna. Han lyckades åstadkomma fullständig religiös frihet för armenierna, som fortsatte sitt verk och dagligen tillväxte i styrka, vetande och kunnande.

På 600-talet framträdde *katolikos* Narses III. Han byggde en ståtlig kyrka i Faghrashabat 654, som uppkallades efter Grigorios den upplyste. 1899 upptäckte fader Didiyan, en präst i Echmiazdin, den nämnda, nu begravna kyrkan. Han gick en timmes vandring österut till en kulle, som han började gräva i. Där fick han se 90 pelare, fem portar och fem altare. Därav slöt han att detta måste vara den kyrka som Narses låtit bygga. Han fann vidare två grekiska böcker, där den vördade Narses namn hade präntats.

De armeniska ärkebiskoparnas säte låg först i Faghrashabat. Sedan flyttades det till Sivas, så till Sis, så 1742 till ett kloster i Bzammur i Libanon och så till Konstantinopel. Den 31 juli 1830 utnämnde Pius VIII ett andligt överhuvud åt armenierna vid namn Anton Nuriyan. 1850 lade Pius IX flera nya stift och ämbeten under armeniernas *katolikos*.

Den 12 juli 1867 kungjorde Pius IX sin berömda *Encyclica Reversurus*, där han avskaffade primatämbetena och beslöt att patriarken skulle ha sitt säte i Konstantinopel. Där insatte han Anton Hasunyan som patriark med namnet Petrus IX. Men 1871 samlades några biskopar och avsatte honom och lanserade i stället ärkebiskopen i Diyarbekir, Gobilyan. De tände tvedräktens eldar och spred falska rykten inom kyrkan. Men regeringen ställde sig på deras sida och lade beslag på kyrkor och stiftelser. De tillsades att landsförvisa Hasunyan, som då begav sig till Rom. När Stefan Azaryan upphöjdes till patriark, lade han ner stor möda och gjorde många uppvaktningar, tills vattnet återvände till sitt lopp.

Vad gäller armeniernas kyrkoorganisation i Mesopotamien, kan vi säga att Mardin var och har förblivit ett mycket viktigt biskopssäte enligt Malkun Tazbaz av Mardin, som bevaras i gott minne, men också med tanke på mängden av katolska armenier. Här är raden av ärkebiskopar som följt på varandra i spetsen för denna menighet fram till idag:

1- Malkun Tazbaz. Bortsett från Klosad (1601-1620) och Sarkis (1627-1632), som tjänade Mardins stift, känner vi inte till någon armenisk ärkebiskop före Malkun Tazbaz. Han utvaldes av fader Jean San Mans 1641 och sändes till Rom, där han studerade vid skolan för trons utbredning. Där prästvigdes han och återvände sedan till sitt land. Han arbetade oförtröttligt i Herrens trädgård, tills den katolske patriarken Petrus Bisak av Aleppo (Halabi) kallade honom till ärkebiskop i Mardin år 1708. Den nye herden tog sitt stift i besittning och rådde de armeniska invånarna att uppge sin sektarism och böja sig för efterträdaren till Petrus, apostlarnas ledare. Han lyckades också och kunde se sina ansträngningar krönas med framgång, så att de flesta armenierna i Mardin antog den heliga katolska tron. När han tjänstgjort i sex år, framträdde fiender till katolicismen som förbittrade hans tillvaro. De fick honom förvisad till Konstantinopel, där han kastades i fängelse, slogs i järn och dog martyrdöden 1716.

2- Martin Markar av Diyarbekir (Amidi) hade antagit den katolska tron 1685. Han hade påvens stöd när han blev ärkebiskop i Mardin den 2 augusti 1722. Där verkade han till sin död 1737 och begravdes i stadens Mar Gorgis kyrka.

3- Hans bror Malkun Markar, 1737, som förblev ärkebiskop till sin död den 30 november 1767.

4- Ohannis Tazbaz intog ärkebiskopsstolen i Mardin i april 1767 och tillbringade sex år där innan han begav sig till Rom, där han kallades hem till sin Herre den 3 april 1773.

5- Yusuf Balit, 14 november 1772. Dog i augusti 1773.

6- Petrus Yafizar, elev från propagandaskolan i Rom. Han upphöjdes till Mardins ärkebiskop av patriark Mikhail III i klostret Bzammur. Han utandades sin sista suck den 11 juli 1787.

7- Joakim Tazbaz blev ärkebiskop i september 1789 och avled den 27 november 1836.

8- Ibrahim Kandili hade utsetts av sin företrädare, med vilken han samarbetat i skötseln av stiftet. Han inträdde i sin tjänst efter den förres död och hämtades hem till sin Herre den 28 januari 1838.

9- Yusuf Farra av Aleppo (Halabi), den 15 juli 1838. Han avgick dock och återvände till sitt hemland, där han stannade till sin död den 17 september 1854.

10- Gabriyel Shashati av Aleppo (Halabi) installerades i ämbetet av Grigorios VIII den 13 maj 1855. Han tjänade fram till sin död 1863 och begravdes i sina förfäders grav.

11- Malkun Nazar installerades av Grigorios VIII och tjänade stiftet i 36 år. Han låg bakom byggandet av Mar Yusuf kyrkan i Mardin, som han kunde inviga den 14 januari 1894. Han kallades till sin Herre den 11 oktober 1900. Han skrev en traktat, tryckt den 2 april 1871, som bl a innehåller följande rader: *"Tiden har kommit för mig att be er ta er i akt, kära barn. Vi måste beklaga de olyckor som drabbat vår kyrka i Konstantinopel och Diyarbekir. Fyra biskopar har lämnat den rätta trons väg och fått med sig en grupp präster och församlingsmedlemmar. Den Heliga fadern avrådde dem, men de lyssnade inte och därför har de uteslutits ur den heliga kyrkan. Jag vill påminna om vad den gode Malkun Tazbaz sade: 'Jag bönfaller Gud att han håller allt kätteriet borta från detta stift.' Hans önskan uppfylldes och ingen har fram till idag vikit av från den rätta vägen."*

Fiender till de armeniska katolikerna dök upp i Mardin 1874, trängde in i Guds helgedom och jagade ut ärkebiskopen och prästerna ur deras kyrka. De satte menighetens ledare under bevakning. Dessa tog då sin tillflykt till de katolska syrianernas kyrka, där de mottogs som hedrade gäster. Där fick de uppleva alla kyrkans högtider och ceremonier. I en appell i början av 1875 skrev Malkun Nazar följande: *"Jag vill utnyttja detta tillfälle att tacka er, den syrianska församlingens gästfria barn, era nitiska präster och era ledare, för den uppriktiga kärlek ni visat oss förföljda. Ni har kommit ihåg Jesu ord: "Sannerligen, vad ni har gjort för någon av dessa minsta som är mina bröder, det har ni gjort för mig (Matt. 25:40). Jag var en gäst och ni gav mig husrum. Ja, vi är Jesu Kristi gäster, av kärlek till vår tro och genom vår obrottsliga uppslutning kring Petri apostoliska stol."*

Katolicismens fiender nöjde sig inte med detta utan inlämnade en stämning till den religiösa domstolen och krävde att ärkebiskopen och hans präster skulle förvisas och deras jordegendom och tillgångarna avsedda för allmosor till de fattiga skulle konfiskeras. Men Mardins katoliker reste sig som en man. Som en fyrbåk lyste de upp Armeniens land. Liksom de varit de första katolikerna, blev de de första som försvarade den katolska trons frihet genom vad de representerade, sade och gjorde. De förtjänar all heder och beundran både för detta och med tanke på den följande tidens händelser. Armenierna stannade kvar i syrianernas kyrka till den 7 februari 1876. Då återvände de till sin egen i samband med att de återfick sina förtrampade rättigheter.

12- Hosik Golyan efterträdde Malkun Nazar som ledare för Mardins stift. Han hade avlagt examen i Bzammaklostret. Han installerades som ärkebiskop den 6 juli 1902. Han gjorde många djärva insatser. När massakrerna drabbade invånarna i Tel-Arman 1903 och de kastades ut i nöd, sökte de sig till de kringliggande byarna för att komma över något att äta. Då gick han dem personligen till mötes, bad dem återvända och gav dem en stor summa pengar för att de skulle kunna klara sig. 1907 drabbades han av en smärtsam förlust, när myndigheterna lade beslag på de stiftelser som var skrivna i föregångaren Malkun Nazaryans namn. De började sälja ut egendomen och spendera vad de fick in. Den initiativrike Hosik ville värna om kyrkans rättigheter och fann en laglig arvinge till den avlidne Nazaryan. Han framhöll att denna egendom var till för fattiga armenier och att den måste skötas av stiftets styresman. Han lyckades med hjälp av den i Mardin välkände syrianske advokaten Gorgis Efendi Munashi Ahmar-daknu och återvinna egendomen.

Hosik Golyan och Vartabid Ishak Holozyan tillkommer förtjänsten att ha köpt Dulbazis hus för 400 pund för att förena det med Mar Yusuf kyrkan 1907. Ty katolicismens fiender beredde sig att lägga beslag på det. 1910 vände han sig till patriarken Yoghos Tarziyan XIII för att tillåtas dra sig tillbaka, men denne sade nej. Efter att ha återvänt till Bzammaklostret skrev han då till den Helige fadern och vädjade till honom att acceptera hans avgång från ämbetet, därför att han var gammal och beredde sig att anträda den sista långa resan. Påven gick med på hans begäran. Genast började Hosik då översätta religiösa böcker till armeniska i sitt kloster. Han sammanställde en storslagen bok om sina företrädare som Mardins ärkebiskopar, saliga i åminnelse. Klostret och stiftet hjälpte till ekonomiskt med att föreviga hans eget minne för eftervärlden.

13- Ignatios Maloyan såg dagen i Mardin den 15 april 1869. Han studerade i klostret Bzamar, vars abbot utnämnde honom till helig vägledare för bröderna. Han prästvigdes den 6 augusti 1896 och stannade i klostret ytterligare ett och ett halvt år. Sedan reste han till Alexandria i Egypten och tjänade sin armeniska kyrka där. Så kallade Bules Sabbaghyan honom till Konstantinopel och gjorde honom till sin privatsekreterare. 1910 begav han sig till Mardin i sällskap med fader Ya'Kub Nasimyan. Det ställdes ett enhälligt förslag om att utse honom till stiftets ärkebiskop. Den 22 oktober 1911 installerades han i detta ämbete i Rom, varefter han återvände till sitt stift, som han skötte noga och beslutsamt. Han var en framstående kännare av teologi och litteratur och behärskade förutom armeniska franska, arabiska, turkiska och engelska och hade också kunskaper i språk som syriska och hebreiska. Han var värtalig och kunde hålla mycket uppskattade improviserade tal, inspirerad av de bästa källor som den Heliga skrift och kyrkofädernas skrifter.

Det bör nämnas att Mardins armeniska stift innefattar Mosul, Deyr-Zor, Bagdad och Basra. Mardins armenier har haft två kyrkor, en gammal uppkallad efter martyren Gorgis som går tillbaka till 400-talet, och en modern, Mar Yusuf, som invigdes 1894. Väster om Mardin ligger byn Tel-Arman, som byggts upp av kristna på ruinerna av Daniser (Kotjhisar). Alla invånarna var tills nyligen armenier, som hade en kyrka vid namn Mar Gorgis. Norr om Mardin hade de också ett kloster, som uppkallats efter martyren Barbara och kom till tack vare den store Malkun Tazbaz. Den första söndagen i maj varje år vallfärdade kristna dit. I byn Muskiya väster om Mardin fanns ett annat kloster, uppkallat efter Johannes döparen, som Ignatios visade ett särskilt intresse för. Han fann där åtskilliga intressanta stenar och ruinrester. Armenierna hade också en kyrka i Dara med en talrik församling, känd sedan 1856 med en egen präst, som svarade för de andliga uppgifterna. De hade vidare en kyrka, Mar Yuhanna, i Tel-Mavzal med en ansedd församling och en *vartabit* som vårdade deras själar. De hade också en kyrka, församling och själasörjare i Derike. De flesta av dessa kristna omkom eller drevs på flykt under världskriget och bara få av dem återstår.

De armeniska katolikerna i Mardin med omgivning uppgick före denna katastrof till ca 15.000. De var i första hand katoliker och kunde faktiskt inte tala armeniska. De var kända för sitt mod, sin generositet och sin trohet mot kristendomens sanna grundsatser. Muslimerna uppskattade och respekterade dem. De umgicks ofta med dem och bedrev handel med dem. Vi vet inte hur förhållandet kom att förändras så under de senaste åren, så att det när elden slocknade bara återstod några enstaka familjer.

Till de berömdaste och största armeniska familjerna i Mardin hörde Boghos, Kaspo, Tazbaz, Ketjo, Malo, Jananji, Adam, Tarzibashi, Kandir, Nasma, Karozvan, 'Ayn-Malik, Batane, Shalme, Gandere, Taza, Menazer, Shad, Khodja-Yavnan, Kaplo, Hanjo, Mersho, Goro, Tarzi och Ahmarani. Antalet familjemedlemmar uppgick till sammanlagt ca 200.

Alla dessa drevs ut ur sitt land som vilsna får och dödades utan orsak. De enda som räddade sig var de som lyckades fly. Vi bör avsluta detta kapitel med att citera vad påve Gregorius XIII skrev i ett brev författat 1854: *"Den armeniska kyrkan har ett oräkneligt antal medlemmar. Den är mycket gammal och berömd. Den förtjänar endast lovord för sin kärlek till den kristna tron och ett envist fasthållande vid den som saknar motstycke bland österns kyrkor."*

Den syrianska kyrkan

Som vi sagt vann kristendomen spridning i Mesopotamien redan under 100-talet. Armeniska och syriska var de språk som de första kristna där talade. Vi har ovan nämnt biskopar i (Urfä) Edessa, Diyarbekir, Tel-Mavzal, Kafartuth, Mardin, Dara, Nusaybin, Turabdin, Ras al-Ayn m fl städer. De lydde alla under patriarken i Antiokia. Sedan spreds även klosterväsendet i dessa länder, hedendomens fästen raserades och den kristna trons drag fick liv.

När österns länder förföll till irrläran om Kristi enda natur (monofysitismen), tog denna trosuppfattnings ledare kontroll över kyrkorna och klostren och inrättade en särskild patriark, som bröt med den laglige patriarken i Antiokia. Men från slutet av 1100-talet började de syrianska biskoparna så sakta åter söka sig till aposteln Petri efterträdare i Rom. Dit hörde Mardins ärkebiskop Mavdiyono från Edessa, Mafiryan Yuhanna Bar-Ma'dani, patriarken Abdallah Istefan, patriarken Ni'ma Asfar, hans bror Athanasius Petrus och andra.

De syrianska patriarkerna inrättade sitt säte i Za'faran-klostret på 1000-talet. I mitten på 1600-talet utnämndes Andravos Akhijan son av Abdal-Ghal Mardini al-Shamsi⁷ till alla syrianers patriark (19 april 1662) och avlade besök i kyrkans olika församlingar i Mesopotamien. Sedan återvände han till Aleppo, där han dog den 18 juli 1677. Men sekteristerna (de syrisk ortodoxa, jakobitiska, ed. anm.) utsåg en egen patriark och åstadkom på så vis en splittring av den syrianska-kyrkan. Så har läget förblivit in i våra dagar, där bara den ena delen lyder under påven i Rom och följer den katolska traditionen.

Andravos Akhijan efterträddes av Ignatios Betres Shahbaddin, som dog 1701. Ignatios Mikhail Jarve kröntes till Antiokias patriark över alla syrianer i Za'faran-klostret. Han dog 1800 och efterträddes av Ignatios Mikhail Dhahir (dog 1817), så av Ignatios Sham'un Zora (dog 1838), Ignatios Petrus Jarve (dog 1851), Ignatios Anton Samhiri (dog 1864), Ignatios Filippus 'Arkus (dog 1874), patriarken Ignatios Gorgis Shalhat (dog 1891) och patriarken Ignatios Behnam Benni (dog 1897). Patriarken Ignatios Afrem Rahmani installerade 1898 Theofilos Gabriyel Tappuni som kyrkans generalvikarie över Mardin och dess besittningar.

Syrianerna hade en gammal kyrka i Mardin, uppkallad efter martyren Mort Shmuni och restaurerad 764, samt ett kloster söder om staden, Mar Mikhail Nasik, vars kyrka restaurerades 1704; där begravdes den heliga Siros 785. De har en modern kyrka, Mar Petros, byggd 1885 och restaurerad 1915. De har vidare en kyrka i stadsdelen Shamsiye, Mort Maryam (Tahira), byggd 1887.

Vad gäller deras största kyrka bär den namn efter Mar Behnam och hans kamrater, de Fyrtio martyrer. Av den äldsta kyrkan med det namnet finns ingenting kvar. Den kan ha byggts i slutet av 1100-talet, sedan muslimerna 1170 övertagit den äldre med det namnet och ärkebiskopens residens och lagt dem till moskén. Därtill lade de beslag på aposteln Thomas kyrka, som framhålls av *Bar-Hebraeus* och *Edessanen* i deras historieber. beskrivningar.

Vad gäller de katolska syrianerna hade de från början en särskild kyrka benämnd efter den heliga Mort Shmuni. Sedan höll de under en tid till i de Fyrtios kyrka. Men det ledde till tvedräkt och oroligheter, vilket fick deras patriarker att bygga nya kyrkor för sina församlingar för att undvika förtal och besvär. Patriarken Anton Samhiri byggde 1860 en kyrka i Mardin, uppkallad efter den heliga jungfrun. Patriarken Gorgis Shalhat lät uppföra ett ståtligt kloster åt dem, Mor Afrem, 1884, och en kyrka, Mor Osyo, i östra delen av staden.

Syrianernas totala antal i Mardin uppgick till 10.000, av vilka de flesta tillhörde den gamla (syrisk-ortodoxa, ed. anm.) trosriktningen. Till följd av de katolska syrianernas allians med armenierna riktade kristendomens fiender ilskans och förargelsens pilar mot dem, trakasserade dem på alla sätt och dödade deras ledare. Djup nöd drabbade de flesta församlingsmedlemmar och många dog av hunger eller sjukdom.

Den kaldeiska kyrkan

Kaldéerna hade en gammal kyrka i Mardin, byggd 430 och uppkallad efter martyren Hormuzd, som var i nestorianernas ägo alltifrån den stora schismen fram till 1552. Katoliker framträdde då i Mardin, mycket tack vare patriarken Yuhanna Sham'un VIII:s ansträngningar. Han hade utsetts till

⁷ En känd medlem av denna familj är Yusuf Akhijan, eller Yusuf Musa, än idag bosatt i stadsdelen Shamsiye.

stiftets ledare under namnet Hnan-Isho' (1553-1584). Han följdes av Yakub (dog 1615), Yuhanna (dog 1641), Yusuf (dog 1678), Sham'un (dog 1695), Timothavos (dog 1709), Basil Hasro (dog 1738), Basil II (dog 1758), Sham'un II (dog 1788), Mikhail Shoriz (1810), Ignatios Dashto (1868), Gabriyel Farso (dog 1873), Timothavos 'Attar (dog 1891), Eliya Mallus (dog 1908) och Israel Udo, som utsågs till ärkebiskop den 11 maj 1909 och installerades i Mosul den 27 februari 1910.

Kaldeerna har förutom Hormuzds gamla kyrka haft kyrkor i Tabyatha, Kesor, Kafartuth, Kharab-Alma, Dara och Nusaybin. Deras ärkebiskop styr dem som är bosatta i Nusaybin, Midyat, Kfar-Gavze och Tel-Mavzal, där de tills nyligen uppgick till 2.700. Denna kära kyrkas ledare råkade 1915 ut för samma öde som övriga kristna med vandaliseringar, fördrivningar och massakrer. Myndigheterna rev södra delen av biskopshuset bara för att bredda en väg. Kyrkan fick svåra skador. Vad gäller dess vördade själasörjare behöll han tålmodet trots hemsökelseerna och olyckorna. Han grät över sina barn och hans hjärta led över den förstörelse som gick fram över hans gamla kyrka.

Den äldste kaldeiska familjen i Mardin var Shoha, känd för sin katolska fromhet. Ett tiotal av dess män arresterades och dödades. Ett trettiotal andra församlingsledare kastades i fängelse och fördes bort tillsammans med armenierna och de katolska syrianerna för att dödas liksom de. De vann segerkransen som belöning för sin fromhet och för att de höll fast vid sina förfäders tro.

De latinska missionärerna

Vi kan inte nog berömma de insatser, mödor och fromma gärningar som de europeiska missionärerna svarat för som for till österns länder. Med sitt välkända nit vann de många själar för den katolska kyrkan och byggde upp anseende församlingar som liksom under kyrkans första tid underkastade sig den Heliga stolen. Längre hotades de av den turkiska regeringen, som tillfogade dem svåra slag, lidanden och fördrivningar. Men de uthärdade allt detta med öppet sinne och frejdigt hjärta av kärlek till den heliga tron och dess utbredning.

Om vi skall gå in på de goda ting de uträttat i Mardin och dess stift, kan vi säga att en grupp karmelitmunkar där framträdde omkring 1630. De ställde sig i spetsen för de gregorianska armenierna och de utträdde syrianerna och rådde dem att åter vända blickarna mot apostlarnas efterföljare, fadern i Rom. Deras ansträngningar bar rik frukt. När fader Jean San Mans kom till Mardin 1641, uppmärksammade han särskilt Malkun Tazbaz och gav honom undervisning i den katolska tron. Han sände honom till skolan för trons utbredning i Rom, där den flitige eleven fullbordade sina studier. Malkun återvände till hemlandet och kunde genast tränga undan irrlärarna och bygga upp en stor församling av katolska armenier, som blev ett mönster för andra lokala kristna.

1681 kom jesuit-fader Michael Nau i sällskap med broder Hillar Pathor till Mardin. De angreps av de syrianska sekteristerna och hölls en tid fängslade. Till slut måste de betala tunga böter för att bli fria och 1682 begav de sig till Aleppo. Men fader Michael var så ivrig att han återvände till Mardin utklädd till läkare i sällskap med fader Joseph Passon och nämnde broder Hillar. De följdes av en skara från Shamsiye, men den syrianske patriarken motarbetade dem så att de fick återvända till Aleppo ännu en gång. Samma sak hände karmelit-fader Joseph Rhea, som besökte Mardin 1690 och men måste fortsätta till Bagdad till följd av intriger av trons fiender.

1770 infann sig fader Eugene och fader Angelo i Mardin och försökte sprida den katolska tron, men de kunde inte åstadkomma mycket. 1775 kom karmelit-fader Ignatios och hans dotter Dara till Mardin. De slog sig ned där och var närvarande i Za'faran-klostret när Mikhail Jarve installerades som patriark för (katolska, ed. anm.) alla syrianer 1782. När den välsignade patriarken drevs i landsflykt, gav han Ignatios i uppdrag att ta hand om de syrianska katolikerna.

1838 kom två kapucinmunkar till Mardin, 1850 följda av jesuitpatern Joseph Labourt, som besökte Midyat och där lät bygga en kyrka, som fram till idag tillhör de syrianska katolikerna.

Den apostoliske nuntien Nicolas Castellis vistades i Mardin fram till 1870, då han avled där. Han begravdes i kapucinmunkarnas kyrka. Efter honom var Zakaria (Sakarja) nuntie i staden. Även han gick bort där och begravdes i nämnda kyrka.

Alltsedan 1800-talets början anlände kapucinmunkar oavbrutet till Mardin för att befrämja katolicismens sak. Till de mest kända hörde fader Johannes, som prydde kyrkan med moderna målningar och vackra bilder, så att folket kallade den Stjärnkyrkan. Den stod färdig 1884. Hans efterträdare som kyrkans överhuvud blev fader Marselino. Under hans tid debatterades om en grupp syrianska katoliker kunde anslutas till kapucinerkyrkan. Orderna från den Heliga stolen löd att var och en skulle återvända till sin rit.

Efter fader Marselino blev fader Daniel ansvarig tillsammans med en eller två kapucinpräster som skötte de ungas undervisning.⁸ Vid samma tid infann sig franciskanska nunnor, som byggde en skola och ett kloster i närheten av kapucinfädernas kyrka. De ägnade sina liv åt att lära flickorna religionens grunder och handarbete.

Men under katastrofens dagar övergavs de båda klostren. En del förstördes. Myndigheterna lät riva den södra muren. En breddad gata kom att inkräkta på klostrets innergård. Båda klostren blev sjukhus för sårade soldater och är det fortfarande.

De protestantiska missionärerna

I mitten av 1800-talet kom prästen Mikhail och diakonerna Eramya och Saliba Mumji från Mosul för att förkunna den protestantiska läran i Mardin. De följdes av Dvight V. Marsh, Villiams V. Frederic och läkaren Henri B. Haskell. De hyrde en bostad hos familjen Sh'or. I fortsättningen tillbringade de somrarna i Mardin och vintrarna i Mosul. De följdes av prästen Sargis Daravi.

1859 anlände den amerikanske pastorn Villiams, som året därpå återvände till Beirut. Efter honom, den 8 november 1868, kom missionärerna Alpheus N. Andrus och Theodore S. Pond.

Protestantismen fick sina första anhängare i Sa'id Dekdan, Mikhail 'Isa, Sa'id Parikhan, Abdulmasih Aspir, Hanna Shammash Betres, Eliya Hannave, Davud 'Attar, Elias Kas Elias och Gorgis Helule. Missionärer kom i fortsättningen oavbrutet till Mardin, såsom Bill, Augustus Valke, doktor Tom 1877 och E. L. Cutts 1882. De utsåg 1867 Gorgis son av 'Abdalahad Hadaye Yakubi Nahle till den nya gemenskapens biskop och förkunnare.

1904 kom en ny missionär, Amrek, till Mardin. Protestanterna fortsatte sitt arbete och byggde ett stort bostadskvarter för sina missionärer och medlemmar i västra delen av staden. Där öppnade de en skola och ett sjukhus.

I början av 1911 inträffade bråk inom församlingen, som ledde till en splittring i en västlig och en orientalisk grupp. Under en gudstjänst höjdes protestrop mot biskopen. Han tvangs ned honom från predikstolen och jagades ut. Därefter höll de närvarande ett möte för att reda upp förhållandena. Den östliga gruppen valde Ibrahim Shankhor, Habib Ketjo och Gorgis Marina och den västliga Yusuf Kara-Kelle, Malke Shankhor och prästen Hanna som sina företrädare. Reformmötet godkände dem och utsåg därefter missionär Andrus till församlingsordförande.

⁸ Under den tid när kapucinfäderna Marsalino och Daniel ledde missionen, gjorde sig broder Salvador känd som framstående läkare och var mycket framgångsrik. Han blev förmögen och köpte upp egendomar och byar, däribland Afah Hanaras trädgårdar, som finns upptagna i myndigheternas register i hans namn. Abboten ville att han skulle överlämna dem till klostret. Men han vägrade. Då prästvigde de separatistiska syrianernas patriark Betres honom och skaffade honom en osmansk identitetshandling. Men det var ett misstag som han snart fick ångra. Salvador övergick till den kaldeiska kyrkan för att avlida i Nowahe år 1893. Den syrianske patriarken ville lägga beslag på hans lösa och fasta egendom men lyckades inte. Hans efterträdare som patriark, Abdulmasih, vände sig till övervakningsinstansen i Konstantinopel, men det hade han inget för. Egendomarna stannade i statens ägo, vilka dessutom lade tog över kontrollen av all kyrkans testamenterade egendom, som vi spårar av ännu idag, och kom över dess avkastning.

Sedan valde det östliga partiet Sa'id 'Isa till ledare och det västliga Abdulkarim Kara-Kelle. Det senare höll sina möten hemma hos Hanna Azrak, det andra i amerikanernas och Yusuf Havtos hus.

Det var ekonomin som låg bakom missnöjet och splittringen. Protestanterna hade 1867 sålt ett hus tillhörigt familjen Hidir-Shah för ett belopp som blev grundplåten i församlingsstyrelsens kassa. Det uppgick till 330 osmanska pund och köpare var armenierna Malkun Pallaziz. När pengarna väl kommit in, lånades de ut med 10 procents ränta. Summan kom så småningom att uppgå till 600 pund. För den beslut missionärerna beslut bygga en länge planerad kyrka och avsatte 1907 400 pund härför. Resten stannade hos styrelsen. Många i församlingen ville få ut den, men begäran avvisades. Då utbröt bråk mellan dem som dragit fördel av affären och dem som till sin besvikelse och ilska inte fått ut någonting.

Sedan 1876 registrerade protestanterna sina församlingsmedlemmar och uppgav dem för myndigheterna. Dessa tog upp dem i det fjärde bandet och församlingen erkändes som en legal sekt. Den 17 december 1910 författade Sa'id 'Isa, dess representant, en vädjan, där han uppmanade församlingen att välja en ny biskop. Den sittande biskopen Gorgis blev upprörd. Han sammankallade en mängd enkla medlemmar från byarna Benebil, Kesor och Kal'at Mara i kyrkan. Han gav då invånarna i Kesor och (Keleth) Kelleth tillåtelse att hålla sig med två hustrur.

I juni 1915 gick kristendomens fiender till aktion. De underblåste oroligheter och inbördesstrider, kastade de kristna i fängelse, torterade och mördade. Till offren hörde också ledande protestanter som Yusuf Kara-Kelle, hans son Salim, Ibrahim son av Malke Shankhor, Abdalahad Yusuf Bahe, Salim Gorgis Nakkash, hans båda bröder, biskopen Villiams son av Gorgis Hadaye, 'Aziz son av Gorgis 'Isa, 'Aziz Ketjo, Samuel Mukhtar, Hanna Azrak, biskop Hannush, Sa'id Asho m fl. Missionär Andrus och doktor Tom gjorde allt de kunde för att rädda dem, men utan framgång. Den 10 juni fördes de fängslade ut i en första kolonn och dödades mellan Sheykhkan och Zarzavan.

Andrus och Tom stannade i Mardin till september 1915, då de tvangs ge sig av till Sivas. Det berättas att när Dr Tom steg upp i sin vagn för att ge sig av, sprang hans trogna hund fram. Han smekte den och sade: *"Kära hund, jag har inte haft någon trognare vän än du i denna stad trots all möda jag har lagt ned på gratisbehandling av sjuka. Av dem har jag bara belönats med avoghet. Adjö!"*

Men så snart doktorn anlände i Sivas, avled han. Missionär Andrus for hem till Amerika. Under sin återresa till östern 1919 dog han på vägen. Amrek kom tillbaka till Aleppo i april 1919 med förnödenheter och annan hjälp till de krigsdrabbade. Men redan månaden därpå avled han strax efter att han tagit ett bad.

Massakrerna i 1895, kända som upproret

Vi har bland papperna tillhöriga Makdisi Habib Jarve, en av ledarna av de syrianska katolikerna i Mardin, funnit en anteckningsbok där han för hand beskrivit de fruktansvärda massaker som drabbade de kristna i Diyarbekir, Edessa, Kharpot, Sivas, Sason och i närliggande byar, som vi skulle vilja sammanfatta för läsarna med tanke på sambandet med vad som nyligen inträffat.

MaKdisi Habib tillhörde den förnåma Aleppofamiljen Jarve, känd för sin kamp för den katolska tron alltsedan mitten på 1700-talet. Han var son till Malaki son av Gabriyel son av Shammas Yusuf son av Markiz son av Kaflir Gabriyel son av Shammas Ni'mat Allah son av Mikhail son av Atallah Jarve. Hans farfar Gabriyel flyttade från sin hemstad Aleppo till Mardin. Mardins klimat tilltalade honom och han stannade där. Denna ädla familj kan uppvisa stjärnor som varmt människors hjärtan med sina strålars glans. Ur den har tappra hjältar framträtt som försvarat den katolska tron och skyddat dess anhängare i Aleppo och Mardin genom sin kraft och sitt inflytande. Berömd blev Grigoriyos Shukrallah Jarve, metropolit av Jerusalem 1773, patriarken Mikhail Maghbut (död 1880), patriarken Betres Sa'id Dhikir (död 1851), Khoris Rafael (död 1892), son av Fathallah Jarve, prästen Mikhail (död 1866) samt son av Shukrallah son av Shammas Ni'mat Allah Jarve.

Makdisi Habib utmärkte sig liksom sina lärda och ädla förfäder genom sin fasta tro och omåttliga hängivenhet. Han reste flera gånger till Syrien. Den 4 juni 1915 arresterades han och hamnade som andra kristna i fängelse. Efter sex dagar fördes han tillsammans med dem ut ur staden och avrättades, Gud vare denne martyrs nådig!

Han hade nedskrivit följande :

Diyarbekir

Den 1 november 1895 uppflämnade förföljelser mot de kristna och i synnerhet armenierna i landet Armenien. Framträdande muslimer i Diyarbekir som Jemil Pasha och hans söner Behrem Pasha, Abdulkadir Pasha son av Hajji Jirjis Agha Mardini, Bekir Efendi Muharramzade, Nazif Bey son av Sa'id Pasha, aydelningtjänstemannen Niyazi, Arif Baranj, Ibrahim Efendi hans vän, Hajji Mas'ud, *de förnämsta*, och andra skrev brev till alla kurder och stammar och ställde tillfällen till plundring och mord i utsikt. När de kom till Diyarbekir, lovade dessa män ge dem tillräckligt med vapen för att döda de kristna och överta deras egendom. De rådde dem att infinna sig vid middagstid vid Veli-moskén, avlossa sina gevär och ropa "Muhammed Salavat!" Då skulle moskébesökarna komma ut, sluta sig till dem, bege sig till de kristnas kyrkor, hus och marknader för att skymfa och döda. Kurderna hade bara att lyda begäran och nalkades med en stor hop i enlighet med planen. De begav sig till den nämnda moskén och avlossade skott. Då kom muslimerna ut och jublade över deras ankomst. De sökte gemensamt upp marknaderna och husen. Armenierna fick snabbt reda på vad som var på gång. När muslimerna och kurderna fick se dem, började de skjuta och dödade ett avsevärt antal. De påstod att de själva blivit överfallna i ett försök att döda dem i moskén. Sedan gick de till affärerna och magasinen och dödade dem som fanns där och plundrade alla lokaler de omringat. I solnedgången hällde de bensin över de varor som fanns kvar och brände upp dem. Hela Diyarbekir blev som en väldig ugn, där man utifrån bara kunde se den rök som steg upp mot skyn.

När de kristna såg detta, förstod de att död och förintelse väntade dem och de greps av skräck. En del av dem begav sig till kapucinernas kyrka och den franske konsulns hus. På en kort stund församlades

cirka fyra tusen människor hos den kapucinske abboten Yuhanna. Där stannade de i tre dagar och nätter. En prominent armenisk katolik, Jabbur Kazazyan, sände dem de förnödenheter de behövde i tjugo dagar. Hans generositet förtjänar stort beröm och mindes med tacksamt hjärta av alla olycksdrabbade.

När den franske konsuln såg muslimerna och kurderna gå härjande fram, gick han upp på konsulatets tak, började hissa och hala en flagga för att vädja om undsättning. Guvernör Anis Pasha sände då tjugo soldater till hans hus för att skydda honom. Därpå gick guvernören och ärkebiskopen Abdallah ut med en grupp soldater, vandrade omkring i stadens gränder, slog bråkmakarna och fråntog dem deras stöldgods. Armenierna sökte sig till sina hus och angrep dem som hindrade dem. Den ledande armeniska katoliken Osip Kazazyan gick till regeringsbyggnaden och bad guvernören arrestera mobben så att det åter blev lugnt. Men denne räckte lång näsa åt honom och struntade i hans begäran. Strax därpå kallade han honom till sig och kastade honom tvärtom i fängelse tillsammans med de gregorianska armeniernas representant Vartabit Izakil, Hagop Agha Kupenkiyan, Minasyan och Mandiljiyan. Där fick de stanna till den 20 januari.

Dessförinnan hade guvernören skickat efter patriarken Abdulmasih från Mardin. På en timme hade denne nästan hunnit fram till guvernörspalatset. Men strax innan han kom fram, hörde han gevärsskott. Han kallade på en syriansk pojke och stack åt honom ett brev att ta med sig till guvernören för att varsko om hans ankomst. Pojken tog brevet och gav sig av, men när han nådde Malik Ahmedmarknaden, stoppades han och dödades av huliganer. De fann brevet i hans bröstficka och tog det med sig till guvernören utan att veta vad det innehöll. När denne läst det, beordrade han kommandanten att skicka en avdelning soldater till den syrianska kyrkan för att skydda den. Många kristna skyndade till denna kyrka, så att det där på kort stund samlades åtta tusen personer. Även folk i grannbyarna hade överfallits och anslöt sig till dem.

Sedan skickade guvernören bud efter patriarken, som strax därpå anlände. Han hade blivit nära vittne till hur folk trampade på de dödades lik. Han fann regeringsbyggnaden full av stamkrigare som viftade med nedblodade svärd. De ledande muslimerna befann sig då hos guvernören för överläggningar. När de fick reda på patriarkens ankomst, avslutade de rådslaget och intog sina platser. Patriarken trädde in och mottogs respektfullt av guvernören. Denne uppmanade honom att beordra de kristna att lämna in sina vapen till myndigheterna, vilket han lovade göra. Vid hans återkomst skickade guvernören honom med Nazif och Bekir Efendi och en avdelning soldater till kyrkan. De letade efter vapen men fann ingenting. På återvägen slog de följe med kurderna och överföll över de ledandes hus, plundrade dem och dödade på måfå dem de råkade stöta på. De slog sönder smyckeskrin och lade beslag på varor och andra tillhörigheter. Så höll de på i tre dagar.

På begäran av de Mardinbor som slagit sig ned i Diyarbekir gick den syrianske patriarken en tur till affärerna i staden. Han tog dem med sig till kyrkan och gav dem livsmedel. Efter några dagar kom postförsändelser till Mardin skyddade av tjugo officerare. Brevet härrörde från Diyarbekirs ledande män, som där manade (Mardins) muslimer: *“Om ni verkligen är muslimer, skall ni göra med Mardin som vi har gjort med Diyarbekir.”* Och muslimerna började tänka i ondskefulla banor i enlighet med detta råd, som ni snart skall få se.

Diyarbekirs kristna levde i oro och fruktan fram till den 18 december 1895. Då anlände tre undersökare från huvudstaden, Sami Bey, Abdallah Pasha och general Yusuf Rushdi. De kristna ledarna avlade besök hos dem och ombads av respekt stanna kvar. Sami Bey gav dem lugnande försäkringar. Han delade ut ett papper där det stod: *“Vi har för vår herre Sultanens räkning undersökt de oroligheter som inträffat i några delar av Anatolien såsom Samsun, Sivas, Mamurat al-Aziz och Diyarbekir till följd av armeniernas uppror och på begäran av ledande män i Hans Kejserliga Majestäts provinser. Ett dekret hade utfärdats om en undersökning av vad som skett och effektiva åtgärder för att normalisera läget och återställa ron och lugnet där. Sedan vi lämnade huvudstaden har vi åkt omkring i dessa provinser. Vi har sett de hemskheter som inträffat där och överträffat vad som hände i Diyarbekir. Vi sörjde mycket över det. Det står klart att vad som hänt skett till följd av intriger av vissa främmande makter, i första hand England. De har spritt fördärliga idéer i armeniernas hjärtan. De har ställt till med oro i huvudstaden och gått till storms mot Höga Porten i hopp om att vinna framgång med sina onda anslag. Detta ligger inte i armeniernas intresse utan i*

engelsmännens, som försöker uppsluka landet för egen räkning. De som lyssnat på dem har gått farliga vägar, beslutna att krossa Höga Statens tron i strid med vår herre Sultanens vilja och vår herre Jesus evangelium, som det står skrivet i era böcker: 'Den som uppreser sig mot kejsaren uppreser sig mot Gud.' Statens fiender har startat oroligheter i några av våra skyddade riken till alla undersåtars men. Därav har följt skador för såväl staten som de religiösa menigheterna, både muslimer och kristna, detta trots att staten bara önskar lugn för alla sina undersåtars del. Dock äger alla icke-muslimer lika rättigheter och det råder, som islams lag och sunnismen föreskriver, ingen åtskillnad mellan muslim och kristen. Detta bekräftas av den bevågenhet som Hans Höghet vår herre Sultan Abdul-Hamid Khan II visat de kristna i form av höga poster och hedersbevis. Ty muslimerna och de kristna är enligt hans mening jämlika. Det finns där ingen skillnad mellan muslim och kristen.

Vad vi här säger har vi fått höra direkt av Hans Majestät. Genom Hans ynnest vidtar vi här de förebyggande åtgärder som krävs för nödvändigt lugn bland allmänheten. Må ni inte misstänka att några rättigheter här åsidosätts! Nej, alla måste få sin rätt. "

Sedan fortsatte Sami Bey: "Vi har innan ni anlände sänt bud till de ledande muslimerna och meddelat dem vad som gäller. Vi förklarade för dem att de och de kristna i statens ögon utgör en gemenskap. Aggression och hänsynslöshet måste bestraffas. Vi har rått dem att varna övriga muslimer att avstå från uppror. Vi hoppas att muslimerna och de kristna från och med nu återvänder till den vänskap och fred som tidigare rådde. Vi vill be er, andliga ledare, att meddela era religiösa anhängare vad vi har sagt. Ni skall rikta era böner till vår herre Sultanen på det att han vinner ständigt mer välgång och segrar. "

Därefter återvände de andliga ledarna till sina kyrkor. Men Osip Kazazyan och hans fängslade vänner skickade en petition till undersökarna⁹ om att bli frisläppta ur fängelset. Order nådde dem den 20 januari att bege sig till huvudstaden. Osip tog med sig sin son Ohannis och sin brorson Hanna. Med dem reste fyra muslimska personligheter från Diyarbekir och en trupp soldater för deras skydd.

Därefter kom tre andra undersökare, Shakir Pasha, Mardo Kardado (rumi, grek) och Tahsin Bey (arab). De tog in i Bahram Pashas hus vid Jabal-porten (Bab al-Jabal). Den 5 februari 1896 infann sig andra undersökare i Diyarbekir, en av dem en melkit vid namn Agop Pasha, och fick husrum hos Hajji Jirjis Agha, som berättade för dem att Arif Efendi Baranj och hans anhängare legat bakom upproret. Den 13 februari överföll muslimerna Agop Khanji i Khan Abajiya, förde honom till Tigris, dödade honom och kastade honom i floden. Myndigheterna hämtade hans lik till guvernörsbyggnaden. När hans hustru fick veta det, begav hon sig till undersökarna och talade om att det var Yasin Agha som dödat honom. De ignorerade henne. Den 29 mars avreste en medhjälpare till guvernören, Ghalhari som var en ortodox kristen, till Diyarbekir.

Samtidigt frisläppte myndigheterna de kristna och gav dem frihet att resa vart de ville. Under en och en halv månad övergavs cirka tre hundra hus i provinsen. De kristna sålde sina ägodelar och hus till mycket låga priser. Den 15 april begav sig Ohannis och Abdulmasih Kazazyan med sina familjer till Konstantinopel.

Efter en tids vistelse i Diyarbekir reste en av undersökarna, Abdallah Pasha, till Mosul. De båda andra begav sig till Kharput, medan kommandanten stannade kvar i Diyarbekir. Den 6 maj begav sig guvernören Anis Pasha ut i grannbyarna för att inspektera vad som inträffat i dem. Den 15 juni kom Arif Efendi Baranj till Mardin och mottogs som gäst i kommunordförande Sirri Efendis hus. Efter ett tag måste han fara till Mosul och återvände därefter till huvudstaden.

Sa'diye

Sa'diye är en by som ligger två timmars färd öster om Diyarbekir. Dess tre hundra invånare var armenier och syrianer. Fredagen den 1 oktober 1895 överfölls de av en kurdisk mobb, som dödade

⁹ Enligt document som finns bevarat hos den syrianske representanten Bishara Haddad, patriark Abdulmasihs privatsekreterare.

männen och pojkarna och fängslade kvinnorna och flickorna. De plundrade husen och butikerna. Övriga kristna övermannades och drevs till kyrkan, vars dörrar bomrades för. Kurderna och soldaterna genomborrade kyrkans tak, hällde bensin över dem och brände alla inne. De som lyckats fly ut genom dörrarna omringades av kurderna, överfölls med dolkar och svärd och slaktades. Av de kristna återstod bara tre män som hamnat under de dödas lik. När fienderna dragit därifrån, begav de sig till Diyarbekir och undgick på så vis att bli dödade.

Miyafarkin / Silvan

Miyafarkin är en gammal stad, omnämnd av kyrkohistorikerna redan på 300-talet. I den blev särskilt dess helige ärkebiskop Marutha, död ca 421, berömd. Dess befolkning av armenier, syrianer och protestanter uppgick till ca 1.000. Nämda fredag överföll kurderna dessa kristna, dödade dem, plundrade deras egendom och fängslade deras kvinnor. Bara tolv män och tre kvinnor undkom. I denna by fanns tre hemmahörande i Mardin, av vilka två flydde till guvernörsbyggnaden, medan den tredje, Eliya Muro, övergick till islam och därmed undgick döden. I kyrkan samlades ca 700 personer. Gangstergrupperna överföll dem och brände dem inne med bensin. Bedavil Tomas tre söner tog sin tillflykt till en grotta inne i kyrkan, där de stannade i tre dagar utan att äta. Sedan lyckades de ta sig ut. Kurderna gav sig på ett hus, där en vacker kvinna bodde. De kränkte hennes heder och våldtog henne i hennes mans närvaro. När denne höjde sin hand för att slå till dem, band de honom, högg av hans händer och ben och dödade honom. De återgick till kvinnan, högg av hennes händer och fötter men lät henne leva. Hon hade ett spädbarn som låg i en vagg, som hon nu inte kunde ge di. En vänlig man kom förbi och förde henne till guvernörsbyggnaden. Hon höll fast i sitt barn och gav det di. På så vis fortsatte hennes liv.

Karabash

Karabash är en by som ligger två timmars färd öster om Diyarbekir. Alla dess invånare var syrianer. Nämda fredag skyndade sig kurderna också till dem. De satte genast igång med att plundra, döda, stjäla och skymfa. Så höll de på i två dagar, varunder deras hjärtan fröjdade sig, förhärdade och vilda som åsnor som löper amok. Men de överträffade dessa i vildhet. Det sades till en av åsnorna: *"Yazid, din medhjälpare är kurd."* Då blev han dyster och vägrade äta foder i tre dagar. Kurderna begav sig hem till den syrianske prästen Abdalahad, som var en vördnadsvärd gamling. De arresterade hans söner och avtvingade honom 750 majidi-pund. De erbjöd honom att övergå till islam, men han vägrade. Då slaktade de den ena efter det andra av hans söner inför honom. Sedan skar de upp hans frus mage med en kniv, så att hon blödde och dödade henne. De hotade skrikande att slakta honom också. Men en av dem sade: *"Vi låter honom vara, så att han får plågas och dö av sorg."* De övergick till att skända hans döttrar, tills prästen förlorade förståndet.

Katrabel

Katrabel är en by vid Tigris mittemot Diyarbekir, som beboddes av 300 kristna familjer, syrianer, protestanter och armenier. Kurderna angrep dem mordiskt från landsidan och började med att plundra hemmen och butikerna. De kristna tog sin tillflykt till kyrkan Mar Tuma, anförda av den handlingskraftige syrianprästen 'Abdalahad. Han uppmuntrade dem och ingav dem mod. Han fick dem att bekänna sina synder och gav dem den heliga nattvarden. Det fanns ingen (kurdisk) stam som inte var med och genomborrade kyrkans tak, kastade ner halm, hällde ut bensin och brände dem inne allihop. De understöddes av soldaterna i regeringsbyggnaden, som besköt dem med gevärseld och dödade dem som försökte undkomma. De grep Mikhail Gados son Yusuf från Mardin och erbjöd honom att anta islam, men han vägrade. De högg av hans ena hand och så den andra, hans axlar, fötter

och lemmar. Till slut halshöggs de honom. Han föll som en martyr. Varje gång de högg av en lem sade de till honom : *“Bekänn dig till islam så skall du få leva !”* Men han brydde sig inte om det. Sham'un, en ung syrian, undkom genom att simma över till andra sidan Tigris. Han begav sig till syrianernas patriark och fick honom att sända en trupp soldater för att rädda dem som var kvar av de olyckliga, förlamade, stympade, vansinniga och nakna till sista tråden. Patriarken tog sig an deras sak.

På dessa gräsligheter följde händelserna i Diyarbekirs övriga byar: Ka'biye, Tjarokhiye, Khan-Akbur, Arzu-Ghali, Kozan, Holan, Kadiye, 'Ansha, Sattiye, Safiye, Batrikiye, Kara-Kilise, Karte, Kankarat, Bisheriyeye, Lije och Gharzan. Kurderna och militärerna överföll dem, dödade deras invånare och lade beslag på deras egendom.

Vad gäller de kaldeiska kristna i Ali-Bakir och armenierna, övertalade byarnas ledande män dem bakslutigt att bege sig till guvernörshuset för få skydd mot stammarna. Men när de var på väg ut ur byn, fäste dessa dem alla i rep och dödade dem innan de hann ta sig till staden.

Vad gäller Siverek, anslöt sig Hajji Osman Pasha och hans bröder till dessa grupper. De överföll de kristna, gick i hela två dagar fram med dolkar och svärd mot dem, slaktade och dödade dem. Bara fyra familjer undkom. Antalet dödade var drygt fyra tusen.

Edessa

Vad gäller Edessa begav sig muslimerna först till Saghatiyels [Shashils] hus, en av de ledande gregorianska armenierna. De angrep dess invånare och drog sina dolkar och svärd. De fick de kristna att ge sig upp på taken för att rädda sig och försöka hoppa ned i stadens gränder. Muslimerna upptäckte dem och började misshandla dem. Sedan angrep de husen, rövade möbler, förnödenheter och varor och skyndade till den stora armeniska kyrkan. Där härjade de, förstörde, slog sönder och dödade. När nyheten härom nådde myndigheterna, sände de soldater för att hjälpa muslimerna. De samlades vid berget Mor Ya'Kub och svor genom en trefaldig ed på att hålla saken hemlig för de kristna. Dessa för sin del enades solidariskt om att ingen av dem fick lida någon skada. Därefter spred muslimerna ut sig i de kristnas kvarter grupp för grupp och förbjöd de kristna att lämna sina hus. Dessa råkade i svårt trångmål och tvingades till slut köpa hinkar med vatten av soldaterna till skyhögt pris.

När den fastställda dagen för massakern kom, samlades armenierna i sin stora kyrka, metropolitens hus och sin skola. Muslimerna kastade sig över dem som vilddjur och torterade dem på olika sätt. De dödade dem inne i kyrkan och utanför. Blod flöt fram i bäckar, täckte kyrkan och rann fram mellan väggarna. Det var som om djävulen viskat till angriparna. De samlade halm, stoppade in det i träsprungorna och satte eld, som uppslukade kvinnorna och barnen, så att fett flöt på väggarna och blandades med blodet.

När de syrianska katolikerna fick höra detta, vitnade deras ansikten av skräck och deras beslutsamhet sviktade. Prästerna Betres från Diyarbekir och Afrem Nakkashe från Mosul beslöt vädja till *mutasarrif*en. De fick följa av 'Abbud Ghanime, som tillsammans med dem och ledsagad av tre soldater återvände till kyrkan. De började samla församlingsmedlemmarna dit. Dessa förskansade sig där efter att ha staplat upp sten vid portarna. På så vis räddade de sig från en säker död. De skingrade syrianerna följde dem dit, så att den ende bland icke-armenierna som dödades var melkiten Betres Kandafat från Aleppo.

Tel-Arman

Tel-Arman är en by belägen tre timmars färd sydväst om Mardin. Alla dess invånare var armeniska katoliker med ett begränsat inslag av syrianer. Den 6 november 1895 anlände Kikiyas (stam ledare, ed. anm.) Rashid Agha, hamidiske *kaymakamen* med myndighet över många kurder och stammar. Han tvingade folk att betala 90 pund till honom för att få deras fiender avlägsnade. De glädde sig över hans

ord och gav honom vad han begärde. Han höjde då kravet till 400 pund och en fin häst. Sedan begärde han mer. De gav alla vad han önskade, ty de intalade sig att en olycka är lättare att bära än två. Sedan han kommit över allt vad de ägde, gick han och hans följeslagare till attack mot marknaderna, plundrade, gav sig på husen och skövlade dem. De kristna tog som vanligt sin tillflykt till kyrkan.

Rashid och hans män uppbådade stammarna Jabal Afs, Gharas, Dakoriye och Danbaliye. Han manade till de kristna och gav dem sitt trefaldiga hedersord på att skiljas om han förorsakade dem något ont. De lämnade då kyrkan, men så snart de kom ut på öppen plats, kastade sig kurderna över dem, plundrade dem och dödade dem. Många av dem flydde undan till grannbyarna.

Tel-Armans (övriga) kristna sände då bud till *mutasarrifen* i Mardin och bad om hjälp. Han skickade då iväg Salih son av Darvish Ali Efendi, Baba Husayin, Ali Na'alband, Mustafa Tarakki och Husayin Tarli. Vid sin ankomst till byn stod de bara kvar och såg på hur kurderna plundrade, stal och våldtog. Sedan tog sig några familjer ut och begav sig med en trupp soldater till byn Ali-Mishmish och vidare till Mardin. De svalt, törstade, saknade kläder och gick barfota.

Kurderna begav sig till byns kyrka och förstörde en del av den. De påstod att den rymde gamla förråd, men de fann inget av vad de inbillat sig. En av dem gick då fram till en bild av Mar Gorgis, som platsen tillägnats, stötte sitt spjut i den och slet sönder den. Då drabbades han av slag och störtade död ned.

Goliye eller Kesor

Kesor, som också kallas Goliye, är en by belägen två timmars färd söder om Mardin. Dess invånare var syrianer, bosatta där i ca 300 hus. När de såg vad som hänt i Tel-Arman sände de sina ledande män till Mardin och bad *mutasarrifen* om hjälp att hindra kurderna från att överfalla dem. Han skickade då iväg hundra soldater med den hamidiske *kaymakamen* Sadik Bey, skatteindrivaren Fuad Efendi och Halil Abdulveli¹⁰ i spetsen. När de anlände till byn, fann de de kristna församlade¹⁰ i kyrkan. De fråntog dem deras vapen och försäkrade dem att de bara kommit för att skydda dem och förhindra allt ont.

Två timmar efter mörkrets inbrott kom folket i Gharas ut och kom överens med de kurder som omringat byn och var fyllda av fiendskap mot de kristna. På fredagsmorgonen började de plundra husen och dödade sedan ca femtio kristna. De andra flydde undan. Av kvinnorna och flickorna behöll de så många de fann gott, brände sedan byn, så att rök steg upp och förmörkade skyn. Några familjer hade klättrat upp på kyrkans tak för att rädda sig. Då skyndade de kurdiska gängen upp och kastade ned dem därifrån. En av araberna hade ett kort spjut som han satt i marken. En av de kristna spetsades på det så att spjutet stack ut ur magen. Men han grep tag i det, drog ut det och flydde. Den ondskefulle araben tog med sig hundra gelikar efter att ha sagt till sina följeslagare: *"Den här kristne tillhör er. Han stal mitt spjut och flydde."* Vid mitt liv, människor dödades av detta nedriga slödder som fåglar utan diskussion. Gud räddade oss från deras våld och barbari!

¹⁰ Denne plundrade folks egendom och spred ut att Hidir visat sig för honom i drömmen och där rätt honom att bege sig till muftin och säga till honom: *"Akta dig för att skydda de kristna, ty om muslimerna avstår från att utgjuta deras blod, finner de sig i att de inte vill anta islam."* Han tillade för denne: *"Ha klart för dig att det i månaden Sha'ban (augusti) inte kommer att finnas någon kristen kvar på jordens yta!"* När *mutasarrifen* fick höra detta, förvisade han honom från Mardin (den 9 mars 1896).

Benebil

Benebil är en by två timmars färd öster om Mardin, där det finns många trädgårdar och vingårdar. Dess invånare är syrianer och protestanter och bor i ca 150 hus. De är kända för sin djärvhet och styrka. Mot dem begick kurderna och muslimerna samma övergrepp med plundring och mördande som de begått mot Kesors kristna. Det inträffade den 9 november. De övriga begav sig till staden. Myndigheterna hade skickat Abde Tjalabi och Hajji Halil Pasha med drygt hundra soldater för att skydda byn. Men de slöt avtal med kurderna om att ödelägga byn och döda de kristna som de brukade göra.

Kal'at Mara och Za'faran-klostret

Så snart de kristna i Kal'at Mara fick höra vad som hänt med grannbyarna, lämnade de sina egendomar och tillhörigheter och gav sig till klostret Za'faran. De tog sitt tryckeris bokstavstyper och göt dem till bly för att försvara sig mot fienden. Fem dagar gick, under vilka bara tre män och gamlingar dödades. Därefter angreps de av ett förband soldater under löjtnant Abde Efendi. De riktade in sina vapen och dödade ett 70-tal av dem. Då skickade myndigheterna trettio andra soldater, som förde dem tillbaka till deras by och räddade deras liv.

I Za'faran-klostret höll kurderna på att beskjuta dess hus i trettio dagar. Därefter sände Diyarbekirs guvernör Anis Pasha order till *mutasarrifen* och skickade män och kavalleri till Za'faran-klostret, anförda av Sheikh Muhammed Ali Ansari. Denne reste islams fana och beordrade kurderna att dra sig tillbaka därifrån. Men de vägrade. Då besköt han kurderna och dödade ett 80-tal av dem. När militären närmade sig klosteret, begärde de av munken Davud Kababe, dess föreståndare, att han skulle öppna portarna för dem. Det accepterade han först när han läst ett telegram sänt till honom från Diyarbekir. Då stammarna likväl ryckt in, stormade invånarna upp på taken och kämpade hela dagen tills de drivit bort inkräktarna.

Mansuriye

Tisdagen den 5 november angrep *dashiye* och kurderna tillsammans Mansuriyes kristna, som tagit sin tillflykt till sina grannar, *dashiye*. De utverkade av dem att driva undan kurderna och stoppa deras framfart. Men söndagen den 10 november anlände ca 4.000 kurder från trakten kring Zannar, tände eld och utnyttjade den tidiga morgonen för att angripa byn. Soldaterna i Kal'at Mara upptäckte dem, avlossade artillerield mot dem och träffade två män bland dem. Därav drog angriparna slutsatsen att myndigheterna ogillade företaget och återvände modfällda hem.

Vad gäller *dashiye* kom de över ca 20.000 piaster i blodspengar av sina kristna grannar och gömde dessa pengar för dem.

Nusaybin och Turabdin

Söndagen den 10 november 1895 rasade kurderna en halv dag och överföll den kristna stadsdelen i Nusaybin. De plundrade husen och affärerna och dödade fem män. Tay-stammens sheikh Abdulrahman skyndade sig att slå dem på flykten. Då begav de sig istället snabbt till grannbyarna och

dödade hundra kristna, plundrade deras egendom, skingrade varorna och brände ned fjorton byar, varpå de gav sig av.

Den 14 november gav sig kurderna av till Kelleth. Beyerna höll inte med och manade dem inte att plundra, varför de onsdagen den 20 november fortsatte till Midyat. Soldaterna mötte upp tillsammans med invånarna för att försvara sig mot dem. Då tappade de modet och retirerade. Istället gav de sig till de resterande byarna, plundrade dem, brände dem men lät de kristna som bodde där vara.

Viranshehir och Derike

Viranshehir, fordom känt som Tel-Mavzal, är en gammal mesopotamisk stad, som kejsar Konstantin restaurerade år 357. Den beboddes av ca 3.000 kristna. Mot den begav sig de kurdiska stammarna den 3 november 1895. De drog omkring på marknaderna och stal de kristnas egendom. Men deras hövding Ibrahim Pasha klandrade dem och jagade snabbt bort dem och de skingrades. Tidigt morgonen därpå ville de döda de kristna. Ibrahim Pasha red bort med sina män. Det upptäckte kurderna. De trängde in i sex befästningar och lade beslag på en del vapen och förnödenheter.

Just då anlände en stor karavan från Aleppo med varor avsedda för Mardins köpmän. Pashan hindrade den att fortsätta sin färd, angelägen om deras liv, egendom och riddjur. Han beordrade sina män att ge dem foder för tjugo dagar och lät transportera varorna till sitt hus. När karavanen beslöt avresa, tillsände han den dessa varor, som den skulle föra till Mardin. Men när köpmännen öppnade packningen, fann de inga varor utan istället djurgödsel. De hörde sig för bland vissa bedragare, som talade om för dem att de varit i pashans hus och begått detta rov. De drog därav slutsatsen att det var pashan själv som plundrat dem. Men av rädsla höll de tyst och anförtrorde sig åt Gud den allsmäktige.

Den 10 november gick kurderna till angrepp mot Derike. Men de hejdades av Usban Resho Agha, som tågade ut mot dem med 150 soldater och hela sitt vaktmanskap. Dessa krossade och skingrade dem och satte stopp för deras onda anslag.

Mardin

Från den 5 november 1895 började olycksbådande nyheter från det svarta Diyarbekir ge eko. De talade om de fruktansvärda händelser och de smärtsamma tragedier som inträffat där och i byarna i grannskapet. En allmän fruktan grep alla kristna och de begav sig till kyrkorna. I kapucins-kloster samlades ca 150 familjer och i syrianernas kyrka åttio. De övriga kristna samlades i de stora husen, darrande och rädda. De flyttade sina tillhörigheter från hus till hus som myror, där den ena kommer och den andre går. De kristnas skräck förstärktes än mer när de med egna ögon fick se bränder uppsluka byarna Tel-Arman och Goliye.

Men de ledande muslimerna, i synnerhet Najim Mutavalli och sheikherna A'raj och Hajji Mar'i och andra som liksom de var lömska på de kristna, sökte efter tillfälle att överfalla dem. Lördagen den 9 november bröt kurderna upp i massor och begav sig till 'Ayn-Senje väster om staden för att försöka anfälla den. Kvinnorna började gråta och barnen tjuta och klaga. Skräck grep allas hjärtan tills de var nära att dö av fruktan.

Men Ahmed Agha och Muhammed Sa'id Agha, som var ledande medlemmar av mishkeviye, samt Faraj Bey, ledande i Mandalkaniye, marscherade ut med sina män för att möta de råa kurdiska hoparna. De besköt dem tills de definitivt slagit dem på flykten. Om detta inte skett, skulle kurderna ha angripit staden och plundrat, slagit, dödat och fördärvat. När mishkeviye och mandalkaniye återvänt, begav de sig till regeringsbyggnaden och krävde mer vapen av *mutasarrafen* för att kunna stoppa kurderna. De försäkrade myndigheterna att kurderna, om de anfallit staden, också skulle ha utplånat muslimerna. Efter en diskussion fick de fyrtio gevär att handhas av Iskandar Adam, sedan de skrivit

under ett papper på att betala 300 pund, om de vägrade återlämna vapnen. Abdulkadir Pasha Hajji Goze fick vapen av myndigheterna, som han överlämnade till mandalkaniye, dashiye och de ledande muslimerna att användas i kampen mot kurderna.

Myndigheterna gav order om att utroparen på marknaderna skulle kungöra att de som älskade staten och Muhammed skulle gripa till vapen mot kurderna. En samling löst folk kom överens om att bruka dessa vapen för att plundra staden i hemligt samförstånd med sin anförare Najim Mutavalli, som sade till dem: *“Som er ledare och imam uppmanar jag er att lyssna på mig och göra slut på de kristna.”* Hans ord kom till myndigheternas kännedom. De grep honom och höll honom häktad i en dag.

Mishkeviye skulle hålla staden från höjden längst i väster till den stora minareten, där de flesta invånarna var kristna, enligt en överenskommelse med dashiye och mandalkaniye. Militären höll fästningen och övervakade vem som kom och gick på långt håll. Den 11 november infann sig kurderna vid Buveyre-porten men konfronterades där av såväl muslimerna som de kristna. De besköt dem, men de vacklade inte. Då gick sheikh Abdulrahman, son till sheikh Hamid, ut och rådde kurderna att återvända hem, men de svarade: *“Vad menar ni med att hejda oss från att plundra och döda, när staten har gett order om det? Det är tydligt att ni har mutats och tyglats.”* Till slut vände de om. Den 16 november kom de till staden för tredje gången och slog sig ned vid klostret Mar Mikhail. Men Mishkeviye ingrep och slog dem på flykten.

I de dagarna inträffade det att storveziren avsattes i huvudstaden och ersattes av en annan. Denne skickade telegrafiska order till alla provinserna att skydda kyrkorna, klostren och alla kristna. Order följde på varandra, tills fruktan upphörde och dog bort. Vice *mutasarrif*en Jemil Efendi, Sirri Efendi, överstelöjtnanten och andra gick ut, började förhandla med de andliga ledarna och lovade dem säkerhet och trygghet.

Den 20 november öppnade de kristna sina affärer utom på fredagarna och söndagarna. Soldaterna vandrade omkring och ryckte åt sig vad de ville i affärerna eller av de kristna som gick på vägen. Så höll det på till den 10 december, då regeringen förbjöd dem att stjäla och angripa. Det är omöjligt att beräkna de förluster som de kristna led till följd därav.

Trots allt detta hade muslimerna inte fått nog utan beklagade i hög grad vad de gått miste om, då kurderna hindrats från att plundra och förstöra. De ville få tillåtelse att utplåna de kristna och lägga beslag på deras egendom. Men regeringen gav order åt kurderna att lämna tillbaka vad de plundrat. Husayn Halabi, Hajji Goze, Hajji Mar'i, sheikh Muhammed Ali Ansari och Yusuf Jananji gav sig ut till Gharas och annorstädes tillsammans med trettio soldater men fick bara tag i en mycket liten del av egendomen. Kurderna kunde ta fram några sakrala föremål såsom kors och muggar och överlämna dem till Yusuf Jananji. Hajji Mar'i tog dem, spottade på dem, kastade dem i marken, trampade på dem med sina orena fötter och skymfde Gud och Messias. Yusuf Jananji vågade inte stoppa honom, så rädd var han.

Den 24 december fick Mardin besök av sheikh Muhammed Sa'id, son till sheikh Abdulrahman, som fem år tidigare låtit tjerkeserna röva de kristnas egendom. Vid hans ankomst avlade muslimerna visit hos honom i skaror tills huset var alldeles fullt. Djävulen smög sig då på dem och de krävde att få plundra de kristna och döda dem. Hajji Husayn Halabi och hans kollega Hajji Mar'i gick med på det. Den höge besökaren godkände detta och sände på kvällen bud efter mishkeviyes båda sheikher. När de anlände, skyndade de närvarande att välkomna dem och egga dem att döda och plundra de kristna. Kort sagt sade de till de båda, att muslimerna i Diyarbekir menade att det islamska Mardin beboddes av kristna och inte muslimer. *“En sådan skam kan vi inte finna oss i. Nej, det passar oss bättre att göra så som de i Diyarbekir och på andra håll har gjort.”* Det ena drog det andra med sig i denna diskussion. Men Ahmed Agha sade till dem att de utfäst sig att skydda de kristnas hus från Mishkiye-porten till minareten: *“Det löftet kan vi inte bryta. Om vi får se någon av er ta ett steg över den gränsen, hugger vi av hans huvud. Staten måste undersöka och finna ut vem orosstiftarna är. Den som vinner överhanden genom sin ondska måste besegras.”* De fortsatte att diskutera till midnatt. Mishkeviye lyckades vingklippa eventuella oroligheter och upplösa mötet, varpå var och en återvände hem.

När Ahmed Pasha och hans bror var på väg till sitt, gick de förbi Iskandar Adams hus. Författaren - Gud vare honom nådig - var närvarande och de berättade för honom vad som hänt och bakgrunden till

sammansvärjningen. Sedan gick de båda till Hidir Efendis hus. Denne tog med de båda till den armeniska kyrkan, där de förklarade situationen för Malkun Nazaryan, som tackade dem och prisade deras vänlighet och uppriktighet.

Men Halabi, Mar'i, Husayn son av Hasan, Najim Mutavalli, A'rajs båda sheikher, Hajji Kahvaji, Yusuf Bey, hans bror och de övriga som var lika hycklande och ondskefulla som de, fortsatte att slå på trumma och söka uppnå vad de ville. De släppte lös sina tungor särskilt mot Yusuf Jananji. Då steg Hidir Efendi upp och tog med sig Hajji Husain, överstelöjtnanten och sheikh Muhammed Ali Ansari till den armenske ärkebiskopen Malkuns residens. Han skickade efter ovannämnde Yusuf och de överlade i en timme, tills fred slöts mellan de båda parterna.

Bortsett från skadorna och övergreppen som drabbat de kristna, vräkte muslimerna ur sig allt fult, skymfade dem och sade: *“Vi förblir religionsfiender till dessa otrogna förbannade kristna svin. Vad förlorar vi på att döda dem till sista man och lägga beslag på deras egendomar och rikedomar? Det vore det bättre och nyttigare för oss.”*

I början av år 1896 fabricerade de rättegångsprotokoll, som dolde vad som hänt och förkunnade att de kristna genom Osmanska statens ynnest åtnjöt lugn och trygghet och att bara två byar bränts ned i vårt distrikt. De överlämnade detta protokoll till Abdulmasih Hannushe för att han skulle framlägga det för de andliga ledarna och få dem att skriva under det. Det gjorde de också av fruktan och undertecknade.

Abdulmasih Shahrastan besökte mishkeviyes sheikh Muhammed Agha och underrättade honom om saken. Sheikhen blev vred och han och hans följeslagare beslöt bekämpa både muslimer och kristna, därför att de vittnat falskt. För de kristnas del fullbordades vad som sagts.

“Dagar blir till för oss varje morgon med förebud som tilltar över alla andra.”

Å, vid mitt liv, om det inte varit för denne lättlurade man, skulle åsnan ha varit värd tio tusen piaster! Varför inte, när vi försöker laga revor som gått upp på 666 ställen? Muhammed Sa'id Agha och hans bror Ahmed Agha dök ilska upp i Iskandar Adams hus, talade om för honom vad som hänt och yppade sina innersta hemligheter för honom. Han lyckades dock efter långa diskussioner släcka elden och avhålla dem från deras planer.

I början av februari 1896 anlände en ny *mutasarrif* till Mardin vid namn Shakir Pasha. Den ondskefulle viken *mutasarrifen* förflyttades till Diyarbekir, rutenhetens näste. Han var nära förtrogen med tyrannerna och hade gång på gång försökt förgöra de kristna i maskopi med sin guvernör. Men de fick lyckligtvis inte överhanden. Lugn sänkte sig över staden i och med den nye *mutasarrifens* ankomst. Dagen då han anlände frigavs den protestantiske biskopen, hans bror Yakub, läraren i protestanternas skola, Bahde Varathe och Sa'id Anbar Aghasi från fängelset, där de hamnat på grund av de brev de skrivit till sina anhöriga och vänner och i vilka de tagit upp politiska angelägenheter.

Den 20 april begav sig två undersökare till Mardin. Den ene var kristen och hette Yargake, den andre var muslim. De stannade tio dagar och fortsatte sedan till Midyat. Därefter återvände vattnet till sin flodfåra.

Detta är en nedteckning av förhållandena 1895, som vi hämtat från MaKdisi Habib Jarve för att underrätta läsarna om de kristnas situation i Turkiet. Därav kan de dra sina slutsatser om de skador, farhågor och massakrer som tillfogades dem, fortfarande gör det och kommer att fortsätta att göra det så länge detta tillstånd varar.

DET STORA KRIGETS KATASTROFER - FRÅN DERAS BEGYNNELSE I JUNI 1915

Krigsförklaringen

Stormakterna hade i flera år rasat och härjat och utnyttjat alla tillfällen som gavs för att utbreda sina våldens över länderna. Dessa bredde ut sig och inflytelsesfärerna vidgades på alla håll. Makterna lade ut enorma summor, stärkte sina härar, rustade upp, blev mer utstuderade i sina påhitt och byggde ut sina flottor. De låg på lur och bevakade varandra för att ödelägga varandra. De fyllde sina folk med vrede och hat för att hämnas på konkurrerande makter. Gång på gång höjde staterna skatterna på grödor, skördar, boskap och varor för att öka sina inkomster och rikedomar, befrämja sina intressen och vinna seger för sina ambitioner. Gud vet vad som skulle ha kommit ut av överläggningarna mellan kungar och inflytelserika personligheter. Lägg därtill att socialist- och frimurarsällskapen underblåste farorna, rörde upp tankar och tände orons glödkol bland nationernas massor för att genomdriva vad de ville! Dödande av oskyldiga, plundring av hus och egendom och order om exil och fångenskap var vedertaget och populärt bland dem.

Så inträffade det att en serbisk soldat den 28 juni 1914 mördade den österrikiske tronföljaren och hans gemål. Denna händelse skärpte harmen och vreden och väckte en storm av oro och hat i Österrike, så att sinnena sjöd och man krävde hämnd på förövaren. Regeringen hotade serberna och sände krav på rannsaking av brottslingen och bestraffning av den förrädiske mördaren. Men serberna föll inte till föga. Österrike insisterade och krävde enträget straff för att hämnas den som så avskyvärt skymfat dess ära. Ett krig mot serberna gick inte att undvika och förklarades den 27 juli 1914. När det kom till hans Romerska Helighet Pius X:s kännedom, sände han bud till Österrikes kejsare, bönföll honom att avstå från sin plan och avrådde honom från att på så vis färga sin ålderdom med blod. Så snart Ryssland underrättats om händelsen, började det mobilisera sina arméer och sände dem till Österrikes och Tysklands gränser. Tyskland röt till som ett lejon och beredde sig motvilligt att utkämpa ett krig mot Ryssland, Storbritannien och Frankrike. Det anade, ja var säkert på att det skulle segra och utbreda sitt herravälde över andra riken. Det ansåg att återlämnandet av Elsass-Lothringen till Frankrike var en underlig illusion, löjlig idé och förvirrad dröm. Men *“Ödets makter bestämmer och den som inte samtycker därtill tvingas mot sin vilja.”*

Därav följde att Frankrike och Ryssland beredde sig på strid. Den 4 augusti följdes de av England. Japan passade på och gick med liksom Serbien och Montenegro. Alla störtade fram som en forsande flodvåg och kastade sig som vilddjur över offren för att sopa bort sina fiender från jordens yta och utgjuta deras blod. På Tysklands och Österrikes sida ställde sig Turkiet och Bulgarien. Italien däremot förblev neutralt och bestämde sig sedan efter eget skön.

Därvid darrade länderna, deras grundvalar bävade, det slets och rycktes i deras seldon. Frukten och skräck kröp in i hjärtana. Besvikelse bredde ut sig i själarna. Blodet stelnade i ådrorna och världen råkade i stor förvirring och väldig förskräckelse, eftersom avtal bröts, pakter kränktes, förtroendet undergrävdes och lugnet upphörde. Unga och medelålders män drogs in i stridslarmets virvlar. Alla hoppades på seger och slutlig triumf och säkra fördelar för sig själva. Gud vet hur mycket blod som utgöts, hur många kvinnor som blev änkor och mödrar som förlorade sina barn. Hus lades öde. Familjer dog ut. Kyrkor förstördes och slott jämnades med marken. Landsändar lades öde. Ett helvete

bröt lös kort sagt. En högre dom blev resultatet av detta hemska krig med onda och ödesdiga följder. Om inte soldaternas herre lämnat kvar en liten rest åt oss, *“då vore vi som Sodom; Gomorra skulle vi likna”* (Jesaja 1:9).

Turkiet och kriget

Som bekant sympatiserade Turkiet redan före krigsförklaringen med Tyskland och dess avsikter. Vilhelm förklarade mer än en gång sin kärlek och starka tillgivenhet för Turkiet. Välkänt är hans yttrande: *“Må världens tre hundra miljoner muslimer vara förvissade om att den tyske kejsaren är deras nära vän och kommer att förbli det.”* Det var ett försök att underblåsa hatets låga hos Englands muslimska undersåtar, så att de skulle resa sig mot Storbritannien, säga upp sin lydnad och skaka av sig sin underkastelse. Men trädets stam hade bågmat redan innan frukterna mognat. Knappt hade Tyskland deklarerat sitt brutala krig förrän Turkiet stod berett att gå genom stridens eld tillsammans med det, ty de var förbundna genom starka fördragsband och lärer i alla sina syften. Turkiet började från första dagen mobilisera arméer, samla soldater och bereda ammunition för att hjälpa Tyskland och hindra dess fiender från att kränka dess jord. Tyskland lade ned all möda på att stärka Turkiet med vapen och soldater och gjorde sitt yttersta för att reformera dess finanser, öka dess rikedomar och stärka dess vilja, som flera turkiska politiker betonade. Ja, det sände en elit av sina officerare till Turkiet, vilka åtog sig att organisera turkarnas arméer och ordna deras angelägenheter. En annan delegation tog hand om den turkiska flottan. Sofistikerade experter anlände för att administrera grenar av förvaltningen. Det gav den osmanska regeringen lån, vilka till slut uppgick till 29 miljoner pund.

Knappt en månad efter det förödande krigets utbrott deklarerade Österrike och Tyskland sin uppriktiga vänskap med och intima kärlek till Turkiet. De uttryckte avsikter i Höga portens intresse och en önskan att resa den till ärans och styrkans topp. De förmådde Turkiet att slopa de utländska privilegierna, förkasta dem och betrakta dem som enbart kringflygande stoft. Turkiet fick åter något att säga till om och återvann sin suveränitet gentemot England och Frankrike. Det berusades av påståendena att avskaffandet av dessa privilegier skulle leda till de båda makternas nedgång och frustration.

Banden mellan Tyskland och Turkiet var utan tvivel starka och förbindelserna pålitliga. Den tyske kejsarens förklaringar var det starkaste vittnesbördet om uppriktigheten gentemot Turkiet och viljan att stödja det, dess fullständiga självständighet, dess vinnande av ett gott liv och fullständig frihet att göra som det ville. Det gick så långt att den tyske monarken flera gånger förklarade sig sympatisera med att den sanna (islamska) religionen vördades och stärktes i Europa och att muslimernas frihet respekterades var de än var, så att engelsmännens konvulsioner och fransmännens gormande inte rädde på dem. Som ett bevis på sin uppriktiga vänskap gav han order om upprättande av en stor moské och hög minaret för muslimerna i sin huvudstad. Han var själv närvarande vid dess högtidliga öppnande, samtidigt som de kristnas blod utgöts i turkarnas land. Allt detta drev Turkiet att sluta upp på Tysklands sida och understödja det med all sin makt. Det utfärdade *fatvor* och order om ett allmänt heligt krig. Det drog samman militära styrkor, mobiliserade arméer och manipulerade med de troendes pengar som det föll det in. Det utgöt blod, förvissat om en slutlig seger och en god framtid. Det var säkert på att återvinna sin forna ära, frihet och despotiska makt, pråla med ärans och stolthetens kläder och kröna sig med maktens och segerns krona. Men förhållandena kastades om, hoppen sveks och önskingarna gick om intet. Såväl Tyskland, Österrike som Turkiet tvangs begrava sina förhoppningar, liksom de begravt oskyldigas lik. De bröt samman. Detta stack håll på deras arrogans och beslutsamhet och de fick tömma förödmjukelsens och ödmjukhetens bägare.

På grundval härav vill vi hävda att Turkiet gick under på anstiftan av Enver Pasha, Tysklands elev och kompanjon. Den tyske ambassadören hade honom i sin hand och lekte med honom som han och tiden ville. Men detta skedde inte utan ett pris. Enver mottog väldiga belopp från Tyskland som betalning för Turkiets död och ödeläggelse. Bara 1916 uppgick hans inkomst till 40 miljoner. Han blev på kort tid en av de rikaste männen. Han fortsatte att samla rikedomar och avsatte den ene och upphöjde den andre, tills han själv avlägsnades och besegrad flydde till det land han älskade, vars sak han gjort allt för att befrämja till priset av sitt eget rikets undergång. Han visste mer än någon annan om sitt lands

tillstånd. Han visste att turkarna var svaga och oförmögna att kämpa mot stormakterna. Ödets skiften drabbade honom och hans land på samma gång. Så rätt den hade som sade:

Du var optimistisk så länge dagarna var goda
Du anade inte den olycka som ödet skulle bringa
Dina nätter var fridsamma och vaggade dig till ro
Men när natten var som klarast, slog olyckan till.

En protest mot Tyskland och Österrike

Som bekant förklarade Tysklands kejsare 1910 öppet Turkiet sin kärlek i en önskan att stärka endräktens band mellan de båda länderna. Österns muslimer uppmärksammade Tysklands närmande till deras rasfränder, särskilt efter det stora lånet till osmanerna, så att Indiens, Persiens och Turkiets muslimer kom att betrakta den tyske kejsaren som islams beskyddare i världen.

Även om detta var fallet, hur kunde det katolska Österrike följa Tyskland och stillatigande se på när kristna dödades utan orsak? Ja, hur kunde Tyskland självt, som är ett kristet rike där katolikerna idag uppgår till trettio miljoner, låta agg och hat väckas bland Turkiets invånare till följd utgjutande av oskyldigas blod? Kan det förneka att dess representant i Konstantinopel, Liman von Sanders, gav order om att de kristna skulle dödas, utsättas för de hemskaste fasor och behandlas på det skymfligaste sätt? Om jag bara visste varför! Ty Turkiet kunde inte ta ett steg och ett råd, inte ratificera ett dekret eller fälla en dom utan Tysklands vetskap, rekommendation eller meningsyttring. Hur kunde dess stolta själ ge Turkiet fria tyglar att tyrannisera de kristna och behandla dem på ett sätt som saknar motstycke i historiens annaler. Det finns ingen ursäkt för Tyskland och Österrike och de måste ta på sig hela världens fördömande. Denna avskyvärda, outplånliga svarta fläck kommer att vidlåda dem i all evighet.

Ja, vi måste särskilt anklaga Tyskland och von Sanders, dess representant i den turkiska huvudstaden, och med all kraft höja protestens röst, så att alla jordens länder och invånare hör den och går med på att fördöma, begråta och hämnas så som Tyskland förtjänar. Ty det skulle ha kunnat förhindra alla dessa illdåd, vidta åtgärder mot uppseglande hot och sätta stopp för de onda förrädarna. Men så blev det inte. Tyskland uppfattade det som en heder att försvara muslimernas oskuld och det skröt över sin vänskap med dem. Ja, Turkiet skulle inte dessförutan ha dödat, fängslat, plundrat och fördrivit människor, alltmedan tyskarna byggde en moské i sitt land. Ja, den 13 juli 1915 deltog kristna män och kvinnor i sin huvudstad i ett festligt öppnande av stor moské, byggd av speciell omtanke om muslimerna. Den sades vara vackrare än österns moskéer. Vid denna invigning var ambassadör Mukhtar Pasha närvarande. Det hölls vackra tal, som lovprisade och tackade tyskarna för deras ynnest och generositet. Bredvid moskén reste sig en 23 meter hög minaret, i vilken böneutroparen steg upp vid de fastställda tiderna för att låta alla omkring höra hans röst. Vi måste här nämna vad en av tyskarna i sitt segerrus yttrade: *“Vi skall annektera det ondskefulla Belgien så att det blir en järnnäve, med vilken vi kan krossa Englands huvud.”* Andra sade liknande omänskliga ting: *“Vi skall bara lämna kvar ögonen på våra fiender till att gråta med.”* En annan tysk skrev att småstaterna bara har rätt att leva i den mån de kan försvara sig. Vad förunderligt arrogant!

Ve människosläktet om Tyskland utgått som segrare ur kriget! Det nöjde sig heller inte med sådant tal. Nej, förräderiet drev dem till att sända fyra spioner till Dörtyol. Där fann de ett antal armenier som de påverkade och lockade att demonstrera att de höll på engelsmännen. Så snart de kommit dit, samlade de folk och lockade dem att förtala Turkiet och be om snabb frammarsch för engelsmännen för att rädda dem ur fiendernas klor. Sedan tog de i januari 1915 med sig protokoll som intygade detta till Konstantinopel. De gjorde turkarna upprörda och hetsade upp dem mot de kristna och särskilt armenierna så att läget blev alltmer tillspetsat. Turkarna törstade efter de kristnas blod och arbetade på att förgöra dem.

Kan tyskarna efter allt detta finna ursäkter och påstå att de inte hade något med massakrerna av de kristna att göra? Nej. Skulle de inte ha kunnat hindra Turkiet att skända kvinnor och flickor, förorätta prästerskapet, biskoparna och gamlingarna, utgjuta barns blod och inkalla dem som var i blomman av sin ungdom och i sin krafts dagar? Jo. De skulle ha kunnat sända en representant till varje turkisk by för att försvara de oskyldiga kristna och skydda deras rättigheter. Men de bekräftade genom sitt agerande att de var stolta över övervåldet mot de kristna och skröt med att de betvingades. De kristna i Turkiet var bara enfaldiga får som gick varthelst de befalldes gå och slaktades i tystnad.

Tyvärr såg vi ingen från Österrike eller Tyskland som fann turkarnas gärningar avskyvärda eller försvarade de kristnas rättigheter. Nej, de gav dem fullständig frihet och eggade dem att begå illdåd och vidrigheter. En dag när tyskarna uppenbarade i en by mellan Eufrat och Tigris där massakrer och arresteringar just ägt rum, inbillade vi oss att de skulle hjälpa oss och avslöja övergreppen. Men de kändes överhuvudtaget inte vid oss. De slog sig ned i våra hus och blundade för de fortsatte övergreppen och attackerna mot oss. Det enda de brydde sig om var sina egoistiska intressen, att öka sin stats makt och utbreda sitt inflytande över andra riken.

Därför drar vi oss inte för att säga att Gud, måtte hans rådslut gälla, bjöd skam, nedgång och väldiga förluster för Tysklands och Turkiets del. Långt ifrån att ogärningarna skulle kunna gottgöras. De båda länderna har blivit ett samtalsämne som gått från tunga till tunga. Deras gärningar har fördömts och man börjar ångra vad härskarna ställt till med. Men Gud den högste förändrar inte ett folk förrän det förändrar sig självt. Han har gjort så mycket han kunnat men hejdades vid en gräns. Den som överskrider denna är nära att drabbas av oförmåga att nå den. Den som blivit oförmögen befinner sig i samma relation till den, eftersom båda har vänt bort blicken [*Kalila och Dimna*].

Tyskland överskred alla gränser i sina förorättelser och i sitt svek att förhindra sin allierade Turkiet att begå skändligheter och förbrytelser. Det straff det förtjänar är det som Gud ger för förtryck och aggression, att förkastas ur rikenas och nationernas gemenskap.

Vi avslutar denna protest med ord ur berättelsen om Belshassars gästabad. Människofingrar visade sig för honom och skrev invid lampstället på kungapalatsets kalkvägg "*Mene tekel u-farsin*." Därvid förvreds kungens anletsdrag. Han fylldes av onda aningar, miste all kraft och benen skakade. Han hämtade upp profeten Daniel, som sade till honom: "*Konung, den högste Guden gav din far Nebukadnesar riket och storheten, äran och härligheten. Men när han blev övermodig, störtades han från kungatronen och förvandlades och blev som ett djur. Han levde av gräs som oxarna. Men du, Belshassar, som är hans son, du har inte blivit ödmjuk, fast du vet allt detta. Du har satt dig upp mot himlens herre. Det var han som sände denna hand och lät den skriva denna skrift. Den betyder: 'Gud har räknat ditt rikets dagar och gjort slut på det. Du är vägd på en våg och befunnen för lätt. Ditt rike har delats och givits åt meder och perser.'*" [Daniel, kap. 5].

Turkarnas aggression

Kriget har sina villkor och lagar, som en inblandad stat inte ostraffat kan kränka. De civiliserade rikenas ledare har tidigare satt upp regler, som de förbundit sig att respektera. De har inrättat förordningar att verka i enlighet med dem för att mildra krigets fasor och rätta till dess katastrofala följder. De har dock överskridit dessa gränser, brutit mot ordningen och kränkt staternas rättigheter samt ignorerat all barmhärtighet i brott mot rättfärdighetens principer. Det kan Gud inte eller någon människa godta. Framför allt måste kriget begränsas till de stridande staternas arméer och inte beröra civila och så mycket mindre då gamlingar, ungdomar och kvinnor.

Den första internationella lagen om krig instiftades i USA 1863. Den låg närmare människors känslor och berörde huvudsakligen kultur och civilisation. Den 18 augusti 1899 hölls en internationell konferens i Haag, där sunda och välbalanserade lagar stadfästes. De godkändes av 22 staters delegater, bland dem även Turkiets.

De framhöll att bara soldater skall anses som krigförande och att det är förbjudet att skada andra och kränka deras frihet. Staterna förbinder sig att värna kvinnornas heder, hålla religionerna högt och

skydda civilbefolkningen. Det är förbjudet att såra, tortera, skymfa eller misshandla någon i denna. De som gör sig skyldiga till sådant skall straffas i vilken stat det vara må. Därtill skall personliga, egendomsmässiga, kulturella och näringsmässiga rättigheter respekteras. I varje fall måste den grundläggande principen vara *“Individer är inte fiender.”*

Jag önskar jag hade känt till vad Turkiet hade att säga om dessa lagar och förordningar. Men betraktade jag det inte alltsammans som tomt prat och bara bläck på papperet, eftersom denna stat andades ondska och öppet tyranniserade och bedrog, var fyllt av förräderi och slughet gentemot sina undersåtar? Jo. Begick det inte brutala gärningar, förorättade domstolsväsendet, gick förkastliga vägar och begick avskyvärda dåd? Jo. Lockades det inte av härskarlater, förfördes av ärelystnad och begick utan hämningar allt som var förbjudet? Jo. Fördrev det inte oskyldiga, dödade de renhjärtade och behandlade de kristna hårt? Jo. Behandlade det inte dessa kriminellt utan att kunna styrka något som helst brott från deras sida? Jo. Bredde det inte ut aggressionens vingar över de förtryckta och stängde in dem i sitt förräderis bojar och sin onskas och uselhets fjättrar? Jo. Hindrade det dem inte att försvara sig och framlägga sin sak för högre instanser, brevväxla och på något sätt protestera, varvid det skickligt förvrängde och hittade på lögnar för att släcka sin törst och möta sina fiender? Jo, jo. Turkiet berövade oss alla våra rättigheter, kränkte våra privata liv, betraktade oss som lovligt byte, berövade oss vår egendom och lade beslag på våra kyrkor och kloster. Det förde bort våra män och kvinnor, omgivna av brutala soldater, som avlägsnade jungfrurna och kränkte och skändade dem. Om Turkiet bara nöjt sig med detta och inte sträckt ut sin brottsliga näve och utgjutit vårt blod och fått oss att smaka på döden! Om du, ärade läsare, känt till barbariet under de tider då det inte existerade lag, bok, befallare, rådgivare eller hinder och jämförde dem med vår upplysta tids händelser, skulle du finna ett väldigt avstånd och en stor skillnad mellan dem. Och du skulle tala sant om du påpekade att dessa tider i förhållande till den tiden är som ljus jämfört med mörker och civilisation jämfört med barbari.

Turkiet fann från början på finurliga förevändningar och knep för att övervinna de kristna och hämnas på dem. De uppnådde mer än vad djävlar lyckats med i sin omätliga ondska och slughet. Först påstod det att de kristna hade vapen och kanoner, för det andra att de lämnade underrättelser till de stater som Turkiet förde krig med, för det tredje att de kristna hade hemliga sällskap som försökte beröva Turkiet dess besittningar. Vad mer kunde de komma på? Turkiets påståenden var rena fabrikationerna, uppenbara lögnar och flagrant förtal. Det skulle ha gjort bättre i att öppet tala om: Vi är fast beslutna att hämnas på er, kristna, och beredda att dricka ert blod vad ni än må säga.

När de kristna först hörde uppmaningen att de skulle lämna in sina vapen till myndigheterna, samlade de ihop dem de hade och överlämnade dem med gott hjärta. Trots det fortsatte regeringen att begära in vapen som om den önskade att de kristna skulle uppfinna och konstruera vapen åt den. Men dess avsikt var ond och lömsk, ty den var inte ute efter vapen utan efter blod. Bara kännaren av det fördolda kände till dess innersta hemligheter. Den nöjde sig inte med vapen utan gick därpå skövlande fram mot kyrkorna, grävde upp gravar, förstörde altare och företog husundersökningar hos biskopar, präster och samhällets ledande män. Men de fann inget av allt det som de inbillat sig.

För det andra var de flesta kristna i Mesopotamien för inte säga alla, okunniga i främmande språk och knappt läskunniga. De skulle under sådana förhållanden inte ha kunnat underrätta andra stater. Hur skulle de ha kunnat skicka brev, när vägarna dessutom var avskurna och brev skickades öppet?

För det tredje existerade de hemliga sällskapen och broderskapen, däribland Armeniska offentliga sällskapet,¹¹ bara till namnet i denna region, även om det fanns enstaka individer som kan ha hört dit.

¹¹ Det var uppseendeväckande att de maktavande i alla Turkiets städer så noga undersökte de kristna sällskapen och broderskapen, trots att de väl kände till att dessa sällskap eller broderskap bara sysslade med välgörenhet som att hjälpa fattiga och föräldralösa, behandla sjuka, ta hand om hittebarn och verka för arbetarnas bästa, förutom spridande av den heliga tron och utlärande av vissa riter. Dit hörde det berömda Mar Mansur-sällskapet, det armeniska broderskapet i klostret Bzammur i Libanon, broderskapen för helgande av Frälsarens och nattvardens blod, Korsets, den Fromma dödens, det Oskyldiga repets, fru Bambays och Vardiyes väg o s v. Man försökte hos alla som umgicks med de kristna, särskilt de muslimska ungdomar som studerade i deras skolor, få fram dessa sammanslutningars hemligheter och syften. Fanatismen och misstänksamheten drev de turkiska myndigheterna att arrestera dessa sällskaps ledare och medlemmar, ja de tillät sina undersåtar att hota, fängsla,

De lokala muslimerna rapporterade vad som pågick. Det som sades bland (de kristna) berörde inte alls regeringens rättigheter. På basis härav kan vi säga att muslimerna inte fann annan grund för att dra skam och plågor över oss och döda oss än att vi var kristna. Några påstod att de kristna bedrog regeringen med sina intriger. Vi svarade att regeringens arm var lång. För den skulle det inte ha varit svårt att finna brottslingar och döma och straffa dem om den kunde överbevisa dem om deras skuld. Den hade ingen rätt straffa oskyldiga som brottslingar eller de förorättade som ^{2[2]} om det var de som begått förorätt. Den var den själv som bar ansvaret eftersom den i vilket fall som helst ville döda oss och utgjuta vårt blod.

Minns, läsare, hur guvernör Jevad Bey, kommandant Remzi Pasha och Jabal Barakats *mutasarrif* Nasif deltog i Adana-massakrerna 1909 inspirerade av Abdulhamids intriger, vilket officiella, rättsliga dokument kan intyga! I massakrerna i Diyarbekir-provinsen deltog genom Envers, Tal'ats och deras anhängares intriger guvernör Rashid, Mardins *mutasarrif* Bedri, adjutant Tevfik Bey och Diyarbekirs kommissarie Memduh. De vände upp och ned på provinsen, fängslade folk, plundrade, brände, förstörde, massakrerade och dödade. Mikhail Rustam diktade:

Ser ni hur turkarna i denna civiliserade tid betraktar armenierna som lovligt byte?
Är det till följd av religiöst nit eller bara därför att det är så lockande att döda?

På basis härpå hävdar vi att Turkiet nedbringat skändligheter och begått förbrytelser bara därför att vi är kristna utan någon skuld. För vår älskade kristna tros skull plågades och slaktades vi. För den måste våra män, kvinnor och barn dö den mest fasansfulla död - måtte Gud den rättvise ha förhindrat det! Jag undrar vilken förnuftig människa som inte måste gripas av avsky över denna behandling och fördöma dessa brott. Men du som jämrar dig och skriker, hav tålamod tills Gud den högste fällt sin dom, Han den främste av alla domare! Om Han påskyndar det onda liksom Han påskyndar det goda för människornas del, skulle de snart vara döda.

Mardin och det orättfärdiga kriget

Myndigheterna i Mardin mottog nyheterna om att krig utbrutit med jubel och glädje. De hoppades att få rida i döden på glädjens och salighetens hästrygg. De började genast mobilisera trupper och inkalla soldater utan hänsyn till ålder, duglighet och fysisk färdighet. Människorna råkade i stor förvirring, fruktan och villrådighet. De visste inte hur de skulle komma undan myndigheternas hårdhet och brutalitet. Soldater började redan vid krigsförklaringen angripa hus, gå in i kyrkor och störa och skrämma människors hjärtan. De grep de unga männen och förde dem till regeringsbyggnaden, där de inte fick tillbringa en natt förrän de skyndsamt tvangs ge sig mot Diyarbekir, Badlis, Van, Kharput och Erzerum. Deras ryggsäckar saknade proviant och de själva var dåligt klädda, som om Mardins invånare måste försvara dessa avlägsna samhällen och var att skydda dem från fiendernas anlopp. Somliga av dessa nya soldater flydde därför under natten med risk för sina liv. De återvände hem och stannade där utan att våga gå ut för att inte bli gripna ännu en gång och föras dit varifrån de rymt. Detta tillstånd varade tills läget började klarna, vilket betydde att de kristna definitivt förlorade sitt lugn. Aggressionens dörrar slogs upp. Vissa av de ledande försvann. Andra undkom till berget Sinjar för att rädda sina liv och förbli ostörda.

Myndigheterna gav efter för minsta motståndets lag och krävde finansiella bidrag från den ena eller andra sekten utan att ta hänsyn till någon rättvisa. Skatter drabbade vanligt folk som tvingades skaka fram förnödenheter för soldaterna, göra i ordning lastkorgarna och betala för inköp av åsnor och mulåsnor. De kristna dignade särskilt under tvångsleveransernas börda och de orättvist fördelade kostnaderna. Beroendet och de extra pålagorna ökade utan att motiv uppgavs. De kristna utförde det som en plikt utan att öppet visa missnöje. Dessa förnödenheter samlades ihop, lagrades eller skickades

tortera och döda dem. En ung man är förvisso inte en som bråkar, är fanatisk och slåss med kniv eller svärd. Nej, han är gör det rätta och rättvisa, står över falskhet och hets, är god mot de fattiga och eländiga, gör andra tjänster och visar barmhärtighet. Begrunda detta!

iväg. Över dem föll regn. De blev våta och mycket förstördes. Eller så lade de lojala officerarna beslag på dem som det föll dem in, samtidigt som soldaterna inte hade bröd för dagen. De svalt ihjäl eller deserterade för att rädda livet. Myndigheterna insisterade och skärpte sina tvångsåtgärder för att tillfredsställa sin aptit, tills undersåtarna helt förlorat sina rättigheter och förväntades säga: *“Jag tackar min regering så hjärtligt för att jag fått uppleva denna lyckliga dag. Jag har längtat efter den av hela mitt hjärta för att fylla mina brinnande önskningar, göra slut på min fattigdom, vältra mig i underbaraste välmåga och njuta av välbehag och lycka. Men vad jag månatligen får för min tjänst räcker knappt för att livnära mig själv. Hur skall det då vara när jag har barn, kvinnor och tjänsteflickor?”*

Det är inte lätt få inblick i allt som drabbade de kristna i början av de stora förbrytelserna mot dem för att dränera deras tillgångar och de skador, förluster och tragedier som senare tillfogades dem. De ledande männen, ja alla muslimer utan undantag hade dolt sitt agg och hat mot de kristna sedan 1895 för att invänta ett bättre tillfälle att hämnas på dem. När de märkte att regeringen åter vände sig mot de kristna, glädde sig de sig i sin ondska, även om de förblev försiktiga i genomdrivandet av sina önskningar fram till början av sommaren 1915. Då kom deras ondskefulla ränker i öppen dag. De vässade sina eggar och tågade ned på övergreppens torg. De barmhärtiga skyddsänglarnas sol gick ned. Hämdlystna djävlar trädde fram. Deras smutsiga tungor spelade och drev dem att begå allt vad Gud är förhatligt, tills den som sagt följande fick rätt: Ett folk, som ondskan visat sina tänder för, skyndar den till mötes, en och en eller i skaror.

De lämnade den rätta vägen, valde ondskan och förgrep sig allt värre på de kristna undersåtarna. Deras rättigheter kränkte de alldeles särskilt. De lade beslag på deras egendom, affärer och lager, förvandlade dem till bostäder åt soldaterna och brukade förnödenheterna och redskapen för militära ändamål. Förhållandena blev stadigt värre. Det gavs ingen hjälp. Ingen följde det elände som var på gång. Den ende räddaren förblev den mäktige, människornas Herre. Han som säger: *“Ta inte rätten i egna händer! Min är hämnden, jag skall utkräva den, säger Herren. Men är din fiende hungrig, ge honom att äta; är han törstig, ge honom att dricka. Då samlar du glödande kol på hans hjässa”* (Rom. 12:19-20). Må han brinna i denna värld innan han gör det i nästa!

Min Gud, dessa har begått orätt mot dina tjänare och förorättat dem. De har förtrampat deras rättigheter och bedragit dem. Du är den rättvise domaren, som i varje gärning räknar ut vad som är gott eller ont. Var hård mot dem och straffa dem! Ty de förorättade oss, förstörde det som var vårt och krossade tron sedan den stärkts. *“Men de som bryter förbundet med dig... och sprider fördärv på jorden - över dem faller (Guds) förbannelse och ett tungt öde väntar dem”* (Sura 13, Åskan, vers 25).

3-10 augusti

De katolska prästernas och biskoparnas nit Krigsförklaringen Mobiliseringen

Alltsedan detta krig förklarades har vi dagligen skrivit om begivenheterna i Mardin med omgivningar och det som de gett upphov till dem, så långt omständigheterna tillåtit. Vi tänkte att ett utmattande krig som detta inte kunde vara mer än några månader. Men vi misstog oss och våra förhoppningar sveks. Vi fick uppleva något som vi aldrig i vår fantasi kunnat föreställa oss.

Den 17 juli kom jesuitfader Andreas Justiniani och munken Abdulmasih Ashba Mardini till Mardin. Den 29 juli bad Ignatios Maloyan och Gabriyel Tappuni att han skulle hålla övningspredikningar för dem båda och för deras präster i kapuciner-kyrkan. Fader Justiniani mottog deras begäran med glädje.

I nämnda kyrka församlades därför alla de katolska prästerna och jesuitpatern talade till dem och gav dem sina råd.¹²

Kvällen den 3 augusti fick vi höra att Österrike och Tyskland förklarat krig mot Ryssland, Frankrike och England. På tisdagen den 4 augusti började Mardins guvernör Shafik Bey uppåda soldater och trupper. Närmare 300 personer församlades då. Det slogs på trumma för dem och framför dem bars fanor från regeringssätet till Mishkiye-porten under rop och väsen. Mödrarna sprang efter dem och klagade och grät. Skräck grep allas hjärtan, muslimers såväl som kristnas. På onsdagskvällen den 5 tågade en andra procession från Mishkiye-porten, bestående av drygt hundra muslimer och kristna, iväg mot Diyarbekir efter att ha tillbringat två nätter i fästningen. Natten den 5 augusti utgick två andra tåg, det ena från östra-porten (Bab al-sharKi) och det andra från västra-porten (Bab al-gharbi). Deras antal uppgick till 251, de flesta av dem kurder. En grupp soldater och officerare gav sig till Ras al-Ayn och Tel-Arman och drev iväg ett anseeligt antal unga och äldre kristna till domstolsbyggnaden. Därifrån sändes de vidare, somliga till Diyarbekir, andra till Van.

Fredagen den 7 augusti fördes en samling kurder, muslimer och kristna iväg till Diyarbekir utan mat och förnödenheter utan att kunna lyda *mutasarrifen*, som beordrat dem att ta med sig behövlig mat för fem dagar. Ett hundratal barfota, hungrande män marscherade där bort.

Strax efter skymningen lördagen den 8, när hade samlats inkallade i fästningen, hördes ett rop: en nyhet hade inlöpt från huvudstaden som förutspådde en överenskommelse mellan makterna och ett slut på kriget. Glädje spred sig och många firade det med att avlossa gevär och pistoler. *mutasarrifen* blev rädd och fick för sig att muslimerna beredde sig på oroligheter eller på att överfalla de kristna. Han skickade strax ut en utopare som tillkännagav: "Nyheten om fred är falsk!" Ja, tvärtom måste soldater skickas ut i kriget. Då förvandlades minuternas glädje i ett slag till ny dysterhet och tung sorg. *Mutasarrifen* lät den natten skicka drygt två hundra muslimer, samt en kristen, till Diyarbekir.

Söndagen den 9 augusti kom en grupp män från Savr och ville betala i guld för att slippa bli inkallade. Befälhavaren svarade att ordena han fått medgav att de kristna kunde göra ett sådant byte, inte muslimerna. De bad honom att kontrollera uppgiften med huvudstaden och han bemyndigades då att ta emot penningersättning även från muslimer. Många kristna tog sina hustrurs smycken, sålde dem och betalade ersättningssumman för att slippa från eländet att kallas in. Ca 150 personer avgick den natten till Diyarbekir. Hos guvernören och kommandanten i regeringsbyggnaden samlades representanter för de kristna sekterna, armenier, syrianer, jakobiter, kaldéer och protestanter¹³ och skrev upp namnen på dem som var i åldern 20 till 45. Soldater gick runt i köpmännens hus och krossade deras lådor med matfett för att ta det med till trupperna. Frukten och skräcken växte oavbrutet.

På måndagen den 10 augusti kom ett förband soldater till Mardin med en större grupp kurder och kristna bosatta i de angränsande byarna och sammanbundna med rep. De fördes direkt till fästningen. I nattens mörker delades de upp i två kolonner, vilka i tur och ordning leddes ut genom Mishkiye-porten. Efter dem gick tre kolonner ut genom Savr-porten, drygt 400 män. Situationen förvärrades alltmer. Armeniernas och syrianernas biskop gav sig till stadens styresman och bad honom låta männen mellan 40 och 45 gå fria efter att ha rådfrågat Höga porten i saken. Han svarade att han måste verkställa samtliga order han fått. Samma natt förkunnade utoparen att alla trettioåringar och äldre måste infinna sig vid domstolen och registrera sitt namn. Det ökade frukten. Förvirringen tilltog. Folk började bönfalla Gud om att skydda dem mot olyckor, släcka hatets eldar och återge alla människor ro och trygghet.

¹² Det var som om detta var en förberedelse för vandringen över plågans glödkol och färden från eländets och förgänglighetens till den eviga salighetens boning.

¹³ Vartabid Ohannis var armeniernas representant, prästen Rafael Barda'ane de syrianska katolikernas, prästen 'Isa kaldéernas, prästen Elias Dolabani gammalsyrianernas, och biskop Gorgis protestanternas. De lade ned väldig möda på att samla ihop dem. De begav sig till domstolen på kvällarna, fann ut männens ålder i registren och besökte myndigheternas kontor. Särskilt Rafael svarade noggrant på dessas invändningar, genom vilket han ådrog sig ovilja, hämndlystnad och ondska i många hjärtan.

11 - 20 augusti

**Mobiliseringen fortsätter
Folk får nya ID-kort
Tyskarna lämnar Ras al-Ayn**

Tisdagen den 11 augusti förkunnade utroparen att de som ville betala ersättning för militärtjänsten måste skynda sig att göra det samma dag. Annars skulle de föras bort liksom sina jämnåriga. Många kristna betalade 43 pund och återvände så till sina sysslor. En grupp av de resterande skickades till Diyarbekir, en annan till Midyat, inalles 200, av dem 30 kristna.

Onsdagen den 12 augusti kom besked från huvudstaden om att alla över 30 skulle få uppskov. Stadens styresman förkunnade att han skulle ta emot ersättningspengar i ytterligare fyra dagar. Därefter förseglade han registret och satte stopp för favörerna. Han fick order att skicka trupper till Bagdad och Basra, eftersom de trupper som dragits samman i Diyarbekir började bli onödigt stora. På natten förde soldater iväg ett fyrtiotal mulåsnor lastade med vapen och krut från Mardin. Vid midnatt sändes två kolonner med drygt 200 soldater till Diyarbekir. Myndigheterna lade beslag på mångas riddjur och förde dem till Diyarbekir. Vi fick höra att tyskarna besegrat den sjunde franska armékåren. Folket i Bajinne i Turabdin manade till ohörsamhet och uppror mot regeringen. De beslöt att ingen av dem skulle låta enrollera sig. Myndigheterna i Mardin skickade då en militärstyrka dit för att tvinga dem lyda order och straffa dem.

Torsdagen den 13 augusti spreds nyheten i Mardin att Tyskland besegrat Frankrike. Under natten red två förband Hamidiye-ryttare, över 200, iväg till Viranshehir. De som begett sig till Diyarbekir stannade där till ramadans slut. Invånarna i Turabdin skickade bud till befälhavaren i Midyat att de var beredda att följa med militärkontingenten på villkor att de fick ut den ammunition och de vapen de behövde. Då skulle de själva betala kostnaderna för mat och kläder. Soldaterna gick omkring på marknaderna beväpnade med svärd och med käppar i händerna. De antecknade köpmännens tillgångar och sade till dem att de bara fick ta med sig högst 20 procent. Resten skulle de lämna till de sina.

Fredagen den 14 augusti gick soldaterna liksom föregående dag omkring på marknaderna och tog vad som föll dem in. Ankommande tidningar meddelade att kriget blivit allmänt och att vår regering skulle förklara krig mot Ryssland. På lördagen högtidlighölls den Heliga Jungfruns himmelfärd. Stadsutroparen förkunnade att de unga män som var sjuka, gifta med föräldralösa kvinnor samt åldringar var befriade från militärtjänst, vilket glädde befolkningen en del. Natten därpå utgick två kolonner, den ena till Diyarbekir och den andra till Bagdad, drygt 250 man. Tidningarna påstod nu att engelsmännen och fransmännen besegrat tyskarna och österrikarna till havs och i luften och att ryssarna besegrat tyskarna till lands.

Söndagen den 16 augusti fick officerare och soldater full frihet att gå omkring på marknaderna och slå till dem de fann där och tvinga dem till regeringsbyggnaden, detta för att lägga beslag på deras varor, möbler, riddjur och matfett till trupperna. Detta var en svår förlust för dem och de greps av fruktan. Några muslimer klandrade officerarna bittert. Fram mot natten utgick en kolonn muslimer och kristna till Diyarbekir följda av gråtande och klagande kvinnor. En andra kolonn begav sig till Viranshehir, 180 man. Vi fick veta att guvernörerna i Adana, Basra och Diyarbekir avsatts och ersatts med andra. De syrianer som avskedats anförtrorde sig åt biskop Elias Havle från klostret Za'faran på hans begäran i stället för åt gamle biskop Gorgis. Biskop Elias begav sig till armeniernas biskop Ignatios Maloyan och överenskom med honom om allt som kunde gagna samfälligheten.

Måndagen den 17 augusti uthängdes proklamationer på marknaderna och i kyrkorna om plikten för alla mellan 30 och 45 år att registrera sig, eftersom de skulle inkallas. De som ville betala 43 guldpond fick åtta dagars frist. Ansiktena var dystra, hjärtana bedrövade och fruktan generell. På natten begav sig många män till Diyarbekir för att skriva in sig. Guvernören tvang dem att stanna kvar till dagen därpå för att byta ut sina identitetskort. Men tjänstemännen angav alla som *khiristiyen* (kristen) och brydde sig inte om vilka olika sekter de tillhörde. Det var ett knep från turkarnas sida, vars innebörd

senare blev klar, när de vässade sin vredes svärd, visade vad de innerst tänkte och utan urskillnad dödade syrianer, armenier och kaldéer. Samma dag drev myndigheterna iväg närmare 140 kameler lastade med vapen och ammunition till Diyarbekir.

Tisdagen den 18 augusti gick en grupp kristna för att skriva in sig, men styresmanen bad dem återkomma dagen därpå. Efter solnedgången gick två kolonner ut, den ena till Diyarbekir och den andra till Mosul, allt som allt 200 man. Männen från Nusaybin begav sig till Midyat och därvarande militärchef för att skriva in sig. Han valde ut 30 av dem, medan de andra fick återvända hem. Vi fick den dagen inte några nyheter från Syrien om krigets begivenheter i Europa. Förhållandena hölj i dunkel. Det blev allt spändare och läget försvårades för varje dag.

Onsdagen den 19 augusti red soldater på 40 kameler iväg till Diyarbekir. Vid solnedgången begav sig ca 40 ryttare till Viranshehir. På natten fördes ca femtio män till Diyarbekir. De ledande kristna begav sig till regeringsbyggnaden för att skriva in sina namn i hopp om att få stanna i staden och skydda den i enlighet med ordena från huvudstaden. *Mutasarrifen* befallde dem att dagligen infinna sig hos honom och tala om sin beredskap att utföra dessa order. I gryningen den 20 augusti avmarscherade en kolonn soldater på ca 200 man mot Bagdad och Basra. Vi fick veta att marknaderna i Diyarbekir bränts ned. I Ras al-Ayn fanns ca 30 tyskar, som begav sig iväg till Aleppo eller huvudstaden. Under sin sjöresa tillbaka till Tyskland greps de enligt uppgifter av engelsmännen och internerades. Kvar i Ras al-Ayn blev bara en tysk, som samlade de vapen och det krut han hade och satte eld på stan. En grupp tjerkeser attackerade den och stal många vapen. Tyskarna hjälpte dem därefter att döda de kristna, som kommer att omtalas längre fram. De äldre männen fortsatte att dagligen infinna sig hos myndigheterna som bevis på sin beredskap att följa de order som kunde komma. Under nattens första timme såg vi hur en komet bröt fram ur en stjärna uppe i nordväst och hur dess tunga sköt iväg i sydöstlig riktning.

21-31 augusti

Marknaden i Diyarbekir

Påven avlider

Ramadan firas

Katastrof i Viranshehir

Militären i Diyarbekir

Fredagen den 21 augusti fick vi bekräftelse på att en brand ödelagt 1.578 affärer och magasin i Diyarbekir, alla tillhörande kristna. De innehöll ett stort kapital och många skilda varor. Det skedde genom list av guvernören och hans medarbetare från midnatt den 19 augusti fram till den 21, alltså i tre hela dygn, tills allt låg förbränt. De kristna tillfogades därigenom väldiga förluster. Muslimer och soldater lade beslag på en stor del av tillgångarna och varorna. De kristna skrev till myndigheterna i huvudstaden och krävde bestraffning av förövarna. Men ingen lyssnade på vad de hade att säga.

Redan före eftermiddagsbönen doldes solen och det blev mörkt i staden och dess omgivning i 70 minuter. Man kunde se stjärnor på himlen. Per telegram blev det strax känt att Hans helighet påven Pius X just då överlämnat sin ande i Skaparens hand.

Lördagen den 22 augusti gick de andliga ledarna till regeringsbyggnaden och lyckönskade *mutasarrifen* till ramadanhögtiden. Man talade då om för dem att tyskarna besegrat fransmännen. Kanske de inom kort skulle nå fram till deras huvudstad Paris och erövra den. Samma dag begav sig ca tjugo ryttare till Viranshehir. Men muslimerna tillbringade sin högtid sorgsna och rädda.

Söndagen den 23 augusti sände myndigheterna inga soldater till Diyarbekir av respekt för högtiden. Men tio soldater begav sig till Ma'dan för att hämta kläder till militärerna. Myndigheterna vände sig till dem som fyllt 45 och hotade alla som inte skrivit in sina namn med hängning eller exil. Måndagen den

24 augusti skickade myndigheterna drygt hundra kameler till Mosultrakten. Soldaterna gjorde flera razzior på marknaderna och plundrade köpmännen på yllekläder och annat för att klä soldaterna.

Tisdagen den 25 augusti skickade myndigheterna iväg drygt hundra kameler lastade med vapen, varor och kläder till Diyarbekir. Dem hade officerare samlat ihop från muslimska och kristna köpmän i Mardin. I skymningen begav sig 350 soldater till Mosultrakten, om vilka det sades att de ville inta Turabdin för att bekämpa Alike Batte, som gjort uppror mot myndigheterna med 700 stridande män.

Onsdagen den 26 augusti begav sig ca 400 soldater till Van. De som var äldre än 45 år släpptes fria. I skymningen bevittnade vi hur en stor mängd män och kvinnor som bar på sina barn kom från Viranshehir till Mardin barfota och utmattade, omkring 200. Stadskommendanten hade tvingat dem att bege sig dit för att registrera sina namn hos myndigheterna, som om hans myckna arbete, Gud bevare honom, inte kunnat låta dem stanna på sina hemorter utan de behövt skickas till myndigheterna i Mardin. Å Gud, vilka trakasserier och vilket förtryck! Vilken ondska och svekfullhet! "*Så förlamas lagen, rätten kan inte hållas vid makt, de rättfärdiga är omringade av gudlösa. Så hålls en förvänd rätt vid makt*" [Habackuk 1:4]. Men låt oss inte föregripa! Ty dansens begynnelse är ett krumsprång och trädets en dadelkärna. Dessa olyckliga gav sig av till Mardin i det tillstånd de befann sig i efter att ha lämnat sina hus och affärer och gjort dem till mål för de avundsammars pilar. Tårarna rann över deras kinder. De jämrade sig över sin situation, hopade stoft på sina hjässor och krävde hämnd på sina fiender och räddning ur deras klor. Efter att ha skrivit in sina namn beordrades de återvända hem.

Torsdagen den 27 augusti fick vi nyheter från Diyarbekir som sade: de som sluppit från militärtjänst och var över 30 år skulle inte kallas in. Men *mutasarrifens* anhängare hemlighöll denna order och fortsatte kalla in män och skicka dem till trakten av Van. Vi fick höra att Turkiet bestämt sig för att gå i strid med Balkanstaterna för att återvinna sina besittningar och territorier. Fredagen den 28 augusti började soldater återvända från Diyarbekir om grupper på tjugo eller trettio. De berättade att soldaterna blivit mycket talrika i Diyarbekir och att alla som skickats till de trakterna skulle återvända till Mardin. Denna dag anlände också närmare 70 man från Viranshehir för att registrera sig i enlighet med områdeschefens order. Armeniernas företrädare i Viranshehir, Vartabit Ishak, skrev att där bara fanns en obetydlig grupp kvinnor kvar, vilket ingav oro och fruktan. Myndighetspersoner sade att alla som kommit från Diyarbekir om några dagar skulle föras till trakten kring Vansjön. Varje dag församlades muslimerna i moskéerna och bad att Tyskland måtte besegra sina fiender. De spred ut att det propagerat för islam i sitt eget land och lovat beskydda muslimerna, värna om deras rättigheter och hämnas på dem som stod dem emot.

På morgonen lördagen den 29 augusti kom en samling kurder och muslimer från Diyarbekir, vid pass trettio, och berättade om den utsatthet, det våld och de lidanden de fått utstå. De hade måst använda stenar som kuddar, legat på marken och ätit ruttet bröd utan sovel. Således hade även denna folkgrupp råkat i onåd och drabbats av hunger, nakenhet och umbäranden.

Söndagen den 30 augusti fanns det ca 300 kurder i Mardin som tillbringat natten på en muslimsk begravningsplats vid torget. Sedan började de skickas till Diyarbekir och Van i grupp efter grupp. Men de flydde iväg till sina byar. Denna dag anlände femtio kameler från Diyarbekir lastade med vapen för Hamidiye-militären. De styrande registrerade männen och kvinnorna, tog fyra piaster av var och en och gav dem identitetspapper där det stod *khristiyan* (kristen).

1-15 september

**Butiker konfiskeras
Mutasarrifens-resa
Doktor Louis Markizi
Kyrkor och hus attackeras
Jalil Goge dödas**

Under de tre första dagarna i september fortsatte soldaterna och gick omkring på marknaderna och ryckte åt sig socker, kaffe, utensilier, skor och annat som soldater behöver. Denna dag utgick två kolonner till Van med drygt 400 män. Den 2 september anlände en karavan kameler från Mardin, lastade med vapen, som de deponerade i fästningen. Den 3 september vände sig de maktlystna till de förmögna kvinnorna och bad dem om hjälp åt soldaterna. Kvinnorna fick lämna ett stort belopp, om inte frivilligt så med tvång. Den 4 september återvände en trupp soldater i åldrarna över 30 år till Mardin. De berättade för oss om trakasserier, hunger, sjukdom och död efter den väldiga branden. Officerarna gick också omkring på marknaderna och lade beslag på salt, socker, utensilier, rep, spik, järn och liknande som militärer och deras chefer kan behöva.

Lördagen den 5 september fick vi höra att fransmän, engelsmän och ryssar hållit en konferens i London, där de kom överens om att bara gå ur kriget tillsammans och samtidigt. Söndagen den 6 strövade arroganta Hamidiye-soldater omkring i staden och tog för sig i affärerna vad som föll dem in. En karavan kameler och åsnor återvände från Diyarbekir med laster av vapen, som de transporterade vidare till trakten kring Van. Måndagen den 7 reste *mutasarrif* Shafik till Diyarbekir. Straffdomaren Halil Adib uppdrogs att utöva hans tjänst. Det ryktades om att han snart skulle demobilisera dem mellan 25 och 30 år. Den 8 september lade soldater beslag på den frukt som kommit till staden från de kristna och muslimernas trädgårdar. På eftermiddagen såg vi närmare 150 kameler ge sig av mot Diyarbekir med eskort av tjugo soldater.

Onsdagen den 9 september arresterade ställföreträdande *mutasarrifen* en samling soldater för att hindra dem att gå ut i stan och röva egendom och livsmedel. En kolonn på 80 man skickades till Van med en del vapen. Den 10 hörde vi att tyskarna ryckte fram genom Frankrike och snart skulle erövra dess huvudstad Paris. Följande natt kom nyhetstelegram som meddelade att Turkiet gjort sitt fritt från européernas ok. Dess frihet var nu total att göra och förfoga över ting som det ville. Det ålade alla invånare att samfällt glädja sig och dela dess tillfredsställelse. Klockan två på natten kom order från huvudstaden om att alla mellan 20 och 45 år skulle inkallas. Vice *mutasarrifen* skickade då 200 ryttare till Diyarbekir. Fredagen den 11 begav sig 250 soldater till trakten kring Van. Myndigheterna började kalla in män på nytt och trakassera dem, så att en del av dem deserterade. Nyheter tydde på att en stor sammandrabbning mellan Turkiet och Ryssland närmade sig. Lördagen den 12 red ca 2.500 ryttare iväg till Badlis. Med dem befann sig 80 kristna, bland dem Yusuf Istanbuli, Rizkallah Shadi och den armenisk-katolske läkaren Louis Hanna Markizi,¹⁴ som studerat medicin vid Beirut's franska universitet.

¹⁴ Doktor Louis begav sig i egenskap av *yuzbashi* (kapten) med *hamidiya*-förband till Bitlis med lådor, fanor och de kläder och förnödenheter som soldaterna behövde. När de kom fram till Mush, utbröt dock slagsmål mellan dem och turkiska soldater. En del av de förra begav sig då till Viranshehir och vidare till järnvägsstationen i Ras al-Ayn. Där tog de tåget till Hijaz eller Jemen. Doktorn och de övriga soldaterna begav sig till Febosin, Köprüköy och Veli Baba. I den vevan förklarade den turkiska regeringen Ryssland krig. *Hamidiya*-soldaternas chef var Muhammed Ali Bey, son till Tamer Agha, *kikias* chef. När de närmade sig den ryska gränsen, besköt ryssarna dem och alla de turkiska förbanden med sitt artilleri. Många flydde och en hel division upplöstes i början av 1915. Doktor Louis hamnade i Erzerum och vårdade soldater på sjukhusen där i tre månader, tills han själv drabbades av tyfoidfeber. Han kom till slutsatsen att nästan sex tusen soldater varje dag dog på sjukhusen i Erzerum med omgivningar. I Kaukasus strök 72 läkare med.

I januari 1915 avlade doktor Louis besök hos Enver Pasha, som då infunnit sig i Erzerum. Denne lovordade hans insatser och uppmanade honom att fortsätta. Pashan gick omkring med en pistol i handen och sköt vem han ville bland soldaterna för minsta förseelse. Den 28 februari förflyttades doktorn till Tutak, där han vistades ett helt år. Den 12 november 1916 tvangs de trupper han uppehöll sig hos retirera till Erzinjan. Så arbetade han som vanlig

Knappt två månader efter hans återkomst till hemlandet hade myndigheterna inkallat honom för att han skulle ge trupperna medicinsk vård. Han gav sig iväg, förtröstansfull efter att ha anförtrott sin sak i Guds hand och i förlitan på änglarnas beskydd.

Från söndagen den 13 september började de unga kristna männen överge sina hem och ta sin tillflykt till kyrkorna och klostren för att inte gripas och föras bort av officerarna. Därför gav sig militären på kyrkorna för att få tag i dessa män. De ryckte an mot den armeniska Mar Yusuf kyrkan, ställde sig vid porten och väntade på att männen skulle komma ut för att gripa dem. Men flera av dessa klädde ut sig till kvinnor och lyckades ta sig till sina hem. Soldaterna lade sig i bakhåll också vid den armeniska Mor Gorgis kyrkan, grep sex unga män och förde dem till regeringsbyggnaden. Ignatios Maloyan begav sig då till *mutasarrifen* och protesterade mot soldaternas kränkning av kyrkorna. Han utbrast : *“Varför ger de sig sig på kyrkorna och sprider skräck i människornas hjärtan? Ni skulle göra bättre i att ingripa så att de slutar med det. Vi har hittills brutit när det gäller att verkställa regeringens order.”* Men *mutasarrifen* vände biskopen ryggen och brydde sig inte om vad han hade att säga.

Måndagen den 14 september var Resandet av det heliga korsets dag. Soldaterna och officerarna gav sig på husen dag och natt och grep de unga männen. De som gav dem mutor klarade sig undan, men de som inte betalade fördes bort till myndigheterna under hot och slag. De skulle skickas till Van och liknande trakter. Soldaterna fortsatte att bryta sig in i husen även på tisdagen och förde bort dem de fann där till befälhavaren. Fräckheten och brutaliteten kulminerade när en av dem, Ali Tjavish, vakt i stadsdelen Mishkiye, dödade en ung kaldé vid namn Jalil Goge. Hans familj skyndade dit under tårar och högljudd klagan. De bar bort och begravde honom. De skrev ett klagobrev till *mutasarrifen* och krävde bestraffning av förbrytaren, som några dagar tidigare också skjutit ‘Amjos son. Tjavish hade hotat och gått hårt fram mot alla kristna i stadsdelen. *Mutasarrifen* lovade att straffa honom, men som vanligt ljög han och gjorde ingenting. De kristnas fruktan tilltog och gastkramade dem alltmer, ty de hade bevittnat hur regeringens representanter och soldater blivit allt obarmhärtigare i sin framfart. Samma dags eftermiddag begav sig närmare 80 män, de flesta av dem kristna, till Van trakten. Ett 40-tal muslimer skickades före dem till Diyarbekir. På så vis fördes dagligen och utan uppehåll grupp på grupp av kristna och muslimer bort.

16-30 september

Fortsatta militära inkallelser i stad och på land

Onsdagen den 16 september tillkännagav utroparen att de som uppnått 45 års ålder skulle infinna sig i regeringsbyggnaden och registrera sig. Annars skulle myndigheterna se sig tvingade att gripa och straffa dem. Han upprepade detta dagen därpå. Alla greps av stark fruktan och grupp på grupp skyndade sig till byggnaden och skrev in sina namn. Av dessa skickade myndigheterna i skymningen ca 100 män till trakten kring Van och 50 till Diyarbekir. Från Diyarbekir återvände samma dag 80 mulåsnor, av vilka de flesta drabbats av sjukdomar på vägen. Den 18 september anlände ca 60 män

husläkare i Su-Shehir fram till den 22 september 1917, då han skickades till Kaukasus. Där var han läkare för den 28. bataljonen, 5. brigaden, 5. divisionen i 1. armékåren fram till den 6 februari 1918, då han efter en sammanstötning med ryska trupper förflyttades till Kalkout. *Kaymakamen* kontaktade den bolsjevikiska regeringens kommissarie Verdnuskij och meddelade honom att Turkiet avsåg besätta de territorier som Ryssland ockuperat. Verdnuskij kom till den ryske kommandantens högkvarter i Trabizond och avslöjade turkarnas intentioner för honom. Doktorn begav sig då till Köse Daghi, där de ryska trupperna hade ett mycket stort förråd till ett värde av 2 miljoner pund. Turkarna kunde köpa förnödenheter för 12.000 guldpond, även om de sedan betalade i sedlar. Därifrån skickade ryssarna för sin del ut vete och korn till alla byinvånare dag och natt under en hel månad. Läkaren begav sig till Bayburd och fann att femtio armenier samma kväll dödades av turkarna i moskén där. Dessa satte uniformer på dem, fotograferade dem och skickade ut en bild över landet som gav sken av att de dödade var turkar och mördarna armenier.

från Kal'et Mara och skrev in sina namn i registret över mobiliserade. Av samma skäl kom elva man från Tel-Arman. Myndigheterna var upptagna med att skriva ut namnen på natten och skicka iväg soldater på dagen. Samma dag begav sig Salim Eliya Tapse med en grupp kristna till Diyarbekir. De uppgick till 80 man och medföljdes av 180 muslimer.

Den 19 september var en tung, bitter dag. Då gick unga kristna män som menlösa får till kommandantens uppehållsplats och skrev in sina namn. Vid middagstid utgick order till alla inskrivna att omedelbart bege sig till Diyarbekir. Deras mödrar, hustrur och barn grät hjärtskärande och klagade förtvivlat. Bland dem som marscherade iväg fanns det fattiga som gick barfota och utan att ha något att äta. De lämnade sina närmaste utarmade och utlämnade åt ett mödosamt liv. Småbarnen sprang omkring och jämrade sig: *"Pappa, pappa, vart går du? Vem lämnar du oss åt? Vem ska försörja oss?"* Detta rörde allas hjärtan och smärtade dem djupt. Antalet kristna som fördes iväg till Diyarbekir uppgick till ca 200. Till Ras al-Ayn följdes de av närmare 2.000 anhöriga och vänner. Sålunda gick de iväg bärande på bylten med kläder och lite inpackad mat på ryggen. Himlen var deras enda tak och marken deras bädd. En av dem utbrast: *"Gud, rädda oss från våra förtryckare och slå dem med din förödelses stav! Släck denna elds flamma och återge oss trygghet och frid med din kraft, allsmäktige!"*

Söndagen den 20 september begav sig ytterligare 300 kristna mot Diyarbekir i en i förväg uppdelad formation. Alla kände en klump i halsen och ögonen var matta av all gråt. De bad ihållande till soldaternas herre att han skulle befria dem från träldomens ok och ge dem frid och trygghet. Den 21 september skickade myndigheterna 250 man, bland dem 60 unga kristna, till Diyarbekir. Vi fick höra att trupper förflyttats från Mush till huvudstaden och dess omgivningar för att kriga mot Balkanstaterna och återta Edirne och andra städer, som Turkiet förlorat några år tidigare.

Tisdagen den 22 september fördes ca 50 man till Diyarbekir. De följdes de närmast följande dagarna av 150 man, de flesta av dem bybor. Fredagen den 25 kom 90 kristna från byn Kesor och skrev in sig i soldatregistret. Det kungjordes att vår regering från och med månaden därpå inte längre skulle erkänna de europeiska makternas privilegier i landet. Från Mosultrakten anlände ca 2.000 infanterister och övernattade i Nusaybin, 'Amuda, Tabyatha och Tel-Arman på väg till Syrien. Lördagen den 26 anlände ca 200 man, de flesta av dem kristna från byn Kesor, till Diyarbekir. Bland dem fanns gråhåriga 50-åringar som straffades på det viset därför att de inte anmält sig inom den föreskrivna tiden.

Söndagen den 27 september begav sig ca 60 soldater till Badlis. Det kom order från huvudstaden, tillkännagivna på marknaden, gällande dem som fyllt 40. Vi hade fram till den dagen inte riktigt förstått varför männen inkallades, vart de var på väg och vem de slogs mot. Det gick rykten om att de skulle sättas in mot bulgarerna och grekerna. Därför deserterade en del av dem omgående och satte sig i säkerhet i sina hem. Den 30 meddelade en nyhetsbyrå att ryssarna försökt hindra turkiska fartyg att segla ut på Svarta havet men att turkarna skjutit två ryska fartyg i sank. Turkiska krigsfartyg hade rentav utsatt Sevastopol för ett bombardemang och undkommit.

Oktober

Infördring av spannmål och riddjur Konfiskering av får Butiksstölder Militära konvojer från Bagdad och Mosul Attacker mot privathus

De första sex dagarna i oktober blev lugnare. Men den 6 kallades de andliga ledarna till regeringsbyggnaden. De styrande tvang dem att i sina församlingar fördela bördan att förse soldaterna med vete, som de skulle koka och tillaga. Ledarna lydde begäran utan protester. De fann det föga tillrådligt att ge myndigheterna orsak att klaga över dem och bli negativt inställda. De tänkte inte på att

olyckskorpar inom kort skulle börja kraxa, plågornas kvarnhjul börja snurra, deras liv avkortas och deras hus ödeläggas.

Torsdagen den 8 oktober återvände *mutasarrifen* Shefik till Mardin med order från guvernören att samla in får från stammarna. Han skickade ut soldater på landsbygden, som lyckades driva 800.000 får in i staden, av vilka en del skickades till Diyarbekir och en annan del slaktades. De gick dagen därpå runt i husen och samlade in grytor som de kokte och stekte fåren i. Därefter stoppade de omgående stekarna i zinklådor, där de dock rutnade och snart vällde ut. Trots det skyndade sig officerare, soldater och några ledande män att ta för sig ordentliga stycken av dem.

Måndagen den 12 oktober gick soldaterna omkring i husen, sökte efter smörförråd och bar iväg dem till regeringsbyggnaden. På tisdagen tvingade de invånarna att ge soldaterna säckar och sadelpåsar. De andliga ledarna samlades och uppmanade sina församlingsmedlemmar att uppfylla begäran. Vi gav dem allt som allt tre säckar och tre foderpåsar. På onsdagen infann sig soldater i staden och lastade vete och mjöl på ett hundratal kameler, med vilka de morgonen därpå begav sig till det hungrande Diyarbekir.

Torsdagen den 15 oktober fick vi höra att myndigheterna skulle föra in vad de erhållit från de kristna och muslimerna och återge dem en fjärdedel. Men det var bara tomt prat. Dagen därpå begav sig 400 muslimer till Diyarbekir. Kommendanten befallde skomakarna att tillverka 200 par skor åt militären, vilket de lydigt gjorde. En grupp som flytt från trakterna kring Van-sjön dök upp. De berättade att tyska officerare undervisat våra soldater. Av dessa sändes en grupp iväg till Tyskland för vidare utbildning i utbyte mot vete och alla slags förnödenheter. Men under resan till havs överfölls de av engelsmännen och fransmännen, som hökar kastar sig över småfåglar, och deras last beslagtogs. Vid samma tid utgav Turkiet frimärken med ordet frihet tryckt på. Flera laster kopparmynt, kända hos oss som *bafon*, eller nickelmynt, sändes till Mesopotamien och spreds efterhand bland invånarna där.

Den 20 oktober skickade myndigheterna över 400 kameler, lastade med vete och mjöl, till Diyarbekir. Från Turabdin kom soldater med två dödade sheikher lagda på mulor, ledsagade av tre fångslade sheikher som kastades i fängelse, därför att de gjort uppror och härjat som de behagade i bergen. Trupper från Bagdad och Mosul dök upp ridande på kameler och åsnor. De tillbringade en eller två nätter i Mardin med omgivning och fortsatte sedan till Diyarbekir. Officerarna kunde inte låta bli att ströva omkring på marknaderna och ta pengar och varor. De var särskilt intresserade av spik, skor och säckar, så att ägarna råkade i svårt betryck. De kände bara blodlukt som följd av all oro, nedslagenhet och fruktan.

Söndagen den 25 oktober fick vi se ett stort antal vagnar frakta vapen och tält i riktning mot Diyarbekir, tillsammans med stora truppförband från Bagdad på ett otal mulor och kameler. Myndigheterna beslöt bredda genomfartsvägen. Därför rev de hus i den kristna stadsdelen, främst dem som tillhörde familjerna Helu, Shamkhor och Ka'ib. De rev också en vägg på kapucinernas kyrka och annat som tillhörde dem, samtidigt som muslimernas hus förblev orörda. Måndagen den 26 kom betydande truppförband från Bagdad och Mosul på väg till Diyarbekir. *Mutasarrifen* kallade de ledande muslimerna till regeringsbyggnaden och sade till dem att var och en av dem skulle ge vad som behövdes för inköp av två eller tre mulor. Detsamma tvingade han de kristna att göra. Till följd av de kraftiga regnen avbröt myndigheterna ivägsändandet av soldater till Diyarbekir. Muslimerna spred ut ett rykte om att deras stridskrafter sänkt två ryska fartyg i Svarta havet. Myndigheterna skickade iväg ca 2.400 kameler, alla lastade med vapen och förnödenheter, till Diyarbekir.

1-15 november

**Fångarna i Kal'at Mara och Mardin frigges
Ryssarnas offensiv
Krigsförklaring
Hamidiye-soldaternas nederlag
Den kaldeiske läkaren Rafael**

Söndagen den 1 november fanns ca 400 man, de flesta av dem muslimer, i fästningen. Från huvudstaden meddelades att de försörjningspliktiga männen, d v s de som inte hade någon annan som försörjde de kvinnor som saknade föräldrar, skulle hemförlovas. Det gällde ca 150 av de 400 som var mellan 20 och 23 år gamla. Samma dag hörde soldaterna i Kal'et Mara av sig. De besköt de kristna och avreagerade sig genom att tillfoga dem svår skadegörelse. De förde föreståndaren för de katolska syrianerna, Khodja, till staden under skymford och hårda slag. När hans ärkebiskop hörde detta, skickade han bud till kommandanten och bad ge honom fri passage. Men denne manade honom att anförtro säkerhetsproblemen åt myndigheterna: Hade några förrädare därtills påträffats? Sedan skickade han hem honom till hans by.

Vi fick höra att ryssarna den 2 november intagit Bashkale och Beyazid och krossat de turkiska trupper som fanns i närheten av Van. Den ryske ambassadören lämnade huvudstaden och flyttade till Sofia. De franska och engelska ambassadörerna återvände hem, ty de tre staterna avsåg gå i krig mot Turkiet. Tisdagen den 3 november meddelades att ryssarna nått fram till Erzerum och Van och lagt under sig hela provinser.

På onsdagen kallade *mutasarrifen* till sig biskoparna och de ledande muslimerna för att förklara för dem att de kristna staterna förklarat krig mot riket. Muslimerna församlades och bar en helig fana från stora moskén till regeringsbyggnaden. De ropade så högt de kunde "Muhammed Salavat!" (Böner över Muhammed!) och manade till krig mot Ryssland och dess allierade. Officerarna höjde sina svärd över armeniernas ärkebiskop och de katolska syrianernas biskop. Ingen av de jakobitiska syrianerna var närvarande. Sedan höll *mutasarrifen* ett kort tal, där han manade alla till endräkt och ömsesidigt förtroende. Han sade att muslimerna och de kristna måste stå enade i uppträdande och sinne för att ge staten all framgång och välgång. Sedan talade muftin och sade att fransmännen och engelsmännen bombarderat Dardanellerna (Çanakkale) och att ryssarna gått över rikets gräns. Han försökte uppegga massan att gå ut och kämpa och utkräva hämnd på ryssarna. Därefter återvände han hem.

Torsdagen den 5 november fick vi höra att Enver Pasha begett sig till Erzerum för att leda kriget mot ryssarna, sedan han tillbringat september månad i Berlin, där han fått instruktioner. På fredagen arresterade soldaterna Yusuf Bahho, föreståndare för de katolska syrianerna, och gav honom ett kok stryk. De tvang honom leta efter desertörer och föra dem till regeringsbyggnaden, som om han visste var alla fanns.

Sedan frigav de honom genom stiftssekreterarens förmedling. Vi fick höra att ryssarna tillfångatagit över 2.600 turkiska soldater. Dagen därpå utgick en karavan med 100 soldater till Diyarbekir.

Måndagen den 9 november meddelades att våra tappra och duktiga soldater besegrat ryssarna i Bashkale: alla vi osmaner måste glädja oss över denna nyhet. Det skrevs artiklar som utlovade seger över ryssarna. De hängdes upp på domstolens port och på huvudgatan. Glädjen var allmän och belåtenheten flödade.

På morgonen den 11 november kom 170 muslimer och 95 kristna på kommandantens order till regeringsbyggnaden. Han meddelade att man fått tag i 50 mulåsnor och givit dem föda, så att om militärerna behövde dem, kunde de genast avhämta dem. En grupp äldre kristna fördes till domstolen och tillsades att de måste lämna ut sina söner, som flytt från sitt förband i Diyarbekir och på andra håll. Annars skulle kommandanten skicka iväg dem själva i stället. De tvang den syrianske prästen Hanna Tebbe att gå ned till Kesor och få tag i alla som flytt. Nyhetstelegram meddelade att Turkiet

besekrat ryssarna och tillfångatagit många av dem. Det hade kommit över deras vapen och ammunition.

Från den 12 november började Hamidiye-soldaterna gruppvis släntra in i Mardin, sedan de flytt i panik för ryssarna i Erzerum. De inkluderade 140 ryttare. Officerarna skyndade sig att ta emot dem och föra dem till regeringsbyggnaden. När soldaterna fick se dem, försökte de sätta sig till motvärn. Då avstod officerarna och soldaterna fortsatte sin marsch ut i vildmarken. Vi fick höra att man var sysselsatt med att förstärka Erzerums murar för att stoppa ryssarna om de blev övermäktiga.

Samma dag förklarade sultanen krig mot alla Turkiets fiender. Kungörelsen sattes dagen därpå upp på domstolens dörr. Dess sunnitiska dekret förklarade det vara allas plikt att delta i kriget mot Frankrike, England och Ryssland. Det stod att Englands monark sagt att inga framsteg var möjliga och att det inte skulle bli lugn och ro på jorden förrän Kor'anen ogiltigförklarats och utplånats från jordens yta. Detta var ett påhitt av ondskefulla sinnen för att åstadkomma ett svalg mellan engelsmännens muslimska undersåtar och deras stat. Men den Högste är rättvis och opartisk och ger var och en sin rätt.

De kristna ledarna kallade sina församlingsbor till kyrkorna. Där uppmanade de dem att köpa fodersäckar åt djuren och samla in ägg till de sjuka soldaterna i enlighet med regeringens order. Men soldaterna fick ingenting. Man gav det istället till andra invånare och lät soldaterna klara sig själva.

Lördagen den 14 november bröt sig sju officerare in i den kaldeiske diakonen Rafael Bahos hus och beslagtogs hans böcker och papper. De påstod att dessa förespråkade Turkiets undergång. Bland papperen fann de ett brev från den syrianske patriarken, där de tolkade ordet *ru'asa* (ledare) som *Rusiya* (Ryssland). De skrek och väsnades, tog med sig diakonen till domstolen och skymfades honom. Sedan frigav de honom och återlämnade papperen till honom. Dr Louis Markizi telegraferade till sin far att han återvänt till Khinis (Hinis). Vi drog slutsatsen att ryssarna trängt in på turkiskt territorium och drivit bort de turkiska trupperna. Armenierna manade i sina tidningar och tidskrifter till kamp mot ryssarna och deras fördrivning från Turkiet. En kungörelse sattes upp på domstolens port, där Union och framsteg (Ittihad ve Tarakki) manade turkarna att gå i krig mot ryssarna och antydde att sultanen själv var beredd att ge sig ut på slagfältet om så krävdes.

16-30 november

Trupper anländer från Bagdad

Engelsmännen i Basra

Moskéförkunnelse

Elias Tebbe och Makdisi Yusuf Armale arresteras

Tysk befälhavare i huvudstaden

Måndagen den 16 november flydde ett antal soldater ut till stadens omgivningar. Det kom spridda förband från Bagdad, som övernattade i regnet utomhus. De fortsatte till Diyarbekir. Soldater lade beslag på Gharas-bornas åsnor och förde dem till regeringsbyggnaden. Ytterligare 200 soldater från Bagdad tågade genom på väg till Diyarbekir. När en kristen fick se en barfota soldat, förbarmade han sig över honom, köpte skor åt honom och gav honom 30 piaster för annat han kunde behöva. Denne tackade honom för hans generositet och förblev honom trogen.

Tisdagen den 17 november fick vi höra att muslimerna besekrat engelsmännen i Basra och tillfångatagit ett stort antal soldater och officerare. Många begav sig till Tyskland för att hjälpa det. 40.000 ryska soldater tillfångatogs i Köprüköy sedan deras stridsformering rivits upp. Vår imponerande armé förlorade inte en enda man. Vilka tappra hjältar! Dagligen skickade myndigheterna kameler och åsnor i riktning mot Diyarbekir.

På torsdagsförmiddagen församlades muslimerna i den stora moskén. Predikanten steg upp i bönestolen, underblåste de närvarandes glöd och manade dem att mangrant marschera ut i striden och

hugga av fiendernas huvuden. Han förklarade att Balkanstaterna gjort uppror mot Turkiet, att engelsmännen besatt området nedanför Basra och att ryssarna fortfarande bombarderade Trebizond. Han uppmanade därför varje muslim, gammal som ung, att gå ut i striden och hemföra seger. Muslimerna började från den dagen gnissla tänder och skymfa de kristna. De hotade utgjuta deras blod och döda dem. De samlades i moskén flera gånger under fredagen, där predikanten med all kraft fortsatte att mana till kamp mot trons fiender. Samma agitation i Diyarbekirs moské. Men där reste sig en ansedd man och invände: *"Vi marscherar gärna iväg, förutsatt att guvernören och hans tjänstemän ställer sig i spetsen."* Guvernören klandrade honom men fick svaret: *"Vad jag sagt är fullt rimligt, men i vår tid existerar inte längre någon rätt."* Efter ett nytt gräl gick mannen ilsken hem. På söndagen begav sig gick ca 80 man till Diyarbekir med många kameler och mulor lastade med vete. Det ösregnade i tre dagar, under vilka vi inte såg solens ljus. Dystra, genomvåta trupper anlände från Mosul.

På tisdagen fick *mutasarrifen* Shefik order att ge sig till nestorianernas (östassyriernas / syrianernas, ed. anm.) fästen vid gränsen mot Persien och uppmana dem att enrollera sig. Den 26 november anlände stora trupper från Bagdad till Mardin. De fick inget tak över huvudet i ösregnet. Ca 500 av dem fortsatte till Diyarbekir. En mans tvangs lämna ifrån sig sin mulåsa, varpå han fick gå barfota i gytjtjan. Ursinnig skymfades och förbannade han staten, dess ministrar och ledande män. Han varnades men brydde sig inte om det. Denna dag stängde de franciskanska nunnorna sin skola och skickade hem flickorna.

Fredagen den 27 november arresterades syrianen Elias Tebbe och fördes till regeringsbyggnaden, därför att han spritt ut rykten om att engelsmännen intagit Basra och besegrat den turkiska armén. När de förhörde honom, sade han att det var Yusuf Armale som sagt det till honom. Då grep soldaterna också Yusuf och ställde honom inför rätta. Kommendanten såg strängt på honom och hotade med fängelse, exil eller död, om han dolde något för honom. Yusuf försvarade sig och förnekade anklagelserna, varpå de frigav både honom och Elias. Så snart Yusuf kom hem, drabbades han dock av feber och kände i månader smärtor av skräcken till följd av denna nyhet, som en opålitlig muslim berättat för Elias Tebbe. Men muslimen var bara ute för att provocera och förmå militären officerarna att undanröja honom. Vilket eländigt förräderi! Det har sagts att den som är opålitlig inte kan betraktas som människa utan ett rovdjur eller glupskt lejon. Förrädare är utan tvivel värda störst förakt av alla människor.

Söndagen den 29 november fick vi höra att den tyske generalen von der Haldes anlant till huvudstaden för att granska den turkiska krigsmakten och råda sultanen, Enver och Talaat om åtgärder som fordrades för en seger. På måndagen kallades Elias Tebbe flera gånger till domstolen. Han tvangs bege sig till Diyarbekir för att få sin sak prövad och ådömas det straff han förtjänade för sitt förräderi, sin dårskap och sitt brott mot överheten.

December

Kapucinerkyrkan
Kvinnor misshandlas
Mutasarrifen Hilmi
Muhammed Gabusho
Dominikanmunkarna

Fredagen den 4 december fick vi höra att ett antal soldater skulle komma till Mardin för att skydda staden eller, om de så ville, hålla den ockuperad. Soldaterna hade nämligen dittills varit få i staden. I gryningen övertog soldaterna kapucinerkyrkan och stängde de båda portarna till munkarnas och nunnornas kloster. Missförhållandena förvärrades och förvirringen tilltog, så att ingen längre vågade säga något vad det vara må om regeringen, om han inte ville riskera straff eller landsförvisning.

Söndagen den 6 december efterlyste den offentlige härolden dem som fyllt 37. Han upprepade maningen dagen därpå. De som ville betala för att slippa kallas in under en månads tid lämnades i fred. Över 50 man begav sig till Diyarbekir, på onsdagen var det ytterligare 40, bland dem tio kristna. Soldater bröt sig in i husen, kränkte privatlivets helgd och misshandlade de kvinnor som inte lämnade ut sina makar eller söner och brände i så fall också upp husets möbler och andra föremål. Flera kvinnor greps och slogs på fotsulorna. Vilken skam och skandal! Fy för de förrädare som ägnar sig åt osedlighet, förlorar sina hämningar och håller utkik efter tillfällen att förödmjuka andra. Den som ägnar sig åt osedlighet och begår orätt förtjänar att få sitt namn utplånat och sin kropp uppslukas i helvetets djup.

Torsdagen den 10 december gav sig 150 man av mot Mansuriye. Regnet öste ned och de fick tillbringa natten ute för att i gryningen fortsätta till Diyarbekir. På lördagen kom en grupp *dashier* till staden, sådana som valt att låta sig mobiliseras. De begav sig genast till moskén. Predikanten berömde dem och entusiasmerade dem att ge sig ut och strida mot landets fiender och utkräva hämnd. Vi hörde att ryssarna nått fram till Revanduz men att våra soldater besegrat en betydande del av dem vid Vansjön.

Söndagen den 13 december uppenbarade sig den nye *mutasarrifen* Hilmi i staden. Den armenske ärkebiskopen och den syrianske sökte upp honom på en artighetsvisit. Han log mot dem och uttalade goda, angenäma ord. Han lovade hjälpa dem i alla deras problem. De kände sig något lättade och återvände hem. Samma dag slog den ökände Muhammed Gabusho en annan muslim i huvudet och skadade honom. Många ville hämnas och de kristna stängde sina butiker och magasin av fruktan för plundring. När *mutasarrifen* anlände, började den illasinnade Gabusho hota med att straffa och isolera honom. Som regeringen ofta gör, gav den efter och utnämnde Hilmi istället till guvernör. Han flyttade därför till Diyarbekir och visade sig uppfinningsrik på sin nya post vad gäller att misshandla, hota och stjäla, så som han i sin list och ondska ville.

Tisdagen den 15 december gav sig 200 man, som tagits ut till flottan, av från Mishkiye-porten. Med dem följde muslimska sheikher. De slog på trumma och tamburin, bar på fanor och standar och förde ett öronbedövande oväsen. Ropen ”Muhammed, Salavat!” ekade. Med fanns en samling syrianska kristna från Mansuriye. De häktades trots att de var på väg ut i kriget för att kämpa mot landets fiender.

Fredagen den 18 december begav sig 150 män ur den frivilliga militären till Diyarbekir. Vid västra stadsporten steg en böneutropare upp på en kulle, tog avsked av dem och manade dem att stå upp för muslimernas profet. Vi fick höra att infektioner utbrutit bland soldaterna i Erzerum och att 160 dog varje dag till följd av kontraktioner i huden och skakningar till följd den bitande kolden. Lördagen den 19 december gjorde engelsmännen Huseyin Kamil Pasha till Egyptens sultan, samtidigt som de isolerade företrädaren Abbas II. Vår högste mufti utfärdade då en *fatva* med maning att döda sultanen. Soldaterna gick nu allt oftare in i de kristnas hus och misshandlade deras kvinnor.

Tisdagen den 23 december avtågade ca 50 man till Van. Under den välsignade julnatten återvände tre franciskannunnor, som tidigare gett sig av till Diyarbekir. De kristna tillbringade en julhelg i sorg och oro. De utstötte suckar över de väldiga förluster de fått lida och över att de förlorat så många söner och kära. Vänner i Erzerum kom med vädjanden om att de skulle skicka pengar till dem så att de kunde skaffa bröd och kläder. Man måste vara soldat om man skulle få chans att komma över något!

Lördagen den 26 december anlände tre abbotar till Mardin från Mosul och mottogs som hedrade gäster i det syrianska patriarkatet.¹⁵ Den katolsk-syrianske ärkebiskopen, en f d elev i deras skola, tog gästfritt och stolt emot dem. Söndagen den 27 december fick vi höra att de segerrika turkiska trupperna marscherat in i Ryssland och besatt fyra städer.¹⁶ Till Diyarbekir kom hundra

¹⁵ December 1914, utvisades tre franska dominikanermunkar, M.D. Berré, Jacques Rhétoré och Hyacinthe Simon av turkarna. De deporterades från Mosul till Diyarbekir. Under resan stannade de tre resenärerna i Mardin där de på grund av den stränga kylan bad att få stanna. Det som endast skulle vara ett kort uppehåll förvandlades till två års tid. (ed. anm.)

¹⁶ Efter att de turkiska trupperna i en drabbning vid Sari-kamish bemäktigat sig de fyra städerna stannade de kvar där i tre nätter. Men ryssarna gick till motoffensiv med en väldig armé och dödade och tillfångatog ca 90.000 turkar. Bara de sårade och slugaste undkom. Enver Pasha och den tyske konsuln var närvarande vid slaget och höll på att hamna i ryssarnas händer. De tvingades förkläda sig och fly i skydd av mörkret till Erzerum till fots på

frivilligsoldater. För deras skull hade stadens äldre och ansedda män gått ut med fanor och standar. De slog på trummor och cymbaler för att på sitt vanliga sätt uppmuntra och styrka dem. Måndagen den 28 december avtågade 300 soldater till Diyarbekir med mulåsnor, lastade med kläder och militära förnödenheter. På tisdagen snöade det från morgon till kväll och de som styrde och förde befäl höll sig inomhus och antastade inte någon.

Sålunda slutade det bittra året 1914. Folk i allmänhet och Turkiets kristna i synnerhet hade fått finna sig i många orättvisor och mycken förtret. Må Herren ge oss en snar förlossning och rädda oss från hårda och tyranniska människor!

Nyårsafton På tröskeln till ett nytt år

Vem känner inte till nyårsafton? Det är då blickarna fröjdas och sinnena får nytt liv. Då ges det rikliga tillfällen till glädje, lyckönskningar frambärs, det smakas på glädjebägare och förhoppningar och önskningar tar form. Då förenas föräldrarna med sina barn och sina kära och påminner dem om vad de utträttat under det gångna året och vad som hänt dem. De samtalar med dem om vad de förlorat och vad som istället tillkommit och fått liv. De gläder barnens sinnen och aktar sig för sådant som kan göra dem sorgsna. De gratulerar dem denna lyckliga, välsignade afton till att ha lagt ännu ett år bakom sig friska och välbehållna. De uppmuntrar dem att ärligt sträva vidare under Herrens beskydd. Och barnen går fram och kysser sina föräldrar på handen. De riktar intensiva böner till sin barmhärtige Herre att skydda och bevara dem för fienders anslag och trolöshet. Å Gud, vad är vackrare än denna scen med dess glans! Vad sådant tal är gott och vackert! Vad är ljuvare och angenämare än denna bön! Barnen riktar sina blickar mot föräldrarna och föräldrarna ser på sina hjärtans kära med ömhet och kärlek. Denna fyller såväl de äldres som de yngres hjärtan. Därpå fyller man faten med alla slags godsaker, frukt och andra läckerheter. Runt dem brinner uppradade färgade ljus och lamporna påminner om tindrande stjärnor. Glädje och fröjd avtecknar sig på barnens och ungdomarnas ljusa pannor. Sedan börjar de ivrigt sjunga melodiska sånger och andliga hymner tackande Gud den allsmäktige för att de fått uppleva ytterligare en sådan välsignad kväll.

Detta firande är en gammal tradition bland Mesopotamiens kristna. När de lade det olycksbådande året 1914 till handlingarna, tog de avsked med sorg och bedrövelse i sina hjärtan. I minnet fanns idel förluster och plågor inristade. Fram trädde bilder som ingav avsmak och vrede. De kristna upplevde nya bekymmer, då de ännu mindre än tidigare kunde framlägga sin sak för någon eller blunda för sin verkliga situation. De hade här måst finna sig i slag och olyckor. De hade utarmats av pålagor och konfiskeringar. De kunde inte se någon ljusning för alla orättvisor och övergrepp. De fick bara söka glömma nedriga ogärningsmän, tiga inför en olaglig politik, finna sig i skam och förödmjukelser och se fram mot nöd och fattigdom, med bara ett avlägset hopp om frid och förlossning genom den Allsmäktiges nåd. Det var som om alla ville följa de kända orden:

”Till Gud vill vi höja vår klagan över vad vi måst utstå
Barå Han förmår hålla umbäranden och olyckor borta”

Fienderna hotade med nya tragedier och hemsökelse, värre än under 1914 års sista månader. Övergreppen blev allt värre. Vi blev som ett frostrabbat träd som fällt sina gröna blad och vars tidigare grönskande grenar slokade. Om de oförsonliga fienderna ändå stannat vid detta och bara brutit avtal och överenskommelser! Men de försökte i sin tilltagande slughet och ondska rycka upp trädet med rötterna och tillintetgöra det, som ni snart skall få se.

iskalla genvägar för att inte fienden skulle få tag i dem. Konsulns fötter förfrös. Efter stora strapatser kom de i dåligt tillstånd, smutsiga och utmattade fram till Erzerum. Allt värre febrar spred sig i den turkiska armén. Detta dock ryssarna från att fortsätta sin offensiv av fruktan för att smittas och själva bli offer.

Mesopotamiens kristna hade vid 1915 års ingång blivit som ett kalt träd. Dess goda och duktiga unga män hade gett sig av. Dess ädla, älskade män för bort. Deras ondskefulla fiender förde som nämnts bort klass efter klass av alla mellan 20 och 47 års ålder. De såg nu hur deras år gick till spillo, deras hy blev rynkig, deras mandom avtog och all medkänsla och barmhärtighet var som bortblåst. De skulle ha önskat lämna sitt land och undkomma all fientlighet. Det hade sagts till dem: *"Ni har välsignats i ert land med allt dess goda. Dess såväl vackra som fula sidor har grönskat för er."*

Men det hade också sagts till dem: *"En man stannar kvar i ett land där han ständigt förödmjukas bara om han är maktlös eller rådlös."*

Då de var just makt- och rådlösa, måste de tiga inför allt avskyvärt och uthärda förödmjelser och elände. Deras bröst fylldes av bekymmer och oron växte. Alla vände sig till någon frånvarande vän med orden: *"Du som farit din väg och bär på så mycket tålamod, finns det någon möjlighet att få träffa dig?"*

Jag har vänt mig till dig, Gud. Säg mig, du som verkar så avlägsen! Jag håller ut trots allt som drabbat mig. Tror du att mitt hjärtas aversion kommer sig av din frånvaro eller tvärtom hemligt njuter av att du är så avlägsen? Kan jag glädja mig åt en högtid där jag inte får se ditt anlete förrän senare, på avstånd? Våra vägar har skilts åt och jag fortsätter att reflektera över din avlägsna närvaro.

Leendet över mötena är borta. Glädjen och sällskapligheten har övergivit mig. Varje gång jag vänt mig till dig, har jag tyckt mig se din vackra, älskade gestalt. Din frånvaro oroar mig och har lett till uppjagade känslor och sorger. Jag har bara skäl att hysa sorg och betryckthet. Min stackars hustru är illa rådbråkad. Hennes nätter är idel sorg. Elände breder ut sig och hon vet inte hur hon skall ta hand om sina söner och döttrar. Varje gång jag visar mig för henne, känner hon plåga och bitterhet. Telningarna som omger mig denna välsignade natt är trots stundens glädje dystra till sinnes. De går runt med sorgsna hjärtan och längtar efter dig, Gud, men jag kan inte hindra dem från att gråta. Jag skulle vilja befria dem från nöd och betryck, men vår överhet har gjort dig så avlägsen, Gud, och bara bragt olyckor över oss. Den har undergrävt vår styrka och gjort oss vilsna. Ack, om den gjort som andra regeringar och hjälpt sina barn, säkrat deras dagliga bröd och förbarmat sig över dem. Men det har den inte en tanke på. Denna regering raserar undersåtarnas alla rättigheter. Den har utsträckt sin godtyckliga makt över alla provinser. Stackars den som bor inom dess landamären och tvingas lyda den. Till Gud vände sig Abi-'Atahya när han sade:

"Din barmhärtighet, o Herre, har förlänat oss ett ädelt tålamod och drivit undan olyckornas och hemsökelseernas skuggor. Avlägsna alla sorger och katastrofer från oss genom din kraft, barmhärtige, hjälpsande Fader!"

Januari 1915

Sjuka soldater anländer Inbrott i tre syriansk-katolska kyrkor Turkiskt nederlag vid Basra

Lördagen den 2 januari återvände ett hundratal kameler från Diyarbekir, av vilka invånarna köpte två för sextio piaster. Eländiga och utmattade trupper återvände från Bagdad, drabbade av olika sjukdomar. De begav sig till de amerikanska missionärernas sjukhus. Andra soldater vredgades på syrianernas ledare Khatjo, förde honom till Kal'et Mara och överöste honom med slag. De ville att han skulle få fram alla som befann sig i värnpliktsåldern. På morgonen lyckades ärkebiskopen få honom frigiven. Den 9 januari anlände ett hundratal bybor till Kal'et Mara för att dagen därpå ledas vidare till Diyarbekir.

Den 10 januari återvände 50 sambandssoldater, som med sig hade hundra kameler, till Mardin på väg till sin hemtrakt. Måndagen den 11 gav sig 200 ridande män av mot Diyarbekir. Vid stadsporten höll mosképredikanten ett entusiasmerande tal till dem, varpå han tog avsked och återvände. Officerarna

fortsatte att hälsa på i husen för att leta efter desertörer och ta för sig olika föremål, särskilt mattor. De som lät dem hållas lämnade de i fred. Dem som inte gav dem några mutor berövade de vad som föll dem in. Så fortsatte de i fem dagar. Sårade som anlände från trakterna kring Erzerum lade in sig på det amerikanska sjukhuset för att få vård. Kommendanten beordrade de amerikanska missionärerna att lära eleverna turkiska i sina skolor och slopa engelskan. Femtio man gav sig av till Diyarbekir, bland dem tolv kristna.

Den 18 januari bröt sig tjuvar in i den syriansk-katolska kyrkan i Kal'et Mara och stal mattor. Invånarna klagade för kommendanten, men han lyssnade inte. 200 åsnor avgick till Diyarbekir lastade med vete ledsagade av ett sextiototal soldater med två tillfångatagna desertörer. Gud, jag ber och frågar: säg mig vad det tjänar till att skicka ut män i krig mot deras vilja?

Den 20 januari låste köpmännen sina butiks- och magasinsdörrar och höll sig hemma, eftersom de fått veta att myndigheterna avsåg gripa alla män över 45 år. De som kunde betala ersättning fick återvända till sina affärer. De som inte kunde det fick hålla sig hemma i olidlig överksamhet. De som visade sig och blev ertappade leddes bort till en säker död.

I gryningen den 25 januari tog sig tjuvar från Mishkeviye in genom ett fönster i Mor Afrem-klostrets södra kapell. De trängde in i sakristian och lade beslag på bägare och fat och övriga guld- och silverkärl. De öppnade kyrkorummet och länsade altaret. De roffade åt dig den välsignade nattvardskalken. Antalet här förlorade bägare uppgick till tolv, däribland två mycket värdefulla som tillhört munkarnas lärare; den ena hade tillverkats i den Helige faderns stad 1909 och hade kostat 15 pund. Tjuvarna tog prästskrudarna och mattorna, vilkas värde uppgick till över 150 pund. När munkarna strax därpå kom ned till kyrkan, fann de ett ännu brinnande vaxljus. De vände sig till myndigheterna, som undersökte stölden. Spår ledde till tjuvarnas uppehållsort. Detektiver antecknade vad som stulits och återvände till regeringsbyggnaden. Men det ledde inte till att munkarna fick tillbaka någonting.

På eftermiddagen avtågade 700 soldater till Diyarbekir. Samma dag anlände den kaldeiske ärkebiskopen Israel Udo till Mardin på hemväg från Bagdad och Mosul. Hans resa hade sträckt sig över åtta månader. Torsdagen den 27 trängde tjuvar in genom ett hål i väggen på den syriansk-katolska kyrkan i byn Kesor och lade beslag på föremål och möbler. Det var det tredje inbrottet i följd: först Mar Gorgis kyrkan i Kal'et Mara, sedan Mor Afrems klosterkapell i Mardin och så Jungfrukyrkan i Kesor. Samtliga tre kyrkor tillhörde de syrianska katolikerna. Inga andra kyrkor fick påhålsningar.

Lördagen den 30 januari avtågade 40 män till Diyarbekir. Deras anförare sade uppriktigt att han av erfarenhet visste att de inom kort skulle desertera och återvända hem. Det visade sig alldeles riktigt, ty så snart de kom till den första depån avvek de allihop. Härolden förkunnade att den som inte infann sig i regeringsbyggnaden av fri vilja skulle få sitt hus beslagttaget och dömas till livstids fängelse. Soldater gick överraskande in i ett muslimskt hus och fann en man utklädd till kvinna ligga på en säng. Men de rörde honom inte utan gick ut och fick syn på en ung pojke. De frågade honom var hans far var. Han svarade att denne låg till sängs därinne. Då återvände de in, grep honom och förde honom till domstolen i den utstyrseln. De gick in i ett annat hus, som de noggrant undersökte, och fann en man gömd i en låda. Denna bar de iväg med mannen i till domstolen. Samma dag hängde de upp den ljuskrona som tidigare prytt franciskannunnornas kyrka i stora moskén.

På söndagen den 31 januari gick ett antal åsnor iväg till Diyarbekir lastade med ammunition och förnödenheter. Vi fick höra att de turkiska trupperna besegrat engelsmännen och jagat ut dem ur Basra. Vi undersökte saken och fann att det i själva verket var engelsmännen som bemäktigat sig staden och höll den besatt.

Februari 1915

Trupper anländer från huvudstaden
Munkars äodelar säljs
Hilmi och armeniernas och syrianernas ärkebiskopar
Soldater och desertörer
Två män dödas
Hilmis resa
Sårade soldater
Diakonerna
Jakobiternas kyrka

Den 1 februari begav sig *mutasarrifen* Hilmi Bey till Tel-Arman för att ta emot de osmanska trupper som anlant från huvudstadsområdet. Deras chef var enligt vad det uppgavs son till den störtade Sultan Abdulhamid och de uppgick till 18.000 soldater. Den 3 februari stal dashitiska tjuvar tre kor på den syrianske prästen Rafael Barda'anes gård. Han klagade inför domstolen, som lät arrestera en av tjuvarna för att sedan som vanligt släppa honom. Prästen och hans tjänare var nära att lyckas få hämnd på honom. Myndigheterna började denna dag sälja klosterföremål tillhörande franciskannunnorna.

Måndagen den 8 februari avtågade en kolonn på sextio soldater till Diyarbekir. De armeniska och syrianska ärkebiskoparna gick till regeringsbyggnaden och bad *mutasarrifen* och garnisonens chef uppge desertörernas namn, så att de kunde hjälpa till att leta efter dem. Detta överraskade och tilltalade de båda cheferna som ett tecken på uppriktig kärlek gentemot staten. För att intyga vänskapen framträdde Hilmi Bey den 11 februari i det syrianska patriarkatets hus. Även ärkebiskop Ignatios Maloyan var närvarande. Den höge gästen tillbringade två timmar i ett vänskapligt och artigt samtal med kyrkomännen, visserligen en formalitet från hans sida, innan han återvände hem.

Lördagen den 13 februari förkunnade den offentlige härolden att den som ville betala ersättning måste göra det inom åtta dagar. En grupp militärer från Mosul slog upp tält i Tel-Arman för att dagen därpå fortsätta till Aleppo. Med dem följde syrianen Sa'id Salbo.

Måndagen den 15 februari och följande dag sökte soldaterna genom husen för att gripa desertörer som höll sig dolda där. De brände upp en del föremål och mattor och fann åtta personer, som de förde till regeringsbyggnaden. De förklarade att den som vägrade att frivilligt överlämna sig skulle kvävas, liksom skett i Kharput och Mosul. Vederbörandes hus skulle också sättas i brand

Torsdagen den 18 februari dödades strax öster om staden två jakobitiska män som varit ohörsamma mot myndigheterna i byn Karabash i närheten av Diyarbekir. Efter dådet tillkallades en präst, som efter en ceremoni lät begrava dem på Mar Mikhail-kyrkogården söder om staden. Söndagen den 21 avtågade 70 män till Diyarbekir. Folk fick höra att engelska och franska kryssare bombat fästningar i Dardanellerna, men att turkarna förstört tre av dem. Måndagen den 22 begav sig *mutasarrifen* Hilmi Bey till Diyarbekir. Sårade och sjuka anlände därifrån i vagnar. Dit avmarscherade samma dag tre plutoner efter varandra, allt som allt 180 man.

Söndagen den 27 februari fördes en grupp på 120 fängslade soldater till Diyarbekir. De var bundna med väldiga rep och framför dem gick sheikher som slog på trumma och spelade melodier på stråkar. Det uppstod problem med byarnas diakoner, av vilka en eller flera avdelats till varje kyrka. Den syrianska kyrkans murar drabbades av ras till följd av de kraftiga regnen, så att prästerna av fruktan för att också taket skulle störta in måste be utomhus. De försökte förstärka murarna för att hindra ytterligare ras. Härolden förkunnade: "Den som hellre vill utföra arbeten på vägen till Siverek skall snarast infinna sig och skriva in sitt namn". Detta var väl för att ingen skulle missa ett gott tillfälle som bara kom de lyckosamma till del.

Mars 1915

Epidemier utbryter bland trupperna Huvudstaden belägras Vägarbetarna Mosuls guvernör Prästen Kolya häktas Soldaterna oeniga om kyrkorna Diakonproblemet

Allvarliga epidemiska sjukdomar bredde ut sig bland de turkiska trupperna och skördade många offer i provinserna Diyarbekir, Kharput, Erzerum och Van. Detta fick vi veta främst genom unga män från Mardin. Lidandet tilltog och därmed också oron och förtvivlan. Muslimerna spred å sin sida ut att fransmännen och engelsmännen ryckt fram mot huvudstaden och höll den belägrad. De hade trängt in i Marmarasjön. Vi hoppades på en snabb befrielse och ett lyckligt slut för att därmed räddas från ytterligare katastrofer. Den 2 mars återvände Hilmi Bey från Diyarbekir. Stadsförvaltningens ordförande Hidir Tjalabi började denna dag välja ut arbetare bland de kristna för att bredda vägen, som man som ett gott omen uppkallade efter Rashid Taghiya. Soldaterna hunsade de kristna och tvang dem arbeta och slita raskt och utan betalning.

Veckan den 3 till 10 mars dominerades av ryktena om huvudstadens belägring. Därtill kom att ryssarna skulle ha trängt in i Bosporen och att deras kryssare snart skulle nå kontakt med de engelska och franska för att besätta Konstantinopel, inta kalifens tron och krossa både turkar och tyskar. Vi fortsatte att bönfälla Gud den allsmäktige om att släcka denna elds lågor och rädda de kristna från alla övergrepp. Men deras fiender spred ut främst dåliga nyheter och hotade döda de kristna med falskt tal om deras undergång. De såg fram mot att få hämnas på dem, som om det var de som utkämpade kriget mot de kristna makterna. De ärade läsarna kan förstå vilken väldig fruktan som grep de kristna, inte minst med tanke på de olyckor och förluster som redan drabbat dem. Förbannelse över den blinda tvedräkt och stumma fiendskap som griper avoga hjärtan, enbart frestade av att tillfoga andra orätt och skada.

Tisdagen den 23 mars avtågade närmare 150 man till Diyarbekir för att ersätta kamrater där och på andra håll, som drabbats av sjukdomar och fått utstå nakenhet och hunger. Samma dag anlände Mosuls guvernör och övernattade i ett tält i Firdavs öster om staden för att därpå fortsätta till Diyarbekir. Soldater tågade ut och anordnade ljudliga skjutövningar vid Mishkiye-porten. Det skrämde i hög grad upp invånarna. Deras fruktan tilltog av att soldaterna i Kesor häktade prästen Gorgis Sham'i och syrianernas lokale ledare, band dem med rep och förde dem till domstolen i staden. Detta förvirrade mångas sinnen. Den syrianske ärkebiskopen uppsökte *mutasarrifen* och övertygade honom om att prästen och ledaren var oskyldiga till vad illasinnade fiender påstått. De frigavs därför efter att ha svurit statsmakten oppriktig underdånighet och trohet.

Onsdagen den 24 mars anlände Mosuls guvernör till Diyarbekir med sex vagnar medförande hans kvinnor och tillhörigheter. Folket fann besöket olycksbådande. På palmsöndagens morgon ryckte soldaterna fram mot alla traktens kyrkor för att gripa desertörer och frikallade diakoner. En soldat avbröt gudstjänsten i syrianernas kyrka, grep två män och förde dem till regeringsbyggnaden. Därifrån fördes de genast vidare till Diyarbekir. Katolikerna stannade kvar i sina kyrkor. Men när soldaterna bröt sig in där, gick kyrkbesökarna förskräckta hem. Order gavs om att diakonerna skulle inkallas till militärtjänst och ofördröjligen skickas till Erzerum. Biskoparna samlades och telegraferade till kommandanten, som befann sig i Bashkale, för att vädja om nåd för diakonerna så som tidigare instruktioner från huvudstaden medgivit. Ett avvaktande svar inkom. De kristnas lokala fiender upprepade att diakonerna inte fick frikallas. Soldaterna fortsatte att trakassera kyrkorna under den heliga veckan och godtyckligt gripa dem de råkade få syn på. Därför höll sig de flesta kristna hemma. Deras ledare och präster högtidlighöll denna vecka och dess skilda liturgiska inslag med obeskrivlig sorg och oro. På påskafton blev det trots fiendernas anslag bekant att beslut fattats om att diakonerna inte fick antastas. Vi är oförmögna att räkna upp alla övergrepp som soldaterna förövat mot de kristna,

all bitterhet de fått smaka och de bågare av sorg och elände de fått tömma. Den sista mars avgick två karavaner till Diyarbekir med allt som allt 180 personer.

April 1915

Påskdagen

Ärkebiskop Maloyan får ett lejdebrev

Frivilligförband mobiliseras

Hajji Zekis nedrighet

Papper och böcker bränns

De hemliga sällskapen

Angrepp mot den armeniska kyrkan

De kristna tillbringade den heliga påskdagen den 4 april med darrande, förskrämda hjärtan och rädda, rastlösa sinnen. Skräck höll dem i sitt grepp och falska rykten vann spridning bland dem. De gjorde dock allt för att ligga lågt, bevara lugnet och på så vis vinna någon trygghet. Myndigheterna meddelade att amerikanska delegater anlant till Paris och London för att få slut på stormakternas krig och övertala dem om stillestånd och endräkt. Dessa nyheter lättade de kristnas oro och sorg en liten aning. *Mutasarrifen* Hilmi Bey besökte kyrkorna annandag påsk och lyckönskade de kristna ledarna. Han lugnade och tröstade dem och tillät de tre dominikammunkar som tagit sin tillflykt till det syrianska patriarkatets hus att gå ut och röra sig som de ville. Ty fram till den dagen hade de varit isolerade i sina rum där och inte vågat lämna dem.

Tredje dagen efter påsk, den 6 april, uppmanade myndigheterna de kristna att återuppta arbetet med att reparera och bredda vägarna. Samma dag kom nyheter från huvudstaden att regeringen ville visa armeniernas ärkebiskop Ignatios Maloyan sitt välbehag genom att tilldela honom en kejserlig passersedel och en osmansk medalj. Menighetens ledande män församlades, ledda av de kaldeiska och syrianska biskoparna, och lyckönskade honom. Men ärkebiskop Ignatios fylldes av oroliga tankar till följd av underrättelser från hans kyrkas biskopar i Erzerum, Kharput, Sivas och andra städer. De gjorde honom sömnlös och han kunde inte komma på råd. Han grubblade över dessa bittra, oroande händelser, men i tysthet för att inte öka sorgen och smärtan hos sin församlings barn. Han fick veta att Hajji Zeki, författare till "Flyktinkolonnen", som skymfde de kristna och eggade muslimerna mot dem, inbjudits till en bankett i ärkebiskopsresidenset, där man sökte vinna hans gunst och få honom att avstå från eventuellt onda planer. Biskopen hade inte insett att Hajji Zekis hjärta var fördärvat och illasinnat. Han tröttnade inte på att tända våldets eldar och hetsa muslimerna mot de kristna. Han skrev till byarna och manade de ledande kurderna att rycka upp de kristna med rötterna och förinta dem.

Söndagen den 11 april fördes 150 muslimer från Reshmel och Kabala till Diyarbekir. Men det dröjde inte länge förrän de rymde tillbaka till sina hem.

Tisdagen den 13 fick vi höra att regeringen beslutat inkalla även de frivilliga militärerna med deras förband på vardera 50 man. Mardins muslimer skyndade sig att gå in i denna nya kår, ty före denna tid hade de ofta hållit sig undan och undandragit sig myndigheternas blickar. Vi visste inte vad som var avsikten med denna mobilisering, men vi var pessimistiska och vår oro tilltog.

Vad gäller den förbannade Hajji Zeki fortsatte han sin lömska anslag genom att skicka ut brev till byarnas äldste. När kommandanten fick veta det, förvisade han genast honom från staden för att få slut på de lögnaktiga ryktena. Han begav sig då den 17 april till Diyarbekir. Vi räknade med att densamme blivit immun mot allt gott och bara gick med förtal. Han samlade varje kväll ett ondskefullt lömskt gäng hemma hos sig och ingöt i det aggets och hatets gift. Han gick med förkastligt tal och viskade om att krossa och utplåna de kristna genom förtryck och aggression. Sällan har en förrädare blivit så förhatlig i Guds ögon.

Söndagen den 18 april infann sig *mutasarriften* Hilmi Bey i Mor Afrem-klostret, ledsagad av stadsstyrelsens ordförande Hidir Tjalabi. De stannade där en stund och diskuterade med klosterföreståndaren med den finess, mildhet och artighet som utmärkte Hilmi Bey. Sedan besiktigade han rummen och kyrkan och återvände till sitt kontor.

Måndagen den 19 april fördes en grupp soldater till trakten av Sa'irt, likaså dagen därpå och följande dag, tre grupper på inalles 250 man. Deras representant begav sig till Mardin följd av den illasinnade Muhammed Gabusho för att enligt vad de själva uppgav ge sig ut på landsbygden och samla in 2.000 kameler från araberna enligt despoten Rashids order.

Den 20 april kom sultandekretet till Ignatios Maloyan och *mutasarriften* kallade honom till regeringsbyggnaden. Ärkebiskopen tillönskade sultanen och hans ministrar seger i kriget. Sedan återvände han. Han gav order om att den osmanska fanan skulle hissas över kyrkans tak. Menighetens ledande män avlade besök hos honom, gratulerade honom och önskade honom välgång och framgång. Ärkebiskopen dolde sin fruktan och visade mod. Han dolde sin svaghet under en mantel av styrka och lydde sentensen: Om ödesdigra händelser är på väg möt dem med frejdigt mod och visa tålamod!

Torsdagen den 22 april lät Habib Tarzi Jarve skicka bud med en av den syrianska kyrkans främsta män och säga: *"Dölj de brev, papper och böcker ni har, som innehåller politiska nyheter eller är skrivna på franska eller armeniska! Regeringen avser söka minutiöst efter sådant material och utmäta de strängaste straff åt den som innehar det."* Många tackade honom för hans varning och skyndade sig att bränna brev och skrifter men bara gömma undan det viktigaste. Författaren till dessa rader grävde ned handskrifter och den krönika han skrivit om händelserna sedan krigets början fram till samma dag. I sin rädsla brände han alla armeniska och franska böcker. Ty fiender sökte efter förevändningar för att gå hårt fram mot de kristna.

Måndagen den 26 april fick vi veta att muslimerna efter att ha fabricerat sina lögner tänkte ge sig på de kristnas hus följande natt och bilda sällskap för en offensiv mot dem. De sände order till byarnas äldste för att samordna aktionerna.

Den siste april, en fredag, överfölls den armeniska kyrkan av en grupp soldater, som först omringat den. De tog sig in och letade efter vapen. De hotade ärkebiskopen och prästerna, väsnades och befälde dem att visa alla sina gömställen. Ärkebiskopen sade modigt till dem: *"Kyrkan, biskopshuset och prästernas rum står öppna för er. Leta så mycket ni vill och kan! Vi samlar inte på vapen. Vad skulle de tjäna till för vår del? Sådana vågar vi inte ta i våra händer."* Men fienderna trodde i sin ondska inte på vad han sade utan gick igenom kyrkan och alla munkceller och rum men utan att finna något av vad de inbillat sig och påstått. De gick till ärkebiskopens rum och sökte genom hans papper, lade beslag på alla brev han fått, de gamla papper han hade, skrivböcker, tidningar och arkiv. De gick sedan till regeringsbyggnaden, där man skickade dem till den ondskefulle guvernören i Diyarbekir för undersökning. Ärkebiskopen blev mycket ledsen och sörjde sina förlorade skrifter, ty han betraktade dem som de värdefullaste skatter och storslagnaste rariteter.

Ignatios Maloyans profetia

På kvällen den 1 maj samlades den höge prelaten och de främsta prästerna. Han yppade då sina farhågor och sin djupa förstämning. Han sammanfattade de nyheter han fått från för de armeniska stiftens föreståndare om stämningarna i församlingarna, något som mycket sysselsatte hans tankar och ingöt förtvivlan i mångas hjärtan, en förening av vanmakt och skräck. De närvarande återvände den kvällen till kyrkan, kastade sig ned för det heliga altaret, bad till himmelens allsmäktige Gud och bönföll om hjälp. Den vördade prelatens bleka härjade drag vittnade om hans vacklan och svaghet inför de överhängande hoten mot hans prästerskap och kyrka. De bönföll gråtande och suckande med utsträckta handflator vända mot himlen, bedjande om hjälp och kraft för att ta sig genom förföljelsens virvlar. De anförtrorde sina själar åt Herrens omtanke och den heliga Jungfruns beskydd. De bad det heliga förbundets Mor Gorgis, den oförvägne hjälten och tappre riddaren, att stärka dem i tron och

inge dem mod, så att de kunde vinna seger över sina förrädiska eller lättleda fiender. Därefter torkade de sina heta tårar och begav sig tysta till sina rum. Där tillbringade de sin natt med att oroligt mumla och sömnlösa vända och vrida på sig i sina sängar.

På morgonen fattade den oförvägne herr Ignatios Maloyan pennan i sin välsignade hand och skrev ett högtidligt brev, som skulle ha förtjänat att präntas i guldbokstäver, därför att de innehöll en profetia om vad som skulle drabba honom - liksom hans store föregångare, martyren Ignatios, Antiokia-patriarkatets stolthet, som skickade sitt berömda brev till de romerska kristna för att be dem att inte motsätta sig att hans kommande martyrskap. Herr Ignatios skickade den 2 juni sitt brev till den syrianske ärkebiskopen Gabriyel Tappuni att bevaras hos honom såsom ett värdefullt minne. Detta är dess ordagranna text:

"Jesu Kristi tjänare genom Guds nåd,

Ärkebiskop Ignatios Maloyan, föreståndare för Mardins stift och dess besittningar,

I samförstånd med den Heliga Stolen,

Till våra kära barn i Herren: präster, kyrkans tjänare och övriga respekterade medarbetare, en avskedshälsning och Guds välsignelse!

Till våra kära barn i Herren, folket i Mardins stift med besittningar

En hälsning och välsignelse från hjärtats djup!

När de nuvarande omständigheterna tvingar oss till alla tänkbara utvägar för att förvalta vårt kära stifts angelägenheter inför allt som kan drabba oss i dessa tunga tider, när vi översköls av vågor framkallade av kraftiga vindar från alla håll som hotar våra stilla, beskedliga liv, vill vi främst av allt stärka er tro och förtröstan på det heliga kors, som restes på Petri klippa, där vår herre Messias byggde sin odödliga kyrka med martyrernas blod som grund. Varifrån kommer då denna mäktiga önskan att låta vårt syndfulla blod blandas med de rena oskyldiga martyrernas blod?¹⁷

Om besluten på högsta ort mot oss verkställs, av vilket slag de vara må - om så eliminering och martyrskap - utser vi härmed den vördade fadern Ohannis Vartabid Butranyan att överta förvaltningen av vårt stift och till hans medhjälpare abbotarna Gabriyel Kanmarjiyan och Ignatios Shadiyan. Vi ber er att visa dem lydnad och förtrösta på den Heliga Andes inspiration av de ledare som fått i uppdrag att sköta alla angelägenheter i enlighet med omständigheternas och tidens krav.

Jag har gjort allt efter min bristande förmåga för att helt och fullt lyda Guds kyrkas överhuvud, den Helige Fadern i Rom. Stor är min önskan att se mitt prästerskap och mina kära församlingsmedlemmar följa mig i spåren och alltid låta sig ledas av den Heliga Stolens anvisningar.

Jag hoppas vidare att jag aldrig svikit några av den Höga Portens påbud utan alltid varit uppriktigt lojal så som en katolsk ärkebiskop bör vara. Jag uppmanar er alla att följa mig också i det avseendet.

Jag anförtroar er, kära barn, åt Gud. Bed Honom att ge mig kraften och modet att genom Hans nåd och i Hans kärlek ta mig genom denna avslutande tid och martyrskapets prövning!"

Från biskopsstolen i Mardin den 1 maj 1915

Den ödmjuka

Ärkebiskopen Ignatios Maloyan,

Överhuvud för de armenisk-katolska biskoparna i Mardin

Och dess besittningar.

¹⁷ Bzammars klostrets abbot, fader Andravos Ahmaranyan, bad den 24 juni 1911 Ignatius Maloyan att berätta om sin verksamhet för införande i klostrets krönikebok. Ärkebiskopen skickade en redogörelse, som betonade vilka förtappelsens och otrons virvlar han genomgått. Han skrev: "Jag har egentligen inte uträttat något i mitt liv som är värt att nämna. Jag prästvigdes den 6 augusti 1896 utan att förtjäna det och stannade därefter kvar i klostret i ett och ett halvt år. Jag tjänade våra församlingar i Alexandria och Egypten. Sedan kallade Hans Salighet patriarken Bules Sabbaghyan mig till Konstantinopel för att anställa mig som sin privatsekreterare. Så skickade han mig till Mardin för att sona mina synder där och plantera ett fredens och kärlekens träd i avoga hjärtan. Han uppdrog åt mig också att ta hand om stiftet. Detta är en sammanfattning av mitt anspråkslösa liv. Vad gäller min levnad före ordineringsen är den känd för alla."

”Martyrskapets prövning” var de sista orden som martyren i denna heliga ed nedtecknade. Därmed uttryckte han sin glädje över att få stiga ned på stridens fält och vinna segerns krona. För att ytterligare betona sin ödmjukhet sade han: *”Varifrån kommer denna mäktiga önskan att låta vårt syndfulla blod blandas med de rena oskyldiga martyrernas blod?”* Han ville således med all kraft uthärda såren och lidandet i de modiga hjältemartyrernas efterföljd, utan kompromiss och djärvt som ett lejon välja plågorna, rena sitt blod och befria sig från alla brister. Han ville göra sig redo för en våldsam död som ett generöst offer för att tas emot av Honom och träda in i raden av kyrkans saliga som vunnit vederkvickelse sig genom Hans nåd. Var hälsad, du sublima gåva, välkommen, du dess modige och vörnadsfulle givare!

Sedan betygade han den Heliga Stolen sin uppriktiga lydnad som tecken på sin hängivenhet för den orubbliga tron, ingöt samma berömdvärda känsla i sina kära församlingsmedlemmar och uppmuntrade dem att med sin kärleks blod hålla fast vid den heliga katolska tron och dess vördade bud. Det var som om han med bibelordet ville säga dem: *”Om nu vår levande Herre för en kort stund har vänt sig mot oss i vrede för att tukta och fostra oss kommer han att låta oss försonas igen med sina tjänare”* (Andra Mack. 7:33).

Till slut sade han: ”Jag har aldrig svikit några av den Höga Portens påbud utan alltid varit uppriktigt lojal så som en katolsk ärkebiskop bör vara.” Man undrar vad Turkiet och dess förrädiska företrädare kan säga om detta. Hur kunde de tillfoga en så uppriktigt vänskaplig och trogen man så mycken ondska och plåga? Vad kan ha drivit dem att förgripa sig mot denne oskyldige herde, förneka honom hans rättigheter, behandla honom på våldsammaste sätt och till slut döda honom. Det hade knappt gått en månad efter sultandekretet och överlämnandet av medaljen förrän en rad nedriga handlingar började begås mot hans älskade menighet och de mest mordiska pilar träffa den.

O Herre, de överöste oss med hädelser och plågade oss i sitt ursinne. De betraktade å sin sida våra katastrofer och vårt elände som en lycka och välsignelse. De gick hårt fram mot våra ägodelar och våra liv. De gick sakta och systematiskt tillväga. Tålmod var i det längsta deras lösenord. ”Ske Din vilja i himmelen så ock på jorden.”

Kyrkorna angrips
Prästen Hanna Shoha
Sällskapen
Insamling av vapen
Isolering av de ledande kristna
’Isa Kuryo dödas
Gorgis Adam torteras
Rashid och Hilmi
Ledaren Bero och hans familj dödas
Ali son av Hanjo och hans vänner häktas
En kvinna skickas till Aleppo

Kristendomens fiender nöjde sig inte med att noga undersöka den armeniska kyrkan i Mardin utan angrep också andra kyrkor. De letade genom det syriansk-katolska patriarkatets byggnad utan och innan. Söndagen den 2 maj angrep de dess kyrka och gav sig på prästen Hanna Tebbe och Malke Salmo, när de höll på att bygga ett altare i Mor Yusuf. De överöste dem med skymford och slag, hindrade dem att återuppta arbetet, förstörde det som de uppfört och rotade i marken efter vapen, som de påstod att arbetarna grävt ned. Men de fann ingenting utan fick besvikna gå ut. På återvägen mötte de Mahmud ‘Abdalo på vägen. Denne berättade att han öppet sålt två gevär (kulsprutepistoler) till

Yuhanna Mi'marbashi. Då återvände de till kyrkan och letade genom den avlidne ärkebiskopens grav men fann ingenting utan måste tomhanta ge sig av.

Följande söndag, den 9 maj, hämtade en grupp soldater den kaldeiske prästen Hanna Shoha från Nusaybin. De påstod att han hade några desertörer gömda hemma hos sig. Vid middagstid satte de en järnring kring hans hals och förde mitt i trängseln bort honom på öppen gata. Lymlar följde efter, kastade sten på honom och hällde jord över hans huvud. Andra nidingar lockade dem att kasta brinnande cigaretter i nacken på honom för att öka hans plåga. De öste skymford och hån över honom, tills de kom fram till västra stadporten. Där återvände slynglarna hem. Den gripne prästen fördes av soldaterna till Diyarbekir för att dömas av den gudlöse guvernören Rashid till vad han sades ha gjort sig förtjänt av. Den vördade (kaldeiska, ed. anm.) ärkebiskopen Israel Udo försökte få honom frigiven utan att lyckas. Då skrev han till den (kaldeiska, ed. anm.) ärkebiskopen Suleyman Sabbagh i Diyarbekir för att söka rädda honom. Men fader Hanna hade inte satt sin fot i staden Diyarbekir, onskans centrum, förrän nedriga människor tog emot honom på marknaderna. De avlossade sina ilskas pilar mot honom, trakasserade honom och hängde bjällror om halsen på honom, så som Egyptens härskare på 900-talet, Hakim son av Aziz Alavi, gjorde sig känd för. Enligt Bar-Hebreaus i hans *Syriansk Historia* predikade vissa att den som inte konverterat till islam skulle förhånas och förödmjukas genom att man hängde träkors på över två kilo om vederbörandes hals. Om han gick in i ett badhus, hängdes bjällror på honom för att skilja honom från muslimerna. Men uslingarna i Diyarbekir täckte sig med skam genom att dessutom kasta smuts i faderns skägg och bombardera honom med avfall. Till slut hamnade han i en fängelsehåla och där fortsatte man att slå och tortera honom tills han gav upp andan till sin Skapare.

Alltsedan prästen Hanna Shoha helt öppet bortförts till Diyarbekir, hade fienderna gått in och ut i husen och fortsatt sina förberedelser för att utgjuta de kristnas blod och därvid blundat för vad som står i Suran "Berättelsen" (28:77): *"Sök ej att anstifta ofärd på jorden! Gud älskar förvisso ej ofärdsstiftare."*

Lördagen den 15 maj skickade Diyarbekirs hycklande guvernör Rashid sin vän Fayzi Bey son av Arif Bey Baranj till Mardin. Så snart han anlänt sammankallade han notabiliteterna och de ledande i Kasim son av Abde Tjalabi Hajji Karmos hus och avslöjade för dem den korrupte guvernörens innersta tankar och avsikter. Han framlade för dem sätten att uppnå hans onda syften och sade: *"Tiden har kommit att rädda Turkiet från dess nationella fiender, d v s de kristna. Vi måste ha klart för oss att Europas stater inte kommer att protestera eller straffa oss, eftersom Tyskland står på vår sida och hjälper och stöder oss."*

Här är namnen på dem som var närvarande vid detta möte enligt uppgift från en av dem: Hajji Abdulkadir Pasha, stadsstyrelsens ordförande Hidir Tjalabi, muftin Husein Abdulrahman Kavvas, 'Abdulrazzak, Davud och Musa Shahtana, Faris Tjalabi, Muhammed Ali, Muhammed Raji, Abdallah och Hajji As'ad, Hajji Karmo, Hidir Efendi och hans son Dervish, Tel-Armans administratör Ahmed Agha, en ledande dashit, Shevket Bey och från finansväsendet Muhammed Bey, Dervish Gurjiye, Abdulkerim Fashukh, Kasim son av Abde Tjalabi, sheikh Muhammed Ali Ansari. Läkaren Rif'at, Mustafa son av Huseyin Bey (från finansväsendet), Najim Efendi, sheikh Musa Kalav, Hajji Ahmed Agha Serakji, Nu'man Namas, dashiternas agha Nu'man son av Hamdan, Ahmed son av Davud Bey, sheikh 'Ata, son till sheikh Hamid, Nuri Badlisi, Davud Agha Mishkevi, Mandalkaniten Davud Agha, As'ad son av Hammo Yunis, Ishak och Yahya Hulusi. Kaddur Bey, Abdulhalim Hajji Ali Bey och Hajji Abdulrazzak Kantarji.

Dessa fortsatte att församlas och kläcka planer på att komma över egendom och utsläcka liv. Måndagen den 24 maj kom de på idén att skicka ut härolden på stadens gator och förkunna: *"Alla kristna måste inom 24 timmar lämna ifrån sig alla skjutvapen de har på kommendantens befälsplats"*. Detta var säkerligen i avsikt att senare göra det lättare att överfalla de kristna så som de hela tiden velat. De var fullt medvetna om att de flesta, för att inte säga alla kristna inte hade några vapen, även om det kunde finnas kvar något, men det var i så fall utan betydelse. När de fattiga kristna hörde maningen, tog de genast med sig sina skrangliga, rostiga, gamla vapen till kommendanten. Prästen Matta Khrimo, det syriansk-katolska patriarkatets representant, kom med ett svärd som bevarats i

stiftshuset alltsedan Antun Samhiris tid och avlämnade det. Enligt officiell uppfattning var det ett utmärkt komplement att brukas av bågskyttar.

Fienderna följde dem med skarp blick där de gick iväg med sina gevär till kommandanten. De skickade ut spioner och vakter för att tränga in i de kristnas hemligheter. De lade särskilt märke till en som tidigare skymfat dem och krävt att de skulle ställas inför rätta. Då kokade ilskan upp i dem och de funderade ut knep i väntan på den stund då de inte skulle behöva avvakta utan öppet krossa och förgöra honom.

Därefter avväpnades alla kristna som inkallats till militärtjänst. Alla kristna anställda vid domstolen avskedades med undantag av två: Yakub Amidis son Aziz Efendi, förste sekreterare i offentliga skuldförvaltningen, och kassachefen Gorgis Efendi Makdisi Nanno. Detta skedde tack vare deras chef Ali Sa'ib Efendi, deras nära vän, som försvarade och skyddade dem för fientliga anslag fram till augusti 1915, då de båda flyttade till Aleppo. Där har de fortsatt sitt arbete fram till denna dag. Räddandet av dem var ett mirakel, ty det fanns då inga kristna statstjänstemän kvar i provinsen Diyarbekir, Badlis och angränsande områden.

Söndagen den 23 maj gick Hajji Gozes son Tahir till den unge syrianern 'Isa son av Kuryos hus och bjöd in honom till sin trädgård i Baher-Tor för en stunds avkoppling. Men den ädle unge mannen blev rädd och ursäktade sig så finkänsligt han kunde. Tahir ville inte godta ursäkten utan insisterade, så att den vackre ynglingen inte kunde vägra, då han annars kunde föras dit med våld. Framåt eftermiddagen greps Tahir dock av en djävulsk impuls och band 'Isa vid ett träd. Sedan högg han av Isas öron och näsa, vidare hans lemmar så att blodet flöt från alla delar av hans kropp. Förbrytaren bjöd in många i sin trädgård för att njuta av den fasansfulla anblicken. De stod och såg på, medan han skämtade med dem om denna scen som borde ha fått klippor att rämna. Sedan började han hugga sönder sitt offer i de andras åsyn och med sin dolk skära av hans senor och kött, tills den stackars unge mannen gav upp andan efter den vidrigaste vanära och plåga. När nyheten nådde hans mor, rev hon sig i ansiktet och grät och tjöt över sin älskade sons död. Då sände mördarens far femtio guldmynt till henne som kompensation, men hon kastade pengarna i ansiktet på honom och sade: *"Jag tar inte emot blodspengar för min son utan ber Gud, den rättvise domaren, att ge mig rätt mot den som förrådade mitt hjärtas blod."*

Tisdagen den 25 maj gav sig 'Aliko Hamre på den unge armeniern Hanna Adams son Gorgis i hans butik. Han begärde att få en mantel av honom, men Gorgis avslog hans begäran. Den ondskefulle 'Aliko berättade för stadsdelen Mishkiyes vakt vad som hänt. Denne grep Gorgis och förde honom till det franciskanska nunneklostret. Där rev han av hans kläder och hällde iskallt vatten på honom tills blodet i hans ådror stelnade. Sedan tog han en piska och piskade honom brutalt med orden: *"Jag slutar inte slå dig förrän du har bekänt dig till islam."* Gorgis, som bundits fast med rep, ropade med hög röst något som uppfattades av nunnan Ascension: *"Jag lever och dör i tron på Kristus."* Aliko öste förbannelser över honom, slog honom och sade: *"Låt hans herre rädda honom ur min hand!"* Ju mer Gorgis misshandlades, desto mer svullnade hans kropp och hans kött slets upp. Nunnan kallade på hans anhöriga, varpå de kom och hämtade honom för att lägga honom till sängs i hans hem. Gorgis förblev sängliggande och klagade över svåra smärtor till den 6 juni. Då kom odjuret 'Aliko med en samling femtio-militärer och satte honom i fängelse, där han fick sällskap av andra fängslade kristna. Den 10 juni fördes han likväl ut och avlivades.

Samma dag avlade den nedrige guvernören Rashid besök hos Mardins hederlige *mutasarrifen* Hilmi Bey och uppmanade honom att arresterade de kristna ledarna och kasta dem i fängelse. Hilmi svarade: *"Jag ser inget skäl till att Mardins kristna skulle behöva arresteras. Därför kan jag inte gå med på din begäran."* Då blev guvernören mycket förtörnad och han sökte i fortsättningen efter tillfälle att få den rätttrådige *mutasarrifen* avsatt.

Onsdagen den 26 maj fick vi från trakten kring Diyarbekir höra att Ahmed Agha, ägare till Kosan, 'Avin och omgivande land, sänt sina hejdukar till den armeniska ledaren Bero, känd för sitt inflytande och sin rikedom i området. Denne hade då besök av sin syrianske svåger Yusuf Sa'id Nanno Gado. Som rovfåglar kastade sig slöddret över Beros välbesökta hus, lät sina svärd vina och dödade såväl honom som hans svåger och hela hans familj. Under den barbariska slakten försökte de förmå dem att anta islam men de vägrade. De lade beslag på de unga flickorna och den armeniske ledarens stora

egendom, hans jordar, skatter och övriga tillgångar och lösöre. När nyheten nådde den unga kvinnan Khatun att hennes far, make och övriga familj övermannats av fiender, klädde hon sig i sorg och bjöd in släkt och vänner för att dela hennes sorg. De försökte trösta henne för den smärtsamma förlusten. Hon visste då inte att hon själv snart i sin hemby skulle undergå samma öde. Ahmed Aghas vänner spred ut sig i grannbyarna, letade genom husen och försökte få de kristna att förneka sin tro och bekänna sig till islam. De som gjorde det skulle låta leva, men de som höll fast vid sin tro skulle de döda.

På eftermiddagen samma dag, den 26 maj, kom Sayfaddin Jundi, Hidir Efendis son Abdallah och sju andra välbeväpnade män från Arghani-Maden till den syriansk-katolska kyrkan och frågade efter den armeniske sadelmakaren Gorgis Hanjo. Denne förrättade då böner i denna månad, helgad åt jungfru Maria. De grep honom och förde honom till nunneklostret under hugg och slag. Där lämnade de honom för att ge sig av och hämta hans farbror Yusuf, hans kusin, slaktaren Samuel, Rizkallah Mersho och dennes bror Samuel till samma plats. Två timmar efter mörkrets inbrott uppenbarade sig överstelöjtnant Fikri med två väldiga hyndor, följd av 22 välutrustade soldater. De kallade Gorgis Hanjo till ett särskilt rum och sade till honom: *"Vi har fått höra att du har gevär och andra skjutvapen hemma. Gå och hämta dem, annars kommer du att råka mycket illa ut!"* Gorgis svarade: *"Jag har i enlighet med myndigheternas vilja lämnat in de vapen jag hade. Här är det stämplade papper som bevisar det."* De sade: *"Du måste lämna ifrån dig allt vad du har, annars ska vi tortera dig liksom de kristna i Diyarbekir, som du väl har hört talas om."* Sedan band de rep om hans ben och gav honom 23 slag, som han tåligt uthärdade. Kommissarien Abdulkadir ingrep då och anhöll om en timmes paus för att nå fram till lämpligaste beslut. Han satte sig i enrum med Gorgis och sade till denne: *"Jag har fått veta att du har skaffat vapen från Aleppo. Säg mig vem du har sålt dem till!"* Gorgis svarade: *"Det är rent påhitt!"* Därpå förhörde de Gorgis vänner men fick inte fram något som kunde styrka vad de inbillat sig. Vid midnatt kom överstelöjtnant Fikri tillbaka för att leda tortyren av de sex. Men de lovade kommissarien att betala sextio pund, om han släppte dem fria. De släppte Gorgis den 27 maj för att låta honom hämta vad han lovat. Han gick till syrianernas kyrka och var med på mässan. Sedan sökte han upp sin far och berättade för honom vad som hänt. Fadern gav honom 30 pund för egen räkning, för hans farbror och för hans kusin. Soldaterna släppte tio fria men satte de fem övriga i fängelse. Samma dag kom en beställning från Erzerum på 150 sadlar. Då frigavs Yusuf Hanjo. Han erbjöds ett belopp för att han skulle hämta sina verktyg och påbörja arbetet. Men Yusuf förklarade för myndighetspersonerna att han kunde utföra arbetet gratis, eftersom han blivit frigiven.

Samma dag uppmärksammade Vafa, den syriansk-katolska kyrkans vaktmästare, att en samling femtio-militärer under natten grävt ett dike i närheten av kyrkgatan och lagt ned vapen där. Han gick fram och protesterade, men de dolde sanningen för honom och kom upp med ett förslag om byte. I fortsättningen började blickarna granska gränderna dag och natt, rädde för att fienden skulle gräva ned något och sedan påstå att syrianerna gömt det där för att ha det till hands. Man sökte således efter en förevändning att attackera dem och utgjuta deras blod.

Nyheter från huvudstaden talade under de dagarna bara om fransmännens och engelsmännens krig mot Turkiet i Dardanellerna, Marmarasjön och Svarta havet. De härskande ignorerade de brott, gräsligheter och massakrer som just då begicks i andra delar av Turkiet. När den armeniske ärkebiskopen blev klar över att överfall mot hans församlingar inte kunde förebyggas, skrev han ett brev, kallade i hemlighet till sig Yusuf Sa'ors dotter Habbo och skickade henne med det till den amerikanske konsuln i Aleppo. Detta brev redogjorde han för de faror som han och hans kyrka stod inför. Han bönföll om snar hjälp, men konsuln gav honom ingenting, ja han svarade överhuvudtaget inte på hans brev.

ARRESTERINGAR, MASSAKRER OCH ANDRA ILLDÅD

Juni - november 1915

Ondskans och hyckleriets brott

När en människa drabbas av olyckor, katastrofer och andra hemsökelse, överges hon av sina vänner, utestängs från all medkänsla och sund logik och kan kokas och stekas i tålig väntan på paradiset. Där får hon äntligen möta glädje och tröst hos mildhetens och belöningens Herre. När juni månad 1915 rann in för de kristna i norra Mesopotamien, utstöttes de av maktens herrar och möttes av de inflytelserikas hat, så att de inte hade någon sann vän som ville försvara deras rättigheter.¹⁸ De ledande kristna trodde, naiva och förvissade om sin kommande salighet, att de inte kunde drabbas av större olyckor eller sörja mer än de sörjt dittills.

”Men Gud äger makten
och gör med oss så som han vill och dömer”

Vi tänker i detta kapitel berätta lite om de värsta tyrannerna och förbrytarna och kasta ljus över vad de gjort sig skyldiga till för att läsaren skall få inblick mentaliteten hos dem som låg bakom grymheterna.

Diyarbakirs tyranniske guvernör Rashid

Han var roten till ondskan och initiativtagaren till oron, tvedräkten och maningarna till blodsutgjutelse och andra illdåd. Han avskedade dem som motsatte sig hans fördärvliga planer, såsom Mardins *mutasarrif* Hilmi Bey och Derikes *kaymakam* (områdeschef). Han skickade brev till städerna och byarna för att uppegga stammarna mot de kristna. Hyckleriet drev honom så långt att han gav order om fotografering av kristnas lik och under bilderna skrev ”Kristna torterar muslimer”. När han utfört sitt och sina medbrottslingar avsedda värv, reste han till huvudstaden och sökte upp sin vän (inrikesministern, ed. anm.) Tal’at. Denne lovprisade hans verk och fick sultanen att tilldela honom hedersutmärkelser och utnämna honom till guvernör i Ankara. Men natten efter ankomsten dit gav han order om nedbränning av guvernörsbyggnaden. Han låtsades själv ha upptäckt elden! Kort sagt var det som att kasta en sten i en damm vars ringar ständigt vidgas. På liknande sätt tilltog fasorna obönhörligt.

Hajji Zeki Lijevi

Han blev i sin ondska helvetesmotorn i aktionerna för att förödmjuka och trakassera de kristna. Han vände sig till stamhövdingarna och uppmanade dem uttryckligen att utgjuta de kristnas blod. Han var särskilt hatisk mot ärkebiskop Ignatios Maloyan. Denne rådde honom flera gånger att sluta underblåsa

¹⁸ De ledande armenierna, särskilt Na’um Jananji och Iskandar Adam, var förvissade om att Mardins muslimer inte skulle lyda guvernör Rashid och hans medhjälpare utan försvara de kristnas egendom liksom de gjort 1895.

tvedräkten i trakten, men Zeki lät sig inte bekomma. Ignatios bjöd honom på en måltid för att vinna hans sympati och släcka hatets eld, men förgäves. Han vände sig till *mutasarriften* Hilmi Bey, men denne tvingades lämna staden. Zeki utsåg sin bror Sa'id och sin vän, sekreteraren Zulfikar, att fylla hans funktioner. Dem drev han att hämnas på de kristna tills han så småningom avsattes.

Rashids sändebud Zulfi och hans propagandist Fayzi

Tyrannen Rashid utsåg dem egentligen för att komma underfund med vad de innerst inne tänkte. Han skickade dem till Mardin och dess byar, varpå de besökte Turabdin, Gziro, Nusaybin och Savro, där de överallt uppeggade stammarna att slakta alla kristna. Rashid gav dem full frihet att plundra egendom, röva kvinnor och begå alla slags skändligheter. Flera personer, hos vilka de åt och drack, har berättat för oss att de ideligen för Mardins muslimer predikade: *"Lämna inte kvar en enda kristen! Den som inte utför denna plikt är inte längre muslim."*

Straffavdelningens chef Halil Adib

Han var lokal representant för Union och framsteg (Ittihad ve Terakki). Han var de falska ryktenas näsa, en ovanligt nitisk överste, vars like i ondska sällan skådats under solen. Honom anförtrorde guvernör Rashid frivilligtrupperna (milisen), att i spetsen för dem marschera till Nusaybin, Midyat och andra orter och uppmana sheikherna till massakrer. Han kastade om Hilmi Beys politik att skydda de kristnas rättigheter. När Hilmi avskedades, utnämnde guvernören honom i hans ställe. Han drev iväg den första kolonnen samma natt han utnämnts till sin post. Den katolsk-syrianske ärkebiskopen skickade honom ett brev med vädjan om frigivning av syrianerna att telegrafiskt vidarebefordras till guvernören. Men Halil Adib hindrade tjänstemannen i fråga utan att tala om det för biskopen. När order kom från Diyarbekir att stoppa den andra kolonnen män, hemlighöll den uslingen det. Han gav tvärtom order att skicka iväg de dödsdömda före gryningen. Han gick till den armeniska kyrkan med Hanna Safi och Farjallah Hanjo och beordrade dem att gräva upp golvet för att leta efter inbillade vapen. Vilken dumhet och ondska! Under hans olycksaliga tjänsteperiod brände militären ned Tel-Arman, Kesor och andra byar.

Mutasarrief Bedri

Med den vidrige Bedri växte hyckleriet, vidgades klyftorna och förvärrades förtrycket och despotin. Efter att ha avsatt Adib utsåg guvernören honom att fortsätta att anställa ondska. Bedri, må Gud knäcka hans nacke, samlade på guld och silver och hängav sig åt lastbarhet och hasardspel. Han höll till i Iskandar Adams hus och drog fram tre värdefulla lodlinor, som var nedgrävda där. Han kallade till sig Gharra Kassar och sade till henne att samla in de armeniska damernas smycken. De kom att uppgå till 1.500 pund i guld, vilka hon bar iväg i en stor resväska till honom. Efter att ha roffat åt sig dem sände han omedelbart iväg Gharra till de armeniska damerna i Diyarbekir. Han berikade sig sålunda på de kristnas egendom. Han blev fåfång och vild och tillbringade sina nätter i lyx och dryckenskap. Han uppdrog åt Abdul-Imam att förmå stammarna att döda den första kolonnens kvinnor och utplåna varje spår av dem. Han sände sin kumpan och medbrottsling Memduh till Diyarbekir, till Mor Afrem-klostret för att knycka guld och silver, som de sedan i tystnad delade på.

Memduh

När de kristna börjar prata med varandra, förbannar de ännu idag denne man och ber Gud om tillflykt mot denna fördömda djävul. Han sprang omkring på förvillelsens arenor, må Gud göra hans tryne ännu fulare. Han silade de kristna genom förtryckets, förräderiets och löftesbrytningens såll. Han väckte uppseende genom sin brutala uppsyn, tjocka nacke och en sådan fulhet att hundarna började skälla så snart de fick syn på honom. Han lärer sig med likasinnade för att eliminera den kristna trons grundvalar och spränga dess fästen. Han härjade i Mardin och dess byar, misshandlade de kristna i fängelset och ledde bort den första kolonnen män som han sedan dödade till sista man. Han drömde om omätlig rikedom och lurade på allt som glittrade som en glada svävar över avskrädeshögar. Han tillbragte sina nätter med att begå skändligheter i lösa kvinnors sällskap. Hans illdåd och fulhet blev kort sagt en visa och ett allmänt samtalsämne i området. Han lever ännu idag, må Gud förbanna honom, och irrar från plats till plats.

Rashids adjutant Tevfik Bey

Även hos denne tog djävulen sin boning för att göra honom till ett verktyg att sprida ondska och fördärv. Han kränkte kvinnor, roffade åt sig värdesaker och massakrerade kristna. Hans arrogans var gränslös. Han tog sig friheter och rotade i saker och ting som han ville. Eller som någon sagt:

”Om en ung man utrustats med ett fult ansikte
Vänder han upp och ned på saker som han vill”

Han följde med Memduh, sin förbundne i illdåd, på dennes resor. Hans svärd glänste rött av oskyldiga kristnas blod och han skaffade sig en avsevärd egendom.

Gendarmerilöjtnant Harun

Han anlände till Mardin vid middagstid torsdagen den 3 juni tillsammans med Memduh och Tevfik och blev ”den tredje i gänget”. Han var sällsynt fräck och brutal och begick illdåd så mycket hans obefintliga samvete tillät. Det var han som uppmuntrade kurderna att kränka de unga pojkarna och flickorna i den första kvinnokolonnen. Han stoppade dem i Abdul-Imams gap och färgade sina händer med oskyldigas blod. Men alla bör ställas till svars för vad de har gjort.

Han hade sina likar i mufti Hüseyin Efendi, Mustafa Munir, Hijabe, Abdulkерim Amidi och andra som var invecklade i det lokalpolitiska spelet.

Kommissarie Abdulkadir, hans assistent Fa’ik och polisens roll

Kommissarie Abdulkadir och hans assistent drev ivrigt på polisen att gå omkring dygnet runt i husen och på gatorna och gripa kristna, kidnappa barn och kvinnor och roffa åt sig deras tillhörigheter. Av poliser som särskilt utmärkte sig kan vi nämna Hakki, Fikri, Ali Ka’o och Salih Ferruh, som gradvis försnillade Mansur Kalyunjis egendom, undanhöll honom den och drev iväg hans fru, svärmor, barn och övriga familj att massakreras; vidare Tevfik Baba Najim, Fuad Gurjiye, hans bror Hulus, Ahmed son av Hajji Kasim, som särskilt motarbetade den armeniske prästen Yakub Farjo, Bozo Diyarbakerli, Sa’id Miyafarkini, Shakir Tjokhdar, hans bror Tevfik, officeren Hasan Bey son av Hajji Ali Bey, som lade beslag på Mor Afrem-klostrets dyrbarheter, medan munkarna satt inspärrade där den 2 augusti, Haydar son av Sheikh Efendi m fl. De tillfångatog, dödade, rövade egendom och ägnade sig åt alla de utsvävningar djävulen kan ha intalat dem. Men den som överträffade alla och gick allra längst var den ökände Muhammed Gabusho. Hans fulhet bidrog antagligen till hans ondskefullhet. Under katastrofens månader sågs han dra sitt svärd, svänga sin piska, bryta sig in i hus efter hus, skrämma

kristna och misshandla dem, barn och vuxna, män och kvinnor, utan urskillnad. Där var det fritt fram att stjäla egendom, kränka kvinnor och döda. En av hans specialitéer var att spika ihop ett kors av två plankbitar för att hänga kristna fångar. Han drog ut naglar och ryckte ut hårstrån ur skägg. Han torterade Salim son av Yusuf Khoja Yavnan och dödade Abdulmasih Malo, Anton Mi'marbash och andra, som längre fram skall beskrivas. Han hade inte fattat talesättet: *"Du är död och ni är döda. På återuppståndelsens dag kommer ni att slåss med varandra inför er Herre."*

Polisen hade i detta avskyvärda verk sin motsvarighet i 50-mannakompanierna med sådana som Muhammed Milli, sheikh Kasim Ansari, fängelsechefen sheikh Zahir, sheikh Nuri, Shevket Bey son av Muhammed Sa'id Agha, hans bror Riza, Basho Sarraj, sheikh Hattabs söner, Sadik son av Ali Tarzi, Hajji Jaldo, Kade 'Amshoke, Hamdi Sharabi, Halil Halfo och andra.

Mishkeviye-stammen deltog i övergreppen på de kristna, trots att den 1895 med största energi skyddat och försvarat dem. Där fanns Faris son av Hami Pasha, hans farbror Omar, Vase son av Muhammed Sa'id Agha, hans kusin Yasin, Ali Bayrakdar, Osman, Meste och Aziz Ayo, Dervish Hammo Rasho och andra.

De imiterades av dashiter som Huseyin Ballo, hans bröder Halil och Osman samt andra, vidare av mandalkiter som Ali och Omar Ma'mo, Muhammed Sherif son av Farhan, Kade Bakkirs familj, Aziz son av Bero Huseyin Bey, Halil eller Halo, som angav sin granne prästen Hanna Benébili, varpå soldater överföll denne i hans hus, överhöljde honom med slag och sparkar och ledde honom i fängelse, där han snart följde med den andra kolonnen ut ur stan.

Vi avstår från att nämna fler som visade vägen till ädla vedersakare, hittade på allahanda knep och gick långt i tillfångataganden, kidnappningar, stölder och mord. De mest upptänkliga tortyrmeter kom till användning som att skära av tungan, dra ut tänder och naglar, hugga av näsor och öron, bryta armar eller ben och rycka ut mustasch- och skäggstrån. Detta skulle ha fyllt många sidor och vår avsikt är inte granska individuella ogärningar utan att sätta in dem i deras sammanhang och förklara orsakerna.

Alltsedan Zulfi och Fayzi kom till Mardin, trappade de kristnas fiender upp de påhittiga metoderna att nå sina syften, däribland att bilda hemliga sällskap på klubbarna. Samtidigt löpte tungorna. Det förtalades och skymfades. Förolämpande brev skrevs för att förvränga de eländigas situation och beröva dem deras rätt. "Änkor blev deras byte och faderlösa utplundrades, trots att de visste att de kristna var oskyldiga och att de än så länge bara varit deras ödmjuka slavar."

Några ledande muslimer hade kristna tjänare, som tjuvlyssnade på vad som sades och vidarebefordrade hemligheter. Vi trodde dem inte och sade till dem: Vår vänskap med muslimerna är renare än tuppens öga och vår kärlek till dem fastare än järn. En sådan vänskap kan omöjligen förvandlas till fiendskap och mildhet till hårdhet, ty vi har inget otalt med varandra. Vi tillade att det i vårt område inte finns några hundra procentiga armenier eller motståndare till regeringen. Nej, vi är gudskelov katoliker som är staten lydiga och finner oss i dess beslut till punkt och pricka. Därför har den inga skäl att trakassera oss och hävda att vi är fientliga och förbereder förräderi. När det höjdes krav på att döda eller landsförvisa oss, försvarade den oss och sparade vårt blod. Men tyvärr har vi blivit besvikna. Den sannaste vän och käraste kamrat har blivit den värsta och mest förrädiska fiende. Fåren blev vargar och duvorna ormar.

Mot denna bakgrund var jag närvarande i de rådgivande instanserna från april till sista maj. Då fattades beslut om att sätta förföljelsens kvarnstenar i rörelse, mot först de kristna ledarna, därefter deras världsliga ledare och så mot kvinnor och barn. De satte fjädrar på sina pilar för att avskjuta dem, så att allt i juni var förberett för aktionerna som de så länge sett fram emot. Militär omringade staden för att se till att inga slapp ifrån den. En grupp var inrättad som skulle tortera och en annan som skulle vakta kolonnerna och slakta dem, sedan kyrkorna tömts och husen utrymts.

Slutligen tog de helt sina händer från de kristna. De stod eniga om att krossa dem, medan de tidigare varit oense om det riktiga tillvägagångssättet. De hemlighöll planerna för sina kära kristna vänner. De svor högtidliga eder på att inte avslöja något för någon, ja de hotade omgående avrätta vemhelst som skvallrade för de kristna om dessa åtgärder. Men var inte så säkra! *"Den som gör om så bara det*

minsta grand gott skall få se det och den som gör om så bara det minsta grand ont skall få se det.”
Det var vad jag ville ha sagt.

De utländska privilegierna slopas

Varje kännare vet att Europas stater och främst Frankrike åtnjöt en rad privilegier i Turkiet, som hade till syfte att skydda de kristnas rättigheter, deras prästerskap och hindra övergrepp mot kyrkor och skolor, privilegier, som det krävt lång tid, väldiga summor och många slags avgifter för att vinna.

Men det hade inte gått en månad efter det stora krigets utbrott förrän Turkiet ogiltigförklarade dessa privilegier och återtog bestämmanderätten. Enver och Tal'at gick systematiskt till väga för att genomföra sin plan. De sammanträffade med sina partier och kretsarna kring dem och avslöjade vad de hade för avsikter gentemot de kristna och särskilt armenierna enligt deras fördärvliga uppfattning om statens bästa och dess välgång. Enver sade att han länge övervägt sätten att frigöra sig från denna börda och detta slaveri och tillade: *”Slaveri är tungt att bära. Det tvingar sina offer att leva hotade, rädda och föraktade. De kan inte framföra någon åsikt eller döma om något utan att be om råd och instruktioner. Om en stat måste existera under sådana villkor, kan den lika väl upphöra. Liksom det är bättre att se än att vara blind är det bättre att vara en fri man än en slava.”*

De närvarande applåderade hans tal och instämde. De spred nyheten ut till provinserna att Turkiet rest sig och slopat utlänningarnas privilegier. Man slog på trumma, blåste i trumpet och hissade den röda osmanska flaggan, vars färg kunde tolkas som en signal om kommande blodsutgjutelse.

Det statsbärande partiet Union och framsteg deklarerade: *”Armenierna vidtar lagstridiga åtgärder och utnyttjar tillfällen att oroa regeringen. De samlar på vapen, bomber och sprängmedel för att tända upprorets eld inom landet, döda muslimer och understödja Ryssland. Medvetna om dessa intriger har vi beslutat flytta dem alla till provinserna Mosul och Syrien samt distriktet Deyr-Zor, dock med garantier för att de själva, deras heder och tillgångar förblir skyddade mot marodörer och brottslingar. Ordern att bosätta dem i nämnda områden gäller så länge kriget varar.”*

Detta var bara den offentliga deklarationen i frågan. Den hemliga och verkliga planen siktade till att bilda femtio-mannakompanier (en milis) för att hjälpa de reguljära trupperna att döda armenierna och övriga kristna och beröva dem deras egendom och levebröd. Som skäl härtill uppgavs att armenierna i Egypten, Europa och Amerika skickat iväg tjugo man för att mörda Tal'at och Enver.

Därefter utnämnde de och avsatte vem de ville. De utfärdade påbud om att insamla de kristnas vapen, häkta, tortera och leda iväg dem till avrättning. De gav vem som helst frihet att döda, kidnappa, stjäla och skända som de ville och samtidigt full straffrihet. Det är ju känt att en skämd fisk ruttar från huvudet.

”När jag såg huvudet krossat
krossade jag för säkerhets skull också lemmarna.”

Förövarnas omänskliga mentalitet

Vi har svårt att finna ord för dessa individers kriminella drag. Om vi så bläddrade igenom alla ordböcker och läste de främsta vältalares och författares karakteriseringar, torde vi inte hitta någon beteckning eller något öknamn som skulle passa in. Vi måste därför erkänna vår vanmakt och överlåta problemet åt andra. Vi har dock långt ifrån bara hört talas om utan också själva bevittnat deras ogärningar. Det var människor som satt inne med nyckeln till all slags tvedräkt och fördärv. De hade studerat lögnens och hyckleriets metoder, så att de överträffade själva djävlar i deras djävulskhet och vilddjuren i deras rovlustnad. De blev självsvåldigare än ödlor och farligare än ormar. De tog efter

naturen i all dess tanklösa obarmhärthet och brutalitet. De blev idel låghet och nedrighet och kastade all heder och ridderlighet överbord. De förtalade de kristnas egenskaper i det oändliga. De betraktade förslavandet av fria människor och utgjutandet av deras blod som hederligt och berömvärt. Djävulen tycktes säga till dem att begå onda och perversa handlingar. Vänskap med dem blev en list, umgänget med dem en fälla, närmandet till dem ett bakhåll och kontakter med dem ett förräderi. De begick allt som Gud förbjudit och strävade mot allt som var vidrigt. De blev mer motbjudande än kameler och lömskare än tigrar. De tävlade med kaniner i liderlighet och falkar i trångsyn. De slog ned som ugglor i fågelbon för att röva bort ungar. Om de såg en vacker kvinna, ändrade de röstläge och uppträdande tills de tillfredsställt sina begär. De fann de brinnande lustarnas signaler lockande som en gasell och den bittra terebinten söt. De slog som fjärilar ned på varje förbud och gav efter för alla onda impulser. De bröt mot alla moraliska principer de predikade. *"Begå ej otukt. Sådant är förvisso skändlighet och det är förfärligt att handla så"* (Suran "Den nattliga resan", 17:34).

Vi kan kort sagt säga att de betraktade de kristna som lägre stående än skosulor och det orenaste man kunde tänka sig. De uppträdde som det föll dem in utan respekt för vänskap eller överenskommelser. De kristna levde i lycklig okunnighet om detta, var tåliga och förlorade som resultat härav livet av kärlek till sin tro. De instämde därmed i den som sade *"Att dö fri är bättre än att leva utan heder."*

Säg mig, Gud förbarme sig, vilket bevis som kan vara uppenbarare och vilket vittnesmål klarare än det vi här framlagt om deras skändligheter! Kan de svära sig fria från vad vi hävdar? Kan de skyla över sina illdåd, då de ju själva drog fram sina planer ur det fördolda och verkställde dem för alla att se, tydliga för den avlägsne såväl som den näre, den dumme såväl som den kloke? Må de minnas vad Abul-Fida berättade om profeten: *När han blev sjuk, gick han till moskén och satte sig i predikstolen. Han tackade Gud och sade sedan: "O människor, den rygg jag piskade var min egen rygg. Må den förorättade kalla mig till sig! Den heder som jag skymfde var min egen heder. Må den förorättade kalla mig till sig! Den som jag tog pengar från bestal jag. Må den förorättade komma och återta dem utan fruktan för att jag blir arg! De tillhör inte mig."* Så funderade han.

Ärkebiskop Ignatios besök Memduh och hans gäng dyker upp Ärkebiskopen, prästerna och församlingsmedlemmarna arresteras och torteras Bules Shoha

Maj månad förflöt som vi beskrivit. Herr Ignatios Maloyan var nedslagen och orolig. Bekymren gjorde honom sömlös och distraherad. På morgonen den 1 juni gick han till den syrianska kyrkan för att besöka sin nära vän Gabriyel Tappuni, som då kallade på dominikanmunkarna som befann sig där. Han betygade dem sin brinnande kärlek och avslöjade sina innersta tankar. Efter att utförligt ha förklarat vilka sorger som tryckte hans ömma hjärta talade han om de medlemmar av hans kära församling som var kvar i livet. Sedan läste han upp sitt sista, ovan citerade brev för dem. Därpå vek han ihop det och gav det till Gabriyel: *"Bevara detta testamente hos dig! Fullfölj den själavård jag utövat efter bästa förmåga! Du får härmed befogenhet att sköta församlingens angelägenheter efter mig, tills de ledande vidtar andra dispositioner. Jag är efterlyst och tiden har kommit för mig att lämna denna illusoriska värld."* Gabriyel och de tre munkarna försökte uppmuntra och trösta honom, att han inte fick uppge hoppet om räddning. Den salige prelaten kunde inte behärska sig: *"Jag vet med säkerhet att jag och min kära församling kommer att dömas till tortyr och död. Jag väntar att de kommer och griper oss vilken dag som helst. Det går inte att undvika. Därför har jag kommit hit i kväll för att ta farväl av er och anförtro er i Guds hand. Bed för mig! Jag misstänker att det här är sista gången jag får se er. Farväl, mina kära, farväl!"* Därvid brann sorgen i de närvarandes hjärtan. Deras bröst darrade och tårar rann nedför deras kinder. Den vördade kyrkmannen sade till dem: *"Gud har bevarat oss intill denna dag. Han förmår hjälpa oss och räcka oss segerhjälm."* Därefter återvände han till sitt residens och kvarlämnade i Gabriyels och munkarnas hjärtan ett vackert och inspirerande minne att återkalla under resten av deras liv.

På eftermiddagen Kristi Lekamens dag den 3 juni uppenbarade sig olyckornas överhuvud Memduh och hans brottsliga kumpaner adjutant Tefvik och Harun i Mardin. De gick direkt till regeringsbyggnaden i tron att de inte på egen hand skulle kunna utföra guvernörens order. De hade inte fattat att förräderiets vägar redan var väl förberedda och onskans och fördärvets dörrar stod på vid gavel. *Mutasarrif* Hilmi Bey råkade vara borta från staden, så hyckleriets talesmän kunde utnyttja hans frånvaro för att begå de brott som de så ivrigt sett fram emot. Så snart de tre satte sin fot i regeringsbyggnaden, fick de förfälskade papper i sin hand, där det vimlade av påhittade vittnesmål. Var och en av dem kryssade på namnlistan för dem de särskilt var ute efter för att överlämna till det ”respektabla” utskottet. De sade i sitt hyckleri att det saknades stöd för anklagelser som bestyrkts av sanna, d v s falska, vittnen.

”Hatetsöga upptäcker varje brist
kärlekens finner ingen alls”

Utskottet skickade genast ut en avdelning soldater och ett 50-mannakompani, som bröt sig in i den armeniska kyrkan och omgående förde ärkebiskop Ignatios och fader Paul Senior, hans sekreterare, till regeringsbyggnaden. Samtidigt sändes soldater ut för att kalla de ledande armenierna till den ondskefulla församlingen. De fick tag i 27, bland dem Na’um Gorgis Jananji, Iskandar Adam, hans söner Shefik och Ghusto, Anton Kaspo, Iskandar och Fathallah Kandir, Gabriyel Ayn Malik, Faransis Dokmak, hans son Yusuf, Sa’id ‘Asho, Hanna Mokhule, hans bror Mansur och hans farbror Boghos, Yusuf Tarzi, Abdulmasih Adam, hans son Adam och Salim ‘Ayrani. De kristna greps av ångest. Saken framstod som dunkel. De grubblade intensivt och undrade över orsaken. Förrädarna sade till deras anhöriga att de skulle friges dagen därpå efter att ha förhört.

I gryningen fredagen den 4 juni slog soldater en ring runt staden och beordrade härolden att ropa ut: *”Den som försöker lämna staden kommer att skjutas.”* När solen gick upp, spred soldaterna och det moderna 50-mannakompaniet ut sig som gräshoppor i de kristnas kvarter och på marknaderna. De grep alla de stötte på bland de rika och framstående i de kristna sekterna utan åtskillnad. Deras antal uppgick snart till 662. En del av dem drevs in i fängelset och en annan i baracken, tills båda byggnaderna var fullpackade. Därtill kom att man stängt luckor och fönster och låst dörrarna, så att fångarna höll på att kvävas. Den gamle Yusuf Tjarbaka med sin stora kroppshydda svimmade. Hans son kallade på dörrvakten Ibrahim och stack åt honom 60 piaster, varefter Yusuf fick ligga vid dörren.

På eftermiddagen grep soldater tolv armeniska präster och bröt sig in i Khor (pastor) Rafael Barda’anes hus och förde iväg honom brutalt till domstolen. De grep två präster bland de katolska syrianerna, Betres Isa och Yusuf Mi’marbashi.

De fortsatte sitt verk på lördagen och samlade cirka 200 personer i det franciskanska nunneklostret, tills de i skymningen förde dem allihop två och två till fängelset och packade in dem där.

Samma dag bröt de sig in i kapucinernas kyrka. Där kom de på ett register som innehöll namnen på broderskapet Mar Francis medlemmar. Dess rubrik var ”Mar Francis bröder”. Francis uppfattade de som Frankrike. De fick alltså för sig att det var en fransk sammanslutning. Vad klyftigt! Snarare ondskefullt. De blev i varje fall rasande på abboten, den ädle fader Leonard, och undrade: *”Är du ledare för den här franska sammanslutningen? Stig upp och följ genast med!”* Han gjorde som han blivit tillsagd.

Rif’at son av Sheikh Efendi och några andra viskade till Memduh och hans kumpaner att hos kapucinerna och de katolska syrianerna fanns det en förening som hette ”Blodets broderskap”, vars mål var att attackera och döda muslimerna. ”Se här och döml!” Utskottet gav order om en omedelbar undersökning och häktning av de inblandade. Den uppgiften utförde soldaterna villigt och glatt.

På måndagsmorgonen skickades en grupp soldater till Tel-Arman för att arrestera dess ledande män och få en förklaring på det djävulskt förfälskade protokoll, enligt vilket Sargis gömt 25 gevär och fem bomber i den armeniska kyrkan i Mardin. Soldaterna återvände till staden samma eftermiddag med prästen Anton Hamrani och en grupp notabiliteter. När de kom till den övertäckta guldsmedsmarknaden, där stadens vackraste gata går fram, beordrade de den fromme prästen att knäböja med armarna utsträckta och gå på det viset. Sedan kastade de Kalnasote till marken och

befallde honom att stoppa jord i munnen, tugga och därpå gå. Det gjorde han tåligt, medan de hånskrattade och högljutt och skadeglatt skymfde honom.

”Du som är så skadeglad över mitt öde
Ödet är inte oföränderligt
Kanske det skiftar
Och skadeglädjen byter sida”

På lördagsmorgonen begav sig den katolske syrianen Sa'id Kara-Kelle till Jungfru Maria kyrka och var med på gudstjänsten. Han biktade sig och mottog ödmjukt nattvarden. Han slog sig gråtande för bröstet, anförtrordde sig sedan i Guds hand och återvände hem. Han ställde sig utanför sin dörr. Varje gång soldater gick förbi hans hus ropade han till dem: *”Finns mitt namn med på er lista?”* Så höll han på in på söndagen. Då ledde de bort honom till baracken, där han fick göra de andra kristna fångarna sällskap.

Vi har också fått veta att den unge ädelmodige Elias son av Tuma Shito gick till regeringsbyggnaden och betalade en halv *badla*. Men när han kom ut, grep portvakten honom och förde ned honom i fängelset som ”tack” för den slant han hade betalat.

Måndagen den 7 juni kom utskottet att tänka på att om det lät gripa alla kristna, kunde det bli uppror i staden med oförutsebara följder. Ställt inför detta problem frigav det därför gammalsyrianerna (jakobiterna, ed. anm.) för att lugna deras sinnen och koncentrerade sitt ondskefulla värv på katolikerna. Deras ledande män kallades dit och hotades med tortyr och död, om de vägrade lämna in sina vapen till myndigheterna. Men de försäkrade att de inte hade någonting av vad utskottet inbillade sig. Detta föreslog dem då att betala ett belopp till myndigheterna, så skulle de bli fria. De lovade då att lämna ifrån sig allt som begärdes och gick ut från fängelset hyllande regeringen. De katolska syrianernas biskop Gabriyel såg då en möjlighet att utskottet skulle kunna frige hans församlingsmedlemmar liksom det gjort med jakobiterna. Så han sände in en vädjan till Memduh och hans kumpaner om amnesti. Men hans vädjan ignorerades. Han fortsatte att envist bönfälla om barmhärtighet. Han använde alla medel, men han fick inget svar, varken ja eller nej. Den nitisle prelaten blev sittande alldeles förvirrad med gråten i halsen.

Den amerikanske missionären Andrus gjorde en liknande uppvaktning till förmån för en grupp fångar som stod honom nära. Men han råkade ut för samma bemötande som biskop Gabriyel. Han isolerade sig då på sitt rum och vågade inte framföra minsta vidare klagomål för utskottet.

Samma kväll återvände *mutasarrifen* Hilmi Bey till staden. Han sammanträffade med utskottet och tog där energiskt de kristna fångarna i försvar. Men ingen lät sig påverkas. Han vände sig då till guvernör Rashid i saken. Svaret blev att han omedelbart entledigades från sin post. Hans uppgifter övertogs till vidare av Halil Adib, förädarnas bundsförvant.

På tisdagen när de jakobitiska syrianernas ärkebiskop Gorgis, deras präst Elias Dolabani och deras ledande män befann sig i regeringsbyggnaden, började deras kyrkklocka ringa. De skyndade till kyrkan, unga och gamla. Katolikerna där frågade om orsaken och fick svaret: *”Myndigheterna skickar ut soldater för att gripa armenierna¹⁹ i deras hus och döda dem. Inför ett sådant hot begav vi oss snabbt hit, så att det torra inte beblendades med det våta och de oskyldiga jämnställdes med brottslingarna.”* Där stannade de tills ärkebiskopen och hans närmaste kom tillbaka och sade till sina församlingsbor att genast återvända hem, vilket de gjorde.

Sedan jakobiterna släppts ut ur fängelset, varvid de tackade regeringen och tillönskade den seger, kastade sig ondskans män över katolikerna. De infann sig två timmar efter solnedgången på måndagen med dolkar i hölster och käppar och piskor i händerna och kallade ut Na'um Jananji. De band fast hans ben vid en *falaka* (bastonad) och gav honom 82 slag under fotsulorna, vilket han tåligt uthärdade.

¹⁹ Det är anmärkningsvärt att Mardins jakobiter betraktar katolikerna, de armenska, syrianska och kaldeiska, som armenier eller förtappade. De kallar t ex det syrianska Mar Afrem-klostret armeniernas kloster. Detta är en följd av de tre sekternas samstämmighet i tros- och organisationsfrågor och deras godtagande av den gregorianska tideräkningen.

Sedan tvingade de honom att gå. När de kom längst upp på fängelsets tak, knuffade de ned honom och slog honom fördärvad. De kristna som var därinne hämtade in honom och försökte hjälpa och trösta honom.

Sedan kallade de Anton Kaspo till den fuktiga tortyrkammaren. Memduh sade till honom: *"Du har försökt ta makten över staden, Anton, för att lägga beslag på muslimernas hus, egendom, trädgårdar och åkrar. Nu skall du få vad du har tiggat om!"* Efter de orden sade han till Nuri Badlisi att binda honom och ge honom fyrtio slag. Anton bönföll dem att släppa honom: han var villig att betala vilket belopp de än begärde av honom. Men Memduh svarade: *"Vi behöver inte dina dirham, däremot de vapen du har gömda hemma hos dig. Dina pengar och din egendom är redan under vår kontroll. Dem kan vi förfoga över som vi vill. Om du hämtar vapnen är du räddad, annars kommer vi att göra slut på dig och hela din familj."* Halil Adib tillade: *"Akta dig, Anton! En dag kom Hidir Tjalabi till ditt magasin för att köpa svart kläde av dig. Då sade du till honom: 'Det tyget är ingenting för dig. Jag råkar känna till att Hidir ville köpa det klädet för att sy uniformer till 50-mannakompaniet. Nu är det fast beslutet att ta kål på dig.'"* Sedan gav de honom ett hårt slag i huvudet och ett på ryggen, tog ut honom på taket och kastade ned honom liksom de gjort med Na'um Jananji. Sedan stängde de in honom på toaletten i sju timmar och sade: *"Betrakta det här stället som ditt magasin!"* Därefter blev Nuri Badlisi ensam med honom och talade vänligt till honom. Han frågade hur mycket han ägde och ställde i utsikt att göra honom fri. Strax före gryningen den 8 juni kom Badlisi tillbaka och sade till honom: *"Jag har överlagt med den så kallade Reformkommittén och den sade att du inte kommer att släppas förrän du har lämnat in dina vapen."* Han fick plötsligt en mörk uppsyn och började slå Anton och för att öka hans smärta rycka håren ur hans mustasch. Anton klandrade honom: *"Är det så du lönar min vänskap och kärlek?"* Sedan lämnade Badlisi honom och gick ut. Anton fortsatte att vrida sig i sina plågor.

Kvällen den 8 juni hämtade de armeniern Abdulkerim Batare från baracken, band hans fötter och gav honom 150 slag. Denna misshandel var förberedd som hämnd. Sedan togs han ut och kastades ned från taket. Därefter inkallades Ignatios Maloyans bror Malallah och överöstes med slag för att han skulle lämna ifrån sig sina vapen. Sedan kom turen till protestanten Sa'id Asho, som beordrades tala om vilka som var medlemmar i Armeniska sällskapet. Han svarade att detta organiserats med regeringens vetskap och att dess agenter själva var med. Detta brydde sig ingen om. Han fick istället våldsamma käpp- och piskslag. Sedan släpades han och knuffades ned från taket ut liksom sina kamrater. Han knäckte ryggen och hans ben och armar slogs sönder.

Iskandar Adam förhördes i hemlighet, men han teg. Då hängde utskottets hejdukar upp ett väldigt rep i helvetesrummets tak och band hans fötter i det, så att hans huvud hängde ned. De slog honom från alla sidor och lämnade honom sedan i den ställningen några timmar på Memduhs order. När hans smärtor blivit outhärdliga, kom Nuri Badlisi in. Iskandar lovade honom pengar, varpå Nuri lossade på repet och Iskandar fick återvända till fängelset, där hans son Shefik gav honom ett belopp. Strax före gryningen kom Nuri. Han hämtade honom tillbaka till kammaren och band fast honom, så att Memduh, när han återvände, skulle se honom så som han lämnat honom.

På onsdagsmorgonen den 9 juni infann sig Memduh och Tal'at son av Abde Efendi. Den senare sade: *"Ni skall veta, kristna, att ni är söner till åsnor!"* Sedan sade han till Iskandar Adam: *"Minns du, Iskandar, dagen när min far Abde gav dig en örfil i Kaysariya? (En del av stadens centrum, ed. anm.) Vill du bli fri? Gör dig fri då!"* Samtidigt med de orden började han slå honom tills han blev trött i händerna. Sedan tillade han hånfullt: *"Kalla på din son Ghusto, statstjänstemannen, så att han ingriper och räddar dig!"*

Vid middagstid kallade de in Sa'id Vazir och misshandlade honom värre än någon annan. Här nådde deras barbari en höjdpunkt, när de hällde bensin över honom och tände på. Han uppgav sin ande i sin rättvise Herres hand.

Så kom kapucinen Leonard och togs emot med en rad örfilar. De ryckte håren ur hans skägg, drog ut naglarna och hängde honom upp och ned i två timmar, varvid de avlöste varandra med att slå honom. Sedan togs han ut och kastades ned från taket. De sade: *"Kalla på fransmännen så att de skyndar sig hit och räddar dig från oss! Kalla på nunnan så att hon kommer in och tröstar dig! Sätt fart på dina vänner så att de får dig fri!"* Men den ödmjuke munken förblev tyst och anförtrodde sig åt sin Herre.

Sedan hämtade de syrianern Makdisi Habib Jarve och sade till honom: *"Minns du inte, Habib, hur dina kristna vänner spred ut att ryssarna snart skulle vara framme här i Mardin och rädda er ur muslimernas hand? Skriv till dem nu och be dem skynda på, din idiot! Men du blev lurad och nu är du mycket besviken. Du har i vilket fall som helst inte många dagar kvar."* Sedan slog de och örfilade honom och förde honom tillbaka.

På så vis pinades de ledande ädla männen. Här kan framställningen härav räcka för dem som vill ha besked om de olika slagen av tortyr och dessa otrogna knektars barbari.

På onsdagseftermiddagen kom polisen Salih till fängelset med en namnlista i handen. Han kallade ut fångarna. Så började läsa upp namn efter namn, varpå han skickade tillbaka vederbörande. 59 namn läste han upp. Men unge Bules²⁰ son av Rizkallah Shoha var inte med. Han frågade efter sitt namn, skrev upp det på ett papper och gav sig av. Men han hejdades av två män, som grep honom i nacken och förde honom till förhørsgruppen, som bestod av gendarmeriöversten, Nuri Badlisi, polischefen, Memduh och kommissarien. Polischefen frågade honom om hans namn, familjens namn, födelseår och sekttillhörighet. Sedan sade han:

- Kan du turkiska?

- Ja.

- Var har du lärt det?

- I den turkisk-osmanska sultanskolan i Diyarbekir.

- Hur många dagar har du varit fängslad?

- Femton.

Men därvid blev han så rädd att han tystnade och nästan förlorade medvetandet. De avvaktade en stund tills han hämtat sig. Orsaken var att han inte talat sanning, ty han hade arresterats lördagen den 5 juni. Men han fann det olämpligt att uppges det antecknade datumet för inte hamna bland de övriga.

Polischefen frågade:

- Varför blev du fängslad? Har du begått något brott eller vad är du skyldig till?

- Jag sattes i fängelse därför att jag är åsnedrivare och bara nitton år istället för att föras till fästningen med mina kamrater. Här har jag varit bortglömd fram till idag.

Memduh tog den fullständiga namnlistan och började bläddra i den. Så utbrast han:

- Här finns en förklaring till att du är med. Du har varit sekreterare i Hantjakyan-sällskapet (ett armeniskt parti, ed. anm.) i Mardin.

- Vad då?

- I ett års tid.

- Nej, då gick jag i skolan i Diyarbekir. Om du vill ha reda på mina betyg och andra vitsord, kan du fråga skolans rektor Shukri Bey, som är här i Mardin idag. Han kan berätta om mig. Jag har inte papperen med mig som kan bevisa att jag oskyldig till det här samröret. Jag var då upptagen med mina studier och hade inte tid att syssla med saker som inte angick mig.

Polischefen log och sade till soldaterna att följa med Bules hem. I skymningen kom en av dem tillbaka och sade till honom: *"Gör i ordning dina saker och följ med!"* Bules fördes då till den militära avdelningen, vars chef beordrade honom upp till fästningen. När han gick in där, fick han se soldater känka på rep, kedjor och bojor ned till baracken och fängelset, alltmedan mörkret föll. Morgonen därpå kom hans mor med betygen, så han gick ned, hyrde en åsna lastad med vete och skickade iväg

²⁰ Vi har fått vår information om hur tortyren gick till av denne unge man, Gorgis Hakim, Gorgis Hanjo och andra som satt fängslade.

den med en man från Mansuriye. Han skyndade hem och höll sig så gömd under marken i femton dagar utan att se dagens ljus, tills orons eldar något mattades. Då kom han fram.

Ärkebiskop Ignatios Maloyan fängslas, döms och torteras

När Memduh och hans medhjälpare anlände till regeringsbyggnaden för att ingå i utskottet som samlade hyckleriets propagandister, skickade man genast efter de armeniska biskoparnas överhuvud. Han följde omedelbart med de soldater som kom för att hämta honom. När han trädde in i domstolshallen, fann han utskottsmedlemmarna sitta uppradade där. De blängde tyst på honom och erbjöd honom inte att sätta sig ned som brukligt var. Så kastade de sig in i ett förhör om förräderi och intriger, medan han stod stilla med nedböjt huvud utan att yttra ett ord. De försökte få honom att svara på frågor om gevär och andra vapen. Memduh visade honom dokument som bevisade vad medlemmarna inbillat sig om kristna vapeninnehav. Den vördade prelaten dementerade bestämt: *"De papper ni har om mig och min församling är ren förfalskning. Om ni tror oss om sådant, råkar vi bara ut för vad andra råkat ut för. Jag måste annars misstänka att ni vill oss illa utan något skäl som ni kan uppge. Det är mycket märkligt."*

De försökte envist få ärkebiskopen att plocka fram de påstådda vapnen och överlämna dem. Han sade: *"Jag har sagt och jag säger: Vi har en kyrka, ett biskopshus, prästlokaler och våra medlemmars hus. Sök så noga och grundligt ni kan! Om ni hittar något av vad ni påstår, kan ni utsätta mig, min församling och alla som tillhör mig för den värsta tortyr. När ni nu inte kan komma på oss med någon skuld och förbrytelse, stor eller liten, varför håller ni på med detta tomma prat som strider mot all sanning?"*

Knappt hade den modige ärkebiskopen talat färdigt förän de närvarande på allvar ilsknade till. Ådrorna svällde i pannorna. De larmade och skrek: *"Jo du har visst vapen. Du försöker starta uppror mot regeringen och bekämpa den. Men vänta bara, du och din församling skall få sitt straff! Det skall du snart få se."*

Ärkebiskopen svarade: *"Dessa påståenden är förtal utan bevis. Jag opponerar inte mot staten i något avseende. Jag har tvärtom försvarat och försvarar dess rättigheter både privat och offentligt. Jag skyddar dess intressen efter min ringa förmåga. Jag har fått ett kejsarligt lejdebrev och en osmansk medalj från högsta ort."*

Memduh sade: *"Tack vare ett vittnesmål av Sargis, som tillhör din sekt, vet vi att du släppt in två lådor vapen i din kyrka."* Han plockade fram ett protokoll²¹ ur fickan och läste därifrån upp, att Sargis hämtat två lådor till ärkebiskopens lokaler. Där var då ledande män och notabiliteter närvarande. De tog emot dem, tackade Sargis och lovprisade hans nit. Memduh läste så upp vittnenas namn i detta "protokoll", Tel-Armans byföreståndare Dervish son av Hidir Efendi, Abdulrahman Kavvas, Mahmud 'Abdalo, jordbruksbankens direktör Najim m fl.

Herr Ignatios blev förvånad och genmälde att han kände Sargis väl. Protokollet måste vara förfalskat och vad som påstods förtal. Ingen fäste avseende vid hans försvar av sig själv och sin församling, ty de hade redan undanröjt Sargis. Istället sökte man i hans svar efter någon lapsus eller skadliga formuleringar.

Tjänstgörande mutasarrifen Halil Adib sade: *"När Sargis dök upp med vapnen, fann han er sekts förrädiska ledare församlade i ditt rum, Na'um Jananji, Iskandar Adam, Anton Kaspo och hans bror Male, redo att ta emot lådorna. Var och en av er betalade två pund till honom. Då är det inte underligt att du blir oredig i ditt tal och döljer sanningen för oss."*

Den oskyldige svarade: *"Vad förunderligt! Jag har sagt och jag säger er att ni har låtit lura er. Dessa påståenden är absurda och saknar grund."*

²¹ Detta protokoll skrev ondskans propagandister falskeligen samman i Tel-Arman. Enligt fleras uppgifter hävdades det där att Sarkis burit in 25 gevär och fem bomber i den armeniska kyrkan.

Memduh teg en stund. Sedan återupptog han argumenteringen mot ärkebiskopen och sade att han varit ledare för det armeniska självmordssällskapet, uppmanat alla att delta, försvarat dess rättigheter och eggat folk att köpa vapen, kämpa och försvara sig om läget så krävde.

Den trofaste herden svarade att han motsatt sig detta sällskap så mycket han kunnat, både öppet och fördolt. Han hänvisade till det brev som påträffats hos armeniernas ärkebiskop i Diyarbekir, där han i de klaraste ordalag ställning mot detta sällskap.

Men ärkebiskopens bestämda och otvetydiga vittnesbörd påverkade inte på något sätt de närvarande, så att de övergav sitt listiga spel eller ändrade sina planer, ty de var fulla av agg och hade redan beslutat döda honom. Memduh reste sig plösligt upp och slog till honom. Han sade till soldaterna som stod där att lämna utrymme på hallens gård, vilket de genast gjorde. De tog en piska och lät den vina över honom.

Den hjältemodige ärkebiskopen sade: *"Din position, man ger dig ingen rätt att behandla mig så här. Höga Porten har erkänt mig som legal sektledare och gett mig hedersutmärkelser och lejdebrev."*

Memduh svarade hånfullt: *"Svärdet fyller idag statens plats. Ditt lejdebrev betyder inte ett skvatt och din medalj är värdelös."*

En av de närvarande insköt: *"Du och dina församlingsmedlemmar förtjänar att torteras. De argument du kommer med är nonsens och saknar stöd. Men för att visa vår omtänksamhet och barmhärtiga sinnelag vill jag ge dig ett gott råd. Om du följer det är du räddad från döden och kommer att förbli respekterad och hedrad i allas ögon. Det rådet är att du bekänner dig till islam och utropar 'Gud är störst!'"*

Ärkebiskopen svarade oryggligt: *"Islam? Gud bevara mig, att jag skulle överge min tro. Jag har inte en tanke på att förneka min Frälsare. Det förunnades mig att fostras i den heliga katolska kyrkan. Jag insöp dess rena lärosatser med modersmjölken. Jag satte mig in i dess nuvarande ställningstaganden, så att jag trots min ringa förtjänst blev en av dess herdar. Om jag pinades av kärlek till den som dog för min skull och tvangs lida döden för min tro, skulle det djupt glädja mitt hjärta, ty då vore jag viss om att jag tillhör de lyckliga och saliga och skulle få min Herre och Gud i himmelen. Ni kan bara vifta med dolkar, svärd och gevär och slå mig sönder och samman. Men jag kommer aldrig att avsvärja mig min tro."*

Alla larmade då i munnen på varandra, skrek, skymfade och kastade mordiska blickar på honom. En slog till honom med knuten näve och sade: *"Så du uttrycker förakt för vår religion i en officiell lokal. Vid Gud, jag skall tortera dig så mycket jag kan och få dig att smaka en våldsamt död."* Sedan gav Memduh honom flera slag och befälde soldaterna att överföra honom till tortyrkammaren. Därvid suckade ärkebiskopen: *"Jag lider dessa smärtsamma slag i min kropp. Men min själ uthärdar detta med glädje."*

Fram på natten kom Nuri son av Zulfı Badlisi och några andra in i kammaren där den ödmjuka prelaten befann sig. Han kastade honom i golvet, band hans fötter och gav honom tolv slag. Biskopen skrek vid varje slag till så högt han kunde och sade: *"Herre, förbarma dig!"* Sedan befälde de honom att stiga upp och gå till en annan plats som bestämts för honom. Men herden kunde till följd av sin svaghet inte gå. Då släpade de uslingarna våldsamt iväg honom i benen. Hans välsignade huvud fick krossår och hans armar och ben slängde hit och dit. Han ropade: *"Den som hör min röst, må han ge mig den sista smörjelsen!"* Prästen Paul Senior hörde honom, då han stod i närheten av det nedre fönstret, och gav honom absolution.

Odjuren lämnade kvar ärkebiskopen livlös på golvet och gick och hämtade tortyrredskap. Efter att ha återvänt med dem drog de ut hans naglar, fast bara på fötterna; händerna lät de vara av fruktan att någon kunde se det. Så höll det på från morgonen den 4 till den 10 juni. Samvetets, ridderlighetens och medkänslans hjältar fortsatte att tortera honom. Han såg sin församlings medlemmar råka ut för detsamma och hörde deras skrik och klagan. Han ingav deras hjärtan mod och uppmuntrade dem att ta sig genom farorna och offra sina korta liv så som Han som gjort för deras skull på skammens trä.

Vi har fått höra mycket om denne kyrkans man. Han skrämdes eller upprördes inte, när slöddret omgav honom, skadeglatt skakade på sina huvuden, spottade på honom och drev med honom. En sade

till honom: *"Kommer du ihåg när du opponerade mot regeringen när det gällde den här kristendomen, som du ville leda och åta ta överhanden över vår muhammedanska religion. Minns du när du kom ridande på din häst och struttande och arrogant uppenbarade dig i regeringsbyggnaden? Nu kan du ju försöka spela stolt och glänsa. Dina och dina församlingsmedlemmars dagar är räknade"*²²

Den nitiske ärkebiskopen tillbringade mörka nätter i fängelset. Han sträckte ut armarna och lyfte upp ögonen mot himlen. Han bönföll Gud att förlåna honom och hans församling kraft och stöd liksom Han gjorde med hjälten Sebastian. Han sade: *"Gud, Du som sett till att inleda detta verk, då måste Du också fullborda det. Visa Din makt, vi behöver den! Ge oss styrka i denna svåra tid, ty vi är svaga och fega. Vi är din tros anhängare och måste uppbåda kämparna för dess rättigheter. Låt mig, din ödmjuka tjänare, dra ditt kors segrande vapen och må djävlarne andas fly inför mig och min älskade församling och försvinna i helvetets avgrund! Gör oss tappra, ge oss frälsning och låt oss se Ditt ansikte, ty Du förmår allt."*

Bedrövt var att denne prelats stackars gamla mor, som skulle ha velat se honom, först inte fick. Men kvällen då han fördes bort tillsammans med sina vänner fick han på egen begäran tyrannernas tillåtelse. Han kunde då tala med henne en sista gång och det gjorde han med vackra, milda ord: *"Mor, du vet ju att Herren Gud och min Frälsare bevarat mig intill denna dag. Du har ingen rätt att sörja eller bli förtvivlad. Var inte rädd och sörj inte! Vet att jag före gryningen i morgon skall gå iväg mot Diyarbekir med en grupp från min församling. Jag vet inte vad som kommer att hända oss. Men jag är beredd att med min Herres hjälp offra mitt blod av kärlek till den som köpte mig fri. Nu tar jag farväl av dig. Bed för mig och återvänd hem i frid! Ge råd och vägledning till mitt folk, så att de följer i mina spår, står fasta i tron, inte räds de förmätna fiendernas angrepp och inte fäster sig vid vare sig deras löften eller hotelser."* Därvid fylldes hans och moderns ögon med heta tårar och de tog farväl av varandra dystra och sorgsna. När hon hämtat sig, bad han henne genast skicka honom ett par stora skor så att han lättare skulle kunna gå. För att inte öka hennes pina och smärta fann han det olämpligt att förklara att hans fötter var kraftigt uppsvullna till följd av misshandeln.

4-9 juni

Ett litet teaterstycke: kvinnorna kommer med mat till fångarna

Nu skall vi, käre vän, tränga oss in bland kvinnorna och flickorna och för att se hur de har det. Vi kan utan vidare ta av oss skorna liksom de, ta fram kärl och göra i ordning bröd och pålägg. Ty vi tänker söka upp våra olycksdrabbade vänner i deras fängelse och samtala med dem, om vi nu får göra det, för att ta del av deras oro, lugna ned dem och lätta deras smärtas tyngd. Vi vill ge dem lite mat för att stilla deras hunger och sedan vända tillbaka.

Följ med oss till östra delen av stan, där fängelset och tortyrkammaren är belägna, till kommandantens och hans medhjälparens högkvarter, till förtryckets verktyg i militärbaracken, för att sedan se vad som hänt våra fäder, bröder, vänner och anhöriga. Vi får försöka undvika att klaga över vad vi hör och ser på vår väg. Att gå dit innebär både en fördel för oss och en tröst för våra kära. Det vore ingen heder för oss, om vi bara lät dem vara och höll oss gömda i våra hus, även om vi nu riskerar att gripas och tömma lidandets kalk liksom de. Ty de är av vårt kött och blod. De delar vår tro och våra uppfattningar. Vi har ätit och druckit tillsammans. Vi har umgåtts och då bör vi också dela deras oro och elände så som medmänniskor bör göra.

²² Enligt Gorgis Bahe Hakim och andra som då befann sig i fängelset.

Vi får inte vara olydiga mot våra föräldrar, särskilt inte våra fäder, försumma att hjälpa dem så långt vi förmår och inte sätta våra intressen framför deras. Det passar inte goda barn. Må vi således stålsätta vår vilja, slå sorgen ur sinnet och snabbt ge oss iväg!

Ni kristna kvinnor, omgjorda er med era vackra skärp och sätt slöjor för ansiktet. Skynda nu på! Vi är fast beslutna att tränga in bakom fiendernas led för att nå fram till den efterlängtnade platsen. Annars kan oväntade ting hända oss.

Men här ser jag soldater vandra gatorna upp och ned och arrestera alla möjliga de stöter på. De för bort den ena stackars tysta fången efter den andra. Denne unge man - skall han till baracken där våra vänner finns? Nu är vi i alla fall framme. Vad underligt att luckorna är stängda, dörrarna låsta och fönstren förbommade! Baracken är överfull med män som är nära att kvävas. Vad skamligt! Jag hör oväsen och klagan. Man riktigt känner hur skräck har huggit tag i allas hjärtan. De har trängts ihop så att de knappt kan röra sig. Barackens väggar nästan skakar och darrar av trycket inifrån, som om var och en av dem höll i ett glas och sträckte på sig för att dricka ur det. Präster vandrar omkring bland dem. Över fångarnas huvuden svävar liksom änglars andar, som uppmuntrar dem, ingjuter trons glöd i deras sinnen och uppmuntrar dem inför fasorna att ta sig genom krigets och stridernas vågsvall. Jag ser hur de avlöser varandra inför prästerna. Var och en kastar sig ned för någon av dem, bekänner sin synd och skuld och begär syndernas förlåtelse, bön och välsignelse.

Så öppnas dörren och ut kommer en gammal vithårig man. Vart någonstans kan de föras? Till Pilatus och Herodes domstol.

Säg mig, kristne man, var är vapnen? Säg mig, förrädare, var är gevären och bomberna!

Gode Gud, vilka vapen och vilka gevärs? Det vet jag inget om. Det är rena påhittet. Idel hyckleri. Säg öppet att ni i ert vredesmod vill döda mig!

Om det förhåller sig så, måste du betala böter som straff för ditt fräcka svar eller så överge din religion.

Gud förbjude att jag skulle förneka min tro, om jag så skulle smaka den röda döden. Jag förlorar hellre allt vad jag äger än uppger min tro.

Vad dumt! Kasta honom i golvet, slå honom och för ner honom i fängelset!

Men ändra er anklagelse under några förevändningar och mottag ert straff frivilligt!

Anklagelsen är riktig och du är en lögnare och provokatör!

Var är vittnena?

Det behövs inga. Det är vi som är vittnena.

Gå bort till mitt hus och leta!

Vi är inte din tjänare. Fram med vapnen nu, annars dödar vi dig!

Så förde de ut honom och vidare ner i fängelset och låste dörren.

Nu iväg till området norr om baracken! Där finns stadens ledande personer, de som utnämns av dem och så en rad andra som inte har något att göra. De har satt sig till rätta i stolarna. De smuttar på kaffe och har vattenpipor i händerna. Alla skakar ironiskt på huvudet, skrattar arrogant och forcerat. Bland dem sitter gamla män som virar sina turbaner och vänder sig till höger och vänster. De lyfter upp blicken och riktar den mot kvinnorna på bänkarna, som om de satt och hade det skönt i en trädgård, samtidigt som deras sinnen kokar av hat och hämndlystnad. De snokar efter nyheter, åltar dem och leker i fantasin med onda, färdärvliga tankar. De försöker se fienden framför sig för att snabbt fälla honom till marken. Jag hör deras högljudda sorl. Någon av dem säger att man snabbt måste få iväg de kristna till fängelset och se till att polisen torterar, för bort och dödar dem.

Där finns en tjänsteman som fått syn på en vacker kvinna, som han sedan lång tid velat träffa för att betyga henne sin kärlek och uttrycka de passioner som fyller hans bröst, för att förföra henne. Han reser sig från sin plats och går snabbt ned med hurtigt svängande armar i ett försök att uppvakta. Jag

ser hur hans vänner blinkar åt varandra och följer honom med blicken för att se vart han är på väg och vem han vill prata med. När han kommer fram till den ungdomliga damen, säger han:

- Ni bör stanna i ert hem, min fru. Vad har fått er att gå hit?

- Jag vill träffa min man och min son.

- Gör er inte onödigt besvär! Snart fattas det beslut i frågan och då släpps de fria.

- Eftersom de hålls fängslade här, kommer de antagligen att torteras och dödas.

- Nej, så förhåller det sig inte. De båda har inget ont gjort. Lugna er och var inte orolig! Om de förs till Diyarbekir tillsammans med sina vänner, är de snart tillbaka.

- Ni kommer med dunkelt tal och osannolika historier. Era ord saknar rim och reson. Sluta spela dubbelt och förklara uppriktigt hur det förhåller sig!

- Jag har ju sagt att de är oskyldiga och kommer tillbaka. Bekymra er inte och låt inte onda tankar distrahera och trötta er! Jag är rädd om er. Men varför ändrar ni ansiktsuttryck så? Om några dagar kan jag träffa er igen. Jag vill så gärna lugna och trösta er.

- Jag sköter mig själv. Håll era angelägenheter för er själv!

Vår vän försöker ställa sig in hos kvinnan. Men han lägger tills vidare band på sin påträngande lidelse och döljer sin ondskefulla avsikt att utnyttja tillfället att som boren mördare gifta sig med henne.

Sedan återvänder han till sitt kontor och slår sig ned i den bekväma stolen. Han funderar på olika sätt att nå fram till sitt mål. Han väcker frågor hos de andra. De undrar vad det är för kvinna, men han undviker att tala om varför hon intresserar honom.

Må olyckan drabba dig, du som låtit passionen förblinda ditt hjärta och tappat kompassen! Vet att *"paradiset nalkas de gudfruktiga, och avgrundselden uppenbaras för dem som bragts på fall"* (Suran "Poeterna", 26:90-91). Din Herres makt är förvisso väldig.

Den stackars kvinnan går vidare till baracken, riskerande heder och respekt, av kärlek till sin make och sin son. När hon kommer fram, stoppas hon av en arg portvakt, som inte vill låta henne se dem. Han låter en liderliga blick glida över henne. Förlägenhet kommer över hennes ljusa anletsdrag. Attraherad av henne pratar han likväl på. Han uppfattar inte att hon är en kvinna lika oåtkomlig för honom som en vitfotad korp, som hennes fiende inte kan komma åt hur han än bemödar sig. Sedan tar han den mat hon har med sig till sin make och sin son och går in. Kvinnan återvänder hem mycket nedslagen.²³

Då observeras hon av den avvisade mannen. Han kan inte låta bli att lämna sin stol och sina kolleger och följa den envisa kvinnan för att få njuta av hennes skönhet. Han närmar sig, talar vänligt till henne och upprepar de falska loften om hennes man. I själva verket väntar han på att denne skall föras ut ur baracken för att få döda honom och uppfylla sina begär. Han stoppar ned handen i fickan, som om han ville ge henne något. Men hon flyr hem, sorgsen och utan hopp om att få se sin make och sin son.

När denna bedrövade kvinna återvänder, hör hon två män samtala med varandra. Den ene säger: *"Nu är det snart slut med de otrogna kristna fångarna!"* Den andre svarar: *"Det är ju just vad både jag och du vill. De kommer att ledas bort i gryningen, så gå och förbered dina saker! Jag stannar kvar här. Kanske jag kommer på något mer vi kan göra."* Kvinnans plågor förvärras på nytt och en röst inom henne viskar:

"Morgondagen hälsar ingen välkommen

om de som älskar då måste skiljas"

Sedan anförtror hon sig tåligt åt sin Herre.

I sina tankar upprepar hon vad någon sagt:

De säger 'välkommen' till mig

²³ Flera har försäkrat oss att fångarna genomgående fick måltider beströdda med jord och blandade med saliv och andra föroreningar.

även om de vinner mig i samma stund som de dödar mig.”²⁴

Den första kolonnen med 417 martyrer förs bort

Natten som följde på den 10 juni var orolig och olycksbådande. Tvedräktens och hemsökelsens ugglor hoade över de kristnas hus. Fångarna fick inte en blund i ögonen. De fortsatte att snyfta och klaga. Skräcken höll dem i sitt grepp. Villrådigheten var allmän. Förödelse och elände var allt de kunde se fram emot. Några kvinnor återvände barfota från fängelset, enligt vad som berättats för oss. De förenade sig med de få kvarvarande i sina hem och utgöt heta tårar, tills ögonlocken svullnade och ögonen blev torra.

I den svarta natten skymtade mörkrets soldater på väg upp till fästningen. Så skyndade de ned till fängelset eller baracken, kånkande på järnbojor, kedjor och kraftiga rep. Därefter ropade de upp det ena namnet efter det andra och band männen stadigt med repen så att de inte kunde fly. Vilken nedrig ondska! Sedan avskildes de som påstods tillhöra det armeniska sällskapet från de övriga. Bojor klämdes fast kring deras halsar och kedjor kring deras handleder. Så höll vedersakarna på med att binda, dra och kedja fast under denna natts timmar - som vargar överfaller får, spårvhökar duvor eller tigrar sätter klorna i sina offer.

Efter att ha ordnat männen i en rad förde de ut dem genom fängelse- och barackportarna. Ovanför dem blänkte överallt vapen och svärd. Fångarna tillhölls att förbli fullständigt tysta. Samtidigt sändes en härold ut i staden och ropade: *”De kristna invånare som lämnar sina hus kommer att stympas och sammanföras med sina trosbröder!”* De gick den stora vägen fram denna sena torsdagsnatt, 417 präster och övriga män, gamla och unga, armenier, syrianer, kaldéer och protestanter. När de passerade muslimernas stadsdel, strömmade kvinnor ut och stöjade skadeglatt. De skymfde fångarna och veropen blixtrade och dånade över dem. Barn kastade sten och hånade dem så högljutt de kunde. När fångarna passerade de kristnas stadsdel, hindrades dess invånare att gå ut utom för att överlägga eller ta farväl av dem. De flesta stannade kvar i sina hus. Många stod vid takens räcken och grät, jämrade sig och bad högt till Gud att mildra fiendens tryck och ge dem deras rätt. Några som tittat ut från fönstren försökte nå dem men kunde inte. De var som Jungfru Maria som följde sin älskade oskyldige son till Golgata och klagade över judarnas orättvisa övergrepp mot honom.

De kristna gick tysta fram som elever på väg till skolan eller kanske snarare som sin Frälsare och Herre. Inget ljud gav de ifrån sig, som om rovfåglar cirklade över deras huvuden. När de kom fram till västra stadporten, gick ännu fria munkar och de amerikanska missionärerna ut på sina hustak för att se sina vänner en sista gång och läsa avskedsverserna över dem. De fann dem i fruktansvärt tragiskt tillstånd, så att blodet kunde stelna i ens ådror och skräck hålla en i sitt grepp. Det kan inte ha funnits något svårare för ögat och smärtsammare för hjärtat än att stå där och blicka ned över mängden fjättrade trosbröder. Varje gång någon i fortsättningen kastade en blick på denna gata kom han att tänka på den ädle ärkebiskopens, de vördade prästernas och de kära kristnas marsch. Han mindes deras rörande tillstånd, hans hjärtas sår öppnades på nytt och livet framstod som bittert. Den natten kunde en munk där ha hållit följande tal till dem:

Från Mor Afrem-klostrets tak

Bevara ert lugn, ni trosglödens lejon och storsinhetens anförare. Lugn, ni Herren Messias hjältar, den sanna religionens tappra. Jag vill se mig mätt på ert anslående tåg och rikta några avskedsord till er.

²⁴ Vad vi i detta kapitel återger bygger på en verklig händelse, vars berättarska förbjudit oss att avslöja hennes namn.

Farväl, du kyrkans prelat, Ignatios Nurani, patriark av Antiokia! Du har varit ett föredöme i mod. Snart kommer du att fullfölja din mission genom att lida martyrdöden. Det är som om du säger till din församling som vandrar framför dig: Jag vill inte på något vis att någon hindrar mig att vinna segerkransen. Jag vill delta i allas plåga. Jag önskar av allt mitt hjärta att vi alla dör av kärlek till den som dog för oss på korset för att ge oss ett nytt liv.

Farväl, oskyldiga präster och renhjärtade diakoner. Farväl, folkets bästa söner. Ni följer den första kyrkans berömda präster, diakoner och ledare i spåren.

Uslingar har slagit er i järn. Era nackar dignar under bojornas tyngd. Ni omges av lågsinnat slödder. Jag ser er bundna fyra och fyra eller fem och fem och fienden leder er vidare. Snart kommer ni att nå ert mål och er högsta önskan. Ni skall få se er Herres ansikte. Välsignelser och åter tusen välsignelser över er! Snart kommer fienden att stanna och ösa allt sitt vredesmod och hat över er. Men de kommer att få sitt straff. Ni kommer att få er belöning genom deras orättfärdighet.

Jag ser vaksamma soldater skynda med. De omger er på alla sidor. I deras lågsinnade hjärtan brinner stridslustnadens glöd. I deras fantasi spelar otrons och förtryckets tankar. Jag ser deras skarpslipade svärd och spända drag. De stirrar på er och för oväsen omkring er som rovlystna lejon. De vill ge utlopp för sin lystenhet men kyler tills vidare av den.

Främst marscherar Memduh, må Gud svärta hans ansikte, med draget svärd. Han försöker ställa in sig hos er. Han går med och uttalar lugnande ord till er, medan hans hjärta kokar av hat och hämnd, må Gud inte ge honom och hans medbrottslingar några efterkommande. Snart kommer hans hemiska profetior att gå i uppfyllelse och hans ondska till fullo blottas. Snart står hans intrigerande klart och vad han har sått spirar fram.

Jag ser dem leda er som herdar stillsamma lamm till slaktplatsen, fast här går det våldsamt och brutalt till. Jag lyckönskar er, ni som offerar er för Herren Messias skull, den lysande klara trons söner. Blicka upp mot Gud, vår allmänneliga kyrkas barn. Den kan vara stolt över er. Era välsignade namn kommer att läsas upp vid de heliga altarna.

Jag ser era rena tungor söka frambringa något och oroliga uttryck kan höras. Men så sjunger ni brinnande profetsalmer för att vinna er eviga salighet.

Varma känslor fyller er vid tanken på att få njuta den eviga lyckan. Era ögon blickar mot det slaktade Lammets tron och skådar Guds rikes glans. Fatta mod, ty ni kommer snart att se strålande syner och få er lön. Då får ni finna er i att nu blir trötta och att det gör lite ont. Ty ni kan se fram mot vila och glädje i himlen, där ingen fruktan och inga sorger råder.

Jag ser barn med raska steg försöka gå ifatt er på vägen för att tala till er och undrande ta avsked av er. Lyssna hur de ropar: *"Pappa, bror, farbror, morbror! Vart är ni på väg? Vem lämnar ni oss till? Hur blir mitt liv när ni är borta? Jag är så ledsen över dig, pappa. Jag sörjer dig så, bror, jag lider med er alla, släkt och familj."*

*"De som jag älskade har gått bort
Så farväl, värld!
Du hann aldrig lära mig leva
Att behöva leva efter dem är synd och skam"*

Törsten måste göra era strupar torra och hungern pina er. Men där borta finns en källa där ni kan släcka er törst och äta er mätta för att få nya krafter att fortsätta marschen dit fienderna vill. Men ack, de låter er inte äta eller dricka.

Jag ser en samling kurder smyga fram från de kringliggande byarna och blockera vägen för er. De är i samförstånd med era fiender. Om ni försöker vända er om, väsnas de, springer efter er med käppar och hytter mot er med yxor. Jag ser dem väpnade till tänderna: de bär på väldiga svärd och batonger, som om de gått ut mot ett rövargång. Men detta är ju deras stund och detta är förtryckets herravälde.

De ser så glupska ut. Det vattnas i munnen på dem vid tanken på allt guld, silver och kläde ni äger. De vill överträffa sina fränder djävlar i djävulskap. De har dödat troheten och manligheten och

uppväckt råheten och brutaliteten. O Herre, Du är vittne och Du kommer att se till att hycklarna får sitt straff.

Jag ser en fader och hans son. Bundna sneglar de på varandra, men de vågar inte samtala av fruktan för slag, örfilar och piskrapp. Jag ser en bror och hans syster i blomman av sin ungdom, i vars bröst kärleken lågar, men de får inte yttra ett ord.

Jag ser herden och hans präster skynda mot den sista drabbningen för att så snart som möjligt nå saligheten. Gå med Guds välsignelse! Gå under hans beskydd! Han är er följeslagare i prövningen och er hjälpare i olyckan. Han är beredd att gripa era händer och ge er rättfärdighet.

Jag ser en älskad bror bland er vid namn Yusuf. Jag försöker ta mig fram till honom för att brinnande av medkänsla omfamna honom. Jag vill tränga in i leden, penetrera fiendens massa och nå fram till honom, trycka honom till mitt bröst och ta farväl av honom eller rycka honom ur förtryckarnas hand, även om jag då får skopor av ovet, ja riskerar livet. Ty jag vet att skjortan kommer att ryckas av honom och hans kropp slängas i en djup brunn. Och sedan ligger skjortan där dränkt i blod. Jag sliter inte sönder mina kläder och eller tar på mig en tagelskjorta, men jag sörjer honom en tid. Sedan läks såren i mitt hjärta och jag finner tröst i att jag fått en förespråkare hos Honom. Jag har en Förlossare i himlen och jag kommer att vara med i skaran rättfärdiga där.

”O min själ, glöm honom inte
Om jag så skulle dö och besöka min grav
Om det inte varit för de många omkring mig som gråter
över sina bröder, skulle jag ha tagit mitt liv
De begråter dock ingen som var min brors like
Jag finner tröst i att följa hans exempel”

På denna väg där ni idag vandrar, barfota och rädda, red ni för inte länge sedan på fina hästar på väg till rika yppiga trädgårdar för att vederkvicka själen och glömma världens elände och olyckor. Men idag håller ni på att förgås av trötthet och utmattning. Det är inte mycket kvar av er sköna stolthet och er forna glans. Men ni kan vara förvissade om att ni snart är framme i salighetens paradiset där ingen sorg och oro råder.

För några dagar sedan såg jag er vandra på samma väg i grupper inbegripna i glada samtal. Ni svängde lyckliga glädjens bägare. Idag har era ansikten bleknat av sorg och era hjärtan skälver, där ni tysta går fram som om det satt fåglar på era huvuden. Men gläd er, ty er svaghet kommer att förvandlas till styrka och er sorg till tröst.

Ser ni den höga fästningen där borta? Den blir slutstationen på er färd i denna trolösa värld. Där kommer ni att överlämna er ande i er Herres och ömme, barmhärtige Frälsares hand. Där kommer ert blod att flöda fram som en rinnande vattenkälla och era kroppar sprida ut dofter av gråambra och lavendel.

Denna fästning Zarzavan kommer en dag att bli en pilgrimsort för era nära och kära. De kommer att njuta av det ljuva nämmandet av era namn och befästas i sin tro. De kommer att lyckönska er till er seger och triumf.

Jag märker hur era krafter håller på att avta. Era magra gestalter är utmattade och ni kan inte gå länge till. Men min Herre förmår ge er nya krafter och nytt mod, ty målet är nära.

Fortsätt på denna smala branta väg! Gå trots de smärtsamma slag era fötter har fått! Snart kommer ni fram till Sheykhana, där det finns gott vatten, frodigt gräs, höga grönskande träd och mogna frukter. Men ack, er fiende kommer inte låta er smaka på dem eller ens avnjuta anblicken av dem!

Vid vägen längre fram finns en brunn, där de kommer att kasta era välsignade kroppar och över vilka änglarnas andar kommer att sväva. Denna brunn kommer att bli som en romersk Caldiamis (kakakomb), en grav för den kristna menigheten. Men när ni dödas, kommer ni att fyllas av en märklig kraft, som erfarna läkare kallar den sista euforin. Er Herre kommer att utrusta er med tapperhetens hjälm så att ni övervinna era fiender. Tänk på att den som ger sig iväg gråtande bärande på ett frö som han sår, återvänder sjungande, full av beslutsamhet!

Er envisa tystnad har förvånat mig, likaså att ni kunnat gå så långt trots era smärtor. Vilka tankar kan uppta er? Era mödrar håller på att bli barnlösa, era kvinnor änkor och era barn faderlösa. Era käras hjärtan kommer att krossas. De följde efter och jämrade sig över skilsmässan. De begrät den situation de och ni befann sig i. Men frid över dessa magra gestalter! Frid över dessa oskyldiga själar, illa tilltygade kroppar, nakna fötter och brinnande hjärtan.

”Ni var så glada och sällskapliga
Finns det något att glädja sig åt i livet efter er?”

Ni har förvisso fördyrat våra liv, sargat våra hjärtan, fått våra ögon att gråta och lämnat våra hus öde, över vilka ugglor nu ger ifrån sig dova läten. Må era mördares händer förlamas, deras ögon förblindas, deras armar förtorka och deras själar försvinna ned i helvetet!

Det är som ni sagt när ni gav av: *”Farväl, mitt olyckliga fosterland! Må himlen och jorden bli vittnen till hur våra förtryckare låtit oss gå under! Farväl, min stackars sorgsna mor och min dystra brud! Vi kommer inte att träffas mer. Farväl, mina faderlösa barn och kära bröder! Farväl, familj och vänner och frid över er!”*

Den första kolonnen massakreras

Fångarna gick sammanbundna fyra och fyra och fem och fem. Prästerna och ärkebiskopen gick allra sist. Soldaterna omgav dem på båda sidor och bevakade dem minutiöst, väpnade till tänderna. Gud vet vilka tankar som rörde sig i deras ondskefulla hjärnor. De höll högsta beredskap och siktade på sina offer, där de marscherade, brinnande av hämndlystnad, slog till den som inte kunde hålla jämna steg med sin kamrat, om så medelålders, gammal, skadad eller lidande av någon krampa.

Fångarnas krafter var på upphällningen, deras beslutsamhet svag av hunger och den utmattande fängelsevistelsen. De kunde inte gå fortare än de gjorde. De hoppades att de vid källan skulle få vila ut ett tag och dricka en klunk. Men fienden drev dem förbi och lät dem inte stanna till. Memduh och hans kumpaner lät däremot sina riddjur dricka och blev efter ett tag.

Så snart det började ljusna en aning, skilde de ut de gamla och svaga från de övriga, tog dem till en plats i närheten, klädde av dem, tog deras tillhörigheter, dödade dem. Sedan återvände de.

När kolonnen närmade sig Omar-Aghas källa, kallade Memduh till sig några tiotal fångar och påstod att han ville ta dem tillbaka hem, eftersom han blivit övertygad om deras lojalitet. Men han skickade dem med ett gäng soldater till en närbelägen fästning, där de klädde av dem och slaktade dem. Sedan återvände de.

Andra kallade han till sig och förebrådde våldsamt för deras förräderi mot staten. Dem uppmanade han att bekänna sig till islam. Annars skulle han tortera dem grymt och döda dem. De betackade sig och försäkrade att de inte tänkte förneka sin tro vad det än kunde kosta dem. Då skickade han dem till Akras med en grupp slödder till mördare, som förde till bergets topp. Där klädde de av dem, drog sina svärd och dolkar, slaktade dem och kastade de illa tilltygade liken i en brunn. Sedan återvände de till kolonnen och påstod att de fört dem i trygghet till deras hem. Där hade vännerna glatt sig och gett ledsagarna presenter som tack. Ja, de hade fört dem till deras sanna, eviga hem, där deras vänner, himlens änglar, leende tagit emot dem. De hade gett sina mördare en passande present. Må Gud svärta varje lögnares ansikte! I Suran ”I slutna led” heter det: *”Det är en styggelse inför Gud att ni säger vad ni inte gör”* (61:3).

Sedan Memduh undanröjt dessa och låtit kasta dem i brunnen, kallade han på en annan grupp, hittade på andra lögner och erbjöd dem att anta islam. Men det avvisade de lika bestämt. Då skickade han iväg även dem med en samling brottslingar, som torterade och mördade dem. De gömde deras kläder och återvände med fromma miner som om ingenting hade hänt. En vis man har sagt: *”En människa ljuger bara till följd av förakt, ohövlighet eller onda gärningar.”*

Så gick de vidare. Ytterligare en grupp avskildes, fördes bort, dödades och mördarna återvände. Detta skedde vid varje etapp tills bara hälften av fångarna var kvar. Vakterna ljög och hittade på, som om de

skulle ha gripits av djupaste bitterhet, om de hindrats ljuga. De förklarade att de inte skulle röra sina offer förrän dessa ställts inför guvernör Rashid, som skulle döma dem. Om han fann förräderi hos någon, skulle straffet bli fängelse. De andra skulle han frige och skicka tillbaka hem välbehållna.

Men den ädle ärkebiskop Ignatios började genomskåda dubbelspelet och förstod att de som avskilts från kolonnen blivit dödade och gått bort för att få sin himmelska belöning. Därför vände han sig till Memduh, mördarnas anförare: *"Ni kan inte längre dölja ert förslagna spel för oss, otrogna hycklare, vad ni än försöker slå i oss. Jag är nu säker på att alla dessa får i min hjord har slaktats på er order och att ingen av dem finns kvar i livet. Jag vill därför be er om en sista sak och hoppas ni vill bevilja oss den. Låt mig få samla mina barn omkring mig, så att jag får uttrycka mitt hjärtas ångest och yttra några sista ord! Därefter kan ni göra med oss vad ni vill."* Memduh sade till sina medhjälpare att gå bort ett stycke en timmes tid. Den tappre prelaten böjde knä tillsammans med sina präster och församlingsmedlemmar. De lyfte upp sina händer mot Herren Sebaot och bönföll honom om hjälp och bistånd. Fader Ignatios var som en vördnadsbjudande konung omgiven av sin trogna här, som kärleks- och längtansfyllt lyssnar på honom. De började gripas av religiös glöd.

Han bad dem fatta mod och genomgå dödens plåga utan fruktan. Han tog en bit bröd, läste nattvardsorden över det och gav dem syndaförlåtelsen. Han uppenbarade den heligaste hemligheten för att stödja dem i deras tro och styrka dem i vad som förestod. Sedan välsignade han dem och sade: *"Frukta inte deras mängd och deras förberedelser, inte några faror eller hot! Stå fasta i er tro och offra era liv av kärlek till er Herre. Köp den eviga saligheten för en obetydlig stunds plåga!"* Efter att ha sagt detta vände han sig till Memduh och sade: *"Jag är klar. Gör med oss som ni behagar!"*

Vi har fått veta att när de kristna knäböjde och ödmjukt bad Herren sin Gud om hjälp, sänkte sig ett lysande moln över dem och täckte dem. Rena behagliga dofter spreds, vilkas like aldrig inandats. De bedjandes ansikten återspeglade ett märkligt strålende ljus, som drog till sig de brutala knektarnas blickar, dock utan att påverka dem på grund av deras hämningslösa hat och ondska. Men de måste ha känt att de aldrig tidigare sett och skulle få bli vittnen till en så märklig scen. De kristna, deras herde och deras präster, log. Tecken på sällhet visade sig på deras pannor. De kände ny kraft och deras själar dansade av glädje. De tyckte de redan befann sig i den himmelska lycksaligheten, rusiga av febrig kärlek till sin ömme Frälsare. Men så snart de avslutat sin bön, upplöstes molnet.²⁵ Det var som om alla var för sig viskat: *"O själ, avlägsna dig från denna värld och lämna den! Det goda ligger framför dig."*

Fiendens soldater, över vilkas hjärtan vantrons och syndens mörker vilade, exploderade nu som vargar mot en flock får. De ledde sina offer till fästningen Zarzavans fot, klädde av dem och brukade all tortyr de kände till mot dem. Sedan lutade de sig över dem och dödade dem till sista man. Ekona färgades röda av deras klara blod, jorden fuktades av den och de livlösa kropparna spred ut den renaste parfymdoft.

Kvar av dessa martyrer var nu bara deras ledare, den helige Ignatios. Memduh återvände maniskt till sin fråga och bad honom avslöja var vapnen fanns. Den ädle prelaten svarade: *"Jag ser att ni inte fattar eller låtsas fatta vad jag hela tiden sagt: det finns inte ett spår av sanning i vad ni och era vänner påstått. Töm nu ert med ilska fyllda glas över mig! Låt mig snabbt få förena mig med mina barn och dela deras glädje! Det plågar mig att de skall vinna ärans krans men inte jag, att bara jag skall bli lämnad kvar i denna illusoriska värld. Så fort, slå mig, plåga mig, korsfäst mig, hugg av mitt livs gren, så jag slipper se ert och era likars ansikte mer."*

Memduh visade tålmod och kvävde sitt raseri. Han gick bort ett tag för att be. Så sade han till den vördade ärkebiskopen: *"Vill du verkligen inte bekänna dig till islam?"* Herden svarade: *"Det är förunderligt att ni hela tiden upprepar den frågan. Mitt enda svar är att jag lever och dör för min sanna tro. Min enda stolthet är min givmilde Herres kors."*

²⁵ Denna framställning har intygats av en lång rad soldater och kurder. Vi har hört den berättas av de kristna som gått med på att tala.

Memduh bet ihop tänderna, drog fram sin pistol och avlossade skott på skott mot martyren, tills denne uppgav andan. Hans sista ord var: *"Gud, förbarma dig över mig! I dina händer lägger jag min ande."*²⁶

På så sätt föll dessa 417 martyrer i dalarna och på bergstopparna, lika kristendomens första martyrer, de som förärat den allmänliga kyrkan sina blodiga kronor och segrar över helvetets krafter. Detta ägde rum natten mellan den 10 och 11 juni 1915.

Några likar har förvisso denne oskyldige prelat, hans goda präster och församling bara haft i morgonstjärnan, fullmånen, solen i middagens glans, blomman bland träden och liljan vid flodernas lopp. *"Må deras minne välsignas och deras kvarlevor blomma upp på denna plats! Må deras söner förnya och ära deras namn"* (Syraks bok).

Om jag hade vingar, skulle jag flyga iväg över denna trakt och samla upp de tappas blod som dyra, sällsynta pärlor. Sedan skulle jag ta det med i ett kärl eller en gyllene korg till någon helgedom. Där skulle detta blod som en lykta lysa upp den som betraktar det, uppväcka längtan i dem, påminna dem om de kära vänternas seger och egga dem att följa dem i spåren. Om jag bara kunde få tag i några utmärkta män som följde med mig till de bergen, steg ned i brunnarna, samlade upp ekona i värdefulla askar och tog dem med sig till kyrkorna att bevaras till deras eviga åminnelse!

De mordansvarigas lögner om den första kolonnens öde

Vad vi ovan berättat om den första kolonnen och dess ärofulla martyrer har intygats av rad pålitliga och trovärdiga muslimer. Förrädarna har tvekat om hur de skulle bära sig åt för att förfalska uppgifterna och dölja sanningen, ty de hade svurit på att dölja saken för oss, med en trefaldig ed på att skiljas, vilket är den avskyvärdaste och grövsta eden hos dem. Mot denna bakgrund kom de med prat hit och dit och ställde till med diverse buller, av vilket vem som helst kan dra slutsatser om deras onda uppsåt och påhitt i fråga om mångahanda knep och lögner. De har spritt ut en massa påståenden, som vi skall ge några exempel på. En har sagt att de kristna gick säkra och trygga och anlände välbehållna till den svarta staden Diyarbekir. En har sagt att grannbyarnas muslimer bjöd dem på festmåltider och varmt välkomnade dem ända fram till Diyarbekir. En har sagt att när de kom till Sheykhan, närmade sig 30 engelska och franska flygplan, som plockade upp dem och flög dem till deras städer.²⁷ En har sagt att myndigheterna spred ut dem i olika städer för att de inte skulle kunna kontakta stormakterna och berätta om konfiskeringar av mark och egendom. En har påstått att de fördes till Sivereks byar för att arbeta vid järnvägen. En har ljugit om att de sitter i militärbaracken i Diyarbekir, där ingen människa får träffa dem. En har hittat på att de sänts till Syriens, Iraks eller Hijaz städer, att gamlingarna avled på vägen och bara de medelålders och ungdomarna är kvar; ja, att Memduh försäkrat syrianernas ärkebiskop Gabriyel att han dödat alla armenier och lett syrianerna, kaldéerna och protestanterna till en stad han inte velat nämna för att inte bannlysas av mullorna. Det må räcka med dessa lögner och påhitt.

Många har trott att syrianernas ärkebiskop Gabriyel Tappuni hört sig för om de försvunnas uppehållsort för att kunna skicka lite guld till dem för deras uppehälle. Han skrev den 21 januari 1916 ett brev till den unge Malkuf Habib Jarve, vars text lyder:

"Till min käre son Malkuf Jarve, Herren skydde honom!"

Vi har fått veta att en muslimsk flyktig, som passerat Saruj, med egna ögon sett den första kolonnens män. Dem han kände igen var syrianen Aziz Shamiye och kaldéen Jalil Kharmush. Han träffade dem på en befäst plats som heter Kum-Kishlasi (Kum-Kışlası) och talade med dem. De sade till honom: *"Vi*

²⁶ Pasho Sarraj har flera gånger skrutit över att han efter att Memduh dödat martyren Ignatios Maloyan grep tag i dennes skägg, drog hans dolk och hämndlystet gav honom tre slag på hans nyckelben.

²⁷ Detta har berättats av Shevket Bey, Halil son av Barkam och andra.

behöver ett intyg på att vi är syrianer eller kaldéer, så att vi kan få lämna fängelset. ' Denna uppgift har spritts och blivit trodd av de kristna, käre son. Av det skälet skriver vi det här brevet och skickar det till dig med särskild kurir. Vi ger dig härmed i uppdrag att utforska hur det i verkligheten förhåller sig härmed.

"Ta alltså genast itu med denna mycket viktiga angelägenhet, käre son, eftersom många liv i vår kyrka är beroende av den. Vi vill att du lägger ned hela ditt allvar och all din möda utan att förtröttnas, utan hänsyn till utgifter eller faror, tills saken retts upp. När kuriren säkert nått dig med vårt brev, gör jag i ordning ytterligare material och skickar det till Kum-Kishlasi för noggrant studium. Vi vill att du också hör dig för om den första kolonnens män, var de gått fram, antal, namn o s v. När du fått veta vad vi hoppas, telegrafera då "Jag mår bra" till oss. Då förstår vi att dessa män ännu är vid liv. Skicka sedan de utförligare detaljerna till oss med kuriren!

"Som du kanske vet, ädle gosse, tillhör din käre far Makdisi Habib dem som vi söker efter. Med din företagsamhet och intelligens är vi säkra på att du inte sparar på mödan i letandet, ty därmed vinner du ett gott namn, uppriktig kärlek och blir väl ihågkommen. Du gör din syrianska kyrka en stor tjänst och förtjänar att räknas till dess bästa och hängivnaste söner. Du vinner heder och ära. Vi tillönskar dig evig välgång. Må Herren bevara dig mot varje skada och fara."

När kuriren kom fram till stationen Arab-Pinar, överlämnade han brevet till Malkuf Jarve. Denne ögnade igenom det och funderade en stund över hur han bäst skulle gå tillväga. Han föresatte sig att övervinna varje fara och uthärda alla tänkbara strapatser för att gå till botten med vad som hänt de tillfångatagna kristna och särskilt då sin far.

Han sökte upp sin tjerkesiske vän Abdulkadir och sade: *"Jag har hört att det i Sarujs byar finns en kristen man, som är en av mina allra käraste vänner. Jag vill mycket gärna besöka denna plats och försöka få tag i honom. Jag ber dig följa med och söka efter honom. Det vore en mycket fin tjänst, som jag inte skulle glömma så länge jag lever."* Abdulkadir hörde sig för bland sina vänner. Han skaffade två hästar, en för sig själv och en för Malkuf. Så red de ut i Sarujs vidsträckta vildmark för att söka efter mannen.

Malkuf tvekade inte att tala om för sin tjerkesiske vän att han var kristen och att den han sökte efter var hans far. Vännen bleknade, ty han trodde att han var muslim. Men när han märkte Malkufs bedrövelse och ängslan, svor han vid Gud och dessutom att skiljas på att han skulle följa med och göra allt för att hjälpa honom tills de nått resultat. De red vidare och frågade sig fram, tills de kom fram till Tel-Humer i närheten av Eufrat. Där stötte de på en grupp arbetare, av vilka de flesta kom från armeniska byar. Sedan red de vidare till Kum-Kishlasi, där tjerkesen uppmanade invånarna att visa upp sig för Malkuf. De kom fram men han fann ingen som han sökte efter.

Abdulkadirs tillgivenhet drev honom att söka upp alla som arbetade i de trakterna och visa upp dem för Malkuf i hopp om att denne skulle upptäcka sin far. Men den unge ädlingen blev besviken. När han tröttnat på det resultatlösa letandet, återvände han till stationen, fylld av oro. Han låg sömlös hela den natten och visste inte hur han skulle komma vidare. Han bad sin vän på nytt och de gav sig av för att söka upp arbetarna en andra gång och en tredje gång. Men han fann ingen han var ute efter.

Något liknande hände prästen Ishak Armale. Den 5 oktober, närmare fyra månader efter den första kolonnens dödsmarsch, skickade den syrianske patriarkens representant i Kharput, Gabriyel Ahmar-daknu, ett telegram på turkiska till honom med följande lydelse: *"Din bror här i trakten skickar pengar till dig."* Ishak blev mycket glad och spred ut nyheten. Flera kom och gratulerade honom i tron att också deras anhöriga var vid liv. Han skickade ett svarstelegram till nämnde representant med texten *"Betala vår bror Yusuf vad han behöver. Detaljer följer med normala posten."* Därefter skrev han två vanliga brev i samma ämne. På dessa fick han det förbryllande svaret: *"Elias Betrese vill att du berättar för honom om hans far och anhöriga. Be dem höra av sig och lugna honom!"* Prästen och andra drog slutsatsen att telegrafisten ändrat texten för lura honom och de kristna. Det fick honom att reflektera.

Vi har de senaste dagarna fått veta att krigens flammor avtagit och deras elände upphört. Världen har reagerat på förtrycket och eländet. Segermakterna vänder sig mot de förbrytare som spritt ondska och död. De söker efter medel att undanröja vad de förbrutit.

Vi har också fått ett rättegångsprotokoll, men förfalskat, som sådana ofta är. Myndigheterna påstår där att herr Ignatios, efter att han, hans präster och hans församling avtågat, frisk och välbehållen kom fram till Sheykhan. Där drog han upp örter som han gned in med dödligt gift och bjöd vaksoldaterna på. En del åt tanklöst nog av dem och avled efter en kort stund. De övriga misstänkte en komplott och satte snabbt igång att hämnas på ledaren och hans folk. De kristna skrämdes och skingrades åt alla håll. Soldaterna besköt dem men skadade bara en person lätt. De andra flydde upp i bergen eller dolde sig i dalarna och försvann ur sikte. När deras ärkebiskop Ignatios såg detta, ryckte han åt sig en pistol från en soldat, sköt två skott i munnen på honom och dödade honom.

Ve hycklarna och lögnarna, som kunnat slippa från ansvar för ett förräderi, som stått klart som elden! Eller kunnat rättfärdiga vad de förbrutit, när brotten klibbade fast vid dem som skuggan vid kroppen. Har de någonsin funnit sina handlingar avskyvärda och ångrat dem?

Öppna öronen, vän, och lyssna på dessa lögnare! Lär känna bedrägeriets konst av lögnens fader, djävulen. Men djävulen är alltför klok för att intala dem sådant och aktar sig för att inspirera ett så lögnaktigt prat. De har i själva verket överträffat honom i djävulskap. När de kom över det i det eviga mörkret, kanske de rubbade honom från hans helvetestron, intog den och undervisade honom i en ondskan han själv inte skulle ha kommit på. Där kommer de att få se sina vänner och välkomna dem. De har delat på oss och vi har fått inviga ett helvete för egen del, som blivit vår privata egendom. Och det kommer vi aldrig att få lämna. Ja, fäderna blev havande och födde en avkomma som tävlade med dem i konsthärdighet, överträffade dem i slughet, list och vidrighet. De kommer att få samma straff som sina fäder, ja värre, och mycket hemskare plågor.

De kristnas böner och offergåvor Den syrianske martyrprästen Matta Malashs nit

Situationen ljusnade för de kristnas fiender och de blev säkra på en fullständig seger. Så snart de skickat iväg den första kolonnen från Mardin, grep de återstoden och förde den med våld till regeringsbyggnaden och fängelset - från den 3 till den 12 juni. Det gick så mycket lättare som det var deras enda sysselsättning.

Det återstående prästerskapet och kyrkfolket greps av panik och skyndade sig att hålla gudstjänster och bönfälla sin Frälsare att skydda dem och hjälpa dem genom prövningarna liksom Han gjort med deras stora kristna förfäder. Prästerna talade till besökarna och uppmanade dem att lägga sin sak i den Allsmäktiges hand. Alla kristna, unga som gamla, de fattiga och de föraktade, skyndade till kyrkorna för att delta i bönerna i förlitan på Frälsarens ord: *"Närhelst två eller tre av er är församlade i mitt namn, är jag ibland dem."* Mor Yusuf-kyrkan stod öppen för armenierna, varför särskilt många gick dit, eftersom deras egen stora kyrka hade stängts.

Kvinnorna övergav sina världsliga bestyr och ägnade sig åt att bedja och tjäna Gud. De trängdes barfota på gatorna på väg till de syrianska och kaldeiska kyrkorna. De sträckte fram sina händer mot himlen och bad Gud stödja deras tro och lätta sorgernas tyngd. Vi såg därvid med egna ögon hur en from kvinna tog sig fram på knäna på väg till kyrkan för att be om hjälp och barmhärtighet. När hon kommit in genom porten, fästes allas blickar vid henne. De blandade sina tårar med hennes och förenade sin ödmjukhet med hennes. Hon gick vidare på det viset fram till altaret och lade sitt liv i Guds hand. Hon gjorde sig redo för sin hädanfärd liksom sin sons, mans, brors eller fars.

En annan kvinna kröp på armarna till kyrkan och gav offergåvor för sin sons räddning. Hon bad Gud skydda honom för alla olyckor och synder, så att han inte avvek från den rätta vägen.

Besökaren som kom in i den syrianska (katolska, ed. anm.) kyrkan fick se dess herde stå i rökelsen vid altaret som en ljusängel, omgiven av de andra prästerna. Han lyfte sina händer mot Herren, bönfallande om nåd, förlåtelse och hjälp. Församlingen föll ned på sina ansikten och åhörde diakonernas sånger och sorgsna hymner.

Käre läsare, jag vill gärna ta dig med på ett besök till syrianernas Jungfru Maria kyrka och granska en särskilt nitisk fader och from präst, Matta Malash. Fredagsmorgonen den 11 juni, vid Jesu Heliga Hjärtas fest, stod han framför det heliga altaret och talade till de troende. Han underblåste deras glöd med sin värtaliga predikan. Han skakade deras bekymmers grenar med sina goda råds fläktar. Han gav dem sin frikostiga väglednings pärlor och vatten från lärdomens rena källor. Hans ord var som ett tätt regn som faller efter en sådd som slagit rot och börjat växa. Ett frö ger 30-falt, ett annat 60-falt och ett annat 100-falt. Lyckliga var de som fick se och höra honom och följa hans råd. Han ville så innerligt vinna martyrskapets lagerkrans och höra om Herrens frälsning. I slutet av mässboken hade han med egen hand skrivit: *"Den 9 juni förrättade jag nattvarden med de arresterade armenierna och syrianerna i åtanke, för att Gud skulle stärka dem i deras tro och frige dem ur fångenskapen."* Den 10 juni stod det: *"Jag förrättade den gudomliga nattvarden med tanke på dem som förts bort och dem som blivit kvar. Må Gud ge dem som Han vill skall dö trofasthetens nåd på denna jord och styrka dem i deras martyrskap. Må Han bevara dem som Han vill skall leva kvar och skydda dem mot otro och synd. Kom, Herre! Kom, du barmhärtige!"* Dessa var de sista ord han skrev med sin välsignade hand. Ty fredagen den 11 juni greps han och kastades i fängelse, där han hamnade bland öyriga armeniska och syrianska präster. Han upphörde inte heller då från att ge kloka råd till de andra fångarna och på alla sätt uppmuntra dem att stå fasta i tron. Han hörde deras bikt och gav dem Guds förlåtelse. När fienderna märkte hans aktivitet, sammansvor de sig för att döda honom. De satte en järnring om hans hals, hånskrattade och lyckönskade honom, eftersom han så liknade apostlarnas ledare och det utvalda kärlet. När han sedermera anlände till Sheykhan med sina kamrater i den andra fångkolonnen, slaktades de allihop.

Må du nå fram till Gud, fromme präst! Du har vunnit evig lycka för obetydliga mödor och plågor - som om änglarnas andar svävade över dig och dina oskyldiga kamrater och flög iväg med er till glädjens boning. Det är dina böner, tåliga vakor, myckna tårar och ditt glödande nit, som berett den ärans krans, som du så förtjänat. Gratulationer och en tusenfaldig salighet!

De kristnas många offergåvor till kyrkorna under den svåra tiden, kärl, smycken och annat, var värdefulla. Men de framstod som obetydliga i givarnas ögon. Dem kunde de undvara. De kom med dem till Maria, räddningens och tröstens härskarinna och de kristnas hjälparinna, så att de syrianska och kaldeiska kyrkorna på kort tid fylldes med offergåvor. De kunde inte tänka sig att Memduh och hans gäng snart skulle bryta sig in och röva bort dem. De nöjde sig alltså inte med det myckna guld de redan samlat ihop utan skyndade till kyrkorna och klostren för att lägga beslag på dessa gåvor. De hävdade att dessa tillhörde armenierna och armeniernas egendom var fritt byte. De delade upp det mellan sig. Lystenheten drev dem också till Mor Afrems klosterkyrka, där de berövade Jungfrun de gåvor som hon fått.

Dessa stulna gåvor skulle bli som borrar som stack deras samveten, som spett som vreds om eller som eldskuggor som omgav dem på alla sidor så långt ned de kunde komma.

Den andra kolonnen

De kristnas fiender fortsatte sitt verk och grep många, som de genast förde till fängelset och baracken. Den 10 juni gick de till Mor Yusufs kyrka där de fann prästen Yakub gå omkring. De örfilade upp honom och kallade på prästen Stefan, en vördnadsvärd gammal man. Hans prästrock drog de över huvudet på honom. De slog honom i golvet och överöste honom med våldsamma slag. De sade: *"Tala om hur mycket guld, silver och andra tillgångar ni har här i kyrkan."* De tvang honom överlämna nyckeln och tog allt som fanns i kyrkans och de fattigas skattkista. Sedan öppnade de kyrkan och valde ut de kärl, smycken, offergåvor och klädnader som tilltalade dem. Sedan stängde de dörren, samlade prästerna och ledde iväg dem till fängelset, utom fader Stefan och fader Yakub. Därefter dök de upp i syrianernas kyrka och häktade prästen Louis och prästen Yusuf, skolans båda lärare. Sedan gick de till dominikanpatern M.D. Berré, egentligen föreståndare för den dominikanska missionen i Mosul. De kallade på hans kolleger Jackues Rhétoré och Hyacinthe Simon och tvang dem lämna sina rum. Fader

Berré sade till dem: *"Vi är fransmän som vistas här med regeringens vetskap och på dess uppdrag."* Soldaterna gick och rådfrågade sin chef. Han sade: *"Låt dem stanna där en timme!"* En grupp gick till prästen Hanna Benebilis hus, gav honom några hårda slag och ledde honom i fängelse. Lördagen den 12 juni återvände soldaterna till syrianernas kyrka och försökte arrestera dess herde, men det ville inte Gud, lovad vare Han. I fängelset samlades Mardin-kyrkornas präster, Tel-Armans präst, dess församlings främste, prästen i Dara och sju syrianska präster. Här är vad som hände dem, som det rapporteras av prästen Matta Khrimo, oförkortat och utan tillägg:

"Vid middagstid den 12 juni, när jag dragit mig tillbaka till mitt rum för att reflektera över de kristnas situation och förödmjukelser, öppnade Salih Ferruh och Fuad Gurjiye dörren till mitt rum. De gick in kokande av ilska. Salih sade till mig: 'Res dig snabbt upp och följ med till polisstationen!' Jag sade: 'Kan jag inte förbereda mig lite!' Han tog boken jag hade i handen, kastade den i golvet och sade: 'Skynda på!' - 'Varför är du så arg? Vad är jag skyldig till? Vad vill du?' Han gav mig en dundrande örfil och fräste: 'Du är medlem i självmordssällskapet.' Jag sade: 'Det har du missförstått.' - 'Skynda på och följ med!' Jag vädjade: 'Jag kan ge dig något.' Han blängde på mig: 'Ditt namn finns med på listan. Jag kan inte tåga om dig.' Sällskapetets ledare skrev varje kväll upp namn på ett särskilt papper, som de gav till polisen på morgonen för att den skulle gripa dem. Jag gjorde mig redo. De kallade också på Hanna Tebbe och Betres Malash, som befann sig i kyrkan, dominikanernas tjänare Gorgis Musele och andra, som de råkade upptäcka på kyrkans gård och i rummen. Vi fördes alla till polisstationen. Senare på eftermiddagen skrev de upp våra namn tillsammans med de armenier, syrianer och kaldéer de hämtat dit. Därefter fördes vi iväg till fängelset.

På gatan i närheten av Hajji Ali Beys hus hånades vi av slynglar som kastade sten på oss. Tre hoppade på skoj ned från taket mitt bland dem. När vi kom fram till fängelseporten, blev vi alla kroppsvisiterade. De slog prästen Hanna Tebbe och satte eld på hans skägg med tändstickor. Sedan fördes vi ned och packades in i ett trångt obekvämt rum, där det fanns nästan 300 personer. Två timmar efter solnedgången tog de 33 personer, bland dem Mikhail Maghe vars ena ben var förlamat, och förde dem brutalt till regeringsbyggnadens gård, där de började slå dem, även med sina gevär. Sedan berövade de nämnde Mikhail hans skor, fez och börs. De fängslade drevs iväg till fängelset och knuffades ned för trappan. De kristna fångarna uppgick därmed till 309, armenier, syrianer, kaldéer och protestanter.

Tuma Shad och Farjallah Tjarbaka råkade samma kväll anlända från Aleppo. Soldaterna bröt sig in i deras hus och förde dem till fängelset, där de fick sällskap med alla de övriga kristna.

*Samma natt förde de några präster och notabiliteter till tortyrkammaren och hängde upp dem i väldiga rep. De misshandlade sådana som prästen Hanna Benebili brutalt. I början av måndagsnatten dök fängelsechefen upp och sade till oss att alla lämna det rummet. Vi blev alldeles villrådiga, så rädda var vi. Vi gick ut och såg då en samling officerare och soldater stå uppradade, glada och förväntansfulla. De granskade oss från fem håll, från höger, vänster, framifrån, bakifrån och inifrån. Så förde de oss till baracken. Där befallde en officer oss präster att ställa upp oss. Vi lydde. De kallade fram en och en och satte handklovar på dem. Den förste var prästen Matta Malash, som fick en järnring om halsen men trots det strålade av glädje. Därefter överfölls vi av mishkeviter och dashiter som Faris son av Hami Pasha, hans farbror Omar, Vasi son av Muhammed Sa'id Agha, dennes kusin Yasin och andra. De valde ut 84 bland oss och satte järnringar om halsen på dem. Prästen Hanna Tebbe försåg de med handklovar och band ihop med en ung armenier från Tel-Arman. När förrådet av handklovar av järn var slut, övergick de till tjocka rep och band ihop oss fem och fem. De övriga soldaterna höll sina svärd över våra huvuden för att avskräcka någon från att fly. När de var färdiga med sitt värv, kom marknadschefen och femtiomannakompaniet och tog emot oss. Nu'man Namas och hans bror As'ad kallade med låg röst på denne chef och sade till honom: *"Nu äntligen är målet i sikte. Stå starka! Var inte som folket i Mardin 1895 när de hindrade kurderna från att döda de kristna!"**

Tidigt i gryningen den 14 juni ledde de ut oss. När vi kom till Mishkiye-porten, kontrollerade de repen och drog åt de som slaknat och band fast de som lossnat. De överöste oss med slag, sparkar och örfilar. De spottade oss i ansiktet, slog oss med käppar i huvudet och överhöljde oss med skymf, förtal och alla tänkbara fula ord som deras smutsiga tungor var förtrogna med. Ahmed Shiyal, som stod

närmast mig, var särskilt frikostig med slag och spottloskor. Då exploderade jag: "Sluta, din otrogna idiot! Du ser ju att jag står tyst tillsammans med mina kamrater. Låt mig vara!" Han lämnade mig och gav sig på en annan. När vi bröt upp från en källa i närheten, stal de det mesta av våra kläder, pengar, cigaretter och mat.

Elias Shoha hade blivit sängliggande i svår feber, sedan hans fyra bröder, alla i sin bästa ålder, letts bort med den första kolonnen. Han var då nära döden. Men när han så arresterades och tvangs följa med oss, återfick han krafter och hälsa. Gud hade botat honom utan hjälp av någon medicin.

När vi anlände till Omar-Aghas källa, bad vi om en rast för att dricka vatten. De sade åt oss att sätta oss ned. De rättade till sina gevär som om de gjorde sig att döda och diskuterade i smyg hur de skulle fördela bytet.

Den 15 juni

84 och därpå ytterligare 15 kristna lider martyrdöden

När vi närmade oss Sheykhan och kom till Sheikh Sheykhmus grav, befälde soldaterna oss att sätta oss ned och resa oss upp tre gånger av vördnad för den berömda platsen. De tänkte antagligen slakta oss och bjuda sheikhen på oss som offergåvor. Vi lade oss hungriga, törstiga och utmattade ned invid ett vattenhjul. De lät oss dricka lite vatten, ett bevis på deras godhet och omtalade generositet - må Gud inte välsigna dem! Vi bad dem sälja bröd till oss. De hämtade en svart kornlimpa som vi fann god och vi kunde slappna av. När det mörknade, kom de fram och ville dela upp oss i två grupper: den ena skulle gå till en grotta, den andra till vallfartsplatsen. Det tilltalade oss inte: vi ville lida och dö tillsammans. Så vi svarade: "Nej, vi går tillsammans." De ledde iväg oss mellan törnen och blöt jord till grottan, där vi skulle övernatta denna olycksbådande natt. Vi gick in och stannade i två timmar. Kurderna och arabstammar blixtrade av ondska som humlorna, där de stod i närheten med sina yxor, gevär, dolkar, slaktarknivar, svärd och batonger. Vi darrade av rädsla. Sedan kom chefen fram och höll ett tal till oss på turkiska: "Mina barn, ni vill gärna tillbringa natten här. Men jag är rädd att kurderna och stammarna kommer att överfalla er och lägga beslag på era pengar och guld- och silverringar. Det är därför bättre att ni överlämnar dem till mig, så skall jag anteckna vars och ens innehav på ett papper. När ni kommer fram till Diyarbekir, lämnar jag tillbaka allt." Han samlade in vad han nämnt och fyllde en väska med guld, silver, klockor, ringar och halsband. Sedan lyfte han upp den under armen och gick därifrån nöjd och glad. Soldater kom fram och sökte efter vad som var kvar. De passade på att plundra oss på våra resterande pengar, skor, fezer och kläder och lämnade bara kvar vad som nätt och jämt skylde oss. Vi förstod då att vi inom kort skulle lämna denna illusoriska värld men samtidigt åtminstone slippa anblicken av dessa fula trynen. Jag steg upp med mina bröder prästerna, mina kamrater i förföljelsen och förskingringen. Vi förberedde våra trogna på att göra sig redo att tåligt tömma plågans bägare. Många brast i gråt, bad, slog sig för bröstet och bekände sina synder. Sedan sjöng de psalmen:

*"Vi får vår lön, vi får vår lön i himmelen
Vi får vår lön, vi får vår lön i himmelen
Vår lön i himmelen har inget öra hört om
och inget öga sett
Vår lön i himmelen får vi genom tron
tidens plåga kan inte mätas mot vår lön"*

Så höll vi på till åttatiden den kvällen, medan vakter bevakade grottan och kurderna väntade på att äntligen få börja slåss och döda. Då utstötte en soldat ett högt skri, som fick grottan och likaså våra hjärtan att darra. Han ropade: "Alla som bär handklovar och ringar kring halsen, kom ut!" Då reste sig folket från Tel-Arman och en grupp från Mardin upp. De var 84. De tog farväl av oss och gick iväg. Vi som var kvar började stilla recitera Rosenkransbönen. Vi bad om hjälp och kraft åt våra bröder, fasthet och stöd.

Kurdslöddret och soldatesken trängde sig på de 84 och drog lott om deras kläder. Slagsmål utbröt mellan dem och femtiomannakompaniet. Alla ville behålla bytet för egen del. De skällde på varandra, skrek och slogs. En soldat slog till en kurd så våldsamt att denne avled. Han gick hem till sin herre djävulen. Soldaterna ingrep och försökte skilja kurderna från de ödmjuka fåren. Det blev ett långt gräl. De kunde inte längre återvända i all hast och ta med sig andra, eftersom det började gry. De försökte få kurderna att äta lunch innan de åt middag med oss. Men båda förhoppningarna sveks. Soldaterna som dödat våra bröder kom tillbaka. De sade: "Kom ut allihop!" Skräck spred sig och vi sade till de övriga i vår grupp: "Det fördolda har blottats och täckelset blivit synligt. Blodspillan är oundviklig liksom den som drabbade våra bröder." När vi kom ut ur grottan, ryckte de oss i våra axlar och sade: "Om ni vill dricka vatten, kan ni göra det nu." Vi gick ned för att ta några klunkar utan att tänka på vad soldaterna och kurderna kunde hysa för planer. De hade tyst dragit sig in i snåren där vi inte kunde se dem. Men när vi närmade oss vattnet, knallade gevärsskott mot oss. Vi blev förvånade och förvirrade, osäkra på om vi verkligen fick dricka eller inte. De flesta avstod. Men de som likväl närmade sig vattnet besköts. Femton dödades, däribland den armeniske prästen Gabriyel och den syrianske barberaren Habib. Sårade blev prästen Hanna Benebili, Jamil Igho, Yusuf Tarzibashi och en man från Tel-Arman. Han fick ett nästan dödligt dolkhugg i nacken. En kurd kom fram för att klä av honom. Men då ryckte hans offer till sig hans dolk och stack ned honom, dock utan att döda honom. När Rizkallah Dokmak såg vad våldsverkarna var kapabla till, trodde han att även hans tid var ute. Han föll ned på sina knän och bad. Han ropade så högt han kunde och sjöng de tre heligförklaringarna: "Helig, helig, helig är Herren Sebaot." Bland kolonnens vaktsoldater fanns en bekant till honom från byn. Denne hade erbjudit honom att anta islam, men han hade avvisat förslaget och upprört klandrat honom. Han ville inte mer prata med honom. Nasri Makdisi Jabbur i vår grupp ropade till kurderna: "Om ni vill, så döda oss nu! Gör det vid vattenhjulet! Ingen av oss sätter sig till motvärn." Han tillade: "Ni är så många som vår polis. Det räcker."

Vi vandrade upp från vattenhjulet. Soldaterna kom fram och löste upp repen kring dem de dödat. Men våra rep drog de åt. De släpade så ut liken på vägen under våra förskräckta blickar. Det tydde på att de som avskilts från oss tidigare blivit dödade på berget i närheten.

Den 15-21 juni

Andra kolonnens överlevande fortsätter till Diyarbekir De fångslas

Vi gick vidare. Våra blickar gled växelvis till höger och vänster för att se om några spår återstod av dem som gått före oss. En soldat steg upp på en kulle i närheten och ropade att ramadan närmade sig: "Den som vill förrätta ett slaktoffer kan göra det!" Hans onda avsikt var att välja ut någon bland oss att offra, högtiden till ära. Men han fick besviken återvända ned. Ingen lyssnade på hans råd. När kom till Khanike, blev tre rent sinnessjuka av skräck, Gorgis Kavokh, Yusuf Farruje och Ohannis son av Gorgis Sa'or. Det lockade fram några uslingar att misshandla dem.

Vi fortsatte marschen hungriga, törstiga och nästan nakna men tåliga. Plötsligt närmade sig tre snabba ryttare från Diyarbekir. De lyfte upp händerna och skrek: "Stanna, stanna!" Vår hjärtan darrade till. Vi tänkte bara på hur vi skulle bli räddade. När de kom fram, ropade de till oss: "Ni har fått amnesti!" Och de tillönskade staten seger och hyllade sultanen med några turkiska ord. Vi upprepade dem tre gånger. Strax därpå anlände chefen för marknaden i Diyarbekir med ett femtiomannakompani. De övertog befälet från Mardins militär och dess chef och vi blev sålunda där omgivna av två truppstyrkor. Den nye chefen kom fram, torkade av prästernas dammiga ansikten och utbrast: "Vad underbart att se er! Välkomna!" Han förde oss till vatten och lät oss dricka. Sedan sade han: "Ge mig några dirham så ska jag skicka efter bröd så att ni får äta också!". Vi sade att befälhavaren från Mardin tagit från oss alla pengar vi hade. Han frågade denne hur det förhöll sig och fick det bekräftat. Denne försvarade sig: "Jag var rädd att stammarna skulle stjäla dem så jag tog hand om dem. Jag lovade lämna tillbaka dem." Han hämtade den fyllda väskan, vecklade upp sitt

papper, läste upp vart och ett av våra namn och återgav vederbörande vad han tagit utom från dem som dödades föregående natt. Deras pengar tillföll staten. Då kunde vi skicka efter bröd, som vi alla åt av. Vi lovprisade chefen för hans vänlighet. Han var villig att lossa repen om våra skuldror på villkor att ingen flydde. Det lovade vi och tillade att den som flydde genast skulle bli dödad. Sedan frågade han befälhavaren från Mardin: "Var är de som finns antecknade i liggaren?" Den andre antydde att de var försvunna, alltså dödade. Den nyanlände fördömde övergreppet och kritiserade strängt denna förrädiska, förkastliga handling. Han sade till kollegan: "Återvänd med dina vänner till Sheykhan!" Vilket de gjorde.

Vi för vår del sov lugnt den natten. När vi vaknade följande morgon, tisdagen den 15 juni, fortfarande i Khanike, visade det sig att Rizkallah Dokmak förlorat förståndet av skräck. Han klagade och skrek så att jorden kunde rämna. Jag hade då gått till chefen och talat om att jag var en gammal man som inte kunde gå barfota. Han tillät mig och de andra som så ville att hyra riddjur. Vi hyrde också ett för Rizkallah. Den nitiske prästen Louis hjälpte honom. Men när Rizkallah fortsatte att störa oss med sitt fruktansvärda skrikande, tvang chefen honom att sitta av och förde honom åt sidan. Strax efter att vi brutit upp hörde vi gevärsskott och förstod att han blivit dödad.

När vi kom fram till Svarta bron, återtog ägarna sina djur. Vi attackerades efter en stund av stammar från trakten kring Diyarbekir som kråkor. De försökte göra slut på oss och drev oss fram till Tigris. Vi fylldes åter av vanmakt och hopplöshet. Vi fick nya anledningar till sorg. Och vi sade:

"Misströstande om människorna tar jag min tillflykt till den Evige
Han har förvisso störst makt och inflytande"

Våra lömska angripare ville tvinga oss ta oss över floden utan farkost för att vi skulle drunkna. Chefen insåg vad som var på gång, stoppade stammarna och tog militären från Diyarbekir, som inte tycktes ha något emot att vi gick under, i upptuktelse. Han kallade på en av officerarna, slog till honom och röt: "Har du glömt att guvernören beordrat mig att ta dem med oss till honom välbehållna? Hur kan du vara fräck nog att begå ett så nedrigt, avskyvärt dåd?"

På onsdagseftermiddagen tågade vi in i Diyarbekir genom en av stadspportarna. Muslimerna gick ut för att titta på oss. De kastade sten, spottade på oss och drev gäck med oss ända tills vi kom fram till karavanserajen. Vi blev stående på gården i led efter led. Efter ett tag infann sig guvernörens ställföreträdare, den ondskefulle Memduh och en samling notabiliteter och ämbetsmän. De granskade oss en efter en. Så vände sig ställföreträdaren till Memduh och sade till honom på turkiska: "Bra gjort! Men det hade varit bättre om du hade kommit med köpmän och ansedda män, inte med präster och fattiga." Memduh svarade att det inte fanns några köpmän kvar i Mardin. Ställföreträdaren återvände och avlämnade rapport för guvernören. Denne sände bud och lät säga: "Kom in i karavanserajen!" Vi gick in allihop. Jag föredrog att stanna vid dörren för att höra vad som där sades och få veta sanningen om förhållandena. Tårar rann ned för mina kinder. Så sorgsen var jag. Jag erinrade mig orden:

"Det finns ingen tillflykt utom hos den vars tjänare jag är
Honom anförtror jag både elände och lycka"

I gryningen kom vänliga personer och delade ut vatten och bladtobak till oss. Sedan skickade de oss tre laster bröd och ost, som vi åt av. Vi tackade välgörarna, som delade våra strapatser och skingrade lite av vår känsla av försakelse och förlust. En armenier kom och sade att han lagat mat till alla prästerna och snart skulle komma med den. När jag åter satt fylld av sorg och bekymmer med tanke på alla vänner vi förlorat och var vi hamnat, kom en man fram till mig och undrade på turkiska: "Varför gråter du, präst? Varför sitter du här vid dörren? Varför är du inte tillsammans med dina vänner?" Jag svarade: "Jag har blivit trött på människorna och deras handlande. Jag är van vid att vara ensam. Hur kan jag tala eller bedja, när jag drabbats av sådana olyckor och förlorat mina käraste vänner och bästa kolleger?" Mannen lämnade mig och återvände efter en stund med bröd, smör och ost till mig. Han sade: "Ta det här!" Jag tog det men lade ned det bredvid mig för att åter försjunka i tystnad. Då avslöjade mannen vad han egentligen ville ha sagt: "Någon kan snart dyka upp här klädd som en armenier med turban och patronbälte som armenier brukar ha. Han kan då ta upp politiska frågor som inledning till ett samtal med dig. Akta dig då mycket noga för att säga någonting mot staten!" Jag tackade honom och gick bort till mina kamrater och återgav den generöse

mannens råd. Också de tackade honom. I själva verket dök flera män upp efter att det hade blivit mörkt och varnade oss för detsamma. Vi sade att detta var Guds sak, som vi tvangs ta emot med all glädje.

Lite senare kom fångvakten och sade till mig: "Stig upp och följ med mig!" Jag följde honom och vi kom till toaletterna. Han sade till mig att stanna där till morgonen. Det är svårt för mig att berätta vad jag där såg. Men det fick mig att darra, fyllde mitt hjärta med skräck och har blivit inristat i mitt minne till idag. Lyssna, min vän, och häpna, så får du dela lite av min fruktan och hålla med mig om att man måste fördöma all despoti, omoral och otro. Där stod nämligen tre stora korgar fyllda med näsor, öron, tänder, naglar, hår, ögon och fingrar. Jag såg två lik och två halvt begravna som höll på att dö. Jag gastkramades och tänkte: "Kanske blir jag en av dem."

På morgonen lät fångvaktaren mig lämna den där dystra, förskräckliga platsen. Jag uppsökte då mina kamrater och mina bröder prästerna. Men jag fann det olämpligt att tala om vad jag hade sett för att inte öka deras plåga och oro.

Torsdagen den 17 juni hade vi tröttnat på att stanna där och vi skrev till guvernören och klagade: "Vi har anlänt till Diyarbekir hungriga, sjuka, nakna och barfota. Vi bönfaller om hjälp!" Vi lämnade petitionen till en officer. Men han behöll den i tre dagar, medan vi med stigande otålighet väntade på svar. Lokala kristna gav oss mat så gott de kunde.

Söndagen den 20 juni kom fångvakten och sade: "Jag vill ha två friska män att sända iväg på hemligt uppdrag." Jag och Salim Helu reste oss upp. Han sade: "Gör er redo! Ni skall ge er av vid midnatt." Jag undrade varthän. Han svarade att han inte visste. Vi gick och berättade detta för våra kamrater. Vi greps av förvirring och bedrövelse. Några föreslog att vi skulle ge honom en gåva för att få reda på avsikten. Jag och fader Migirditj lyckades samla ihop 400 piaster, som jag gick med till fångvakten: "Jag vill be dig ta emot denna lilla gåva för ditt besvär och tala om för oss vart vi skall bege oss." Jag började gråta och snyfta. Fångvakten svarade: "Präst, jag får inte ta emot pengar från fattiga utblottade män som ni." Han svor på att han menade vad han sade. Jag tryckte pengarna i hans hand och upprepade: "Snälla ni, säg mig vart vi skall fara!" Han bad mig vänta en stund, så skulle han ta reda på det. Han kom strax tillbaka och sade: "Jag kan glädja er med att ni skall återvända till Mardin." Jag återvände snabbt och talade om det för mina bröder. Vi blev alla glada och tackade Gud.

Den andra kolonnen återvänder Syrianerna skiljs från armenierna

Den vördade prästen Matta Khrimo fortsatte sin redogörelse sålunda: "Vi tillbringade natten med att bedja och bönfälla. I gryningen måndagen den 21 juni kom fångvakten med några soldater och sade: "Gå ut och kom med oss!" Jag gick ut före de andra och fick se ett stort antal soldater och officerare beväpnade till tänderna. En av dem hade en anteckningsbok i handen och frågade mig vad jag hette. Jag svarade "Matta". Han sade: "Den som har hört sitt namn läsas upp kan gå. Vad gäller dem som inte är här, säg att de är frånvarande" (d v s dödade). Sedan grep officeren mig i handen och överlämnade mig till en annan officer, som band mig med rep. Så fortsatte han att binda alla utom de sårade, prästen Hanna Benebili, Yusuf Tarzibashi, Lole Gavro, Jamil Igho och några andra. De skulle stanna i Diyarbekir tills de hade tillfrisknat. Sedan kom chefen fram med en avdelning femtiomannasoldater, som omringade oss. Han ropade: "Gå!" Vi marscherade iväg. Så snart vi lämnat staden, började soldaterna som vanligt slå oss med och utan sina gevärskolvar. När chefen märkte det, sade han till dem: "Akta er för att bära hand mot dem. Sådant kan bara jag tillåta." Vi gick vidare till Akh-Bavar (Khan-Khabur). Där satte vi oss ned och vilade. Vi åt, drack och kände tacksamhet. Därefter gick jag fram till chefen och sade: "Ni ser att jag är en gammal man. Jag har svårt att gå barfota, så var vänlig och låt mig hyra ett riddjur." Han svarade: "När vi kommer fram till Khanike, skall jag låta er göra det." När vi kom fram till byn, lossade han på våra rep och hyrde ut riddjur åt oss, som vi satt upp på. Vi fortsatte färden alltmedan vi tackade honom: "Gud skydde och

löne er för er hygglighet!" Denne vänlige man fortsatte att bistå oss tills vi nöjda kom fram till 'Ayn-Senje.

Där sade han åt oss att stiga av och band alla igen utom mig. Han förbjöd oss att tala med våra anhöriga när vi närmade oss Mardin. Ty där kom ett antal kristna oss till mötes i tron att vi kom tillbaka lika många som vi varit vid avmarschen. De frågade var den ene eller andre befann sig. Våra fiender i Mardin hade spritt ut att alla kristna fångar var på väg tillbaka.

På morgonen onsdagen den 23 juni tågade vi in i Mardin. Vi gick direkt till regeringsbyggnaden och satte oss utanför, fortfarande bundna. Mutasarrifen Bedri gav order om att repen skulle lossas och vi gick in i baracken. Han förklarade att han tänkte göra slut på oss allihop trots amnestin, som dock utfärdats för oss i huvudstaden. Våra anhöriga kom med mat till oss. Prästerna förplägades av den syrianske ärkebiskopen Gabriyel. Vi stannade i baracken också på torsdagen. Fredagen den 26 juni infann sig Memduh och granskade oss på vanligt sätt en och en. Jag och fader Migirditj Kalyunji gick då fram till honom och sade: "Det står väl alldeles klart att vi är lojala mot staten och är beredda att göra allt som begärs av oss utan knot. Så vi hoppas bli frisläppta." Han frågade min kamrat vad han hette. Migirditj talade om det. Memduh svarade: "Det är ju ett armeniskt skitnamn!" Vi bleknade och blev på nytt djupt sorgsna. Sedan skällde han ut oss och röt: "Återvänd!" Vi återvände modfällna. Två timmar efter mörkrets inbrott kallades fader Migirditj till tortyrkammaren, där han blev brutalt misshandlad, innan han placerades i fängelset nedanför.

Sedan kom en soldat in och ropade upp mitt namn. Jag reste mig genast upp. Han grep tag i mitt skägg och började våldsamt dra iväg mig i det. Han följdes av en annan, som grep mig i nacken. En tredje dansade och klappade händer av fröjd. Jag lyfte handen, slog till den som drog mig i skägget och sade: "Var hyfsad och ta det lugnt! Dra inte i en gammal mans vita skägg!" Men det brydde han sig inte om utan drog och släpade så mycket han kunde, tills vi kom fram till tortyrkammaren. Förhørsledaren frågade vad jag hette. Jag svarade: "Matia Khrimo, syriansk-katolsk präst. Han sade: "Sätt dig ner! Vi vill be dig förklara några viktiga saker." Han övergick till ett högtidligare tonfall: "Vår stat och dess styresmän högaktade, respekterade och hedrade er. Men ni gjorde bara motstånd och förrådde oss. För inte så länge sedan hämtade ni in fem laster vapen i er kyrka och du och din vän Maloyan delade ut dem, ingen vet vart eller till vem utom du, eftersom du är en ansedd och trogen man som länge har tjänat din kyrka." Jag svarade: "Det finns inte ett spår sanning i vad du säger. Om jag bara visste varifrån denna lögnaktiga uppgift härstammar. Angivaren, som vi i så fall båda skulle känna, vet vad som finns hos oss. Hämta honom och konfrontera honom med oss, så får vi se vem som talar sanning och vem som ljuger!"

Han sade: "Du är fransman." Jag sade: "Vad har du så emot Frankrike? Det har spelat en stor roll för vår stat. Enligt vad jag vet är den skyldig Frankrike 35 miljoner pund." Han sade: "Vet du inte, otrogne, att Frankrike numera för krig mot oss?" Jag svarade: "Nej, det är inte Frankrike som för krig mot oss utan vi som för krig mot Frankrike." Han sade: "Förestår du inte din sekts stiftelser?" Jag sade: "Jo." Han sade: "Då var det du som försökte överfalla den polisstation som har till uppgift att övervaka er sekt. Vi har idag ockuperat era egendomar i stadens intresse." Jag sade: "Jag föreslår att ni istället lämnar platsen, eftersom ni inte betalar hyra utan tär på tillgångarna och berövar de fattiga och hungrande deras underhåll." Då blev han rasande och sparkade mig så att jag ramlade baklänges. En soldat kom fram och band mina fötter. Fem andra, som hade väldiga käppar i händerna, började avlösa varandra med att hämndlystet slå och misshandla mig. När jag fått hundra slag, frågade en: "Har du ännu inte kommit på var ni har era vapen?" Jag svor på att det inte funnits några vapen vare sig hos oss eller Maloyan. Då reste sig fem andra och började slå mig. En av dem täppte igen munnen på mig så att mina skrik inte skulle störa dem. De gav mig ytterligare hundra slag, tills blodet rann och köttet ristades upp. Jag svimmade och var nära att ge upp andan. Förhørsledaren sade åt dem att avbryta. De löste mig och lämnade mig liggande livlös. En sparkade mig i höften och fick mig att vakna upp. Jag utbrast: "Å, jag tror jag håller på att dö." En annan föreslog: "Sparka honom inte utan korsfäst honom liksom hans herre!" De slog rep om mina axlar och hängde mig upp och ned. De ställde sig på vardera sidan om mig och började rycka ut mina skäggstrån under grova förolämpningar. Det blödde i ansiktet och på kläderna på mig. Min beslutsamhet sviktade och jag förlorade känslan. En av dem sade: "Gläd dig! Du har det ju riktigt bra nu - njut och slappna av!" Sedan slog han mig i huvudet och gav mig en örfil. Han sade: "Lossa repen!" Då föll jag ned och slog

huvudet i golvet så att det hördes en kraftig smäll. En annan samlade ihop mina skäggstrån och räckte dem till mig: "Ta dem och kasta dem i dasshålet!" Sedan tog de ut mig ur detta djävulsrum och knuffade in mig i fängelset med ansiktet före. De kristna reste sig upp och bar in mig på sina axlar. Gabriyel Hajike hämtade vatten som han löste upp salt i och förband mina sår. Så låg jag fram till morgonen utan att veta om jag levde eller var död.

På morgonen lördagen den 26 juni uppenbarade sig Memduh och beordrade oss att gå ut. En man från Tel-Arman bar mig. Memduh sade: "Alla syrianer, kaldéer och protestanter lyfter upp sina händer och talar om vad de heter." Han skrev upp våra namn och sade åt oss att återvända till fängelset. Så kom han tillbaka, skilde ut samma grupper och förde oss till mutasarrifens kontor. Jag bars in där av Gorgis Makdisi Bules Gado. Mutasarrifen frågade: "Vad heter du?" Jag svarade: "Matta, syriansk-katolsk präst." Han skrev upp mitt namn i sin liggare och sade: "Du kan återvända hem." Han läste så upp namn efter namn och frigav dem. När vi alla kommit ut, dök Memduh upp och sade till oss: "Tillönska vår stat seger! Då kan ni få gå!" Bland syrianerna återstod då bara prästen Yusuf Rabbane, Salim Majdiyo, Na'um Sham'une, Abdulmasih Battikha och Na'um Hammal. De fick återvända till fängelset. Gorgis Gado ville gärna bära mig igen. Jag sade till honom: "Vänta lite så att jag får ta igen mig och rätta till mina kläder!" Han sade: "Nej, vi måste skynda oss innan de ändrar sig - måtte Gud vända upp och ner på dem! - och skickar oss tillbaka till fängelset." Jag gav efter och han bar mig då till kyrkan. De armeniska prästerna och deras stackars församlingsmedlemmar sade till oss: "Visa barmhärtighet! Minns oss och försök rädda oss!" Vi plågades i våra hjärtan och tog avsked av dem med djup sorg och oro. Trons och godhetens fiender ledde bara några dagar senare bort dem och dödade dem.

När jag kom in i kyrkan med den hjälp jag beskrivit, kom ärkebiskop Gabriyel och de kvarvarande prästerna fram och tröstade mig med strålande ansikten. De hugssvalade mitt hjärta med de ljuvaste, mest uppmuntrade ord. De tre dominikanmunkarna kunde inte låta bli att falla på knä inför mig och kyssa mina händer. De utbrast: "Välkommen, trosvitne! Du har fått utstå samma plågor som vår kyrkas hjältar. Vi ber dig välsigna oss och be för oss." Denna begäran fick mig att brista i gråt och de grät med mig. De stannade hos mig en timme och jag berättade för dem vad jag gått igenom. Jag nämnde särskilt vad jag sagt om Frankrike och dess förtjänster under förhöret, vilket retat våra fiender och drivit dem till än värre tortyr av mig.

Hur 15 kristna fångar torterades

Utan tvivel kan en beskrivning av den tortyr som en del hjältemodiga kristna fick utstå av kärlek till sin Frälsare vara av intresse för deras anhängare och läsarna. Den bör göra kristna människor stolta och förmå icke-troende att beundra ett tålmod med få motstycken och en fasthet i tron ända till det sista andetaget. Må de som sålunda får närmare kunskap härom i dem se deras Herre och lärare Messias likar, stärkas i tron och uppmuntras att segra liksom de så lysande segrade och vann den största av alla belöningar genom sina plågor.

Kan inte ymniga tårar tvättar bort din orenhet, trogne vän? Förbered dina öron och ditt hjärta på att lyssna och ge akt! Tänk en stund på alla dessa former av tortyr, beundra och häpna! Reflektera över vad deras rena blod kostade dem och fröjda dig! Kanske vad du får höra och se kan bli till hopp och tröst. Finn vederkvickelse av hela din själ för att uppnå vad dessa kära uppnådde! Här är fakta om hur de kämpade och vann martyrskap, en efter en!

1. Ohannis Sa'or, den armeniska kyrkans förvaltare

Under den tid när ärkebiskop Ignatios och hans församlingsmedlemmar satt i fängelse, den 6 juni, gick Memduh till den armeniska kyrkan med en grupp anhängare för att komma på vapengömmen som de påstod fanns där. Genast när de kom fram till kyrkporten, grep de tag i kyrkans förvaltare Ohannis och

misshandlade honom grymt för att få honom att visa var vapnen fanns. Han sade till dem: *"Tro mig, tro mig, det ligger ingenting i vad ni säger!"* Då slog de till honom, hånade honom och sade: *"Nej, du ljuger. Du känner till platsen, så led oss dit, annars skall vi döda dig, din ärkebiskop, dina präster och hela din församling."* Ohannis svarade: *"Jag vädjar: tro mig! Jag kan försäkra att era påståenden är grundlösa."* Utan att ta någon notis härom drev de in församlingsmedlemmar och tvang dem hugga sönder kyrkans golv, gräva upp biskoparnas gravar och demolera altarna. Men de fann ingenting. Uslingarna gick bort till Ohannis, ljög honom rätt i ansiktet och skällde ut honom. Sedan hämtade de två väldiga spikar och spikade fast hans händer i väggen. De tog också fram piskor och piskade honom. Efter ett tag drog de ut spikarna, lämnade honom och gick därifrån.

På måndagen den 7 juni återvände de till kyrkan och kallade fram honom. De var oförskämda, gnisslade tänder och befälde honom att ta fram vapnen. Han svarade att de hade missuppfattat det hela. De kokade av raseri och drog ut naglarna på hans fingrar. Sedan hettade de upp ett järnstycke som de lade på hans bröst. Det uthärdade han tåligt. Därefter hängde de en tung kedja om hans hals och sade till honom att gå för att skratta åt honom. De återvände en tredje gång strax efter att den första kolonnen letts iväg. Då satte de honom i fängelse. Han tvingades följa med den andra kolonnen till Diyarbekir. Under marschen dit dog han som martyr natten till tisdagen den 15 juni i Afkur.

2. Davud Hanna Suse

Den armeniska familjen Suse är en gren av den ädla släkten Jananji. Davud var i blomman av sin ungdom, ja knappt femton år gammal, när han lördagen den 5 juni greps av sin fars handelskompanjoner. De tog honom till Huseyin Beys stall, hettade upp ett järnspett, brände honom och underkastade honom andra slags tortyr, tills han dog martyrdöden morgonen därpå. Därefter klädde de av honom, band honom i ett rep och släpade honom till Tuma Kavvas dörr, där de lämnade honom. På morgonen kom vakter och fick se det nakna liket. De beordrade Makdisi Tuma att täcka över och skaffa undan det. Sedan kallade de på hans mor, som genast infann sig. Hon grät och jämrade sig, svepte hans kropp i en mantel och bar honom till sitt hus. Sedan fördes han till kyrkogården där han begravdes.

3. Den armeniske borgmästaren Sa'id Batane

Sa'id Batane häktades fredagen den 11 juni, strax efter att den första kolonnen marscherat iväg. När soldaterna band honom för att föra bort honom, sade han: *"Jag vill gärna ha sällskap av min son Yakub och min kusin Na'um så att de kan få vinna segerkransen och lyckan tillsammans med mig."* De tre drogs iväg till fängelset och de övriga internerna där. Samma natt kallades Sa'id till djävulsrummet, där han bands och gavs många våldsamma slag på benen och den övriga kroppen, så att hans kött lossnade. De envisades att få honom berätta om vapenförrådet. Sedan tvingade Memduh honom att följa med till olika hus i staden och tala om hos vilka ledande armenier det fanns vapen. De gick till Iskandar Adam, Jananji, Garmo och Kaspo men fann ingenting. Då återvände de till fängelset och placerade honom i ett särskilt rum. På kvällen hettade de upp spett och brände hans kropp. Han fick krampryckningar, sår öppnades och han kunde inte längre röra sig. När hans kusin Najma kom för att besöka honom den 12 juni, bar en kristen fånge fram honom och lade honom framför henne; han ledsagades av sin älskade son. Hon frågade: *"Vad har hänt med dig? Vem har behandlat dig så att du ser ut så här?"* Han sade: *"Svimma inte, kusin. Förtrösta på att Gud är med mig och hjälper mig i min plåga! Han låter dig inte uppge din övertygelse att Han är den Högste och att Han har skapat mig."* Sedan vände han sig till sin son Yakub och sade: *"Förtvivla inte, min pojke. Vi kommer snart att sluta ögonen för att öppna dem igen i himmelen."* Efter det smärtsamma besöket fördes fadern och hans son tillbaka in i fängelset. Den 12 juni leddes Sa'id iväg med de övriga i den andra kolonnen. Han hörde till dem som fick återvända till Mardin. Den ovannämnde fången Na'um son av Nasri Hammal har lämnat följande redogörelse: *"Måndagen den 28 juni på kvällen kallades Sa'id till tortyrkammaren,*

där han fick 3.000 slag av hejdukar som avlöste varandra, så att slamsor av hans kött spreds ut, hans ben blev synliga och hans blod rann. Sedan kastade de ut honom. Jag tog hand om honom, försökte behandla honom och förbinda hans sår. Tisdagen den 29 juni förde brutala knektar honom och andra såsom Osip Batara Kalyunji, Salim Helu och Samuel Hanjo till grottor i närheten och dödade dem. Ahmed son av Yamshe, familjen Hulusis vän, har berättat att efter att Sa'ids död fångades droppar av hans blod upp i ett glas och överräcktes till Ishak Hulusis hustru. Hon rörde vid det, blev havande och födde." Men vilken grymhet och vilket barbari!

4. Fader Migirditj Kalyunji

Vi har redan nämnt Memduhs avsmak för Migirditjs armeniska namn och hans misshandel av honom. Na'um Hammal och andra i fängelset har tillagt att soldater med tjurnackar drog ut alla hans skäggstrån och misshandlade honom en andra gång natten till den 29 juni, så att tårna slets loss från hans fötter. Hans ögon flödade av tårar och blandades med hans blod. Sedan släpades han ut och kastades ned, så att han vred sig i plågor, tills han fördes ut tillsammans med sina vänner prästerna och församlingsmedlemmarna och dödades fredagen den 2 juli 1915.

5. Salim Helu

De otrogna kallade till sig Salim Helu och gav honom 55 slag. Dessa räknades slag för slag av de kristna som satt inspärrade i källarvåningen. Sedan kastade de ned honom. När han vaknade, sade han till de andra fångarna att fem hejdukar avlöst varandra i misshandeln av honom tills tårna slets av hans fötter, som de kunde se. Den 29 juni leddes han till grottorna, där han dödades tillsammans med sina kamrater.

6. Elias Tefenkji

Han blev svårt stympad, så att inte bara hans blod flöt utan han förlorade förståndet. Sedan dödades han den 29 juni i grottorna som kända under namnet Makta'.

7. Fathallah Shalme

Han bands med rep och fick ta emot våldsamma slag och sparkar, så att hans ena öga revs ut. Sedan fördes han bort den 29 juni och dödades.

8. Gabriyel Hajike och hans son Gorgis

Tungan klarar inte av att räkna upp alla de former av tortyr, som kristendomens barbariska fiender nedbringade över den unge Gorgis, som enligt vad förrädarna påstod tillhörde det Armeniska sällskapet. De gick hem till honom och torterade där även hans hustru Zakiya. De letade mycket grundligt efter vapen. Men de fick återvända med oförrättat ärende. De göt istället sin ilskas gift i Gorgis och gav honom oräkneliga slag i hans far Gabriyels närvaro för att denne skulle lida med honom. Den stackars fadern tvangs varje kväll bära honom till djävulsrummet för den fortsatta

misshandeln. Han tvangs också återvända med honom. Vad brutal du är, människa, och så barbarisk till din natur! Du överträffar i dina handlingar rovdjuren i vildhet, djävlar i ondska och de hänsynslösa varelser i hänsynslöshet. Gorgis vred sig länge i sina plågor, tills han fördes bort med den andra kolonnen och döddes tillsammans med sin far den 2 juli.

9. Gabriyel Nahbiya

Denne fick också ta del av brutal tortyr liksom de vi tidigare nämnt, tills han tappade förståndet. Sedan fördes han bort med samma kolonn och döddes den 2 juli.

10. Yusuf Malo

Yusuf Malo var en begåvad pojke i 16-årsåldern. Han höll sig gömd i Ignatios Maloyans hus. Efter den första kolonnens avmarsch frågade fienderna envist efter honom, tills de lyckades gripa och fängsla honom. Han följde med den andra kolonnen till Diyarbekir och tillhörde dem som fick återvända. Han hamnade då åter i fängelset och togs där snart också till tortyrkammaren. Där misshandlades han med svåröverträffad brutalitet utan att han yttrade ett ord eller klagade över smärtor i någon kroppsdel, vilket förvirrade och förvånade de otrogna mördarna. När de undersökte Yusuf närmare, fann de ett litet träkors med hans Frälsare hänga om hans hals. Det rev de av honom. De avlöste sedan varandra med att slå honom under femton dagar, varje dag i tre omgångar, vilket han uthärdade utan att säga ett ord av det ena eller andra slaget. Detta är alls ingen överdrift. Na'um Hammal och andra har berättat det för oss. De sade att de med egna ögon såg och med egna öron hörde detta. Tortyren avbröts när Yusuf leddes iväg med den andra kolonnen. Han avrättades den 2 juli.

11. Tuma son av Abdulmasih Hanjo

Sheykho son av Uso Abdal Mishkevi, en fiende till Tumas familj, hade länge varit ute efter denne. Sheykho tillhörde det beryktade femtiomannakompaniet och var ökänd för sin slughet och råhet. När Tuma fördes in i tortyrkammaren, kastade sig Sheykhos kumpaner över honom och torterade honom våldsamt i sju timmar utan avbrott. Hans benstomme knakade, blodet flöt och köttslamsor lossnade. Sedan kastades han ned för trappan, medan han skrek så högt han kunde: "Herre, Herre" Så höll det på tills han fördes bort och döddes den 2 juli.

12. Rizkallah Dilanji

Efter att ha underkastats all slags tortyr hängdes han upp och ned i det ökända rummet. Hans plågare tog järnstänger och byttes om att slå honom ända fram till morgonen. Då kastade de ned honom från taket. Han var då knappt vid liv. Så fördes han bort och döddes den 2 juli.

13. Sheker Kaspo

Fienderna letade envist efter denne Sheker från den 3 juni tills den andra kolonnen återvände. De hotade hans familj, bl a med att straffa dess kvinnor offentligt, men också de hölls gömda och fienderna kunde inte finna ut var. Under tiden satt Sheker gömd djupt nere lärare Farjo Kaspos källare. Då bedrev de utpressning genom hans familj, som meddelade honom: *"Kom tillbaka, annars gör de slut på oss allihop."* Han tvangs då lämna sitt gömställe och återvända hem en natt. Morgonen den 30 juni bröt sig soldater som kråkor in i hans hus, grep honom och förde honom till fängelset. Där underkastades han den värsta tortyr och tvangs till slut säga: *"Släpp mig, så skall jag ge er de gevär och vapen ni vill ha. Jag har tusen gevär och tusen kanoner hemma."* Då spikade de ursinniga upp honom och avlöste varandra med att slå honom från kväll till morgon utan uppehåll. Sedan kastade de ned honom från taket. Vid middagstid kom Memduh och gav order om att han skulle bäras hem. På eftermiddagen gick han dit och lurade till sig ett väldigt penningbelopp. Sheker stannade kvar hemma där han klagade över ständiga smärtor, tills han leddes bort med den första kvinnokolonnen den 15 juli 1915.

14. Abdulmasih Anjims söner Yakub och Yuhanna och deras mor Sofiya

Efter massakern på den första kolonnen gick Shakir och Amin Bey, söner till Hajji Abdulkadir Pasha Hajji Goze hem till Abdulmasih Anjim och diskuterade med hans fru Sofia. De försäkrade att de skulle skona både henne och hennes båda söner och skydda henne för varje fara. Sofia gav dem 80 pund och en del smycken. Sedan hämtade de en grupp bärare som transporterade bort alla möbler och föremål som fanns i huset och flyttade över modern och de båda sönerna till sitt hus. När en vecka gått, gick Abdulmasihs dotter Maryam dit och frågade hur det stod till med hennes mor och bröder. De svarade att de var i trädgården. Hon återvände förvirrad hem. Tre dagar senare gick hon och frågade efter dem igen. Då smällde de igen dörren framför henne. Hon återvände djupt oroad. Dagen därpå gick hon en tredje gång dit för att få reda på hur det förhöll sig. Då förolämpade de henne grovt och sade: *"Varför kommer du hit ideligen? Tror du det här är en auktionskammare? Återvänd hem, annars..."* Den stackars flickan förstod då att det hade hänt hennes mor och bröder något allvarligt. Sanningen var att modern och sönerna redan första natten blivit dödade. Sedan forslades liken ut och lades ut vid den nya stadporten som rov åt vilda djur. Med denna sluga metod togs modern och hennes båda fina söner av daga och dog martyrdöden.

15. Yusuf Hidir-Shah och hans son Mikhail

Under massakern i Tel-Arman styrde Yusuf ut sig i kvinnokläder och beslöjade sig för att sedan rida sin mähr tillbaka mot staden. När han kom till Ayn-‘Abdal, upptäcktes han av en samling vaktssoldater och mishkeviter, som överföll honom och stal hans häst och pengar. Därefter släppte de honom och lät honom gå in i staden. Han begav sig då till Mansur Sehars hus och höll sig där gömd tills vidare. Under tiden besökte Masto son av Bado Mishkevi och hans son Ibrahim honom där. De gav honom sitt ord på att ge honom fri lejd och rådde honom att fly till Sinjar. Yusuf lät sig övertalas och skickade efter sin son Mikhail, som var en framåtsträvande ung man, som bara några veckor tidigare kommit tillbaka från Amerika. De red tillsammans till byn Beyt-Shahtana och tog in hos vännen Hidir son av Abdulrazzak. Under natten förde Hidir och hans bror Abdulkarim ut dem ur byn och dödade dem båda, som lockats bege sig till Sinjar.

På sådana lömska sätt slog fienden till, fjättrade, hånade och plågade ett folk av kristen tro, i synnerhet armenierna. Där kan vi också nämna Elias Ba'buse, Salim Bahdiyo, syrianen Na'um Shmuni, Shahins son och andra.

Vi avslutar detta kapitel med att berätta vad som hände den gamle, högt ansedde syrianen Nasri Hammal. Sedan fienderna nedrigt arresterat hans söner Iskandar, Filip och Abdulmasih, blomstrande ynglingar, fick han den 7 juni besök av Salih Dashi, polisen Hakki, Tjino Kazzaz, hans kusin och Abdulsalam Roze. Med sig hade de hans son Filip. De lämnade honom vid dörren, tog hans bälte och gick in och sade till Nasri att hans son sagt: *"Ge oss geväret! Här är hans bälte som visar att vad vi har sagt är sant."* Nasri svarade dem: *"Jag vet inte om det finns något gevär hos oss eller inte. Om vad ni säger är sant, hämta då Filip, så kan han ge er vad ni vill ha."* De hotade då döda den gamle mannen. Sedan hämtade en av dem in Filip och sade till honom: *"Plocka fram geväret!"* Filip frågade: *"Vilket gevär?"* De sade: *"Håller du det gömt för oss?"* De slog de honom i golvet och misshandlade honom och även hans far Nasri, varvid de avlöste varandra. Så höll de på i fyra timmar. När de tröttnade, band de Nasri och Filip och förde dem till Muhammed Darars moské i södra delen av staden. De som var kvar i huset tittade ut för att se vad som skulle hända. Då band uslingarna bindlar för deras ögonen båda två, tog ett gevär och avlossade det i luften, så att familjen trodde att de hade dödats. Det hade inte gått länge förrän de kom hem med Nasri och åter satte sonen Filip i fängelse. Efter ett tag infann sig Tevfik Ansari, polisen Hakki, Kade Iyyo Mishkevi och dennes vänner och sade till Nasri: *"Ge oss geväret, annars sätter vi dig i fängelse där dina söner redan finns!"* Han försäkrade dem att han inte hade något som helst vapen. Han torterades då tills han fick lämna fängelset. Men de blev alla fyra dödade tillsammans med de övriga i den första kolonnen.

Torsdagen den 10 juni arresterades hans son Na'um och fördes iväg med sina många olycksbröder till Diyarbekir. Därifrån återvände han senare. Men när syrianerna skildes från armenierna och frigavs ur fängelset, sattes Na'um på Memduhs order åter i fängelse, där han stannade till den 15 juli, under vilken tid han fick vara i fred. Fienderna försökte visserligen få med honom i den grupp som fördes ut ur fängelset den 2 juli. Men han gav dem en stor muta. Då tystnade de. Den 16 juli begav sig soldaterna till Nasris hus och sade till honom: *"Ge oss en slant för din son Na'um, så att han slipper ut ur fängelset."* Han betalade 43 pund. Han bad att få ett skriftligt bevis. De svarade att ett sådant kunde Memduh ge. Nasri gick då till honom och upprepade begäran. Memduh hotade honom då på ett sätt som var typiskt för hans råa natur och grova språk. Han beordrade de närvarande att gripa Nasri och kasta honom i fängelse för att göra sin son Na'um sällskap. När han kom dit, stal Nuri Badlisi de pengar han hade. Nuri och likasinnade brukade sedan den tiden stjäla fångars pengar och försnilla egendom. Memduh tvang Nasri att betala 1.500 pund till honom för att frige honom och hans son. Men hans dotter Malka gick till Ahmed Bashar och betalade ett belopp på 100 pund till honom för att han skulle förmå Memduh att frige hennes far och bror. När Memduh hörde detta, blev han rasande. Han kallade på Nasri och sade till honom: *"Vad menar du med att blanda in andra människor i det här? Jag friger dig inte om du inte betalar 200 pund extra ovanpå de varor jag tog av dig."* Nasri svarade: *"Gå och hämta min dotter Malka och tala om för henne vad hon skall göra!"* När hon kom, kallades Nasri och hans son upp. Abde Hammud och Halil Davaji kom för att höra på. Memduh infann sig och sade till officeren: *"Jag har en bunt käppar med mig."* Nasris kropp darrade och hans hjärta fylldes av skräck när han hörde det ordet. Det är spasmer han lider av än idag. När Memduh provade käpparna, slängde han dem ifrån sig och sade: *"De här är fuktiga, inte torra, som de skall vara."* Men han slog inte Nasri med dem utan använde dem för att skrämma honom, så att Nasri den 4 augusti betalade honom 200 pund, varpå han frigavs. Hans son Na'um däremot satt fängslad fram till den 15 augusti. Därmed hade han suttit inne i 58 dagar. Då frigavs han.

De fängslade armeniernas lidanden
Deras kyrka plundras
Vartabit Stefan och fader Yakub misshandlas
Fångarna förs bort och dödas
De dödade armeniska prästernas namn
Sökandet efter vapen

När de övriga syrianska, kaldeiska och protestantiska männen frigavs ur fängelset, fick armenierna stanna kvar. Deras omänskliga fiender underkastade dem nu all slags tortyr. På eftermiddagen den 28 juni bröt sig ett 30-tal soldater och arbetare med hackor, skyfflar och käppar in i Mar Yusuf kyrkan. Där fick de se Vartabit Stefan Kholozo, en vördnadsvärd gammal man, som satt och bad för sig själv. De började larma och kallade ilsket fram honom: *"Gräv fram vapnen och bomberna som finns gömda i kyrkan!"* Han svarade att det inte fanns något sådant där. De stirrade på honom och sade: *"Hur kan du ljuga staten så rätt upp i ansiktet? Vi vet alldeles säkert att det finns vapen nedgrävda rätt under golvet i den här kyrkan?"* Han svarade ödmjukt: *"Tro mig. Det finns ingenting här av vad ni säger."* Då blev de ursinniga och började slå honom och rycka i hans vita skägg. Sedan drev de ut honom ur kyrkan, rev av honom kläderna och förde honom till hans rum. De passade då på att ta det guld och silver som fanns kvar i kyrkans båda kistor, också det som var avsett för de fattiga. Därefter återvände de med honom till kyrkan. När han satte foten i dörröppningen, knuffade en av dem brutalt till honom och han föll framstupa och svimmade. De lämnade honom så och kallade istället på hans kollega, den vördade prästen Yakub. Också honom försökte de envist förmå tala om var vapnen fanns. Yakub ställde sig rakryggad och sade djärvt till dem: *"Vi har sagt och säger er sanningen att det inte finns några vapen hos oss. Vår religion lär oss inte att ljuga. Ni söker bara förevändningar för att döda oss. Så döda oss med en gång, så är ni av med oss!"*

Alla uslingarna gormade och skymfade honom grovt. De gick till de tre altarna och tog dukarna på dem. När de fick se de stora ljusstakarna, frågade de gamle Gabriyel Nasme, som då var ensam i kyrkan: *"Vad är detta?"* Gabriyel log och sade: *"Det är ljusstakar man sätter ljus i och tänder."* Kommissarien sade: *"Nej, det är vapen, små skjutvapen! Det är uppenbart. Visa oss bombgömmorna, annars dödar vi dig på fläcken!"* Gabriyel sade: *"Jag är syrian och deltar inte i armeniernas gudstjänster. Jag har kommit hit vid den här timmen för att be."* En av dem förbannade honom då med fulast tänkbara ord. Han skymfade religionen och dess fördolda ting, så som hans smutsiga tunga varit van vid alltsedan han var liten.

Kommissarien ropade åt arbetarna som kommit med verktygen att gräva en halv aln under det stora altaret. De grävde också under de andra altarna och under det södra fönstret. De gick upp i kyrkans övervåning och rotade där. De grävde sig ned närmare två alnar i den yttre pelargången. Så gick de in i kyrkan för tredje gången, gav sig på trappan till altaret och grävde två alnar där. De gick in i sakristian och tog silver- och guldfaten där. De öppnade nattvardsskåpet och tog kalken. En gick uppför altarttrappan, drog sitt svärd och slog till Mar Yusuf, som om hans hand blivit förlamad och han ville hämnas för det. Gabriyel Nasme stod tyst och förbluffad och tittade på dem. När de tröttnat på att leta och gräva, misströstade de och återvände hem.

Den 30 juni fattade det djävulska utskottet beslut om att föra bort de fängslade armenierna och slakta dem liksom de som körts iväg dessförinnan. Några soldater slog plötsligt till mot den nämnda kyrkan, låste portarna, tog nycklarna och ledde de båda goda prästerna till fängelset och deras kära barn där.

Mitt i natten till den 2 juli satte soldaterna liksom tidigare igång med att binda fångarna, ilsket och hatiskt. Sedan ledde de dem österut genom staden. När de gått ut genom porten, började de slå och dra i dem brutalt, ännu värre än tidigare. De drev på dem. De som till följd av den utståndna tortyren blev efter överföller och dödades genast. De kastades åt sidan i den fruktansvärda dalen. Vägen blev på så vis beströdd med lik. När de i detta eländiga tillstånd kom fram till Harrin, anslöt sig lokala invånare frivilligt till 50-mannakompaniet och överöste dem med skymford, slag, stick och örfilar, tills de kom fram till ett hus. Där kom också stadens stora med. De besköt en samling fångar och dödade dem. De

slaktade andra vid brunnar och kastade ned liken där. De tog de dödas kläder och vad de burit på och återvände så hem.

Vi har från pålitlig källa fått veta att Shakir son av Hajji Kasim Efendi efter att prästerna dödates gick fram till prästen Yakub Farjo och erbjöd honom att anta islam. Yakub svarade sarkastiskt: *"Vad är det för banalt kallprat? Skynda på att döda mig och låt mig förenas med mina vänner och äntligen nå mitt mål! Slakta mig så att mitt blod blandas med deras! Jag sluter inte ögonen förrän jag kan öppna dem igen hos dessa vänner i himlen."* Han dödades sålunda med alla de armeniska prästerna och en stor grupp från sitt älskade folk. Här är namnen på prästerna: Vartabit Stefan Kholozo, Athanasios Batane, Yakub Farjo, Anton Ahmarani, Leon Nazar, Minas Ni'me, Migirditj Kalyunji, Augustin Baghde, Vartan Sabbagh, Narses Garo, Hayir Boghos Senyor, Bules Shad, Khuri Doro, Gabriyel Katmarji, Ignatios Shade.

Vad gäller den framstående 80-årige prästen Vartabid Ohannis Butre avstod fienderna tills vidare från att döda honom eftersom de i hans fall hade särskilda baktankar. Han underkastades all slags tortyr för att berätta om det guld han och hans församling ägde. Han hölls fängslad i ett litet kvadratisk rum på bara lite över en gång en meter och fick lida så att han var nära döden. De lyckades avpressa honom 200 pund i guld och förde honom sedan till Ignatios Maloyans hus, där han fick stanna till den 15 juli. Då anslöts han till den första kvinnokolonnen för att strax därpå bli dödad.

Religionens och mänsklighetens fiender var därifrån fram till den 15 juli sysselsatta med att döda kristna i de omgivande byarna. De fortsatte att leta efter vapen. Den 4 juli skickade de några arbetare till Mar Afrem klostret, som tog med sig en mängd vaxljus till den kända armeniska kyrkogården på kullarna. Där grävde de en hel dag, utan att hitta något. Vid Gud, om de bara hade hittat den minsta metallbit, skulle de genast ha utplånat alla stadens katoliker.

Namnen på dem som dödades i den första och andra massakern

Som vi sagt uppgick de dödade i den första kolonnen till 417 och i den andra till 99. I den tredje kolonnen var det ca 600, som vi tidigare nämnt. Vi publicerar här namnen på alla prästerna och på några av de övriga ledande männen. Att nämna alla skulle ha blivit alltför omfattande. Generellt kan vi säga att av de armeniska männen finns det bara gamlingar kvar och de som kan ha försvunnit. De som påträffades stoppades in i kvinnokolonnen. Vi skulle ha velat ta med många icke-armeniska martyrer. Men kaldéernas namn har vi inte kunnat få reda på, även om vi vet att de var ca 400, bland dem fyra unga munkar från den ädla familjen Shoha.

Här är namnen på de syrianska prästerna: Rafael Barda'ane, Betres 'Isa, Hanna Tebbe, Matta Malash och Yusuf Mi'marbashi. Den sistnämnde anlände till Mardin den 7 juni, då offren ännu satt fängslade. Han hade otur. En stadsvakt lade märke till honom och förde honom omgående till fängelset, varifrån han fick följa med den första kolonnen.

Matta Khrimo, Louis Mansorati och Yusuf Rabbane lyckades genom ett mirakel undgå att dödas och kunde återvända till Mardin. Hanna Benebili, som blivit skottskadad i låret, tvangs därför stanna kvar i Diyarbekir ända till slutet av 1915. Då begav han sig till Mardin, där han levde till juli 1916, då han kallades hem till sin Herre.

Bland de syrianska diakonerna fanns Abdulmasih Nasri Hammal, Yusuf Armale, Rizkallah Abdulsamad, Filip Tapse, Mansur Igho, Faransis Sham'e, Na'um A'raj, Malke son av Khuri Ibrahim Mi'marbashis, kyrkoförvaltaren Gorgis Haffure Kandafat, Yusuf Bosik och Gorgis Makko.

Församlingsmedlemmar

Habib Tarzi Jarve, Iskandar Nasri Hammal och hans bror Filip, Yusuf Tjarbaka, hans söner Ibrahim, Farjo och Gorgis, Iskandar Tjarbaka, hans bror Hanna, Iskandar Sede, Habib Mi'marbashi, hans kusin Rizkallah, Faransis Tapse, Rafael Galo, hans bror Mikhail, Gorgis Hanna Tjekke, Habib Igho, Franjo

Makdisi Na'um, läraren Rizkallah Salmo, Sa'id Kara-Kelle, Hanna Bahdiyo, Faransis Dokmak, hans son Yusuf, hans bror Rizkallah, Iskandar Dokmak, hans bröder Yusuf och Elias, Sa'id Dokmak, Faransis son av Gorgis Dokmak, Aziz Shamiye, Rizkallah A_o, Hanna Abdal-Samad, Sa'id Abdulsamad, Gabriyel Kavogh, hans bror Gorgis, Mukhtar Yusuf Baho, Yusuf Hanna Baho, Farjo Barda'ane, Malle Sofiya, Sa'id Istanbuli, Yusuf Maghzul, Rizkallah Ante, Faransis Igho, Bules Igho, Elias 'ebbe, hans bror Gorgis, Malke Malallah, Iskandar Gorgis Helu, Faransis Menashe, Fattu Igho, Habib Nasri Igho, Jalil Katto, hans bror Yusuf, Sa'id Sha'o, Rizkallah Hanna Abdo, Mansur Sa'id Gado, Rizkallah Bosik, Hanna Bahhe, Hanna Salmo, Iskandar Hanna Karrate, Gorgis Eliya Muro, Elias Yuhanna, Yusuf Malallah, Iskandar Mirza, Ignatios Mirza, Betres Malke Davudo, Gabriyel Sakkal, Fransis Kavok, Yusuf Bamab, Elias Khabot, Gorgis 'Isa Karborani, Habib Hallak, Amsih Gorgis Abdunur, Salim Bahdiyo och Na'um Shmuni.

Betres 'Ajamo eggades av jakobiterna i fängelset att följa med dem i samband med att de frigavs. Men han avstod och följde med vännerna i den andra kolonnen och dödades med dem i Sheykhan. Han fick den belöning som väntar kämpar för tron.

Dessa och de vi tidigare nämnt dödades för den heliga katolska tron utan att ha gjort sig skyldiga till någonting. Vad gäller de syrianer och kaldéer som frigavs ur fängelset, dog de flesta snart till följd av de plågor och den skräck de tillfogats i samband med deras myckna gående och kommande och deras hårda tid i fängelset.

Frankrike, kunskapens och välgärningarnas moder De franska nunnorna och munkarna råkar illa ut

Turkarna gick in för att deras gift skulle överträffa deras slughet och hat i styrka och att det skulle drabba Frankrike, den älskade kyrkans äldsta dotter. Denna indirekta metod kom till användning mot kyrkan och alla dem som ledde och tillhörde den. Dess namn skulle utplånas, blotta nämmandet av den förbjudas och dess jord och egendom konfiskeras. Turkarna ignorerade Frankrikes tidigare tjänster och välgärningar av olika slag. De glömde att deras ledare Enver när han råkade i nöd bara kunde finna en tillflykt i Frankrike. Turkiet lånade väldiga belopp, som det sedan använde för att köpa vapen och verktyg från Tyskland för att föra kriga mot det. Men det tänkte inte på att fransmännen satt väl förskansade i starka fästen, som arvfienden inte kunde nå, vilken list och vilka ansträngningar han än uppbadade. Ja, han kunde inte rubba dem, därför att fästena var så starka och byggda på en säker grundval. De fick ta emot stormar, men fienden tvangs återvända till sina fjärran horisonter. Alla dess påhitt omintetgjordes.

Vi vill ägna ett särskilt kapitel åt allt som drabbade de i Mardin bosatta, som kände en särskild samhörighet med det älskade Frankrike, åt åtgärderna som minskade dess rättigheter. Deras olyckor började redan den 5 december 1914 och följde sedan slag i slag. Vi vill här lämna detaljer härom hämtade från de anteckningar som den ädle fader Leonard gjorde.

På morgonen nämnda dag bröt sig tolv soldater in i kapucinkyrkan. De ville ha reda på munkarnas och nunnornas namn och från vilka länder de kom. Man talade om för dem att den vördnadsvärde gamle fader Daniel var italienare till ursprunget och fader Leonard Lubnani maronit. Båda representerade staten Frankrike och tjänade dess kloster i enlighet med givna internationella privilegier. De sade till inkräktarna att de tre nunnorna, Pacifique, Assomption och Agatha, var födda i Mardin och osmanska medborgare. De övriga var födda i Frankrike, stod under dess beskydd och fann svalka i dess skugga.

Då greps djävulens soldater av ilska. De började omgående söka genom rummen för att få reda på vad som fanns. Så tog de med sig munkarna ut, låste portarna och begav sig till nunneklostret. Där väsnades de och for ut med grova oanständiga ord som svårt sargade nunnornas oskyldiga öron. Vi skulle känna djup skam om vi återgav vad dessa uslingar vräkte ur sig i ansiktet på dessa kvinnor, som dittills levt ett skyddat liv. Det överträffade allt vad de tidigare tillåtit sig. De körde ut kvinnorna ur deras rum och gick omkring och snokade bland deras tillhörigheter. De slog till dem och knuffade dem

i golvet. Så sade de åt dem att lämna klostret, gick själva ut och låste alla dörrar. Slödder samlades utanför för att avvakta ett lämpligt tillfälle att plundra och komma över byte.

När fader Leonard såg vad dessa marodörer var kapabla till, gick han till sin kyrka, öppnade nattvardsskåpet och tog aktsamt fram den heliga kalken. Han svepte in den i ett rent tyg, tryckte den mot sitt bröst och gick med den till armeniern Hanna Markizis hus. Han återvände sedan till sitt kloster då han ville övernatta där. En soldat sade där till honom: ”Du får inte vara här. Om du stannar, får du ligga i förrådshuset.” När en tredjedel av natten gått, kom den ondskefulle Muhammed Gabusho, ökad för sin grovhet och brutalitet, och samlade ihop alla mattor för att ta dem med sig till regeringsbyggnaden. Han körde ut fader Leonard, som förvirrad fick tillbringa resten av natten med att betrakta stjärnorna. Morgonen dagen därpå, söndagen den 6 december, bar han över kalken till syrianernas kyrka, där han förrättade den heliga nattvarden.

Denna dag kom en samling myndighetspersoner och uppmanade de båda munkarna att avlägsna de vapen som fanns i klostret. Det var en intrig som kläckts av kvarnägaren Abdulrahman Kayvas som ville hämnas på kapucinerna. Soldaterna gick arrogant omkring i huset och letade omständligt efter vad de påstod fanns där. Inget utrymme slapp från påhållning. Inget skrymsle undgick deras blickar. En firades t o m ned i brunnen för att se om det fanns vapen där. Men de fick besvikna återvända.

Fader Leonard gjorde ett nytt försök att övernatta i klostret, men soldaterna var på sin vakt. Han gick då till Hanna Markizis hus, där han sedan uppehöll sig i fyra dygn utan att våga gå ut. Fienderna fortsatte sitt rotande och sökande fram till den 10 december. De tog sig in i rummen, spred ut böcker och papper och härjade bland föremålen. De tog för sig av det som tilltalade dem utan kontroll eller opposition. De skämdes varken för Gud eller människor. Sedan gick de till nunneklostret, letade genom alla rum och öppna skåp och lådor för att undersöka vad som fanns där. De staplade i sin barnslighet upp saker ovanpå varandra. De tillät nunnorna att bara hålla till i ett rum. Sedan låste de dörrarna och återvände hem för att avvakta ett tillfälle att lägga beslag på hela huset och dess egendom.

Munkarna stod maktlösa och kunde inte se någon utväg. De skrev till biträdande *mutasarrifen* Adib och bad om tillåtelse att låta nunnorna resa sin väg. De skulle själva ordna proviant åt dem. Adib tog inte begäran på allvar och struntade i att svara. De skrev en liknande petition till kommissarien men inte heller han svarade. Vederbörande satte tvärtom ut vakter vid de båda klostrens portar, som förbjöd vem det vara må att gå in eller ut. De satte också ut vakt utanför armeniern Markizis hus.

Den 8 december tillät Adib munkarna att öppna sin kyrka och hålla gudstjänster där. Soldaterna höll till i klostret från morgon till kväll och åt och drack ur nunnornas förråd. De som tidigare varit munkarnas vänner och högaktat dem vände dem nu ryggen. Genom sin ändrade attityd grävde de deras grav.

Den 10 december hyrde nunnorna fyra vagnar för 80 *majidiye* och åkte till Diyarbekir. Kommissarien passade då på att med en grupp poliser gå in i klostret, öppna lådor, skåp och korgar och stjäla allt som behagade dem. En samling slödder dök upp vid porten och ropade: ”Nu förvandlar vi klostret till en moské och deras skola till en koranskola.” En muslimsk kvinna kom med en kvast och undrade: ”Var är den nya moskén, som vi har tagit från Frankrike? Jag lovade ju sopa den.” Skolläraren Farjallah Kaspo ropade förargat till henne: ”Tig, dumbom! Gå hem med dig!” Samma dag passerade den jakobitiska ärkebiskopen Gorgis förbi på gatan tillsammans med munken Yeshe’. Busfrön ryckte åt sig deras huvudbonader och kastade dem i marken. Ärkebiskopen sade strängt till dem: ”Tror ni att vi är fransmän och ni kan behandla oss på det viset? Nej, vi är osmanska medborgare och stolta över vår turkiska stat. Hur kan ni tillåta er att förakta oss?” Lymarna tystnade och lämnade tillbaka vad de tagit.

När nunnorna kom till Diyarbekir, talade de om för guvernören att tre av dem var osmanskor. Han gav då order om att de skulle få återvända till klostret. De vände då om och anlände till Mardin på julafton. De trodde att de nu skulle återfå klostret och allt vad därtill hörde. Men de blev bittert besvikna och måste bo hos Markizi i fyra månader.

Den 7 januari 1915 utropade härolden på gatorna att nunnornas tillhörigheter dagen därpå skulle säljas på auktion. Alla som ville köpa något var fria att möta upp. Följande dag samlades muslimska män

och kvinnor men också kristna, särskilt jakobiter, i klostret, där det var ett sorl och ett väsen. Folk var i rörelse, slog sig lösa och ropade. Alla föremål fann god avsättning utom bilderna och figurerna som få såg någon nytta med. Gudstjänstskrudarna togs fram och de som inte uppfattades som lämpliga plagg trampades ned av smutsiga fötter. Andra valde ut vaxljus, ljusstakar och kandelabrar och tog dem med sig till stora moskén. Så fortsatte kommersen i tre dagar, tills klostret stod där alldeles tomt och barskrapat.

Från den 10 januari fick nunneklostret tjäna som ett slags soldathem. Under dessa heliga veckor tillbringade soldaterna kvällarna med att äta, dricka och berusa sig och ägna sig åt andra slag av tidsfördriv och lättsinne som Gud förbjudit. De sade åt böneutroparen att ropa ut bönerna från klostrets tak vid de fem tiderna. De lyfte av kyrkklockan och försökte slå sönder den, men en kristen satte sig till motvärn och lyckades förhindra det.

Den 9 februari forslades böckerna, stolarna och övriga föremål till moskén eller fyllde rummen hos några ämbetsmän. Två rum i munkklostret fick dock fader Daniel respektive fader Leonard tills vidare förfoga över.

Torsdagen den 11 februari kom 55 muslimska skolelever tågande. De bar på fanor och standar och ropade *"Allahu akbar!"* (Gud är störst!) De trängde in på kyrkans gård och in i skolan där de slog sig ned. De spred ut nyheten att kyrkan och dess annex skulle bli ett centrum för officiella instanser och därtill en telegrafstation. De började besöka klostret morgon och kväll och lade beslag på allt som fanns där, guld, silver, möbler och andra föremål som tillhört de kristna kapucinerna. Allmosekapitalet försvann och hamnade hos myndighetspersoner och deras medhjälpare. Bland det stulna kan vi nämna en stor persiska matta, värd 30 pund guld, som tillhört Abdulmasih Battikha. Andra fina mattor till vardera ett värde av 2.000 piaster hade tillhört Faransis Tomas, Elias Ba'buse och Yusuf Aho Jallud. Läraren Rizkallah Salmo förlorade tre mått vete, Yusuf Maghzules fru ett halsband med en fyrkant av guld samt juveler värda 2.000 piaster. Allt sådant lade myndigheterna beslag på och fördelade som de behagade. De båda munkarna tog upp saken med stadens kommendant och han utställde löften, men falska, och återkom aldrig till vad de begärt. Dessutom beordrade myndigheterna dem som hyrde affärslokaler av kapucinerna att betala hyran till dem själva och inte till kapucinerna. Munkarna blev allt villrådigare. Möjligheterna att försörja sig och klara sig försvann ur deras åsyn. Skräcken blev så utbredd att andra katoliker inte längre vågade besöka och kontakta kapucinerna.

Men religionens fiender stannade inte vid dessa exempel på övergrepp och godtycke. Den 5 juni 1915 lät de arrestera fader Leonard och föra honom till fängelset, där Ignatios och hans församlingsmedlemmar redan befann sig. Där släpptes plågoandarna lösa mot den nyanlände. Genast när han kom in, tog portvakten Balhoje emot honom med våldsamma slag. De ondskefulla samlades så runt den anspråkslöse fadern och började ge honom örfilar och sparkar och rycka håren ur hans skägg. De sade: *"Kalla nu på fransmännen så att de kommer och räddar dig!"* Sedan höll de hans huvud nedtryckt i närmare två timmar och överöste honom med smärtsamma slag. De drog ut naglarna på hans händer och fötter. Sedan kastade de ned honom för en trappa så att han svimmade. Gud vet vilka pinor och plågor han fått genomgå, när de så ledde iväg honom med den första kolonnen den 10 juni. I den blev han dödad och utandades sin sista suck.

Öppna dina öron, kära Frankrike, de kristnas och i synnerhet katolikernas moder, och lyssna på vad som hände dem som bevarade sin trohet och var stolta över dig!

Den vördnadsvärde fader Daniel hade dittills inte vidrörts av brottsliga händer. Han satt isolerad i ett hus bredvid kyrkan, som han inte lämnade förrän den 17 juli 1915, då han arresterades och kastades i fängelse. Han kände sig mycket betryckt. Memduh och hans kumpaner frånlurade honom 23 pund. De förespeglade en frigivning mot att han betalade ytterligare 150 - en belöning till dem som fört bort hans kollega Leonard och mördat honom! Du Judas förrädare, vad gjorde du med dina trettio silverpenningar? Du ångrade dig och ville lämna tillbaka dem: 'Jag har syndat, eftersom jag låtit utgjuta oskyldigt blod.' Ja, men vad sedan? Du hängde dig och ett stort sår öppnade sig i dig. Dina inälvor trängde ut och du dog den vidrigaste död som straff för ditt förräderi.

Fader Daniel pungade ut med de 150 punden och frigavs den 3 augusti efter att ha tillbringat 17 dagar i fängelse. Han satt sedan isolerad i sitt hem ända fram till den 18 november 1916. Då reste han till Aleppo och sedan till Konya med dominikanfäderna. De båda klostren och kyrkan drabbades av

mycken åverkan. Den södra väggen revs. Klosterplatsen försvann när en gata breddades. Kyrkan fick förfalla och de båda klostrens rum förvandlades till lasarett för sårade soldater, vilket de sedan har förblivit. Men under alla dessa förändringar och denna förödelse tänkte de skyldiga inte på att nätterna går, krigets eld slocknar, alla intriger blir kända och var och en döms för vad han har gjort, på att inte bara ondska utan också dåliga arrangemang kan leda till lidande och förstörelse.

Kyrkorna och andra helgedomar stängs och vanhelgas

Under denna tid ödelades kyrkor och helgedomar. Altare demolerades och böner och gudstjänster upphörde. De kvarvarande kristna höll sig hemma. Förödelsens styggelse bredde ut sig. Ett stort betryck och en väldig fruktan grep gamla och unga, ja till och med havande och ammor, så att de var nära att dö.

Onskans och hyckleriets verktyg hoppades nu kunna lägga beslag på alla kyrkor och kloster. De bröt sig in i biskoparnas och prästernas rum och letade igenom allt. De trängde in i syrianernas kyrka den 2 maj, där de fick se arbetare i färd med att bygga ett nytt altare. Larmande och skrikande gav de order om rivning istället. Runtom skulle det grävas efter vapen. Men de hittade som vanligt ingenting och fick modfällda dra därifrån. På gatan stoppades de av kalkförsäljaren Hamo Bakkal, som sade: *"Jag vet var vapnen finns gömda."* Mahmud Abdalo försäkrade: *"Jag har själv köpt två stora gevär av biskop Hanna Mi'marbashi."* Han svor att skiljas tre gånger på att han kunde bevisa sitt påstående trots att det var lögn. De återvände surmulna till kyrkan. Kommissarien gjorde en grundlig undersökning men fann ingenting och de fick besvikna gå därifrån.

Sedan gick de till den stora armeniska kyrkan, vars herde den fängslade Ignatios varit, anförda av vice *mutasarrifen* Adib och en Memduh på ovanligt dåligt humör. De kommenderade fram arbetsledarna Rafael Gallo, Eliya Kiso och Gabriyel Nahbiya, hotade dem och överöste dem med slag och skymford. De sade: *"Ta fram vapnen, annars dödar vi er!"* Eliya svarade: *"Hämta en stor mängd krut, spräng kyrkan och leta från ena änden till den andra. Om ni då stöter på något, kan ni döda mig och alla armenier. Vad menar ni annars med att komma och påstå saker som saknar varje uns av sanning?"* Memduh blev ursinnig och började slå honom så våldsamt att hans ansikte och öron blödde. Han slog också till hans kamrat Rafael men denne sade: *"Jag är syrian och har inget med den här armeniska saken att göra."* När Gabriyel Nahbiya också förnekade all kännedom, slog Memduh omkull honom på stenläggningen och sparkade honom en lång stund, tills hans kött blev svart som Nilen och soldaterna måste bära honom till fängelset på bår.

Då fiendernas hämndglöd inte svalkats av några vapenfynd, dem som Memduh och hans kumpaner gått och hoppats på, förlorade de senare, Harun, Salih, Fuad och Haydar, alla hämningar och tillgrepp ännu avskyvärdare metoder. Den 7 juni, då ärkebiskopen och hans församlingsmedlemmar satt fängslade, hämtade de nattetid Lole Makhos kända dotter till den nämnda kyrkan. De tände lampor och tvang henne att dansa. De beställde fram vinflaskor av vaktmästaren och gav sig hän åt ett muntert supande - det ena glaset efter det andra botten upp. Det var som Belsassars gästbud, när han hämtade fram bågarna från Jerusalem och han, hans ledande män och följe drack ur dem. Därefter ställde vinet till öreda i deras smutsiga hjärnor. De utstötte sitt hjärtas orena suckar och återvände slutligen hem. Men de tröttnade inte på att söka och snoka. Det var som om de fått något i ögat och fortsatte att gnida tills ögats gnidits ut.

Efter den andra kolonnens avmarsch gick dessa depraverade personer också till Mar Yusufs kyrka och begick skändligheter, som vi av hänsyn till våra läsares finkänslighet inte vill beskriva.

De Fransiskanska nunnornas helgedom blev som nämnts föremål för liknande övergrepp, sedan de fromma kvinnorna lämnat den. Fienden inrättade några rum som tortyrlokaler och avsatte kapellet för utsvävningar. Ali Tjavish och hans dryckesbröder plockade blommor från altaret, satte dem på horornas bröst och tvingade dem att dansa utmanande.

Som om detta inte räckte förorenade de bågarna och faten av guld eller silver, korsen, kräklorna, skrudarna, kronorna, hjälmarna, lyktorna och ovärderliga relikier. De stal mattor och sålde så många de kunde och behöll resten för egen del.

När de kristna försvunnit och atmosfären kändes dem friare, växte deras förhoppningar om slutlig seger. De övergick då till att tömma också andra kyrkorna. Dem använde de till hysa vapen, förråd och soldater. De härjade som de behagade och ägnade sig i sin motbjudande idioti bara åt att vandalisera och ödelägga. De drev ut munkarna ur Mar Afrems kloster och förvandlade det till ett sjukhus, vilket det fortfarande är. Där rumsterade de om så att hela byggnaden drabbades. I sju månader höll de på att plundra den stora syrianska kyrkan och använde den sedan som vapenförråd och magasin. De förbjöd någon att bedja där, fira nattvard eller ringa i klockorna. Sedan flyttade de över vapnen och ammunitionen till kaldéernas kyrka. Armeniernas kyrka låg därmed död och deras andra kyrka förvandlades till sjukhus. Kapucinernas kyrka har fram till idag likaså tjänat som sjukhus i den del som inte förvandlats till ruin.

När tyskarna kom till staden, hoppades vi på bättre förhållanden i tron att de tänkte på oss och ville sätta stopp för övergreppen och återge oss våra kyrkor och kloster. Men de gynnade oss alls inte. De struntade i att försvara oss, återge oss våra rättigheter och eliminera farhågorna och rädslan hos oss. Vi funderade då på att framlägga våra problem och tömma bitterhetens bägare. Tåligen inför tidens katastrofer bad vi Gud om att Han skulle skingra tyranniets mörker och skänka oss frid och trygghet. Vi var övertygade om att den dag måste komma då ödeläggelsen skulle gottgöras, härjningarna repareras och mänsklighetens och religionens fiender besegrade få äta upp vad de gjort sig skyldiga till och ångra vad de försummat. Lyssna, alla ni, och ge akt! Ni representerar idag en förkrossande övermakt; imorgon väntar er vanära. Ni njuter idag vin, lycka och ett behagfullt liv, imorgon väntar er oro, sorg, elände och umbäranden, så länge Gud är gud.

De armenier som förnekade sin tro

Det är smärtsamt för oss att i detta kapitel behöva ta upp frågan om de katolska armenier som i sin skräck sålde sin tro för att säkra sig ett fortsatt jordeliv. De har blivit ett dåligt exempel för sig själva och sina trosbröder, även om vi inte betvivlar att detta kom sig av tvång och att deras tro kommer att leva kvar i deras bröst så länge de lever. *"Den som förnekar mig inför människorna, förnekar mig inför min Fader som är i himmelen."* De fann säkert sin handling avskyvärd, när de avvek från den rätta vägen. De förnekade inkarnationens mysterium och kyrkans övriga heliga mysterier, denna kyrka som inpräntat sanningens lärdomar i dem och varit så frikostig med sina nådegåvor. Den har otaliga gånger upprepat för dem att de inte är skapta för att njuta jordelivets fröjder och dess goda utan för att sträva efter evig salighet. I det perspektivet borde de ha offrat sitt blod för sin Herre Jesus liksom sina stora anfäder, sina bröder och sina anhöriga. Men de valde förtappelsen genom sin förkastliga gärning och blev en stötesten för övriga kristna. De tog på sig vita turbaner, deltog i moskéernas böner och avlade bekännelsen *"Allahu akbar!"* Därmed ådrog de sig en skam som inte kan utplånas från livets bok utom genom uppriktig ånger med utgjutande av ymniga tårar.

Det är när nöden är som störst man skiljer fienden från vännen. I olyckans och hemsökelsens stund prövas om guldet är äkta eller rostar. Då ser man klart vad som är gott eller ont. Prövningar ger den religiösa kärleken ny kraft och släcker de världsliga lustarnas brand. I nöden och svårigheterna, när orättfärdighetens mörka moln vilar tunga, lyser trons lyktor så mycket klarare.

Till de människor som här visade sin feghet kan vi bara säga: Ni är döpta kristna. Ni såg era fäder ledas bort, torteras och slaktas, medan ni bara tänkte på att fortsätta ett torftigt jordeliv. Ni hörde att era anhöriga och vänner offrade sina liv av kärlek till sin tro. Men ni valde den bekvämare utvägen för att spara era korta förgängliga liv. Ni såg er ungdom ställas inför orättfärdiga domstolar, som hittat på orättvisa anklagelser mot dem. De inneslöt i de otrognas händer, som dömde till liv eller död som de behagade. De brann för sin religion och stod fasta i sin tro. Men ni klenrognade, ni misströstade och gick i kvav i världens förrädiska vågsvall. Vilken ärelöshet! Ni såg era bröder gå bort för att vinna

lagerkransen, medan ni svepte vita turbaner om era huvuden och skamlöst visade er på stadens gator inför övriga kristna.

”Världen kan låta en människa ostörd behålla sin tro
Vad hon då missat skadar henne förvisso inte”

Kort sagt förrådde ni ert löfte till er Herre. Ni förnekade er tro för världsliga fördelars skull och för att rädda er egendom, trots att ni hört er Herre säga: *”Saliga är ni när man skymfar och förföljer er och på allt sätt förtalar er för min skull. Gläd er och jubla, er lön blir stor i himmelen. På samma sätt förföljdes ju profeterna före er tid”* (Matteus 5:11-12). Så pinades era kristna förfäder i alla delar av världen, i väster, öster, norr och söder.

Ni bevittnade hur era bröder brann för sin tro, men ni kastade årorna, anpassade er och svor eder vid Guds namn - jag har ingen anledning att upprepa de förmildrande omständigheterna. Om de ändå hade behandlat er vänligt och förekommande och inte tvingat er till olönat arbete i minareterna och i husen, så som egyptierna gjorde när israeliterna var deras trälar! Ni förnekade fräckt de rådande principer ni hade lärt och föraktade de sanna lärdomarna, så att ni under detta tryck slutade nämna era faders namn och inte låtsades om deras dygder och vad de åstadkommit.

Efter allt detta återstår det inget annat för er än att återvända till er kyrka, bekänna er synd genom uppriktig ånger, rörda av de första kristnas och era anhörigas blod och be era vänner om hjälp genom deras förbön. Så kanske nådens och förlåtelsens Gud blundar för ni gjort och från sin rättvisas blad utplånar vad ni förbrutit. *”Ty Han låter (helgat vare Hans namn) sin sol gå upp för onda och goda och låter det regna över rättfärdiga och orättfärdiga”* (Matteus 5:45). Glöm inte vad som sagts!

”Detta hus syfte är en timmes njutning
Som följs av sorger, bekymmer och klagan”

Vi avslutar detta kapitel med att räkna upp dem som övergav sin kristna tro för att rädda sina liv. Vi utelämnar dem som sedan detta skedde avlidit, då ju muslimerna stått till tjänst med att hedra och begrava dem.

Eliya (Lole) Kiso, hans söner Abduljalil och Salim, den senares tre barn, Elias Ba'buse, Gorgis Sane, Hanna Sane, Farjo Hanjo, Sa'id och Abdulmasih Sane, Yakub Tuma Kiso, hans son Tuma, Hanna Henje, Iskandar Ba'do Meme, Jabbur Nakkaze, Yusuf Sabbagh, Elias Gerge, Gabriyel Ispahan, Anton Bedros, Sa'id Marrikh, Khatjos son, Ohannis Nahbiye, syrianen Jabbur Kas'a, Yakub Suse, Gorgis Mar-Zayya. Vad gäller de kvinnor, som muslimerna tvang avsvära sig den heliga tron, behöver vi inte ta med deras namn.

Vi är förvissade om att den tid kommer då de stängda kyrkorna åter öppnas och de återstående kristna vänder tillbaka till sin tillbedjan, sin innerliga kärlek till Gud (ärad vare Han) och sin fasta och orubbliga tro på Honom. Det blir en lycklig dag.

Banketterna

Det anordnades många banketter vid denna tid i Mardin. De var ytligt sett avsedda för glädje och avkoppling. Där gavs det rikliga tillfällen till trivsamt samvaro. Om någon annan betalade för en, blev glädjen så mycket större och njutningen rikare. Men när vinets djävul framträdde och omtöcknade de närvarandes huvuden, förvärrades de dåliga tendenserna och blev allvarigare. Då dansade fördärvet och orättfärdigheten in.

När de kristna gastkramades av onda aningar, vred sig på sorgernas matta, tömde övergreppens bågare och villrådiga dolde sig för fiendens blickar, samlades dessa lystna på klubbarna, samtalade och dryftade nyheter. Där iakttogs de kristna som fanns kvar, mest gamla och fattiga. Där drogs planer upp att kasta också dem ut i virvlarna, göra slut på dem och lägga beslag på deras tillhörigheter. Där uttalades verop över dem som oroade sig över den ödsliga tomheten.

Så snart dessa intrigmakare fört bort de rika och framstående kristna och låtit döda blomman av dem i de tre kolonnerna den 10 och 14 juni och den 2 juli, funderade de på hur de också skulle bli kvitt kvinnorna. Några män hade lämnas kvar för att ledas bort tillsammans med dem. Problemet borde fram i september månad vara löst - enligt förhoppningarna.

Sålunda anordnades fester och banketter - varje kväll och varje gång i ett nytt hus. Där tuggade man på de kristnas kött och sade ondskefullheter om dem. Där fördjupade man sig i namn och kryssade på ett papper för var och en som borde försvinna för att fram på morgonkvisten skicka iväg det till den ansvarige officeren. Klubbarna utvecklades under dessa förhållanden till härdar som drog till sig ondskefulla vargar, förrädiska rävar, glupska lejon och förrädiska tigrar. Medelpunkten i all denna aktivitet var *mutasarrifen* Bedri, regeringens väktare och öga, må Gud slå honom med blindhet. Ty han var mest uthållig i fråga om ondska och slughet. Han avlockade de kristna damerna deras guld och silver. Han anordnade fester med den godaste mat och dryck, där man kunde höra sångerskors förföriska sånger och danserskors utmanande rörelser för att fånga de närvarandes uppmärksamhet, tankar och behag, för att de skulle hålla tyst om detta som smaken förkastar, karaktären vänder sig mot och en fri mänsklighet kväljs inför.

På detta sätt tillbringade de kvällarna från den 10 juni och framåt, vältrande sig i lyx och vällust. Deras förnuft berusades av hämndens nektar, deras själar var överlyckliga över vad som hänt och hände och deras jublande hjärtan såg fram mot ytterligare rikedomar. De sade de att de kristna bara var som hår på huvudet: Vi tjänar och respekterar dem så länge de håller på med sina bestyr. Men så snart de råkar i konflikt med oss, talar vi om vad de går för, förkastar dem och lägger beslag på deras egendom.

Banketterna följde på varandra i alla de ledandes hus. Så snart en kväll hos Bedri var över, stod en ny värd redo, strängt anklagande dem som höll sig undan och inte ville infinna sig kvällen därpå för samkväm och fortsatta diskussioner. På så sätt tillbringade de en hel månad. Festandet betalades av de kristna, genom plundringen av deras egendom och värdesaker. Därmed bekräftades vad som sagts: *"Ett folks olyckor förorsakas av dem som tanklöst fröjdar sig."*

Märkligt var att dessa festprissar, som tidigare inte brytt sig om vänskapens band och lojalitetens krav ens sinsemellan, nu när det gällde att tillfoga de kristna skada, gick samman och tävlade i ondska och godtycke. Orden besannades: *"När väl en gemensam fiende uppenbarar sig, blir vi uppriktiga mot varandra."* De kristna finns där fortfarande. Då blir vi bröder och instämmer med Jordbruksbankens direktör Nejim son av Amin. Han gjorde upp en lista med rubriken "Ormens ägg ger också ormar", där han förklarade det ofrånkomliga i att avlägsna och utrota även de kristna kvinnorna. Sålunda drog de åter tvedräktens svärd, reste hatets fana, återupplivade förtrycket och släppte sina tungor lösa för att kränka och skymfa: kvinnorna måste följa männen in i döden.

Njut, ja njut av er otro och ert tyranni och fortsätt på den väg ni slagit in på! Men det kommer en dag då era eländiga livs strängar huggs av, era huvud faller ned på bröstet och era ansikten bleknar och stelnar. Då förvandlas banketterna till klagan, glädjen till sorg och munterheten till ett kvidande. *"Då man säger till dem: 'Anstifta ej ofärd på jorden!'", svarar de: 'Vi gör blott det rätta.' Är det verkligen inte de som anstiftar ofärd?"* (Suran "Kon", 2:10-11).

4-6 juli 1915

En utflykt avbryts av de armeniska flyktingkolonnernas ankomst från Erzerum

Förträfflige läsare, jag har berättat många sorgliga händelser och beklämmande nyheter för dig. Det måste ha ökat din sorgsenhet och kylt av ditt intresse och din aktivitetslusta. Du föredrar säkert sådant som kan glädja dig och lätta på din betryckthet. Därför vill jag för omväxlings skull nu bjuda in dig på en utflykt till stadens västra omgivning kring Mishkiye-porten, för ett strövtåg över de grönskande markerna, där växtligheten är överväldigande, träden skruvar sig upp, frukterna är rikliga och örterna söta. Vi är ju i juli månad och en morgonpromenad är absolut bäst, så att vi när den svedande hettan sätter in kan återvända hem vederkvickta och utan för mycket besvär.

Vi beger oss sålunda till klostrets paradisiska trädgård och tillbringar en stund på denna lugna plats. När gasellen visar sitt horn, söker vi skugga under vaktens tak och inandas barndomens dofter. Så uppenbarar sig byarnas folk med olika mogna frukter från de rika trädgårdarna såsom aprikoser, körsbär, äpplen, persikor, päron, gurkor, selleri och annat gott. De är glada och muntra, stolta över de rikliga läckerheterna och de tillgångar som finns inom räckhåll. Lugn och förtröstan härskar. Deras påsar är fulla med klingande silver och guld. De skulle vilja leva vidare så här, att jorden och dess håvor även framgent skall göra dem trygga. Vilken behaglig luft vi andas in! Vad gott det doftar från dessa prunkande blommor och rosor, som livar upp naturen efter den kalla årstiden och uppväcker en ny stämning efter livlösheten. Du vandrar över dessa kullar krönte av träd, över vilka förmiddagssolen sprider sin bjärta purpur. Vilken härlig anblick!

Men vad ser jag vid Ömer-Aghas källa? En väldig karavan drar fram som en hjord av myllrande får eller kor. Upp med kikaren och se efter! En väldig armé på närmare tiotusen människor! De flesta av dem är kvinnor och barn. Det finns också några gamlingar. Jag ser soldater omge dem och överösa dem med sparkar och slag. De försöker fly undan. Ovanför dem sticker gevärspipor upp. Mina öron uppfattar skott. Jag urskiljer en grupp som omringas av några soldater. Jag ser dem kalla på dem och brutalt driva upp dem mot fästningen. Å Gud! Varthän? Till brunnen liksom under de senaste veckorna! De klär av dem, drar kniv och går fram mot dem, hugger in på dem och kastar dem ned huvudstupa. Så återvänder de. Vilket illdåd!

Där är hundratals som och går med dem den ringlande vägen ned i den södra dalen, där byn Moskiye ligger. De ger sig på dem som hundar närmar sig en hynda. De blottar dem, begår skändligheter, tillfredsställer sina lustar och sviker all moral. Efter att ha rivit av dem kläderna slaktar de dem och återvänder. De kan med poeten Antar säga: *"Vi har själarna, åt fåglarna köttet, åt vilddjuren benen och åt ryttarna bytet."*

De nalkas i grupper lika gräshoppor och kan väl nu uppgå till åtta tusen. Underligt! Nyss såg de ut att vara tiotusen. Var är de andra? Kan dessa bödlar ha dödat två tusen på tre timmar? Hur många var de då när de bröt upp från sina hemtrakter? Då måste ha varit många fler. Jag hörde för några dagar sedan att de uppgick till 50.000. De kommer från Erzerum, Lije, Kharput och andra armeniska städer. När de kom fram till Sahrij, brann deras bröst av törst, men soldaterna tillät dem ingen svalka utan drev dem brutalt vidare. Nu vacklar de fram stöttande varandra. Havande kvinnorna bär sina småbarn på axlarna.

Stadens ledande män med vitbrämade hår har gett sig hit ut. De sitter på hästryggar och följer hur barnen och kvinnorna rusar omkring i panik. Deras ansikten klyvs av skrattlystnad. I deras huvuden leker bara lystna och liderliga tankar. De sporrar sina hästar och rider fram mot källan. Några hinner fram före för att stjäla och plundra. Se upp så att de inte ger sig på oss! Är det inte bättre att vi gömmer oss under det här trädet så att vi inte själva råkar ut för några otrevligheter?

En annan grupp plundrande muslimer kånkar på kärl fulla med mat, bär på fat med frukt, som om de gett sig ut på en utflykt liksom vi. Men de är bara ute efter att råna och plundra. Bara Gud känner deras hemligheter. De närmar sig karavanen. En del har brutit sig genom leden för att titta efter och söka.

Armenierna tvingas sträcka ut sig på marken för att vila efter vandringens möda. De lider av hunger och törst. Utmattade bönfaller de om att få komma fram till en källa och släcka sin törst. Men det får de inte förrän de betalt några dirham. Knappt har någon av dem kommit fram för att ta en klunk, förrän han eller hon grips och misshandlas. Några tigger om en bit bröd, som de bara äter uppblandat med bitter *nerium oleander*.

Godhetens och modets företrädare anländer till fots för att sälja något av vad de kommit med.

- Må Gud styrka er, kristna! Pris ske Gud och må han skydda er, armenier!

- Välkomna och frid över er! Vad för mat och frukt har ni med er?

- Ett bröd för en vit *majidi*, en handfull russin för tio piaster, ett äpple för en piaster, ett päron detsamma. Detta är slutbud. Inga invändningar godtas. Priserna är humana: en klunk vatten för fem piaster... Ät och drick och njut en stund! Vi har kommit hit av medlidande med er för att stilla er hunger och trösta er. Om ni vill, kan ni följa med oss hem så att ni får dela mer av vår gemenskap.

Jag märker hur förmögna muslimer med fruar tränger in bland de kristna med ögon flödande av tårar och hjärtan fyllda av sorg. De är ute efter människor. De väljer och vrakar bland barnen och kvinnorna, särskilt bland flickorna. Och de kräver att de avsvär sig sin religion. De kristna kan därför inte betrakta dem som några räddare. De uppvisar trots sina lidanden och sin nöd ett märkligt mod och en förunderlig nobless. De svarar: *"Vi överger inte vår Gud och förnekar inte vår tro. Stjäl, plundra och döda! Kasta ut oss i öknen! Släng oss i brunnarna! Vi hårdar ut, tills Gud dömer oss, ty Han är den störste domaren."*

Likväl lyckas stadens förmögna komma över ett stort antal pojkar och flickor utan att någon av vaktsofarderna opponerar sig eller rättare sagt: de inbjuder tvärtom till det. Jag ser personerna återvända med sin fångst. Några som leder pojkar från sina hästar, andra har fått tag i flickor som beslöjat sina ansikten för att inga av kidnapparnas vänner skall få se dem och gråla om dem. En kvinna bär på sina armar en liten söt gosse, som hon vill adoptera eftersom hon är steril. En annan leder en flicka vid handen som hon har tänkt hålla som tjänstehjon. En man har fyllt sina fickor med guld och silver och återvänder glatt skrattande. En bär på föremål han plockat åt sig och kluckar förnöjt där han går. En har stigit av sitt riddjur och följer detta dit det vill. En går snabbt vägen fram hemåt som för att dölja något. Några samtalar glatt under vandringen tillbaka och kan inte behärska sin munterhet över det byte de kommit över på så kort tid. De tänker inte på att vad de kommer med är illegalt stöldgods. Förrädarna har bara ökat Guds avsmak för dem.

När de återvänt hem, är de nära att krypa ur skinnet av jublande fröjd. De kommer med välfyllda fickor och är plötsligt mycket rikare. De har lämnat de kvarvarande armenierna bakom sig i bottenlös sorg och med tarmar som vrider sig av oro, samtidigt som de själva sitter överlyckliga i sina ombonade hem. Tålmod, vän, så får vi se vad som händer och vad det hela leder till!

Soldaterna har återupptagit sina trakasserier mot armenierna och slår och sparkar dem för fullt. De visar ingen misskund utan tvingar sina fångar att gå vidare i middagshettan. Solen glöder och gör slut på deras sista krafter. Nu är en stor del av dem borta, utslängda i turkmenernas avgrunder - jag hör ånyo skott och panikartat spring. De svänger smärtornas piskor över dem gång på gång. Nu leds de arma in mot staden. Varthän männe? Till klostret, hör jag. Då ger vi oss av och återvänder hem också vi. Det vi har sett räcker. Mitt hjärta är sargat och min kropp darrar. Vi är fyllda av sorg och bedrövelse som är många gånger större än den glädje vi kände när vi i morse anlände till denna nu så olyckliga plats. Betänk, hycklare, att rättvisans Gud kommer att döma er till helvetets eld i all evighet. Det är vad ni förtjänar. Gud förbanne er! Åt er evig pina.

Förräderier

Den unge Anton Mi'marbashi dödas

De ledande i förvaltningen och ute i staden började överlägga om vad de skulle göra med de kristna kvinnorna och kom snabbt och enhälligt överens om att deportera dem. Detta blev snart känt och spred förskräckelse. Kvinnorna fruktade att de skulle få dela männens öde. Det stod helt klart för dem när de såg kvinnokaravanerna anlända från övre Armenien, såsom den stora kolonn som vi ovan beskrev. Den 15 juli forslades en grupp armeniska kvinnor från Diyarbekir till Mardin i transportvagnar. De fördes vidare till Dara och slaktades allihop. Dessa och liknande händelser spred skräck bland Mardins kvinnor. De skickade Kassars dotter Gharra till *mutasarrifen* Bedri för att ta reda på vad som förestod. Han sade till henne: *"Samla in ett så här stort belopp, så låter jag dem gå fria!"* Hon besökte då hemmen och fick in mycket guld som hon bar i en väska till *mutasarrifen*. Men oron ökade dag för dag.

Den 7 juli begav sig Na'um Jananjis fru Shmuni, Iskandar Adams fru Regina och Yusuf, Khavaja Yavnans fru Varde till Abdulkadir Pasha, Hajji Gozes hus och bönföll honom att tala om sanningen, om möjligt försöka rädda dem, om de stannade hemma. Men pashan visade bara kalla handen: *"Jag kan inte garantera er någonting. Återvänd dit ni kom ifrån och låt mig slippa se er igen! Ni kommer att ledas bort som hundar. Om någon enda av er blir kvar, kommer hon att jagas ut ur sitt hus och få*

hålla till i stall. Där kan hon ges nödortföda, precis tillräckligt för att överleva.” Då greps kvinnorna av skräck och återvände förtvivlade hem. Där inledde de förberedelser för att ge sig iväg.

Här är vad Iskandar Hammals hustru Zezaf berättat för oss om sin mor Regina, Iskandar Adams fru, som exempel på vad som hände de armeniska kvinnorna:

”När min mor Rejina kom tillbaka från pashans hus, gick jag genast in till henne för att få besked. Hon sade att det nu var avgjort att de skulle deporteras och dödas liksom deras släktingar och barn och alla armeniska kvinnor. Hon och vi andra klädde oss i svart och gråt och snyftade tills våra kinder blev våta av tårar. Sedan samlades de elva familjemedlemmarna. Jag uppmanade dem att bönfalla himlens Herre om hjälp. Så var situationen de närmaste tre dygnen. Sömnlöshet plågade våra ögonlock och hunger våra kroppar. Min mor täckte sig med aska för en hel vecka framåt. Måndagen den 5 juli kom Memduh, Harun och Abdulaziz med åtta soldater ur femtiomannakompaniet. Memduh sade till min mor: ’Plocka fram vapnen och ge dem till mig!’ Han slog henne och hon jämrade sig över denne våldsverkare, som så tydligt demonstrerade sin otrohet och hämningslöshet. Sedan tog han av sig överkläderna och började slå de andra i huset med orden: ’Hit med vapnen, annars dödar jag er allihop!’ Min mor försäkrade honom att vi inte hade några. Hon vände sig till sina anhöriga och sade: ’Mina kära, ni vet att ni är mitt hjärtas mål och mina ögonstenar. Om brottsliga händer skulle gripa och föra bort oss, kommer det inte att dröja länge förrän vi återses i vår eviga boning. Bär det ädla korset i era hjärtan, betyga er fasta tro och svik inte orden: Vi lever, plågas och dör i tron på Jesus.’ Memduh strök omkring i alla rummen och återvände sedan till min mor och skärpte sina hotelser för att komma över vad han inbillade sig. När han inte fann något hos oss, gick han ut med djupt agg till henne. Han försökte ta min fars häst men avstod tills vidare och gick sin väg.

Min 15-årige kusin Anton Mi’marbashi råkade under denna razzia vara på besök hos min mor för att titta till henne. Memduh kallade honom till polisstationen, misshandlade honom och påtvingade honom en vidrig handling. Sedan satte han honom i fängelse. På eftermiddagen samma dag, onsdagen den 7 juli, kallade han honom till sig och sade: ’Jag kommer att frige dig för att hedra din fars minne, men inte förrän du hämtar din morbror Iskandars frus häst till mig.’ Anton berättade för sin farbror Malak vad som hänt. Sedan bad han sin moster att få hästen. Hon rådfrågade den syrianske biskopen och han rådde henne att lyda. Anton red därför iväg till Memduh. Där fick han se en del av dennes kumpaner, som sade: ’Detta är en muta som Memduh försöker behålla för sig själv.’ Memduh förstod vad de tänkte, tog hästen och sade till Anton: ’Jag har utsett dig att följa med mig som tolk till några hus.’ Han följde med honom till Jananjis och Shalmes hus och Memduh fick i båda fallen ut vad han ville. Därefter skickade han Anton till Mikhail Kamil Kandirs hus för att be honom göra i ordning hans saker, eftersom han skulle resa iväg den natten. Så snart poliserna fick syn på Anton, grep de honom och förde honom till polisstationen. Memduh upptäckte det dock, släppte honom fri och lät honom gå hem.

Vid femtiden på morgonen fredagen den 9 juli, när Anton sov utanför sitt rum, anlände den ökände Gabusho med Hakki, sin vän i ondska, till huset där Anton bodde. Med sig hade de en väldig stege som de reste mot väggen och klättrade upp för. När de kom fram till Antons säng, tände de en tändsticka för att förvissa sig om att det var han. ”Skynda på! Memduh frågar efter dig,” väste Gabusho. Anton steg förskräckt upp, tog på sig kläderna och följde dem. Senare på morgonen gick hans farbror Malaks båda döttrar ut för att ta reda på vart han tagit vägen. När de hörde att han förts bort, gick de till Memduhs hus. Han spelade ovetande och sade: ”Hur kan ni tro att han har förts bort? Vem skulle ha gjort det? Om det var sant, skulle jag skicka ut ett spöke för att hämta honom tillbaka.” Omedelbart gav Memduh order om häktning av den som spritt ut ryktet om Anton. Den unge pojkens farbror Malak klagade för Bedri, som vidarebefordrade ärendet till Memduh. Malaks döttrar gick för att ta reda på resultatet, men officeren slog till dem och körde ut dem. Lördagen den 10 juli kom kommissariens medarbetare hem till Malak Mi’marbashi och frågade efter pojken spelande okunnig. Malak sade att han klagat för myndigheterna.

I verkligheten hade Muhammed Gabusho och Hakki tagit med sig den unge pojken till stadsporten och skjutit honom. De återvände till Memduh och rapporterade vad de gjort. Han godkände det först när han fick se Antons avskurna skalp som de haft med sig. När han fick se den, fröjdade sig hans onda hjärta. Förhållandet mellan Memduh och Anton var som det mellan en orm och en människa. Hon matar och vårdar den för att sedan som enda tack bli ihjälstucken.”

Vi har här tagit med vad som hände Regina Adam och Anton Mi'marbashi för att ge en uppfattning om de ledande männens och deras hejdukars förräderier och nedriga förbrytelser. Det heter i Koranen: *"Har jag sagt er på vem djävlarerna kommer ned? De kommer ned med varje brottslig lögnare. Gud älskar ingen otrogen förrädare"* (suran Vallfärden).

5-15 juli

Kvinnokolonnerna från Diyarbekir

Från den 5 juli började kolonner med kvinnor och barn anlända från Diyarbekir med omgivning i skara efter skara. Kristendomens fiender höll sig snabbt framme för att välja ut de vackraste flickorna och pojkarna, lade beslag på dem och förde dem till sina hem. De övriga drevs vidare till Dara och trakten kring Viranshehir och Ras al-Ayn, kläddes av och slaktades. Liken kastades i grottor och brunnar sedan de berövats sina kläder och smycken.

Många har intygat för oss att Davud son av Hidir Efendi, en av de åtta bödlar som otrons och hyckleriets propagandister valde ut för att plåga kvinnorna och barnen, flera gånger skröt: *"När jag klädde av kvinnorna, flickorna och pojkarna och piskade dem ovanför brunnarna i Dara och dess grottor, drack jag varje gång lite av deras blod för att bli av med yrseln och samla krafter för att fullborda min uppgift."* Läs och häpna! Begrunda till vilka avgrunder av ondska och råhet en människa kan sjunka och fäll din dom om vad sådant förtjänar!

Den 8 juli infann sig en andra kvinnakolonn från Diyarbekir i Mardin placerad i transportvagnar. Uslingar skyndade fram och plockade ut dem som tilltalade dem, lade beslag på smycken och kläder och begick de skändligheter som föll dem in. Sadik son av Ali Tarzi valde två vackra flickor, täckte deras huvuden med sjalar för att inte hans vänner skulle se dem och tog dem med till sitt hem eller rättare sagt sin bordell. Han krävde att de skulle avsvära sig sin tro, men det vägrade de bestämt. Då blev han djupt förtörnad, förde iväg dem söder om stan, klädde av dem och begick det förbjudna med våld. Sedan dödade han dem vid cisternen Shak-Tin. Han tog med sig deras kläder och återvände hem. Men en kristen iakttog honom. På morgonen gick syrianen Hanna Mansur till ett stenbrott alldeles invid för att arbeta med andra stenhuggare. Där fick han se de båda liken ligga längst ned intill två brutna kors och en sönderriven armenisk bok. Han kallade på Fransis Sani och de grävde en grav där de begravde de båda. Varje morgon upptäckte han på samma plats ett eller två lik, som han begravde.

Sadik hade sin like i liderlighet, hänsynslöshet och brutalitet i Tjetjano (°e•ano) son av Khalfo. Denne kidnappade i samma karavan likaså två vackra flickor, som han framtog sju pund och en del smycken. Han försäkrade dem att han skulle skydda dem mot allt ont och spara deras liv. Men de hade bara tillbringat två nätter hos honom när han förde dem till Balsik. Med ett spett genomborrade han deras fötter, drog ett rep genom hålen och band fast dem. Så klädde han av flickorna och våldtog dem. Sedan släpade han dem i vild fart över de hårda klipporna, så att deras ben rådbåkades och bröts och de svimmade. Har du hört, människa? Men detta räckte inte för honom utan han valde ut en stor sten och krossade så deras skallar. Därpå återvände han hem med bytet. Öppna dig, jord, och uppsluka detta smutsiga avskum, dessa liderliga skändare!

En tredje kolonn anlände strax därpå från Diyarbekir med ca 400 kvinnor, även de i vagnar. När de kom fram till Khanike beslöt man skilja pojkarna och flickorna från deras mödrar. Den vackra dottern till kaldéen Betres Hakim, hustru till syrianen Armush (Armiya) son av Sa'id Haddad tittade in i vagnen där hennes små barn Louis, Rahim och Marie satt. Hon omfamnade dem under rinnande tårar och tog farväl av dem. Hon fördes därpå med några följeslagerskor bort till en plats i närheten, kläddes av och dödades. Marie skildes från sina bröder och buntades ihop med de övriga flickorna. De fördes till Mardin, där de bjöds ut på ett märkligt sätt. Marie hamnade hos en man vid namn Salih, som han lät sin fru Latifa ta med sig hem. Salihs bror Aziz lade beslag på en 12-årig flicka vid namn Rosa. Sedan de båda vistats i Salihs och Aziz hus ett helt år, tilläts Rosa fara till Diyarbekir och underrätta

Maries farmor Kador om vad som hänt. Farmodern betalade Salih 20 pund för att få ta hand om Marie, varpå han sände henne till Diyarbekir. Rosa återvände till Mardin och stannade hos Aziz.

Så uppenbarade sig en fjärde kolonn, där de flesta utgjordes av Mardin-bor, av vilka vi känner Abdulmasih Karkush, hans fru och son. När de skulle föras vidare, lyckades Abdulmasih fly till den syrianske ärkebiskopen Gabriyel, som ordnade med att han räddades. Men de övriga drevs iväg till trakten omkring Viranshehir, dödades och kastades i brunnar. På detta sätt gick fienden fram mot alla grupper av ivägdrivna kristna kvinnor. Om detta har vi nu berättat tillräckligt.

De ondskefullas angrepp på unga kvinnorna

Hamama höll sig inne i sitt hus, rädd och därför ytterst försiktig. Hon bar på en hemlighet som berövade henne sömnen och gnagande tankar som gjorde henne yr och samtidigt rusig. Hon var sjuk av sorg och påtvingat tålamod. Hon nynnade och sjöng sorgsna sånger för sina små barn, författade bittra smärtsamma elegier och påminde dem om deras far och bröder. Hon sade till dem att bönfälla den Barmhärtige att lätta sin vredes tyngd över dem och åter sticka ned hämndens svärd i sin skida.

Så tillbringade hon sin tid fram till den 15 juli. Då angreps huset från alla håll av rövare. De försökte stjäla hennes smycken och värdesaker och ta över hennes hus och egendomar. Hennes hjärta ville brista, hon fick ont i magen och lemmarna darrade. Men så vaknade hon upp ur sitt lamslagna tillstånd och samlade nya krafter. Hon hörde sig för bland fienderna. De sade att de avsåg beröva henne hennes ägodelar och frihet, driva ut henne i öknen och tillfoga henne och hennes barn plågor och olyckor.

Dessa onda människor kom in till Hamama och hennes barn, drog sina skarpa svärd och visade sina genomträngande pilar. De sade till henne: *"Lämna genast ditt rum, vackra kvinna! Lämna ditt näste, fagra tjänarinna, och lyd oss, storögda jungfru! Vi har kommit för att plocka din kyskhets blomma, ta dina halsband och mätta våra blickar med din förföriska anblick. Vi tänker förfoga över dig efter behag, så som djävulen viskar i våra öron. Överge dina smycken, juveler och pärlor! Vad har du för nytta av dem nu?"*

Denna dittills så skyddade kvinna steg upp, fylld av kristen glöd. Hon svarade dem: *"Vid Gud, var finns det humanitet och civilisation? Var är religionens läror och moralens grund? Var finns här de rättvisa lagarna och de så omtalade rättigheterna? Det har sagts er: 'Gå inte in i främmande hus utom att först ha gett er till känna och hälsat husets folk. Detta är bäst för er' (Suran Ljuset, 24:27) och strax därefter orden 'Gå inte in utan att ha fått tillåtelse, även om ni finner huset tomt. Och om ni blir tillsagda att vända om, så vänd om. Detta främjar renheten för er.' Vem har gett er, lågsinta, tillåtelse att beträda dessa höga slott och tränga in i dessa ointagliga fästningar? Må de dömas som har tillåtit er att ge er på fria kvinnor i deras hem, trakassera jungfrur i deras privata sfär och skrämma vettet ur barn? Vem har gett dessa underliga order? Vem har fällt sådana tyranniska, ondskefulla domar? Kan principer utan vidare tas tillbaka? Kan en moral förklaras ogiltig? Era principer och er moral har inte Guds välsignelse. Order baserade på Hans vilja ges inte av otrogna eller någon pöbel. Om dem är inte nedriga depraverade människor överens. Vad ni här tar er för är barbariskt, något som människosläktet avvisar, det sunda förnuftet finner orimligt och alla med hjärta skyr; en ogärning som renderar den som begår den det hemskaste straff och den värsta plåga, som vem helst som studerar historien och så läser om denna handling finner avskyvärd, som varje bildad människa finner grov och varje intelligent person horribel, inför vilken alla genast ropar: Må brottslingen och tyrannen dömas och dödas! Må ordergivarnas och verkställarnas namn utplånas från jordens yta och må de försvinna allra längst ned i intighetens gap!"*

Om jag bara visste om det fanns någon bland er med hederskänsla och värme som kan skydda oss från övergrepp denna natt, en människa med stolthet och generositet som kan hindra denna olycka! Önskar myndigheterna verkligen kränka vår heder? Tilltalas den av att vårt blod utgjuts, att vår egendom rövas bort? Hur kan ni annars vara så fräcka att utan vidare bryta er in här hos oss?"

- Du är inte så lite enfaldig, kristna kvinna. Du gör bäst i att tåga, din vasstungade! Gör dig istället redo att ge dig iväg och ta inte upp tiden med prat! Idag gäller inga principer och lagar. Det är vi som har makten och vi kan plundra och begå förräderi som vi vill. Så lämna ditt hus, du och dina barn! Du behöver inte ta med någon proviant, guld eller silver. När du kommer till din man och din son i Aleppo, får du allt som du behöver.

- Men jag har hört att min man och mina söner dog för några veckor sedan i närheten av den olycksaliga staden. Varför försöker ni vilseleda mig?

- Sänk rösten, din lögnare, och skynda på till platsen där du får träffa dina väninnor. Annars slår jag till dig ordentligt och gör slut på dig här.

När Hamama insåg att hon inte kunde undgå det orättfärdiga beslut som fattats, anförtrodde hon sig åt Gud den allsmäktiges rättvisa dom, Han som "skipar rätt då han är den bäste skiljedomaren" (suran Boskap). Hon övertygades om att brottsliga människor inte undkommer hans makt. Sedan vände hon sig till sina barn och sade: *"Bevara ert förnuft, mina barn! Vi har inte kommit till världen för att leva lyckliga och bekymmerslösa. Vi har inte skapats för att stanna kvar här i eländets boning utan för att flytta till klarheten och saligheten. Ni har inte rätt att misströsta eller tappa modet, ty vår Herre är med oss var vi än är. Ni har, mina flickor och älskade svärdöttrar, tagit på er era skinande vita kläder som tecken på er renhet. Håll fast, ni värdiga, vid styrkans sköld som stöd för er tro! Försmå världens ära och glans och förkasta livets ytliga njutningar och vällust. Var beredda att lida martyrdöden av kärlek till den som dog på korset för er skull, fattig och naken, utan någon skuld. Kära döttrar och svärdöttrar, var modiga och rusta er kvinnlighet med manligt mod. Skona er inte, ty ni är inte bättre än era män, fäder och överordnade."*

Då skyndade Frälsarens jungfrur att väpna sig med mod och offervilja och blicka bortom sitt folk och sina faders hus. De lade ifrån sig guldringarna, de dyra halsbanden och sidenkläderna och tog trons ljus i högra handen och trohetens olivolja i den vänstra. Så lämnade de sin skyddade boning glada och lyckliga. Efter dem kom andra, som sjöng hymner, nöjda och förvissade om att de alla var på väg till ett bröllop där deras brudgum var det rena Lammets.

När brudgummens tjänare så fick se dem, undrade de: *"Dessa som är klädda i vita kläder, vilka är de och varifrån kommer de?"* - *"Det är de som kommer från den stora bedrövelsen. De har tvättat sina kläder rena och gjort dem vita i Lammets blod... De skall inte längre hungra och inte längre törsta. Varken solen eller någon annan hetta skall träffa dem. Ty Lammets, som står mitt för tronen, skall vara deras herde och leda dem fram till livets vattenkällor, och Gud skall torka alla tårar från deras ögon (Uppenbarelseboken 7:13-17). Sälla är de fromma jungfrur, som gav sitt blod av kärlek till sin brudgum, i det de sade: "Må jag dö de rättrådigas död, må mitt liv sluta som deras" (4 Moseb. 23:10).*

Den första kvinnokolonnen förs bort

De kristna som fanns kvar förmådde inte hindra humanitetens och trons fiender från att fortsätta sitt verk eller få dem att uppge sina planer på att deportera kvinnorna. Gång på gång bönföll de de maktavande om någon form av hjälp, men det mottogs som tomt prat. På kvällen torsdagen den 15 juli omringade soldater de rika och förnäma armeniernas hus.²⁸ En man trängde in i vart och ett av dem med ett papper i handen, där han läste upp att det kommit ett telegram från Ignatios Maloyan undertecknat av hans dotter Lole Makho, så lydande: *"Jag har välbehållen kommit fram till Diyarbekir"*. Ingen trodde på det och flera sade det också högt. Två timmar efter mörkrets inbrott spreds ett rykte om att det kommit telegram, där de armeniska männen bad sina anhöriga att komma till Aleppo. Oron och förvirringen tilltog. De observanta och skarpsinniga förstod dock att det stora uppbrottets stund nu kommit. Na'um Jananjis hustru Shmuni lät meddela den syrianske ärkebiskopen

²⁸ Ibrahim från Kharput, telegrafchef och utgivare av *al-Akhbar al-Zavriya*, som besökte de rikas hus, hittade på lögnar och för det fick rikliga gåvor. Ibrahim från Kharput, telegrafchef och utgivare av *al-Akhbar al-Zavriya*, som besökte de rikas hus, hittade på lögnar och för det fick rikliga gåvor.

Gabriel, vars kontor låg granne med hennes hus: *"Vi är alla beredda att ge oss av. Jag vill att ni, när soldaterna kommer för att hämta oss, höjer er högra hand, välsignar oss och ber Gud om stöd och seger för oss."* Vid midnatt tände fru Shmuni ett vaxljus för att varsko biskopen om att hon och hennes familj var beredda att ta emot absolution. Deras älskade herde steg då in till dem och fann dem på knä i bön. Han läste syndaförlåtelsen över dem, välsignade dem och tog gråtande farväl av dem. Strax före gryningen fördes fru Shmuni och hela hennes familj ut. Gabriel såg dem från en vindslucka, upprepade sina böner för dem och tog ännu en gång farväl. De gick samlade ut och begav sig till östra delen av staden för att invänta de övriga.

Soldaterna omringade samtidigt Shalmes hus och körde ut alla som fanns där. Sedan begav de sig till Boghos stora hus. Där var alla kvinnorna vitklädda och bar ljus i handen. De gick glada ned för trappan. Soldaterna blev överraskade och sade: *"Hur kan ni gå ut så som om ni gick till en bröllopsfest?"* Modern svarade: *"Vi går ut just för att möta brudgummen som väntar på oss. Därför ser ni oss bära tända lyktor, så att, när han får se oss beredda, öppnar porten och välkomnar oss in."* Soldaterna förbluffades av detta mod och sade: *"Ingen kan rubba de kristnas tro ens under de värsta prövningar."*

Sedan gick de till Kaspos och därefter till Garmos hus och befallde alla utan undantag att ge sig av till stadsporten. De sade att mulor, åsnor och vagnar där stod redo för färden och att de även kunde frakta tillhörigheter. Sedan begav de sig till de övriga rikas och förnämas hus. De gick till Ignatios Maloyans bostad och gjorde där vad de gjort i de tidigare husen. Gud ville dock, Honom vare pris, genom ett vist rådslut att Hana, hustru till ärkebiskop Ignatios bror Malallah, skulle slippa följa med. När jag senare kom till Mardin, besökte vi henne och hon berättade då lugnt och systematiskt vad som hänt henne och de andra kvinnorna. Här är en sammanfattning av vad hon hade att säga:

"Natten till torsdagen den 15 juli knackade en officer på dörren och uppgav att han kom med en nyhet från herr Ignatios till Vartabid Ohannis Batara - denne befann sig då i vårt hus sedan tio dagar. Vartabid spred ut nyheten och även Lole Makhos dotter Karme sade: 'Vi har fått en hälsning från ärkebiskopen, så var inte oroliga! Han är fortfarande i Diyarbekir.' Somliga av oss trodde på det, andra inte. Vi gav officeren två majidi, varpå han gick. Strax före gryningen fick vi se fyra soldater, två soldater vid varje dörr. Telegrammet blev känt i staden, så kvinnor strömmade till vårt hus för att få reda på hur det förhöll sig. Sedan hindrades de gå därifrån ända till eftermiddagen. Då kom en grupp från myndigheterna, i vilken jag bara kände igen Tevfik Ansari. De sade: 'Nu måste ni alla göra er redo att fara.' De skrev upp våra namn. Vi var tjugo med Vartabid. Så tilläts våra besökare gå ut och var och en återvände hem till sitt."

Den ledande sade vidare till oss: 'Era män befinner sig nu i Aleppo. De har sänt bud efter er. Ni måste uppfylla deras önskan. Men vi råder er att lämna över era smycken, juveler och det guld och silver ni har för säker förvaring hos oss, eftersom vi befarar att araberna och kurdererna kan komma att överfalla och plundra er. I Aleppo får ni tillbaka alltsammans.' Vi gav dem två kors, två ringar, en guldklocka och en värdfull rosenkrans av bärnsten. Sedan samlade vi ihop vad vi hade av juveler, pärlor, guld och silver så att deras kista blev full. De tog alltsammans och sade till oss: 'Ta med er mat för två dagar, eftersom ni kommer att ta vägen mot Viranshehir!' Efter dessa ord gick de iväg med sin fulla kista till regeringsbyggnaden."

I gryningen fredagen den 16 juli kom tio soldater, räknade oss och ledde iväg oss till stadsporten, där de andra kvinnorna och männen väntade. Vi omgavs av sextio soldater, hälften av dem ryttare från de förnäma och inflytelserika familjerna, hälften infanteri. Några av oss fick rida eller åka, resten måste gå till fots. Efter cirka tre timmars vandring kom vi till en kulle, namnet på den känner jag inte till. Vi blev tillsagda att sätta oss ned en stund och vila. De kallade fram fyra och fyra för att se vad de hade med sig. Vildheten och lystenheten ledde dem rentav till att lösa småbarnens lindor för att titta närmare också på dem. De tog smyckena och silvret vi hade kvar och fyllde sina väskor med det och återvände så till staden. Kvar med oss blev bara en grupp officerare och soldater ur femtiomannakompaniet. Så befallde de oss att stiga upp och vi fortsatte att gå tills vi kunde se Tel-Arman. Fru Teresa Hamati, herr Ignatios mor, var då trött och kunde inte gå längre. En av dem sade då: 'Låt henne stanna här över natten! Imorgon bitti har hon gått ifatt er.' Två av dem drog henne ett stenkast bort. De kom snart tillbaka och vi förstod att de hade dödat henne. Vi för vår del övernattade i utkanten av Tel-Arman."

På vägen passerades vi strax därpå av Suleyman Nazif Bey son av Sa'id Pasha Amidi, känd för sina ädla generösa egenskaper. Han beslöt trots några kvinnors förlägenhet befria dem ur vargarnas klor. Han ville enligt vad han sade föra dem till sitt hus och ge dem mat och underhåll, så länge krigets brand rasade. Men Memduh, Gud förbanne honom, opponerade sig och visade honom guvernör Rashids order om att alla i kolonnen utan undantag måste dödas. Suleyman svarade: 'Du kan inte vara okunnig om att jag också är guvernör och har en position fullt likvärdig med din guvernör Rashid. Låt mig nu göra som jag vill och rädda dessa olyckliga kristna så gott jag kan!' Då lät den otrogne Memduh sin ilska gå ut över honom och han ropade: 'Ändra dig, annars ger jag soldaterna order att gripa dig och föra dig med oss till Diyarbekir under bevakning.' Suleyman tystnade, förvånad över Memduhs och hans kumpaners häftighet. Han gick in i sitt tält och anförtrorde sig åt den Ende, Rättvise och Allsmäktige.

På morgonen lördagen den 17 juli befallde soldaterna oss att bryta upp. Vi gick strax efter förbi marknaden i Tel-Arman. Kurdiska marodörer angrep oss och försökte kidnappa flickorna och småbarnen som de bar på. Soldaterna avlossade skott och så höll de på och bråkade i en timmes tid där mitt i centrum. Vi kom inte till skada förrän vi kom fram till nästa by vid namn Abdal-Imam.

Vid middagstid dök Ibrahim Pashas son upp med sina män och Osman Agha, Abdal-Imams ägare. De tog vänligt emot oss. Där stannade vi några timmar för att göra oss redo för den fortsatta vandringen till Viranshehir utan att inse att de nyanlända kommit bara för att förbereda våra gravar. Pashans son gick fram till de män som var med oss, Betres Jananji, Sheker Kaspö, Fathallah Shalme, Bules Makhule, Boghos, Na'um Jananjis son och Vartabid Ohannis. Han höll tal till dem med all den slughet han var utrustad med. Han fyllde sitt tal med förespeglningar om både uppbrott och räddning.

16-17 juli

Den första kolonnens kvinnor massakreras

Strax före solnedgången kom pashans son och hans följeslagare tillbaka. De kallade till sig Vartabid och de andra männen, som reste sig upp och följde dem. Jag såg hur de klädde av dem, satte dem nakna i en vagn och sedan körde iväg dem till en närbelägen grav, där de slaktade dem för att så återvända. Förskräckta röster steg upp och misströstan kröp in i våra darrande hjärtan. De hotade döda oss omedelbart om vi inte höll tyst. Sedan kallade de fram familj efter familj, klädde av kvinnorna och flickorna, körde iväg dem i en vagn till den förberedda graven och dödade dem. De förbarmade sig dock över dem som ville anta islam. Vilken skymf! Adjutanten förklarade öppet att det utfärdats en dom, ett beslut och en order om att vi alla utan undantag skulle dödas. Kurderna passade på att i sin liderlighet och sitt stora hat på egen hand välja ut de flickor och barn som tilltalade dem. Så såg jag hur pashans son grep tag i Shafik Adams fru Rosa och sju andra kvinnor. Rosa kunde inte behärska sig utan skrek till officerarna: 'Vad menar ni med att bara tiga? Varför hindrar ni inte det där packet från att kidnappa oss? Sade ni inte att ni inte skulle lämna kvar en enda av oss? Se då till att rädda oss från de där smutsiga nedringarna och slakta oss som ni har fått order om!' Officerarna skyndade fram, högg tag i henne och föste in henne bland de andra. Men de lämnade Fathallah Shalmes hustru Munira, Khavaja Yavnans dotter i händerna på de där tölparna. Sheikh Tahir Ansari ledde bort henne till en plats i närheten och kom med ett skamligt förslag, men hon avvisade det. Han rådde henne att anta islam men hon svarade inte. Då blev han rasande och dödade henne. Han kom tillbaka med hennes kläder.

Na'um Jananjis fru Shmuni hade knappt försvunnit från våra blickar förrän de klädde av henne och dem som var med henne. Då kunde hon inte låta bli att skrika så högt hon kunde: 'Skäms, ni oanständiga! Varför våldför ni er på oss? Vi trodde att ni hade en religiös tro, hyste stolthet och barmhärtighet. Men nu vet vi att ni inte har någon av de egenskaperna. Vem har tillåtit er att klä av oss? Säger ni inte bland er att kvinnors heder är sultanens heder och att kränka dem är detsamma som att kränka honom? Varför förgriper ni er mot sådant som är skyddat och heligt? Men ni är i verkligheten bara tjurnackade barbarer som går omkring i skammens smuts och ständigt tänker på

brott och allt orent. Den Högste 'påbjuder rättvisa, välgörenhet och givmildhet mot anförvanter och förbjuder det skändliga, otillbörliga och kränkande, i det han varnar er för den händelse ni låter förmana er' (suran Biet, 16:92). Ve de hjärtan som givits följsamhet men inte känner barmhärtighet eller mildhet.' Sedan fortsatte hon: 'Det har utfärdats order om att vi skall dödas. Döda oss då blottade, visa våra ansikten men kränk inte vår heder.' Molla Halil ilsknade till och sade: 'Tig, dumbom, vi har funnit ut och vet om att du är en förrädare...' Adjutanten avbröt honom och gav order till tölparna att kalla ihop de resterande kvinnorna men utan att blotta dem. De ledde dem därför påklädda till bråddjupet, gick till verket med gevär, svärd, dolkar och käppar och slaktade dem utan misskund. Sa'id Makhule Boghos dotter Amina låg avsvimnad mellan hjulen på en vagn och antogs vara död. Hon lämnades därför kvar.

Sist av alla kallades jag och Ignatios Maloyans familj fram till mordplatsen. Vi fick där se uslingarna släpa på blodiga lik och kasta dem i avgrunden, fram och tillbaka gick de. När min tur kom, erbjöd de mig att anta islam, men jag vägrade. Då lade jag ned min dotter Aznif på marken framför mig, medan jag tryckte lille Albert i min famn och gjorde mig beredd. De envisades att omvända mig för att jag på vis skulle rädda mig, men jag ville inte. Då gav de mig ett tjugotal slag, tills jag svimmade. Jag visste inte längre om jag levde eller var död. Sedan drog de mig i fötterna och kastade mig naken ovanpå liken. Efter en timme vaknade jag upp men kunde inte se min pojke Albert. Aznifs skrik där hon låg på min arm var hjärtskärande. Jag hörde henne säga: 'Jag vill gå till mamma!' De förbryllande orden fick mitt inre att svämma över av medkänsla. Jag blev alldeles ifrån mig och visste inte var jag var eller vad jag gjorde. De ondskefulla slaktarna hade försvunnit och kvar var bara en beduin och en soldat. Den ene sade till den andre: 'Vi tänder en lampa och ser efter om någon ännu lever, så gör vi slut på den.' De gick fram till en av kvinnorna som låg på sitt yttersta. Hon lyckades få fram: 'Jag skall ge er tio pund, om ni släpper mig fri.' Hon löste upp sin fläta. Men de bara tog pengarna och dödade henne ändå. När de kom till mig, bönföll jag om att bli fri, så att jag kunde gå iväg med min dotter. Hon enerverade och smärtade mig mycket. Men soldaten gav mig ett par slag i huvudet, så att jag förlorade medvetandet för andra gången. Han lämnade mig i tron att jag var död och försvann därifrån.

Efter en timme vaknade jag upp och hörde Aznifs kvidande. Hon hade tagits upp och hölls av en beduin som hette Jum'a. Jag kallade på honom och sade: 'Gud skydde dig, låt mig följa dig hem med min dotter!' Han undrade: 'Lever du fortfarande?' Jag svarade: 'Jag vet inte. Jag ber dig ta mig med dig hem.' Han gav mig sin mantel, som jag svepte in mig i, och så följde jag med honom. Det droppade blod från mitt huvud och hela min kropp. När vi kom fram till byn Abdal-Imam, gick jag in i hans hus. Han bäddade åt mig och Aznif och jag sov ända till morgonen. Grannarna kom och sade till Jum'a: 'Ta henne till en plats här i närheten och döda henne!' Han svarade: 'Hon stannar under mitt beskydd.' Sedan gick han iväg till platsen för massakern, rotade bland liken, fann fyra pund och återvände belåten. Han sade: 'Jag har lovat denna kvinna att stanna kvar tills hon blir frisk och kan återvända hem.' Han köpte ett får, slaktade det och svepte in mig i dess skinn under ett dygn. Sedan tvättade han min kropp och hämtade något slags mastix och ett annat läkemedel som han blandade med kofett. Med det smorde han in min kropp. Den proceduren upprepade han i åtta dagar, tills mina sår läktes och jag återfick mina krafter. Men jag lämnade inte hans hus förrän i slutet av december 1915."

Så här långt har vi återgett den nämnda Hanas berättelse. Hon var tillbaka i Mardin först den 10 oktober 1916. Syrianernas representant i Mardin Abdulmasih Safar berättade för oss att han på hösten 1915 rest med en grupp arbetare till Abdal-Imam för att besöka dödsplatsen. Den befann sig i en låg dal vid floden Zarkan och var ännu full av lik, idel ben och förtorkat kött.

Så dödades Vartabid, männen, kvinnorna och barnen från Mardin lördagen den 17 juli. De var cirka 260. Platsen blev ett minnesmärke över de dödade och deras martyrskap, som blev ett storslaget föredöme för dem som var kvar, något att vara stolt över. De bemödade sig om att bli de dödades likar i fråga om fast tro. De vallfärdade till platsen för att återkalla minnet i sina hjärtan och berätta för varandra om martyrernas goda gärningar och deras prisvärda egenskaper, liksom deras ättlingars under årens lopp.

Kristne broder, du har all anledning att fälla tårar över de kyska, försvarslösa kvinnor, som hållit sig i sin privata sfär under sina liv och inför den plötsliga undergången drevs ut i vildmarken, fördrivna, vilsna och blottade.

Vi avslutar detta gripande och sorgliga kapitel med vad en muslimsk imam har sagt: "Å Gud, vad hade dessa kvinnor och barn gjort? Krigade de mot turkarna? Hade de dödat en enda av dem? Vad var då deras brott? Jo, helt enkelt att de var armenier. Betraktar ni detta som ett brott, muslimer i tron på Gud? Tänk efter lite! Om vi betraktar det som orimligt redan att de armeniska männen behandlas på det viset, då är det så mycket orimligare att kvinnorna får möta detta öde, en bestialitet värdig rovdjur. Har inte Gud i den ädla Koranen sagt: 'Må en bärerska inte tvingas bära ytterligare bördor'? Det betyder: ingen skall behöva betala för vad andra har gjort. Vad hade då kvinnorna och barnen gjort? Fanns det hos de turkiska myndigheterna den minsta antydning om att en sådan barbarisk gärning kunde godtas? Nej. Skall då dessa lättlurade, som påstår sig vara den islamska statens och kalifatets stöttepelare, få uppträda som dess försvarare i strid med Guds bud, med Koranen och all mänsklighet? Vid Gud, de begick en handling som avvisas av islam, alla muslimer och alla jordens nationer, om så muslimer, kristna, judar eller magier. Vid Gud, det var ett illdåd som ingen tidigare nation som räknar sig som civiliserad gjort sig skyldig till."

Därtill kan vi lägga: Koranen går i god för att de kristna är barmhärtiga, ty det heter i suran Järnet: "Vi har också låtit Jesus, Marias son, följa dem och givit honom evangelium. Och vi har i deras hjärtan, som följa honom, skapat huldhet och barmhärtighet och ett munkväsen som de uppfunnit. Vi har inte föreskrivit dem det, utan det har skett av åstundan efter Guds välbehag" (57:27). Går barmhärtighet ihop med grymhet, huldhet med barbari eller kyskhet med hordom? Jag nöjer mig inte med detta utan vill också citera vad Abul-Fida skrev i sin historia, som bygger på Galenos. Där heter det: "De kristna utmärker sig för sådant som ett filosofiskt sökande efter sanningen och frånvaro av rädsla för döden, något som vi alla kan se, och likaså kyskhet. Bland dem finns män och även kvinnor, vilkas självdisciplin gått så långt i organisation och strängt vakthållande om rättvisan, att de, även när i sin filosofi söker efter sanningen, inte brister i tro."

**Fler kvinnor förs bort
Familjerna Mi'marbashi och Dokmak
Syrianerna måste betala en straffavgift
Slakten på armenierna vid floden Göksu
Abdulkadir Tjalabis insats**

När fienderna slaktat den första kvinnokolonnen utan att låta någon slippa undan, skyndade de tillbaka till staden för att där fortsätta sitt verk. Memduh hade förmåga att gång på gång förespegla muslimerna byte. Han spred ut att han beslutat fängsla också de katolsk-syrianska kvinnorna. Han visste att de armeniska och syrianska sekterna hade nära band med varandra och att den ena skyddade den andras guld, egendomar och föremål. Eftersom det nu förhöll sig så, menade han, återstod det inget annat för myndigheterna än att skrida till handling. Order utfärdades måndagen den 19 juli att familjerna Mi'marbashi och Dokmak måste ge sig iväg. Frukten högg tag i syrianerna och de blev nu övertygade om att de liksom sina bröder armenierna måste överge sina hem.

Syrianernas ärkebiskop Gabriyel blev djupt orolig. Tankar malde i hans huvud och han låg sömnlös om natten. Han funderade på hur han skulle rädda sin älskade församling från fiendernas anslag. Han sökte upp Memduh för att diskutera frågan och sade till honom: "Jag märker att du har ändrat ton. För inte länge sedan försäkrade du mig att de syrianska kvinnorna inte skulle behöva ge sig av. Varför har du då förvisat två syrianska familjer trots den utfärdade amnestin till vår förmån?" Memduh svarade: "Din församling måste betala två tusen pund, annars gäller de tidigare reglerna, när armenierna fick flytta härifrån." Den ädle herden betonade uppriktigt hur fattiga hans medlemmar var och hur oförmögna de var att betala så mycket. Han lyckades så småningom få Memduh att nöja sig med hälften, bortsett från vad han dittills tagit för sig av individuella familjer som Tjarbaka, Nasri

Hammal, Rafael Hammal, Tapse, Kavogh m fl i olika sammanhang. Biskop Gabriyel ålade nu var och en av dem ett visst belopp och uppdrog åt fader Louis Ghayyur att gå omkring och hemligen samla in pengarna för att ge det till Memduh. På så vis lyckades han tills vidare mildra den ondska och aggressivitet denne hyste gentemot syrianerna. Nu lovade han att de två fördrivna syrianska familjerna skulle få komma tillbaka. Men där återgick han till sin lögnaktighet. Han smusslade bara in dem med de åttio i den andra kolonnen, där unge Yakub Shalme var med, och den tredje, där familjen Ayn Malak togs med, och vars antal uppgick till 303.

När kolonnerna gick ut från staden, dök Memduh och hans kumpaner upp och undersökte fångarnas tillhörigheter. De tog det guld, silver och de värdeföremål de hittade och återvände. När kolonnerna kom till Daniser vid Tel-Arman, överfölls de av kurdiska stammar, som började beskjuta dem liksom de gjort med tidigare passerande kolonner. Men kommissarien lät sätta stopp för det och meddelade att myndigheterna bestämt sig för att avbryta avrättningarna. Kurderna fick återvända till sina byar. Fångarna fortsatte oantastade till Ras al-Ayn, där det fanns en järnvägsstation. De steg på tåget och reste så till Aleppo.²⁹ Regeringen placerade därefter ut dem i olika delar av Syrien som Homs, Hama, Baalbek, Zahle, Banak, Damaskus, Majdal Shams och 'Ayn-Tura. En betydande grupp deporterades ända ned till Tafila på vägen mot Hijaz, detta för att befrias från deras angrepp på dess rättigheter och deras fientlighet, ty de sades vara beslutna att underminera grundvalarna för dess makt.

Från ungefär denna tid anlände kolonn på kolonn av kvinnor och barn från Armenien till Mardins berg och vildmarker. Den 22 juli samlade fienderna en sådan kolonn i Balo, som räknade hela 14.000, enligt vad armeniern Elias son av Hanna Istayfo meddelat oss. Man uppdrog åt denne Elias och hans kamrater Iskandar Farruje, Gorgis Haddad, Yusuf Shamiye, Elias Faro och andra jakobitiska syrianer att vakta dem. Men när de kom fram till Diyarbekir med sin väldiga karavan, angreps de av femtiomannakompaniets vakter, som ville beröva dem deras kläder och tillhörigheter. De omringades på alla sidor och leddes fram till floden Göksu. Vid varje etapp hade någon fånggrupp avskilts, avlägsnats och dödats.

När de nådde fram till denna flod, överfölls de av Danbaliye, Sheykhaneye, Sarakjiye, Barafiye (Ber-Aviye) och alla andra stammar som höll till i trakterna kring den "svarta staden" Diyarbekir. De beblandade sig med soldaterna och roffade åt sig fångarnas kläder och tillhörigheter. De kidnappade pojkar och flickor och gjorde råder mot de övriga i kolonnen i två dagar. De lämnade kvar lik på stranden och återvände så till sina byar med bytet. När de unga kristna männen såg detta, tog de risken att fly och lyckades ta sig tillbaka till Mardin. De höll sig där dolda för fiendens blickar. När andra familjer skulle deporteras till Aleppo, Baalbek eller Tafila, följde de med dem.

Fredagen den 23 juli fick vi se en stor kolonn komma från Diyarbekir, omgiven av kurdiska rövare. De ansatte, bestal, förödmjukade och svälte ut dem. De erbjöd dem islam innan de slaktade dem, annars skulle de döda dem omedelbart. Dessa berg och vildmarker blev de kristnas grav. Vi har från pålitlig källa fått veta att soldaterna sålde fångarna till kurderna till mycket låga priser. Vad är sötare än honung! Kurderna schackrade om priserna som om det var fråga om handelsvaror. Militären hade ont om tid och behövde sälja snabbt för att inte "kapitalet" skulle minska i värde. Man sålde hela kolonnen i det tillståndet för 1.000 pund, en annan för 600 och en tredje för 500. Kurderna ledde efter att ha kasserat in beloppen ut offren i vildmarken och dalarna, delade upp dem, klädde av dem och sköt dem. Inte nog härmed: de skar upp deras magar, drog ut inälvorna, undersökte kvinnornas flätor, kläder, skor och kuddar för att inte gå miste om något av värde. Och stackars den som hade en guld tand, ty den drogs ut innan dess innehavare dödades! All denna möda gav vanligen god avkastning.

Måndagen den 26 juli drevs en ny kolonn av kvinnor iväg från Mardin, som också innehöll gamlingar och barn, även dibarn. Den armeniska familjen Ketjo följde med och även Abdulkadir son av Yahya Tjalabi Fashukh, som hade till uppgift att vaka över kolonnen, hålla fiender borta och stämma blodflödet. När de kommit fram till Kesor, följdes de av en andra och en tredje kolonn. Med sig hade de åsnor, mulor och kameler för transport av sådant som fångarna inte kunde bära. När de närmade sig

²⁹ När de kristna kvinnorna kom till Aleppo, stötte de på de tyska läkarna Karter och Neuwege, som frågade ut dem om vad som hänt i deras område. Läkarna antecknade vad de fått höra om olyckorna och fasorna och lät trycka det Tyskland. Makthavarna ingrep, brände publikationerna och försökte i hemlighet arresterar de båda hederliga läkarna. Karter undkom till Schweiz, men Neuwege fördes till Konstantinopel och hängdes.

Daniser, dök som vanligt kurder upp. De kristna blev förskräckta, vände sig till Abdulkadir och bönföll honom att försöka driva undan angriparna. Han gick i sin tur till Kade Amshaki och Kasim son av Sheikh Ayyub Ansari, kolonnernas övervakare, och sade: *"Jag skulle vilja att ni gav kurderna order att hålla sig borta."* De båda svarade att militäreskorten inte hade tillräckligt med vapen för att klara av kurderna. Därför var det svårt att sätta sig till motvärn. Abdulkadir upprepade sin begäran och skickade själv bud till Mardin efter ett annat, bättre beväpnat förband för att bekämpa kurderna och driva bort dem. När kolonnen kom till Kikiyas byar, dök den ökände son av Ballo upp med en grupp dashiter och son av Kaso med stamelement från Derike. De var ute efter att döda de kristna och erövra byte. Men när de började skjuta, svarade den förstärkta militären och de fick fly. De kristna tillbringade natten i Muhammed-Ali Aghas by. På morgonen sände den nämnde aghan ut femtio följeslagare för att driva bort marodörerna och skydda de kristna. De följde med dem till Ras al-Ayn, dit de anlände välbehållna, detta mest tack vare Abdulkadir Tjalabis omtanke och ansträngningar. Om han inte hade varit där, skulle kurderna ha gjort slut på de flesta av dem och tagit med sig vad de hade. De kristna uppgick där till cirka 2.500. Därifrån tog de tåget till Aleppo. Många placerades i Deyr-Zor, andra i Shaddade.

Den siste juli marscherade en kolonn iväg från Mardin med drygt hundra personer, däribland familjerna Babik, Garabed och Hanjo. När de kom till en brunn vid Harrin, överfölls de och dödades. Deras huvuden skars av och de kastades i brunnen. Abdulmasih son av Makdisis kropp var dock så stor att den inte kunde baxas ned i brunnen, så uslingarna - Gud förbanne dem! - måste hugga honom i två delar för att få ned honom. Detta intygades för oss av Sa'id son av Makdisi Vanes, som en mashkevit lyckades få liv i och lämnade kvar i byn Tomeke, där han bodde i två år. Sedan återvände han till Mardin.

Under tiden fortsatte de kristnas fiender sitt verk i Mardin. De samlade en stor grupp kvinnor och barn och trängde in dem i armeniernas kyrka, tills de blivit så många att de kunde föras ut utan möda eller besvär.

Även den vördnadsvärde 80-åringen Tuma Shito fördes bort. De ledande muslimer som varit hans vänner glömde hans stora förtjänster och osjälviskhet. De lämnade inte ens hans gamla maka, en syrian, i fred. Båda transporterades med de övriga till Hama, sedan fienderna dödat deras älskade söner Elias och Sa'id.

Munkarna i Mar Afrem-klostret isolerar sig Förföljelserna fortsätter

Under denna hemska tid isolerade sig de syrianska munkarna i Mar Afrem-klostret och ägnade sig åt bön. De bönföll Gud om barmhärtighet för de kristna, att Han måtte mildra sin rättvisas fruktansvärda slag. När Ignatios Maloyan och armenierna greps den 3 juni, skyndade abboten och munkarna till kyrkan, täckte sina pannor med stoft inför Guds lamm och bad om nåd och förlåtelse. De bad de kända böerna i en följd, såsom (vädjande, ed. anm.) nio-böerna, Davids psalmer, rosenkransbönen och andra ödmjuka böner. På eftermiddagen samlades de för att "vandras korsets väg". Sedan lämnade de kyrkan ett tag för att andas ut och göra sig redo att ta emot vad Gud hade i beredskap åt dem och lovprisa hans domslut.

Makdisi Yusuf Armale besökte då ofta sin bror i klostret för att göra det svårare för förrädarna att finna honom och sätta honom i fängelse med de andra. Onsdagen den 9 juni steg han upp och bad. Sedan gick han ut på sitt hus gård, blottade huvudet, öppnade armarna och sade: *"Gud, jag ber om barmhärtighet för min bror prästen Ishak Armale, att jag kan få offra mig, plågas och dödas i hans ställe. Jag lider så i mitt hjärta över att han skall få utstå dessa kval."* Han anförtrodde sin mor, sina båda söner och de andra i familjen i Guds skyddande hand. Så gick han som vanligt över till klostret. Vid middagstid infann sig två onda andar till officerare och letade genom lokalerna och kyrkan. När de återvände, stötte de på Yusuf på den inre gården och tilltalade honom på sin djävulska turkiska. Han

visade sin diakonbricka. Men den grep de bara tag i och slet sönder. Sedan kommenderade de "Gel!", d v s kom (med oss)! Hans bror prästen stod ett stycke bort och följde vad som höll på att ske. När han hörde ordet "Gel", slog hans hjärta ett hårt slag. Han förstod vad det innebar och tårar rann ned för hans kinder. Han kunde inte försvara, skydda eller rädda sin bror ur rovdjurens klor, medveten om talesättet: *"Den som umgås med skorpioner blir själv stucken."*

De ledde honom till fängelset och förenade honom med hans vänner, som fördes bort i den första kolonnen i gryningen torsdagen den 10 juni. Gud gav inte de båda eller deras vänner fler uppskov.

Morgonen fredagen den 11 juni skickade Gabriyel Tappuni följande brev till klostrets abbot:

"Till vårt kära representantskaps medlemmar, präster och själavårdare, folkets vördade företrädare! Min välsignelse och hälsning!

Sedan dessa svåra tider började, som Gud har önskat för att pröva oss, har vi varit ett skepp som hemsökelsens vågor lekt med, hotat från alla håll, tills vi inte längre vetat vad som skulle hända oss härnäst. Vi ser det, mina kära barn, som en av våra heligaste plikter att vända oss till er, ni som blivit oss anförtrödda och vi är stolta över inför Gud, och mana er att inte sätta er enhet på spel eller låta ert skepp förlora er heliga katolska tros fyrbåk ur sikte. Med den inför vår blick låter vi er för sista gången höra Guds ord. Som herde, som kastat sig i stoftet, ber jag er med all ömhet ta emot vår Herre Jesu Kristi barmhärtighet, hålla fast vid den rätta tron och lyda den apostoliska stolen och Hans Salighet, vår patriark, som ni mött med så mycken aktning, endräkt och kärlek. Må ni göra er redo att offra er och allt värdefullt för att skydda er dyra kyrka, som vi överlämnar till er, med all uppriktighet och utan alla baktankar. Ni skall vara som tjänare som väntar på sin herre, så att ni, när han kommer tillbaka från bröllopet och knackar på, står redo och öppnar för honom.

Vi måste helt och fullt följa de vägar som Gud i sin outgrundliga omtanke utstakat åt oss. Vi omfamnar er nu var och en, ömmare än fäder omfamnar sina älskade barn. Vi tar ett sista farväl och anförtror er åt Jesu heliga hjärtas beskydd och hans moder, den rena jungfrun Maria, vår beskyddarinna. De är en tillflykt och säker borg, där ni kan bli fria från era sorger och jaga bort olyckor och de faror som lurar på er, era barn och era anhöriga. Vi uppmanar er att be Honom, den högste, att förlåta våra synder och låta oss tillbringa även våra livs sista stunder i hans nåd och kärlek.

Om myndigheterna skulle skrida till handling mot oss på vilket sätt det än må ske, utnämner vi med ert samtycke den dygde och vördade fadern Khor-afisqofos Afrem Ahmar-daknu att fylla våra funktioner, så länge dessa beslut är i kraft, och sköta alla era angelägenheter. Ni bör lyda och hedra honom och visa varandra kärlek och respekt.

*Från det syrianska patriarkatets residens,
Mardin den 11 juni 1915
Theofilos Gabriyel Tappuni,
Batnans ärkebiskop
Och patriarkens representant i Mardin"*

När brevet lästs upp för munkarna i abbotens rum, stod det med ens klart för alla att de snart måste följa honom dit han och hans bröder prästerna gått. De gick därför och gjorde i ordning reskost och annat angeläget för att förbli nära sin Herre och vinna salighet.

Fienderna hotade flera gånger gripa, deportera och döda ärkebiskop Gabriyel, som vi skall se, men Gud räddade honom. På eftermiddagen samma dag infann sig tre officerare, som beordrade munkarna att samlas i klostrets studierum. De skrev upp deras namn och satt sedan tysta. Alla undrade oroligt vad som skulle hända härnäst. Abboten frågade officerarna vad som hänt med den första kolonnen. De svarade att den anlänt välbehållen till Sheykhkan, där djur slaktats och tillagats med ris för deltagarna; de hade ätit och druckit. Sedan hade de begett sig till Diyarbekir, där guvernören förhört dem. Förrädare hade kastats i fängelse, medan de som inte väckt misstankar fått återvända hem. Munkarna trodde inte på dessa lögnar och historier, då de hade väl reda på att alla hade dödats. Så kom tio poliser anförda av kommissarien in. De inspekterade rummen och taken med svarta hjärtan och ögon

gnistrande av slughet och hat. När de kom till det rum där munkarna befann sig, röt de åt dem att komma ut. Kommissarien sade: *"Akta er för att gömma någon enda armenier hos er! För om ni gör det, arresterar vi er och behandlar er hårt och bestämt."* Abboten svarade: *"Vi har bara den här armeniern - och han pekade på den svagsinte Hanna Nekkät. Om ni vill, kan ni ju ta honom."* Kommissarien kastade en blick på honom. Hanna log som vanligt och lämnades i fred av inkräktarna, som här gick sin väg.

Munkarna fortsatte sin aktivitet och var ihärdiga med att vädja och skicka runt petitioner. Soldater strök omkring i staden och grep de präster, diakoner och lekmän de fick syn på. Under de dagarna spreds särskilt många lögnaktiga nyheter och falska uppgifter. De ryska arméerna skulle ha erövrat Erzerum, Van och Badlis. De hade nått Sa'irt och närmade sig Tigris. Snart skulle de inta Diyarbekir och kanske också Mardin och rädda de kristna från massakrer och hemsökelse. Allt detta var hjärnspöken. Myndigheterna fortsatte att gripa, fängsla, deportera och döda.

Söndagen den 4 juli anlände en väldig människomassa från Armeniens städer i norr. Den sades ha uppgått till 50.000, men sedan den trampat Diyarbekirs svarta jord och nått fram till Mardin, återstod det bara 10.000. Majoriteten hade omkommit eller dödats på vägen. De flesta var kvinnor, barn och gamlingar. När de kom fram till Mardins västra stadspart, omgavs de av officerare och en avdelning ilska soldater, som kastade sig över dem som hundar jagar byte. De valde ut de unga och vackra som tilltalade deras onda ögon. Resten fördes till klostret, där de pressades in grupp efter grupp. På inner- och yttergårdarna drevs hop efter hop samman. Munkarna hade ingen möjlighet att tala med dem. Sedan kom en ny omgång soldater, som gick omkring bland dem, slog till dem med träkäppar, rispade dem med stenar, boxade till dem och valde ut de flickor och pojkar som tilltalade dem. Hela tiden rådde ett öronbedövande skrikande och oväsen.

När stadens kvarvarande kristna såg dem komma, flödade deras hjärtan över av medlidande och de kom med olika slags mat och godsaker åt dem. Rätterna vandrade runt och man tackade de goda givarna. Faten var fyllda med all slags mat, såsom kotletter, kubba, vinbladsdolmar, ris, bulgur och stekar och därtill tilltugg av bröd, ost, olivolja, russin, lök och kryddor. Någon räknade till 120 fat. Det var ett bevis på de kristnas kärlek till varandra och deras offervilja. Ty givarna räknade givetvis med att få stanna i sina hem. De kunde inte ana att de bara några dagar senare skulle behandlas som denna kolonns olycksdrabbade och plågas och dödas liksom de.

När de armeniska fångarna vistats två dagar i klostret, infann sig en grupp soldater, de flesta ur femtiomannakompaniet, och började gorma hemskt åt dem så att hjärtana skälvde. De ryckte åt sig deras mat och drev på dem att ge sig av. Bland fångarna fanns en gammal enarmad man som försökte fly undan, men krafterna räckte inte. Soldaterna misshandlade honom till döds. Det blev stor uppståndelse och gråtande och klagande röster steg upp. Soldaterna slog vilt omkring sig i massan ända fram till ytterdörren. De tog för sig vad de ville och hade nu bara lämnat kvar tio unga pojkar och flickor. De slog och örfylade som om de tog avsked av dem där de låg på sitt yttersta för att snart ryckas bort. Denna kolonn fördes vid midnatt ut till Gharas, misshandlades och dödades utan undantag. Mördarna lade beslag på de kläder, föremål och pengar som fanns kvar och återvände nöjda till staden. *"Må de skratta lite och gråta mycket som straff för vad de lagt sig till med!"* (Suran Ånger).

De kristna gick i ständig ångest, gav offergåvor till kyrkorna och även andra slags gåvor. Den 14 juli blottades intrigerna och kom det fördolda i dagen. *Mutasarrif*en Bedri gav då order om att de armeniska kvinnorna skulle deporteras och med dem två ansedda syrianska familjer. Härolden ropade: *"Kvarvarande kristna får inte ta hand om släktingars och anhörigas egendom i sina hus."*

Kvinnor som ofta besökte klostret bad enträget abboten att ta emot gåvor. Men han vägrade. Då de blev allt envisare, gick några munkar i sin milda medkänsla och bad abboten ta emot åtminstone en del av gåvorna. Då föll han till föga. Det ledde till att alla syrianer och armenier deponerade smycken, guld och silver för uppskattningsvis 400 punds värde hos den syrianska familjen Kavokh.

Bödeln Memduh fick reda på detta. Redan tidigt måndagen den 2 augusti var kyrkan fullpackad av troende. Den omgavs av soldater under Memduhs och Haruns befäl. De spred ut sig i pelargångarna, gick upp på taken och gjorde sig breda på klostrets gård i väntan på att munkarna skulle lämna kyrkan. De många besökarna greps av skräck och förvirring. Memduh gav order till alla som var i kyrkan att

stanna kvar. Sedan kallade han till sig abboten och sade: *"Jag har fått veta att ni har mycket pengar och guld tillhöriga armenier här. Ge mig det, annars kommer jag att straffa dig och dina munkar."* Abboten förnekade helt detta påstående. Då sade Memduh: *"Du slipper inte undan. Tala om vad du har och lämna det till mig, annars dödar jag dig!"* Abboten förnekade det igen. Memduh skickade då bud efter ärkebiskop Gabriyel i hopp om att denne kanske skulle visa en annan attityd och blunda för att abboten och hans munkar vållades avbräck. Han utnyttjade tillfället och kallade munkarna till studierummet. Han antecknade deras namn, sju präster och fjorton munkar. Efter att ha anlänt till platsen talade ärkebiskop Gabriyel i enrum med abboten för att få reda på om han accepterat sådana deponeringar. Gabriyel föreslog honom att diskret ge en summa till Memduh, så skulle han blunda för saken. Men abboten höll fast vid sin ståndpunkt och förnekade fullständigt Memduhs påstående, som annars kunde se ut att rymma ett korn av sanning. Han avvisade alltså den kompromissvillige herdens råd. Resultatet blev att ärkebiskopen efter mycket förhandlande återvände till kyrkan. Memduh gav genast order till munkarna att göra sig redo och ställa upp sig två och två. Omgivna av militär fördes de iväg till fängelset.

Munkarna i fängelse

Munkarna gick ut från klostret två och två med en tyst blick i marken. Tankar malde i dem. Soldaterna ledde dem avsiktligt längs en trafikerad gata så att folk kunde se dem, fiender glädjas och vänner och anhöriga bli modfälda. Kvarvarande kristna fylldes av oro över att elden kunde flamma upp på nytt och att de i likhet med armenierna skulle bli bortförda och dödade. Alla familjer blev skräckslagna och bönföll Gud om att Han skulle skydda munkarna och rädda dem.

När fånggruppen kom fram till regeringsbyggnaden, befälde soldaterna den att sätta sig ned på marken på den inre gården. De vred på sina mustascher och blängde på dem. De avvaktade ett tillfälle att få utlopp för sin hämndlystnad. De såg begärligt på fångarna, ty de var fortfarande penninghungriga och blodtörstiga. Memduh gick genast upp till *Mutasarrifen* Bedri och rapporterade. Prästen Ishaks mor och syster visade sig utanför gårdens grind så att Ishak kunde se dem. En soldat röt åt honom och höjde handen för att slå till honom. Prästen, som velat gå fram till dem, hade bara att återvända, tyst och rädd. Modern och systemen gav sig gråtande och förtvivlade av. Abboten tog ett papper och började skriva. En surmulen soldat som stod där lade märke till det, skyndade fram, ryckte till sig papperet och gick iväg med det till Bedri. Bara ett ord stod skrivet där: "bord". Han kunde inte begripa vad som menades. Han och hans medarbetare gjorde likväl mycket av den fjädern. De såg där begynnelsen till en omfattande komplott. *Mutasarrifen* skickade genast efter abboten, förhörde honom och befälde honom att återvända till klostret för att ta fram det guld, silver och de smycken han där hade. Memduh följde honom tillbaka ned och valde ut två av de yngsta munkarna. Han gick så iväg med de tre, medan de övriga satt kvar på sina platser. En soldat kom fram och ropade: "Res er upp och följ med mig till fängelset!" Vid porten kroppsvisiterades var och en. En fick ett slag i bröstet, en annan i huvudet, en tredje drogs i skägget, alltmedan de alla knuffades nedåt. En försökte dölja ett ljus och men fick då höra: *"Hör du din lymmel, förbereder du redan en vistelse i grottorna?"* Sedan körde de in alla i den stora fängelselokalen och låste dörren.

Där fanns då Bedri, Daniyel Gabushe, Elias Ba'buse, Nasri Hammal, hans son Na'um och andra kristna. Munkarna satte sig och väntade tåligt på vad som skulle hända abboten och dem själva.

Under tiden gick Memduh med abboten och de två munkarna till klostret. De gick in i abbotens rum och satte sig. Memduh talade till abboten på turkiska och munken Farjallah Mansurati översatte:

- Du måste överlämna allt guld och alla smycken du har till mig.
- Jag har ingenting.
- Om du inte ger mig det, skall jag döda dig liksom jag dödade Maloyan.

Abboten greps av fruktan och gick bort till en kista i biblioteket. Han gav Memduh 20-30 pund i hopp om att han skulle nöja sig med det och gå därifrån. Men Memduh utbrast:

- Vad är det här? Du måste ha mycket mer här.
- Jag har ingenting.
- Många kristna har deponerat värdesaker här, som du måste överlämna till mig.
- Jag har sagt att jag inte har något sådant här.

Memduh reste sig ilsken upp och slängde några böcker i biblioteket i golvet. Då syntes börsar, tygpåsar och askar, som innehöll mycket pengar, smycken och juveler. Han vände sig till abboten och sade:

- Varför ljuger du för mig? Du har ju just sådant som jag letade efter.
- Men de tillhör syrianer, inte armenier.
- Det gör ingen skillnad för mig.

Abboten hade av överdriven omtanke om de anförtrodda värdesakerna chansat på att förneka att han hade något. Den pinsamma upptäckten gjorde honom både förlägen och rädd. Memduh grep honom i hans vita skägg och sade: *"Hur kan en gammal man som du ljuga mig rätt upp i ansiktet?"* Det var som om han besatt en högre moralisk rätt över andra människor och den ville han utnyttja - som om han här tänkte: Åt och njut, tjocka prelat, du säger inte nej till livets goda i denna värld. Du uppskjuter bara plågorna till nästa.

Memduh förde ut abboten ur hans rum och tog med sig broder Fathallah till ett annat. Han hade en käpp från ett granatäppleträd i handen. Han blängde på munken och sade: *"Jag vet att du är abbotens tjänare. Jag håller reda på allt. Tala om för mig var guldets finns, annars slår jag dig sönder och samman!"* Farjallah försäkrade att han inte kände till vad abboten hade. Memduh befallde honom att öppna skåpet med prästskrudarna. Han sade genast att de tillhörde ärkebiskop Maloyan. Farjallah svarade: *"Nej, de tillhör hans farbror ärkebiskop Matta."* När Memduh rotade bland skåpets innehåll, kom han på en ask med värdefulla ringar. Han tog en ring och stoppade den direkt i fickan, så att hans kumpan Harun inte skulle se det. Han plockade fram kors, ringar, skedar och andra ting. Så gick han ned i kyrkan, gick runt där och fick på en jungfrustatyett se sidenvävnader. Han sade: *"Vi får inte ta vad som har getts som gåva till vår Maria. Vår religion förbjuder oss att beröva kyrkorna deras utsmyckning."* Vilken ren själ du plötsligt har fått, Memduh!

Tevfik Ansari, som följde med Memduh, sade: *"De här mattorna kan du få. De tillhör alla armenier."* Memduh svarade: *"De är avsedda för moskén, så dem kan vi inte ta."* Gode Gud, vad en människa kan förändras!

Därefter gick han omkring i de övriga rummen, lämnade dörrarna öppna och avdelade två vakter (läs: tjuvar) att bevaka (d v s plundra) klostret. Han gick ut med pengarna, guldets, abboten och munkarna och ville nu träffa ärkebiskop Gabriyel. Han visade denne vad han kommit över och sade: *"Jag sade ju till dig att abboten har mycket guld och pengar, men du trodde mig inte. Här kan du se!"* Ärkebiskopen bleknade och tittade tyst ned i golvet. Memduh brusade upp och sade till honom: *"Säg till abboten att han ger mig vad han har kvar, annars skall jag korsfästa honom offentligt här i stan så att andra får se en läxa!"*

Ärkebiskopen försökte mildra hans vrede och sade: *"Du har ju nu fått vad du var ute efter. Låt honom vara i fred och släpp hans munkar fria!"*

Memduh svarade: *"Jag tänker inte förlåta honom. Han berättade ju inte för mig vad han hade."* Ärkebiskopen bad honom lämna abboten hos honom i patriarkatets hus. Det gick Memduh inte med på men medgav: *"Jag tänker inte skada honom. Och jag skall frige hans munkar av respekt för dig."*

Efter dessa ord återvände han i solnedgången med abboten och munkarna till fängelset och sade till de övriga munkarna: *"Jag vill gärna återge er friheten, så att ni inte behöver övernatta här. Jag har fått reda på vad abboten har. Om han talar om var resten finns, släpper jag er, annars..."*

Morgonen dagen därpå kallades abboten flera gånger till *mutasarrifens* kontor. Denne tvang honom erkänna att han hade fler värdesaker. Memduh tog honom med sig tillbaka till klostret och började rota och leta. Efter ganska lång möda stötte han på en låda full med pärlor, guld och silver, sådant som de troende skänkt som offergåva till Jungfru Maria. Han tog därpå med sig lådan och abboten till

patriarkbyggnaden. Där yttrade han i ärkebiskopens närvaro hårda, brutala ord och hotade abboten med korsfästelse och död för hans otillständiga förräderi.

Herr Gabriyel gav abboten tecken att gå ut. I enrum med Memduh vädjade han om medkänsla för abboten och hans munkar med milda, sockersöta uttryck. Men det påverkade inte den andres hårda hjärta. Den ädle prelaten valde som lämpligaste attityd bönfällande undergivenhet och bevekande ord för att förmå Memduh att uppge sina dolska planer. Efter en lång diskussion kunde herr Gabriyel övertala honom att nöja sig med 500 pund förutom det guld och de smycken som han redan lagt beslag på. Därvid fick han hjälp av Makdisi Hanna Hidaye, ty den lystne turken ville ha 2.000. Denne gav honom en frist på åtta dagar. Sedan tog han avsked av ärkebiskopen, lämnade abboten i patriarkhuset och gick till Nasri Hidayes hus för att övernatta där.

Vi måste berätta vilken nitiskhet och djärv klarsyn i frågan om munkarnas frigivning Nasri och hans ädle son Makdisi Hanna nu visade upp. Memduh ville utbringa en skål för sin värd Nasri, men denne vägrade trots Memduhs upprepade anmaningar. Till slut kunde Nasri inte låta bli att säga: *"Hur kan jag skåla när min kusin sitter i fängelse? Det gör jag inte förrän du säkert lovar att frige honom och de andra munkarna."* Memduh svarade: *"Inte visste jag att abboten är släkt med dig. Med hänsyn till min okunnighet på den punkten, drick nu och jag kan försäkra att jag inte kommer att göra honom något ont."* Men Nasri trodde honom inte och skålade inte förrän Memduh svurit vid sin späda dotters huvud på att han skulle släppa honom.

Nästa dags morgon begav sig Makdisi Hanna i Memduhs sällskap till herr Gabriyels rum. De fortsatte att diskutera frågan om deponeringarna. Överenskommelse träffades om att abboten skulle betala beloppet 500 osmanska pund inom åtta dagar. Efter betalningen skulle Memduh lämna ett kvitto härpå daterat den 4 augusti 1915.

Abboten tillbringade följande natt i patriarkhuset. Munkarna förblev i fängelset, där vakterna gjorde allt för att förvirra och oroa dem. De hittade på rader av lögner. De påstod att abboten förts till Diyarbekir för att korsfästas av guvernör Rashid, att klostrets hela tomt skulle grävas upp, att soldaterna höll på att flytta lådorna från klostret till *mutasarrifen* Bedris rum och mycket annat.

Morgonen torsdagen den 5 augusti kom Memduh till fängelset och kallade fram munkarna två och två. Han skrev upp deras namn och rådde dem att vädja till staten och uppriktigt betyga den sin trohet och lydnad. Sedan skickade han dem tillbaka till klostret. Där gick de in till herr Gabriyel och tackade honom för hans möda och intresse för att rädda dem från döden. När de kom in i klosterkyrkan sjöng de den liturgiska lovsången till änglarna som tack för Herrens omsorg, som skyddat dem mot fienderna. Sedan gick de till sina rum, men det var för att upptäcka att Memduhs vakter stulit vad som fanns i dem. Där kan nämnas att officeren Hasan Bey son av Hajji Ali Bey tog för sig allt som fanns hos munkarnas lärare prästen Ishak till ett sammanlagt värde av ca 500 pund.

Strax innan Memduh for till Diyarbekir skickade han prästen Louis Mansurati för att säga till abboten: *"Sänd mig den persiska matta som jag såg i ditt rum!"* Förskräckt lydde abboten. Sedan skrev Memduh ett intyg på att han inte tagit någonting från abboten. Han skickade det till honom för att han skulle skriva under. Abboten vägrade men hotades då med strängaste straff. Då undertecknade han. Arresteringen och frigivningen av munkarna hade allt som allt kostat de kristna över 2.000 osmanska guldpond.

Augusti 1915

Fortsatta deporteringar av kvinnor och barn

Kristendomens fiender fortsatte att bryta sig in i husen, uppbringa kvinnor, barn och åldringar och föra dem till den armeniska kyrkan. När de uppgick till drygt hundra, leddes de till Mishkiye-porten, där en del av dem sattes på åsnor och mulor. Därifrån begav de sig till Ras al-Ayn. Den 2, 4 och 6 augusti fördes på så vis tre kolonner med ca 500 personer iväg, bland dem familjerna Janandare, Makdisi, Ka'ib och Sayyufji. Sa'id Makdisi Ka'ib red på en mula, men godhetens och religionens fiender

överföll och drev bort honom från kolonnen och han dödades innan de andra kom fram till Ras al-Ayn. Där steg dessa på tåget till Aleppo och placerades sedan ut på olika håll i Syrien. En betydande del hamnade nere i Tafilá. Påtryckningar utövades på dem att anta islam. Vissa gick med på det, medan andra envist höll fast vid sin tro.

Natten till ramadanfesten den 11 augusti fördes en kolonn kvinnor och barn ut söder om staden. De skulle offras till högtidens ära. När de anlände till en närbelägen brunn, slaktades de allihop och kastades i den. Barbariet gick så långt att en del kvinnor dessförinnan torterades. Bödlarna njöt av att misshandla sina offer. Sedan lämnades liken kvar åt vildmarkens rovdjur. En kurd kidnappade en ung flicka i den kolonnen vid namn Malake, Jabbur Shads dotter och tog henne med sig hem för att våldta henne. Men hon vägrade så bestämt att han trots upprepade hotelser fick avstå. Hans tjat fortsatte i månader. Hon lovade då ge honom pengar istället. Hon skickade bud till sina anhöriga i Mardin och de sände henne 20 pund som hon överlämnade till kurden. På så vis räddades hon och fick återvända hem.

Söndagen den 15 augusti leddes en annan kolonn kvinnor, gamlingar och barn iväg. Bland de ca 400 fångarna ingick Malke Holozo, Eliya Topal, hans son Gorgis, Rizkallah Malo, Gorgis Tefenkji och hans son, Abdulmasih Adam. När de kom till Daniser, anslöts ett åttiotals kvinnor och barn från Tel-Arman. De övernattade där. I gryningen leddes de vidare till 'Uveyna. Där dök Tel-Armans styresman Dervish son av Hidir upp, kastade sig över dem och kidnappade fyra kvinnor. Kolonnens chef protesterade och hotade med efterräkningar. Dervish drog sig då undan. Fångarna återupptog marschen till Banyas och Emirby längs en väg där det låg lik från en tidigare kolonn. Väl framme i Ras al-Ayn tog de tåget till Aleppo. Bland dem fanns vår käre vän Gabriyel Khayif.

Därefter avtog deportationerna, även om soldater fortsatte att gå in i husen och leta efter kristna som gömt sig. Dessa drevs iväg till den stora armeniska kyrkan för att sedan gruppvis bli deporterade.

Deportationerna under september

Vi avslutar detta bedrövliga kapitel med vad den unge Iskandar Kaspo berättat för oss. *"Fredagen den 17 september arresterades jag och min bror Elias och fördes till kyrkan, där vi förenades med våra gamla, blinda och lytta vänner och en grupp kvinnor och barn. Till slut uppgick vi till 400. Lördagen den 24 september infann sig kommissarien Abdulkadir och sade: 'Gör er redo att ge er av till Mosul!' I samlingsen fanns två vackra flickor som han försökte ta med sig hem. Men de vägrade. Då skickade han dem tillbaka av rädsla för att saken skulle bli känd. I gryningen den 25 september kom en man vid namn Hajji Fidavi med tolv soldater, en grupp ur femtiomannakompaniet och några mulåsnor för de handikappade. När vi fångar kom till Savr-porten, störtade kurder fram för att plundra och tillfångata, men kommissarien satte stopp för det. När vi närmade oss Buveyra-porten, vände sig Hajji Fidavi till oss och sade: 'Ge mig de pengar ni har, eftersom kurdiska rövare och irreguljära beduiner snart kan komma att överfalla er och ta ifrån er vad ni har. Om ni vill behålla era pengar, ge dem till mig, så lämnar jag tillbaka dem i Mosul.' Vi lyssnade på Fidavis råd och gav honom allt silver och guld vi hade. Vi började på nytt gå på okända vägar, men vi hade inte kommit långt förrän kurder överraskade oss. Soldaterna besköt dem dock och de fick vända om. Vi ökade takten, men då blev de gamla, sjuka och lytta efter. Fidavi sade till dem: 'Vänta här så skall jag hämta riddjur åt er!' Sedan tog han dem till en brunn i närheten av Buveyra och knuffade ned dem levande i den. Därefter kom han raskt tillbaka. I Harrin dök byinnevånare upp och gav oss vatten. Vi drack, tackade hjärtligt och kände oss vederkvickta. När vi lämnade byn, fick vi se 22 tjerkeser till häst. De sade till Fidavi: 'Återvänd till staden! Vi övertar ansvaret att bevaka kolonnen' (d v s slakta den). Men det gick han inte på. De försökte argumentera mot honom, men han brydde sig inte om dem. Då hörde de sig för hur mycket guld eller silver var och en av oss hade. Vi svarade att vi överlämnat allt till Fidavi. Tjerkeserna gick då åt sidan med soldaterna och de drog under en timme lott om våra tillhörigheter. De träffade ett avtal och kom sedan fram och välkomnade oss.*

Vi hade inte gått långt förrän de beordrade oss att vika av västerut. De påstod att det kommit order om att vi måste bege oss till Ras al-Ayn. Vi blev förskräckta och sade: 'Bakom detta lurar en olycka.'

Efter en halvtimmes vandring överfölls vi av beväpnade kurder i våg efter våg. De förde oss till Tel-Musa-Koro, där det finns en känd brunn. Fidavi skrek: 'Stanna där ni är!' Vi stannade och trodde att slutet hade kommit. Vi klev av riddjuren. De tog vår last och gav den till militären. Vi fick order att sätta oss ned, medan kurderna blängde på oss och avvaktade en chans att få dricka vårt blod. Vi började jämra oss och gråta. Kurderna omringade brunnen. Soldater kom fram, valde ut tio bland oss och gick bort med dem dit. Andra soldater avskilde ytterligare tio och ledde dem dit. Därefter följde de övriga. Elias Hetkans dotter Tarziya råkade då bli kidnappad av kurden Osman, som tog henne med sig till sitt hem i Kav. Sheikh Jalal Mardini upptäckte det och uppmanade Osman att lämna tillbaka henne. Men han vägrade och behöll henne hos sig i åtta dagar. Sedan förde han henne själv tillbaka till Mardin. Bland vår militär uppenbarade sig så småningom en soldat vid namn Halil, som var vän till min bror Elias. Min bror påminde honom om deras tidigare vänskap och bad honom att i första hand rädda mig. Det lovade han. Min bror gav honom en klocka och en del silver som gåva. Halil förde mig till kurden och sade till honom: 'Behåll honom hos dig till i kväll!' Men kurden överlämnade mig till sin tjänare, som tog mig hem till sig.

Jag vände mig om där jag gick för att se vad som hänt min bror Elias. Då upptäckte jag att han och sju andra försvunnit. Jag misstänkte att de dödats och kastats i brunnen. Jag gick vidare med en grupp kurdiska kvinnor, som bar på pojkar och flickor, på väg till sina hem. Bland dem kände jag bara igen en flicka från familjen Bazo'a.

När jag kom fram till kurden Efendikos hus i byn Baghdak, mötte jag en son till Gorgis Garabed Adam och två söner till Nasri Zaltan. När jag vaknade på morgonen, fick jag i byn se ytterligare bekanta, kvinnor från Mardin med barn, liksom andra från Diyarbekir. Men Efendiko tog inte emot mig som jag hade tänkt utan plundrade mig och skickade iväg mig med sin son till sheikh Osmans by vid Tel-Halaf. Han fick på mitt bröst se ett litet träkors. Det ryckte han av mig och försökte rida tillbaka. Sheikh Majuls son, som var med, blev då arg på honom, gav honom ett hårt slag som klöv skallen på honom. Man tillkallade en kurdisk läkare, som behandlade honom en stund, men han avled. Den slutliga massakern på kolonnen ägde rum den 25 september."

Den sista kolonnen fördes bort den 30 september. I den befann sig de för oss kända familjerna Gabriyel 'Atallah, Hannave och Saljamaye. De uppgick till drygt 200 och fördes till fästningen Akras, där alla deltagarna slaktades och kastades i en brunn. Mördarna återvände med deras kläder och tillhörigheter. Massakrerna slutade alltså på samma plats där de börjat. Efter denna händelse upplöstes femtiomannakompanierna. De hade gjort sin plikt, ja fyllt sin uppgift över all förväntan.

De kristna arbetarna

Vi påminner våra kära läsare om myndighetsbeslutet att vidga vägen och reparera gatorna i och utanför staden samt bygga en modern minaret på Shahid-moskén. För det arbetet utnyttjades kristna i värnpliktsåldern som gratis arbetskraft utan att de fick någon hjälp. Den kände Lole Kiso utsågs till förman. När förföljelserna tog fart, gavs order om en ökning av antalet arbetare för att påskynda verksamheten. En grupp avdelades för att arbeta i stenbrotten, en för att reparera gatorna, en för att riva hus och en för att renovera regeringsbyggnaden och bygga en minaret.

Vägen vidgades från början för att tillfredsställa guvernör Rashid och gavs därför hans avskryvda namn som särskild erinran för dem som känt honom och insett hans slughet och ondska. Därefter revs bostadshus och affärer kring den kaldeiska kyrkan och kapucinkyran. Det arbetet pågick fram till den 3 juni. Bland arbetarna arresterades Gabriyel Za'or. Gabriyel Nahbiye fördes till den armeniska kyrkan, där han förhördes, hotades, slogs och sparkades för att tala om var det fanns vapen. Han svarade att han inte kunde säga något som stred mot sanningen: det fanns ingenting i kyrkan. Hans plågoandar blev då ännu ursinnigare och gav honom en ny omgång så att han svimmade. En man bar honom till sitt hem, där han stannade i två dagar utan att veta om han var levande eller död. Sedan greps han igen och hamnade i den första kolonnen, där han i likhet med de övriga dödades.

Lördagen den 5 juni kom Mishkeviye-stammens aghor till staden. Med sig hade de den häktade sonen av (familjen, ed. anm.) Vazir och sade till honom: *"Vi tänker döda din hund. Varför skulle vi då skona dig?"* Kommunale ordningsmannen (tjavish al baladiye) Abdulkadir sade till arbetarnas chef, syrianen Elias son av Hanna Kotj: *"Hidir Tjalabi beordrar dig att göra upp en lista över dem som arbetar hos dig och uppge vilken sekt var och en tillhör."* Elias gjorde genast som han blivit tillsagd och överlämnade listan till inspektören. Mishkeviterna och vissa egennyttiga personer lade dock till de armenier som Elias hade hos sig. Ondskefulle Muhammed Gabushe lät arrestera dem. Den 12 juni infann sig kommissariens medarbetare Faik Efendi och Hidir Tjalabi med en grupp ur femtiomannakompaniet och förde arbetarna vid Mishkiye-porten. De frågade ut var och en av dem om deras ursprung, släkt och sekt och avskilde armenierna för att sätta dem i fängelse.

Muhammed Gabusho dök upp på arbetsplatsen. Han gnisslade tänder, vred sin mustasch, tittade ilsket på Elias och tog honom så till polisstationen. Där förhöordes han av en polisofficer och bekräftade att han var syrian. Officeren sade: *"Jag släpper dig på villkor att du tjänar vårt land och våra idéer."* Det vågade han inte annat än att lova och återvände så till arbetet.

Torsdagen den 17 juni arresterades Elias likväl och alla arbetarna till ett antal av 120. De fördes till baracken och fästningen, där de satt hoppackade i 25 dagar i ett trångt och mycket obekvämt rum. Soldaterna eggade kurderna att ge sig på dem, slå dem och trakassera dem. Den som betalade tio piaster per natt till Abdulaziz Tjinar slapp dock övernatta där. Annars måste de stanna kvar, lida och plågas. Yusuf Takhomane, som var särskilt hatisk mot de kristna, gick in till dem och tvingade var och en av dem att ge också honom en muta. Annars skulle han slå dem så hårt han kunde.

När den andra kolonnen kom tillbaka från Diyarbekir, valdes 33 fångar ut, fördes till fästningen och trängdes in i ett trångt rum. En officer kom in och sade: *"Det har kommit order om att ni skall landsförvisas. Men kanske ni får amnesti, innan ni har kommit iväg, så oroa er inte!"* Elias frågade honom: *"Herr officer, gäller er order också de här arbetarna?"* Officeren svarade nekande och gick därefter in i det andra rummet och sade samma sak till de 133 som befann sig där. När de i gryningen leddes ut, var de i ett beklagansvärt tillstånd. Slagen haglade över dem som blixtrar eller ett tungt regn under deras vandring därifrån. Värst misshandlades Gorgis Nahbiye, som föll omkull och lämnades kvar att dö. Kvinnor kom fram och förbarmade sig över honom, men han gav strax därpå upp andan. Då förde hans anhöriga bort honom och begrävde honom. Kolonnen leddes vidare mot Akras. Men dashiter, mishkeviter och Reshmels och Kabalas män överföll dem, dödade dem allihop och kastade dem i fästningens brunn.

Arbetarna fortsatte att gå omkring som på glödkol och emotsåg dödens budbärare vilken dag som helst. Så kom det order att de skulle ge sig iväg till Goliye, Tel-Arman, Ibrahimiyeh, Dara och andra byar, där deras kristna landsmän slaktats, för att hjälpa till och skörda de övergivna fälten. Milliten Shukri Bey kom med en lista över arbetarnas namn. Där var de kvarvarande armenierna markerade med rött bläck, vilket innebar att bara *mutasarrif*en fick avgöra deras öde. Syrianerna frigavs men armenierna blev kvar. Vid ramadanfesten den 11 augusti gick Elias tidigt på morgonen upp till fästningen för att besöka de armeniska arbetarna. Men han fick då höra att de förts till Zinar och kastats i dess brunn. Ingen utom Elias Gorgis överlevde, trots att han stannat nere i brunnen i närmare en månad. Men då räddade Gud honom och han återvände till Mardin, där han fortfarande lever.

Stadens övriga tvångsarbetare arbetade på ytterligare en kort tid. I september valdes en grupp ut att arbeta på den kända bergsvägen i Gharas under ledning av Lutfi Kanbur. Denne nedrige man plågade dem mycket och tvingade dem till allt svårt och besvärligt arbete han kunde komma på utan att någonsin hjälpa dem. Varje kväll samlade han dem vid Mishkiye-porten, där de hade med sig sina spadar, skovlar, hackor och övriga verktyg. Tre kallades fram: *"Länge leve min sultan!"* Lutfi stod då uppe på fästningen och hoppade av glädje. Då besannades det folkliga talesättet:

"Res dig upp och dansa för mig lite, groda i vattnet!"

"När jag mätte dess längd visade den sig vara knappt en hand bred"

När de armeniska fångkolonnerna började strömma ned från städerna i norr, fick arbetarna varje morgon se lik på vägen. De skyndade sig att begrava dem för att förebygga smittsam stank och epidemier. Myndigheterna, kanske där gudomligt inspirerade, anställde faktiskt själva en grupp arbetare för att begrava de döda längs vägen från Diyarbekir till Mardin, ty det var i detta eländiga

område som flesta armenier dödades. Kurderna väckte uppseende genom att ge sig på en kvinna, slå henne fördärvad och med sina dolkar skära upp henne från nyckelbenen till skrevet för att se om hon hade svält något guld.

De kristna kvinnornas beslutsamhet och mod

Men efterhand tröttnade mördarna. Deras armar blev kraftlösa. De kunde inte längre utföra allt vad de ville. Deras knivar och yxor blev trubbiga. Deras dolkar och svärd bröts av. De lyckades inte göra verklighet av alla sina onda avsikter och destruktiva lustar. De upptäckte egenskaper hos kvinnorna och flickorna som aldrig fallit deras smutsiga hjärnor in. De begrep inte att alla kristna är *en kropp* med Herren Kristus, sin Frälsare, som sitt överhuvud: *"Nu är ingen längre... slav eller fri, man eller kvinna. Alla är ni ett i Kristus Jesus"* (Galaterbrevet 3:28). Alla är *en* kyrkas barn och tillhör *en* och samma fader, styresman och herre. Det har stämt in på dessa vår tids kvinnor. Alla visade, när misströstan och desperation omgav dem, ett mod och en klarsyn, som fienden inte aldrig kunnat föreställa sig. De gjorde allt som stod i deras makt.

Flickan eller kvinnan kände vid tvång, löfte, hot eller misshandel en inre impuls att ge sitt liv av kärlek till sin Skapare. Ja, de fick nya friska krafter att kämpa för sina rättigheter. Åtskilliga kom med välinformerade och kloka protester och gav träffande svar, som de skickligaste filosofer och skarpaste logiker knappast skulle ha kommit på. De hade nämligen hört evangeliet säga: *"Lägg detta på hjärtat att inte i förväg oroa er för hur ni skall resonera, ty jag har gett er en mun och en vishet som ingen fiende kan bemöta eller vederlägga"*. Ovedersägligt är att om hon stod fast i tron, fann hon allt det mod och den beslutsamhet hon behövde för att överglänsa ottron.

Flera som undkom med livet har vittnat om att, när fienden högg av huvuden eller blottade kroppar, fortsatte offrens tungor att röra sig i sånger och hymner. När ett svärd restes över någon flickas huvud och en hand grep om hennes nacke, ropade hon *"Kristus, Kristus!"* eller *"Helig är Herren Gud"* för att visa sin tro. Dottern erbjöd sig att offras före sin mor och modern tog sitt älskade barns plats av kärlek till sin Frälsare med orden: *"Mina barn är ett lån från Herren som Han har anförtrott mig att vårda på begränsad tid. När Han vill, tar Han dem tillbaka."* Andra skyndade iväg med ett radband i handen för att bli dödade, som om de inte fruktade någonting. Om en vacker flicka kidnappades av någon liderlig man, slet hon sig ur hans grepp och flydde till slaktplatsen för att själv bli slaktad.

Ja, det svaga könet stod fast i tron och starkt i sin kärlek till Gud - som en klippa som inte rubbas av vindar och stormar eller påverkas av härskares makt. Hon lät sig inte bedras av lågsinnat smicker eller nedriga lustar. Kvinnorna överträffade i det avseendet männen, sina fäder, söner och bröder, då de var en måltavla för den lastbare fiendens pilar mer än de kunde bli.

Å du frimodiga tro! Hur stark är inte din makt över själarna! Du ger den som söker tillflykt hos dig en förunderlig kraft och fyller henne med ett märkligt rus, så att hon njuter av plågan, känner sig hedrad av skammen och stiger ned på arenan för att kämpa mot vilddjuren och vinna lagerkransen till slut.

Skål, Herren Kristi brud och den sanna trons dotter! Du försmådde världens glans och detta livs njutningar. Du besegrade avgudarna. Du har satt en gnistrande krona på ditt huvud och hängt ett ädelt halsband om din hals. Du sträckte fram din nacke för att slaktas och dofter spreds ut. Dina vackra lemmar färgades med blod. Vad den gestalt är vacker som talar genom dina sår! Vad ditt ansikte med dess mogna färger är ljuvligt! Fienderna kastade sig över dig för att beröva dig din jungfrudoms juvel eller fördunkla din kyskhets pärla. Du vägrade lämna ut dig och kom deras lustar på skam. Du offrade din sköna gestalt och sade nej till de sedeslösa för att stå stoltare vid ditt möte med din Herre. Salig är du! Kyrkan är Herren Kristi brud. Den hyllar din lysande seger och erinrar sig ditt minne liksom Susane, Yudit, Shmuni, Aghnis, Lukine, Fabronya, Barbara, Julyana och andra ädla, beslutsamma och modiga kvinnor som dog martyrdöden.

Utgjutande av oskyldigas blod

Du minns säkert, käre läsare, vad som hände den hatiske Kain, den första människan som dräpte, hur Guds förbannelse drabbade honom och hur han greps av skräck. Onda andar plågade honom tills han, när han bönföll sin Gud, inte fick svar utan denne sade: *"Förbannad skall du vara, bannlyst från marken, som öppnat sin mun för att ta emot din brors blod som du har utgjutit"* (1 Mosebok 4:11). Saul slaktade åttio präster som fallit i ett krig på det grymmaste sätt. Ahab dödade Nabot och hundarna slickade upp hans och hans förbannade hustru Isabels blod. Fiender slaktade prästen Zakarias (Sakarjas) och hans bröder; deras jord förbannades och deras stad utplånades. Joakim dödade Shamaias son Uri. Han förbannades, dog och begravdes som en åsna. Redan Moses förklarade: *"Blod vanhelgar landet och landet kan inte få någon försoning för det blod som utgjutits där utom genom blodet från den som utgöt det"* (4 Mosebok 35:33).

Om jag bara visste hur de som gav order att utgjuta oskyldigas blod idag rättfärdigar sig, ja de som med sina egna händer begick brottet. Hur kan de som lyfte sina onda händer över Herrens smorda och slaktade dem, deras församling och deras barn rättfärdiga sig?

Det är som om detta rena blod ropar på hämnd liksom Abels, Nabots, Zakarias och andras blod - från bergens toppar, brunnarnas djup och hela jordens rund. Mördarna förtjänar hämnd på hämnd och förbannelse på förbannelse. Ingen känner till det oskyldiga blodets pris utom den oskyldige som offrade sitt liv på korset av kärlek till sina barn. Saliga är ni alltså, oskyldiga kristna! *"Därför led också Jesus utanför stadsporten för att med sitt blod rena folket. Låt oss då gå ut till honom utanför lägret och dela hans smälek"* (Hebr. 13:13) Vi kan glädja oss åt anblicken av honom i evigheters evighet.

Olika slags tortyr

Europas lärda män har gjort märkliga och förunderliga upptäckter, som förbluffat människosläktet. De har därför skaffat sig ett försprång och skördat allt slags beröm. De har visat sig skickliga i allt slags teknik. De har kommit underfund med naturens hemligheter och uppfunnit sådant som ångfartyg, slagskepp, pansarfordon och telegraf med och utan tråd. De har konstruerat cyklar, tåg och flygplan. De har byggt tryckerier för att utge böcker och instrument för att förebygga sjukdomar och epidemier. De har grävt fram ruiner, utforskat antikens värld och löst historiska problem som varit förborgade för andra. Härtill kommer andra slag av vetande och konster, som tidskrifter trummat för och tidningar och andra publikationer trumpetat ut. Det har fångslat läsare, som lovprisat deras upphovsmän. Deras stater har belönat dem rikligt för deras arbeten.

Inget av allt detta har humanitetens fiender turkarna brytt sig om. De har istället koncentrerat sig på att uppfinna djävulsverktyg för att plåga människor. Där har de funderat grundligt och stigit ned på en arena, där brutalitet och barbari premieras och inte ger utrymme för vare sig moral eller lagar. Här är en rad exempel på de olika former av tortyr som de använt under det gångna kriget. De ger en god inblick i deras uppfinningsrikedom. Därav kan du fälla din dom om vad dessa "uppfinnare" förtjänar.

De samlade ihop barn utanför staden, staplade ved på dem och tände på; det flammade som i ugnen i Babylon och barnen brändes ihjäl. De lade en annan skara på marken i en dal, lade törnbuskgrenar på dem och red sedan över dem på hästar vilkas hovar trampade ned och dödade dem. De placerade några på ett järnvägsspår och lät tåg köra över och krossa dem. De hetsade rovlystna hundar mot barn, som de slet sönder och åt upp. De placerade barn i en höstack och tände en brasa som uppslukade dem. De band fast några olyckliga vid väldiga bjälkar och sågade itu dem från hjässan till benen. De brände andra med brännjärn och kylde sedan av dem. De slet av öron, rev upp näsor, slog av fingertoppar och bröt fötter för att sedan tvinga offren att gå tills de dog. De trädde upp några på spett som grillat kött och svedde deras pannor och övriga kroppsdelar. De drog ut naglar på händer och fötter och klöv kranier. De genomborrade folks händer, fötter, öron och ögon med väldiga spikar. De skrapade av

andra med rakblad och slaktarknivar, tills sår öppnades och deras kroppar blev röda. De halverade barn i midjehöjd och skar sedan upp dem på längden. De slog deras mödrar med tältpinnar tills inte mycket fanns kvar i dem. De ryckte ut hårstråna i prästers skägg, mustascher, ögonlock och ögonbryn tills deras ansikten blödde; sedan stack de knivar i dem och dödade dem. De skar upp magar för att få tag i guldbitar och mynt som offren kunde ha svält. De slaktade en grupp fångar för att smaka på deras blod. De slet köttet av benen och lämnade så kvar offren som byte åt rovfåglar. De begravnade en grupp i gropar och diken, fyllde så igen dem och kvävde offren. De kastade andra i brunnar. Barn och ungdomer fördes upp på höga platser och kastades ned i sina mödrars åsyn, så att deras hjärtan skulle brista av förtvivlan. De drev ut gamla i öknen, där de fick svälta och törsta ihjäl. De grävde gravar åt jungfrur, satte ned dem nakna i dem, stenade dem tills halva kroppen försvann och lämnade dem så tills de avled. De stack ut ögon och drog ut tänder. De satte några i burar och visade upp dem offentligt för att andra skulle ta varning och inte förråda staten. De kastade in brinnande vedträn i hus, så att tak störtade ned och brände alla där inne till döds. De hettade upp hästskor så att de glödde och pressade in dem i kinder, stjärtar och andra kroppsdelar. De kokade ägg och stoppade dem under armhålor och i handflator på folk, tills köttet blev så hett att det upplöstes. Turkarna anlidade bödlar som fick ett pund per dag för att halshugga kristna. De kallade fram dem en och en. Offren sträckte fram halsen tyst och ödmjukt, varpå en annan kom och forslade bort liket. Därtill kom många andra slag av tortyr som Gud förbjudit och varje förnuftig människa måste känna vämjelse inför. Vi bortser då från slag, sparkar, örfilar, piskningar och liknande, som de kristna betraktade som milda former av misshandel. Vi förbigår också våldtäkter och skändningar av kvinnor. Om vi hade velat, skulle vi där ha kunnat ge ett mycket stort antal exempel.

Vi avslutar detta smärtsamma kapitel med en märklig berättelse vi fått höra av en ung man som undkom med livet: *"När vi vandrade fram i middagshettan i närheten av Darbesiye (i norra Syrien, ed. anm.), kom kurder fram och bad vakterna att välja ut de vackraste kvinnorna och jungfrurna. De ställde upp dem två och två, klädde av dem allihop, gick runt och visade upp dem. En man valde ut en särskilt vacker kvinna, som höll en sexårig gosse i handen. Han försökte dra bort henne från hennes väninnor, men hon vägrade. Soldaterna grep då kvinnorna parvis och drev bort dem till två kurder som stod bredvid en brunn. Dessa uppmanade dem som vanligt att anta islam, annars skulle de döda dem. De fick inget gensvar och kastade dem därför två och två i brunnen. Till slut kallade de fram den beslutsamma kvinnan. Samme pretendent började kurtisera henne igen och förespegla henne ljuvligheter. Men hon sade djärvt till honom: 'Skall jag förråda min Herre och följa dig, din slusk? Skall jag avsäga mig min tro och anta din, din usling? Nej, nej! Döda mig! Jag är inte bättre än mina väninnor.' Efter dessa ord grep hon sin son i handen och kastade honom i brunnen. Sedan räckte hon fram sin nacke och sade till den förbannade orene mannen: 'Slakta mig och låt mig förena mig med min son!' Då blev han ursinnig, dödade henne och kastade henne i brunnen. Så gick hon och hennes son bort och fick ikläda sig segerskruden i evighetens härlighet."*

Överlevande kristna Den kristna gemenskapen

Som resultat av de ovan beskrivna händelserna återstod det bara fyra katolsk-armeniska familjer i Mardin, Yuhanna Tazbaz, Nasri Zaramba, bagaren Gorgis Lavo och Sa'id Matfune, vidare några kvinnor som tillhörde de katolsk-syrianska eller kaldeiska kyrkorna. De övriga hade dödats, deporterats, flytt eller övergått till islam. Det har lett till att de katolska marknaderna, som tidigare var ett markant inslag i stadsbilden och dess omgivningar med förbindelser långt ut på landsbygden, idag ligger nere eller bara sysselsätter ett fåtal familjer, som härjats av tiden och skulle ha tillhört det förflutna, om det inte varit för den Barmhärtiges omtanke.

Den kristna gemenskapen är som en mogen vinstock, väl rotad i marken och med vidsträckta rötter. Dess grenar och kvistar grönskar och dess klasar ger mycket söta druvor. Men dess fiender går härjande fram och har lagt ned mycken möda på att beskära den, hugga ned den och krossa den. De har försökt rycka av dess grenar, slita av dess blad, beröva den dess frukter eller helt rycka upp den

med rötterna för att göra platsen till betesmark för öknens vilddjur eller tillhåll för lömska tjuvar. De vill kunna ge sig dit när de så önskar och förfoga över den som de vill.

Men den Högste har i sin gudomliga vishet och eviga omtanke vårdat sig om denna älskade vinstock, som Hans välsignade, barmhärtiga hand planterat. Han känner intensivt för denna växt, som hans goda, ädla öga vakar över. Han har släckt fiendernas brinnande hat och stäckt deras förrädiska planer. Hycklaren Herodes och hans nedriga vänner försökte i sin hämndlystnad med alla medel rycka upp den med rötterna och utplåna varje spår av den. Men Gud, pris vare Han, ville bevara en planta som påminde dem om deras svåra brott och manade dem till godhet mot nästan, osjälviska gärningar och förkastande av tidigare fördärv, nedrighet och förräderi. Sanningen att säga, om inte Herren varit med oss, när människorna gick till storms mot oss, skulle vi ha förgåtts. Herren, välsignad vare Han, utrustade oss inte med rovtänder. Våra själar har räddats som fågeln ur jägarens fälla. Vi kan vara förvissade om att den som planterat denna kära vinstock, vattnat den med sitt ädla blod, närt den med sin heliga kropp, är fast besluten att återställa den till dess tidigare kraft och skönhet. Han vill att den slår allt djupare rötter, växer och breder ut sig lika mäktigt som förr, att dess druvors smak förblir söt och ren, så att främlingen, när han upptäcker den och söker dess skugga, smakar på dess vin, berusas av uppriktig kärlek till den och önskar att han själv också skall få ge sitt blod av kärlek till den som planterat och vakat över den.

De kristnas blod liknar vetekorn som sås i jorden, så att ett ger trettiofalt, sextiofalt eller hundrafalt. Vi kan bara instämma i vad våra ädla förfäder sade: *"De fängslade och fjättrade oss. De förkvävde och korsfäste oss. De ansatte och förföljde oss. De plågade och nästan krossade oss. Men vi har en barmhärtig fader, som förblir hos oss, skyddar, bevarar och hjälper oss. Ty Han sade: "Jag står er bi. Jag räddar och förhärlicar er. Jag vill göra alla folk till mina lärjungar."*

Elegiska dikter

Varje trakt har sina uttrycksmedel som djupt påverkar dess människors hjärtan och i olyckans tid bjuder dem att gråta, klaga och jämra sig. Under kriget, och särskilt då under fångenskapen och massakrerna, författade Mardin-bor många elegier, som de ofta fick oss att sjunga, särskilt när vi fick dödsbud, en tragedi överraskade oss eller en katastrof bedövade oss. Vi vill bjuda läsarna på ett smakprov, som är avfattat i en känd rytm som står i god samklang med innehållet:

"Turkar, lämna inte oss till kurderna varifrån de än kommer

Allt möjligt hade vi tänkt oss bara inte att bli slaktade

Vi fick olycksnyheten helt plötsligt en dag

Mardins överhet är inget värd

Den gör slut på grupp efter grupp

Vid Kristi lekamens fest skickade Rashid iväg Memduh

Soldater bröt sig in hos ärkebiskopen och sade till honom: Följ med oss!

När de kom till serajen ställde de till med väsen

De sade: Vi har fått order att du skall avrättas

De sade: Ge oss dina vapen, lägg fram dem för dina fötter

Vi skall förhöra dig och döda dig tillsammans med ditt folk

Kristna, stig upp och bed inför denna tragedi

Gråt och bed, kanske greppet om oss lossnar

Mor, för Guds skull, gör i ordning våra saker

Allt möjligt hade vi föreställt oss
bara inte att bli dödade
En torsdagseftermiddag började de arresteras alla
I fängelserum och baracker trängde de ihop dem
Med rep och kedjor fjättrade de dem
Med käppar och läderpiskor gisslade de dem
Klockan åtta på kvällen kom de och ställde upp dem
Fyra och fyra.
Med kedjor fäste de dem vid varandra
Järnbojor satte de om halsarna och spottade på dem
Från baracken och fängelset fördes de fångna bort
Skott på skott visslade
Ödmjukt gick de
Somliga barfota
Allas hjärtan var brända med järn
Jag steg upp och tog farväl
Alla sörjer
Ni krossas av islam och tyskar
Hur kan ni värja er?
Kristna, res er
De offervilliga har gått sin väg
Med kors på bröstet, alla kristna
Där finns fager ungdom och kyrkoledare
Med tårar på kinderna och hjärtan fyllda av sorg
Framför dem reste sig Memduh, milisens ledare,
Femtiomannakompaniet och bakom det mishkeviter
Snabbt framskyndade då kurder och dashiter
Med dolkar i bältena och gevär i händerna
De räknade de kristna vid stadporten, läste nu upp deras namn
Och vilka var de?
De tillhörde broderskapen
Vilka var broderskapen?
Jesuiternas blod
Alla gick de bort för att bli dödade och vinna kransen
Uppifrån kom order: Syrianerna skall benådas
Men den otrogne Adib ville inte
Må han straffas

De förde bort armenier, syrianer och kaldeisk ungdom
Gamla och unga män ledare och präster
Kristna, stanna kvar i era hem!
Se på Maloyan!
Hans händer håller om en medalj på bröstet
Hans sista plats blev Sheykhans jord
De flesta slaktades i fästningen Zarzavan
Som en hjord av får, som får hade de förts bort
De hotades: Antag islam! De sade nej!
Därför dödades de
I grottorna och brunnarna kastades deras kroppar
Deras kläder tog bödlarna och återvände hem
Innan de dödade dem fick ärkebiskopen en ensam stund med dem
Han bad för dem, förlät dem och gav dem nattvarden
O kristna, håll ut!
Detta krig tar slut någon gång
Även om det dröjer
Då skall de åter stå upp
Vad hade ni gjort, armenier?
Era blad har nu fallit av
När kriget bröt ut började er tragedi
När världen vändes upp och ned riktades slag på slag mot er
Men även om kriget inte brutit ut skulle vi ha följt er
Hur länge varar detta straff?
Hur länge denna situation?
Å vilken sorglig tidsålder!
Den går mot fördärv och tomma intet
Stackars kristna, om de alla hade varit hjältar!
Herre, du där uppe,
Se på barnen
Min dotter, res dig och kom
Gå runt i grottan
Ta med dig dina kära och betrakta den som en vallfartsort
Må prästerna följa med dig
Bed för oss och säg: Vilken olycka och vilken förlust!
Våra män och vår ungdom höggs ned.
Turkar, Ni måste få ert straff!

Vi har fått nog av ert förtryck
Ni fyllde Tigris strand med prästers och biskopars lik
Och därpå Sheykhans ängar med många vackra kroppar
Vid mitt och deras Herres liv, jag kan inte glömma dem
Deras namn är goda och ljuvliga, dyra för mitt hjärta
Men med dem ödelades mitt liv och blev mina barn föräldralösa
Herre, visa tålamod! Se på vilka som omger mig i kvinnornas kolonn
Herre, låt mig bli en vandrare som sitter vid vägarna
Och får fråga ut alla som gått vart kolonnerna var på väg
En grupp gick till Shey Khan, en annan till Ras al-Ayn
Till Abdal-Imam skulle de gå två och två
I diken packade de samman kvinnorna inför allas blickar
Med barn på axlarna
Några månader gamla
Utan kläder
Kvinnor två och två
Från var och en tog de ett halsband eller två
De skar upp magar för att söka efter några pund
De smusslade undan deras döttrar ett eller två år gamla
En kurd med långt skägg steg upp mellan två böner
Rövade och dödade kvinnor
Bara två av dem finns kvar
Så många barn de gjort föräldralösa!
Så många hjärtan de har skövlatt!
Som de har ödelagt landet och förtrampat människors rättigheter!

Om massakrerna i norra Mesopotamien

Allmän översikt

Vi övergår här till att undersöka vad som hände i städerna och byarna kring Mardin från massakrernas början tills de dog ut. Fienderna skickade bud till stamhövdingarna och bad dem hjälpa till med att delta i förraderiet. Dessa stod genast redo och skyndade sig att hjälpa till med brott och aggression och med dem sjunka ned i förtryckets och tyranniets dy. Det fullbordades vad som står i deras bok *"Likaså har vi i varje by låtit stora brottslingar framträda för att de skulle luras, men de lurar bara sig själva och vad de känner"* (suran Boskap).

Alla imamer, hövdingar, sufier, predikanter, domare, heliga och svek och hycklade i hög grad. De fick det övriga folket med sig frivilligt eller under tvång. Vi skulle ha velat avstå från att ta upp så mycket fördärv, liderlighet och vidrigheter. Men sanningen tvingar oss tyvärr att gå in på skändligheterna, så mycket som rimligt är. Vi måste avslöja deras gärningar även om det är förenat med mycken bitterhet och avsevärda svårigheter. Ty hur mycken skada och svår smärta kan inte ligga fördold i varande sår! Men om den drabbade är tålig, vilken ljuvlig hälsa infinner sig inte därefter! Hans hjärta blir åter lugnt. Han prisar sin läkare, kysser hans hand och tackar honom för hans möda. Han ser noga till att inte göra något så att det onda bryter ut på nytt.

Imamerna visade i sitt handlande att de saknade rättvisa, barmhärtighet och varje annan god egenskap. Hur kunde de annars ha låtit sig lönas gott med ont och tillåta ödeläggelse, stöld av egendom, kränkning av kvinnor och blodsutgjutelse. Stamhövdingarna var också döva för rättvisa och all uppriktighet. De ljög och förrådade vad de själva förkunnade. Andra trodde dem och lät sig övertygas. Sufierna, som är så upptagna med sig själva, söker efter sanningar och skyr psykologiska anspråk, bröt också mot sina grundprinciper. De tävlade med förrädarna i illdåd trots att de visste att Guds straff härför är hårt. Skamfläcken sitter kvar hos dem och deras efterkommande, ty ingen vanära är värre än brott mot löften och avtal, inget fulare än förräderi som leder till hyckleri. Varje nation som berövar sig trohetens prydnad drabbas av förhärjande hemsökelse och förödande katastrofer, som al-Afghani påpekade. Fört eller senare störtar de ned i avgrunden och försvinner i tomma intet. Vad gäller predikanterna, som kallas moskéernas duvor, skydde de inga medel för att underblåsa hatets eld, vässa hämndens svärd och uppamma ondska.

"Om de kände till det goda, dolde de det
Om de kände till det onda, spred de ut det
Och om de inte kände till något, ljög de"

De hetsade kurderna mot de kristna. De var bara intresserade av att tillvälla sig andras egendom och slösa bort den på avskyvärda, förkastliga ting.

Domarna förnekade och förvrängde varje moralisk princip och lag. De fällde orättfärdiga domar för att komma över vad de ville trots att de i sin bok kan läsa *"Om du dömer, döm då rättvist ibland er"* (suran Bordet), underförstått inte förrådiskt eller lögnaktigt, ty Gud har också sagt:

*"Om emiren förråder, kan du skriva till honom
Men om jordens domare är ohederliga i sina domar
Ve, ve och åter ve säger himlens domare om jordens domare"*

De dömde över liv och död och gav vemhelst strafffrihet som tog för sig av de kristnas egendom, hus och kvinnor. Som det har sagts:

"Vår tids domare har blivit vanliga tjuvar inte bara i undantagsfall

När de skakar hand med oss plockar de ädelstenarna diskret från våra ringar"

Vi måste här ånyo framhålla vad vi ovan sade, nämligen att vi kristna i varje stad och by kände oss säkra i våra hem. Vi betalade våra skatter liksom de extraavgifter de lade på oss. När de befallde oss att utrymma våra hem, lydde vi. När de tvingade oss att uppge vår egendom, lydde vi. *"Man smädar oss och vi välsignar. Man förföljer oss och vi hårdar ut. Man talar illa om oss och vi svarar med goda ord"* (1 Kor. 4:12-13). Trots allt detta vann vi inte deras gillande. I suran Al Imran kan de dock läsa: *"Ni skall vara en gemenskap som påyrkar och befaller det goda och förhindrar det onda."* Om jag bara visste var det godas förkunnare och de som förhindrade ondskan höll hus?

Massakern i Urfa (Edessa)

Tjugo år tidigare hade en massaker ägt rum i Urfa. Nu stod mänsklighetens fiender upp för att begå nya illdåd i denna stad. Vi vill sammanfatta uppgifterna härom för att vår bok skall bli fullständig. I juni 1915 gav makthavarna order till samtliga kristna att flytta de vapen de hade till regeringsbyggnaden. Det ville de först inte. Men myndigheterna insisterade och hotade med de strängaste straff, inklusive en grym död. De vände sig till de kristnas andliga ledare för att få ordern verkställd. Ty en väldig armé ryckte fram ledd av två tyska officerare och försedd med väldiga kanoner, som de placerade i fästningen och riktade mot de kristnas hus. Där avlossades de med förödande verkan. Under spillrorna omkom många människor. Sedan ryckte soldater in i husen och högg ned dem som fanns kvar.

Ett förband skickades till de gregorianska armeniernas kyrka och grep deras herde, en ung man på knappt fyrtio år. De ledde honom under slag till regeringsbyggnaden och misshandlade honom under ett gräl. Sedan dömde de honom till att hängas. När de förde honom till tortyrkammaren, bad han att få säga något, vilket de tillät i en önskan att få argument för att lättare motivera det givna straffet. Prästen sade följande till dem på turkiska:

"Jag misstänker att jag begått ett stort brott, eftersom jag hindrat min församling att bekämpa turkarna trots att jag vet att de i så fall lätt skulle kunna besegra dem. Men vi dör inte på grund av vår oförmåga att bekämpa våra fiender utan av kärlek till den kristna religionen och vårt olycksdrabbade Armenien. Gud den rättvise förmår gottgöra varje motbudande orättvisa." Dessa ord fick hans fiender att rasa och de hängde honom omedelbart. De dödade alla armenier för att komma över deras egendom och även många syrianer, kaldéer, jakobiter och armeniska katoliker. De dödade prästen Hanna Kandalafat och den syrianske munken Afrem. De övriga prästerna satt isolerade i sina hus tills order utfärdades om benådning av dem.

Vartabid Vartan, de katolska armeniernas ledare, gömde sig en tid hos en vän. Därför fick han plikta dyrt. När myndigheterna upptäckte honom, lät de deportera honom till Syrien och därefter till Adana, där han kastades i fängelse och dömdes till döden. Han begärde resning hos en instans i huvudstaden och fick då istället en dom på 101 års fängelse. Sedan ändrades den till femton år och därefter efter idog klagan från hans sida till bara två års fängelse. Två dagar innan engelsmännen och fransmännen ryckte in i Adana, kallade guvernören ut honom och förelade honom falska vittnesmål. Han dömdes till att hängas och därefter släpas genom stadens gator. Ledande kristna vädjade om en lindring. Men guvernören påstod att han svurit på att skiljas om inte domen verkställdes. Efter en del argumenterande gick guvernören med på att mildra dödsstraffet en liten aning. Vartabid Vartan gick upp på schavotten och klev upp på dess pall. Ett rep fästes om hans hals och han ropade högt: *"Jag dör av kärlek till den kristna tron och Armenien. Alla som hör mig skall veta att jag är helt oskyldig till vad jag anklagas för."* Efter att ha fallit som martyr fördes han av de kristna i vagn till kyrkogården. Guvernören insisterade på att gödsel skulle läggas över och under honom för att inte han inte skulle bryta sin otrogna ed. Så tvingades hans anhängare och vänner begrava honom. Se där hur

långt en människa kan gå i otro och ondska! Kan någon klandra oss, om vi bad om eviga förbannelser och helvetets eld över detta avskum?

Massakrerna i Diyarbekir med omgivningar

Om vi skulle räkna upp alla vidrigheter som ägde rum i det svarta Diyarbekir och de brott som mänsklighetens fiender begick mot oss, skulle framställningen bli mycket lång och leda oss på avvägar. Men vad som hände i Diyarbekir blev ursprunget till de ödesdiga slag och katastrofer som därefter drabbade oss. Den som kallade staden ”den blodiga fästningen” hade alldeles rätt. Regeringspartiet unionisterna insatte Rashid som dess guvernör och gav honom stora befogenheter, ja absolut makt. De ställde ett gäng mördare i hans tjänst, ökända djävlar med rå karaktär och hårt hjärta såsom Ahmed Bey Sardahi, Rushdi Bey, Halil Bey och den beryktade Memduh.

Den 5 april 1915 utsprid den ondskefulle Rashid att sex officerare flytt från huvudstaden och anlänt till Diyarbekir för att underblåsa hatets och tvedräktens glöd. Därför lät han leta efter dem i kyrkorna och de ledandes hus för att få tag i dem. Det var i själva verket sex fördömda spioner, som Rashid själv valt ut och rått att bege sig till de gregorianska armeniernas kyrka. Där skulle de uppträda som kristna för att komma underfund med avsikter och hemligheter. Nästan omedelbart kallade Rashid och kommendant Rushdi Bey till sig kommissarien och officerarna, som skickades runt i husen. När de kom till den armeniska kyrkan och stötte på spionerna, låtsades de högljutt klaga, ridna av djävulen, onskans fader. De gav order om uppgrävning av kyrkan och patriarkens hus för att få tag i bomber och skjutvapen. Detta insisterade de på i fem dagar.

Vid samma tid anlände 840 armeniska arbetare till Diyarbekir. De hade arbetat gratis i provinsen sedan september 1914 på att förbättra vägarna till Erzerum, Trabzon och Erzinjan. Så snart de närmade sig, sände Rashid ut en bataljon för att ta emot dem med grövsta brutalitet. Den slaktade allihop och återvände sedan med sitt rov till guvernören för att avlägga rapport om den lyckliga utgången.

Måndagen den 12 april arresterades Garabed Turbanji, armeniernas ledande personlighet, Mardik Vikanyan och lärarna i deras skolor. De kastades i fängelsehålor. Dagen därpå greps cirka sjuttio av stadsdelen Fatih Pashas ledande män och fördes till karavanserajen (Misafir-Khane).³⁰ På kvällen frigavs åtta av dem som en försoningsgest mot de kristna. På onsdagen ryckte soldater in i samma stadsdel, häktade 314 män, främst rika armenier som betalt för att slippa militärtjänsten, och förde dem till fängelset. Morgonen därpå var det dags för stadsdelen Husule, där 200 armenier genom en list infångades och fördes till förutbestämd plats. Guvernören skickade genast ut bataljoner till de kristna grannbyarna och lät döda deras invånarna och bränna ned husen.

När fängelset var fullpackat, gav sig dessa mänsklighetens fiender på de kristna fångarna med olika former av tortyr. När offren var mer eller mindre medvetslösa, gav sig bödlarna på nästa grupp. Här fick armeniernas ledande män naglarna utdragna, magarna uppristade, händer och fötter genomborrade, tänder utdragna, tills många av dem avled. Därefter drogs deras lik genom stadens gator och kastades utanför stadsmuren.

I gryningen tredje söndagen efter påsk försågs 807 fångar med bojor och rep och leddes ut genom Mardinporten under slag, skymford och förbannelser. Bland dem fanns den franske konsulns tolk Monsieur Kazabyan. De fördes till Tigris, där sjutton småfarkoster av uppblåsta skinn eller sammanfogade sådana gjordes redo. Det hela övervakades av kommendant Rushdi Bey och ett tusen officerare, soldater och tjerkesser. Strax efter att ha fraktats över floden beordrades fångarna att skriva brev till sina anhöriga. De undertecknade dem och satte sigill på kuverten. De talade där om att de var på väg till Mosul. Meningen var att de skulle vilseleda sina vänner, för att dessa inte skulle hindra myndigheterna i deras föranstaltningar med protester eller på annat sätt. Det var inte så lätt att göra

³⁰ Härbärgat tjänade som tortyrlokaler för de kristna. Bara Gud vet vilka fasor och mord som där ägde rum. På vintern 1919 störtade stormar dess fästen och kvar blev bara en hög sten, som om den Högste velat hämnas för all misshandel och tortyr. Men om Han gick fram så med byggnaden, hur skulle då inte mördarna och illgärningsmännen ha straffats?

slut på dem, eftersom de ännu var så många. Men så snart brevskrivningen var avklarad, överfölls fångarna i Ramma-stammens pass, avkläddes och dödades. Soldaterna lade beslag på deras tillhörigheter. På en del kastades *kelek*-trä och brändes. Själva återvände bödlarna snabbt till provinshuvudstaden, tisdagen den 27 april, för att fortsätta sitt verk innan tillfällen gick förlorade.

Ondskan och nedrigheten gick så långt att de gregorianska armeniernas ärkebiskop kördes iväg till Mardinporten och sattes på en stol där för att hans folk skulle se honom när de passerade och bli deprimerade. Sedan flyttades han över till fängelset. Soldater började arrestera alla de stötte på inom och utom staden och förde dem till Fatih Pasha-moskén. Där torterade de dem, högg av lem efter lem eller hällde bensin över dem och brände ihjäl dem. De hade rått deras anhöriga att komma med mat till dem, men när dessa kom fram, greps de och buntades ihop med sina ännu levande vänner.

Sedan gav sig fienderna på fyra armeniska präster i sin hämndlystnad mot dem och deras ärkebiskop. De förde ut dem på den öppna platsen, satte sig på dem som på riddjur och pryglade dem. De befälde dem att sopa regeringsbyggnaden medan de fortfarande red på dem, så som skett med den syrianske prästen och skolläraren Yusuf Rabbane i Mardin. De fortsatte att plåga dem i tre dygn. Därefter gav de böneutroparna i uppdrag att plåga dem så mycket djävulen ingav dem. Detta utförde de i skift villigt och glatt en hel natt. De satte ett tungt fat på ärkebiskopens hjässa och tvingade honom att hoppa och dansa. De kokte två ägg och lade dem i vardera handen på honom, tills köttet brändes bort. De hämtade en väldig spik och slog in den i kraniet på honom tills den stack ut i nacken. De påstod att han blivit konstig i huvudet! Till slut förde de ut honom på torget framför regeringsbyggnaden, hällde bensin över honom och brände ihjäl honom. De släpade honom sedan till en soptipp.

De fyra armeniska prästerna greps i nacken och tillsades att leka som fiskar i vatten. Soldaterna tävlade om att träffa deras höga huvudbonader. Den som lyckades fick applåder. Prästerna fortsatte att pinas på olika sätt tills de avled.

Efter att de lett bort och slaktat männen började fienderna samla ihop kvinnorna. En grupp fördes ut genom Romarporten, en annan genom Mardinporten. Barnen slets ur sina mödrars famn. Gorgis Marjan från Kesor har berättat för oss att när han strövade omkring i vildmarken i arabisk dräkt, fick han i Shirke se en kolonn kvinnor komma åkande från Diyarbekir i vagnar. När de kom fram till byn, steg de av. Fyra och fyra kommenderades till en brunn i närheten, kläddes av och dödades i hans åsyn. Han såg en andra kolonn av gamlingar från Diyarbekir med en del kvinnor och barn i Ta'lika och Luvedhe. Alla massakrerades, likaså vid brunnar. På morgonen gick Gorgis fram till en brunn, sänkte ned ett rep och lyckades dra upp tolv personer, bland dem Davud son av Rizkallah Vazir och Yusuf Toranis dotter Khatun. Han såg ytterligare en kolonn i Aliya väster om Ta'lika, som utan undantag slaktades för att kastas i en brunn. Abdulkadir Bey gick med några vänner och plockade upp cirka femtio barn, de flesta i dåligt tillstånd. Han vårdade och behandlade dem, men de dog allihop.

De armeniska katolikernas ärkebiskop Andravos Tjalabiyan skonades tills vidare, därför att Rashid så gärna ville komma över hans egendom. När fienderna började föra bort kvinnor, fördes han med sina anhöriga och tre nunnor iväg mot Aleppo. När de kom fram till Khan-Habash, fördes han åt sidan. Där tog de upp stenar och stenade honom som Stefanus, den förste martyren, tills det bildats en hög stenar och bara huvudet och ena axeln stack fram. Så lät de honom plågas tills han överlämnade sin rena själ i Skaparens hand. Varje gång kristna kom förbi på denna väg, sade soldaterna till dem: "*Kom och se på er ärkebiskop!*" Hans diakon, som tillhörde Mardinfamiljen Tazbaz, överfölls och ströps inne i sin kyrka. Därefter kastades han i dess brunn. Fader Osip satt isolerad i karavanserajen i 52 dagar. Han gav då guvernören hundra pund och lyckades komma undan med livet.

Trots allt sitt hat och all sin slughet kvarlämnade fienderna 1.200 armenier i Diyarbekir, de allra flesta sådana som offentligt bekant sig till islam. Av de katolska armenierna återstod bara fyrtio. Bland kaldéerna förde myndigheterna bort 84 familjer och bland jakobiterna 26. Bland dem antog åttio män islam. Av de katolska syrianerna konverterade familjen Shakkal och familjen Bali med undantag av Yusuf, hans mor och bröder. De kristnas hus och kyrkor råkade ut för samma öde som de i Mardin. Myndighetspersoner lade beslag på dem och flyttade dit armeniernas egendom eller sålde dem.

Här är ett smakprov på den tortyr som de kristna utsattes för. Den 35-årige armeniske byprästen i Ali-Bavar, som satts i fängelse tillsammans med sin fru, fick se henne klädas av och våldtas upprepade gånger rakt framför sig. Sedan drogs han upp på taket, knuffades ned och höggs ihjäl. Hans stackars

fru svimmade och dog strax därpå. På Bozo Na'albands och Thandutihs fötter spikades väldiga hästskor fast tills de avled. Dekran Halavji fick naglarna utdragna på sina händer och fötter och misshandlades med färsk trädkäppar tills han avled. Hans olycksbroder, slaktaren Babahu (Ibrahim) torterades och bankades med käppar tills han avled. Tjakoji hängdes upp i en slaktkrok, flåddes och skars upp bit för bit. Samma fasor utsattes brevbäraren Mahran för. Massakrer ägde också rum utanför Diyarbekir i byar såsom Bsheriye, Tjarokhiya och Siverek, där inte en enda kristen lämnades kvar av turkarna. Kort sagt massakrerades ett mycket stort antal kristna i och utanför denna bloddrypande provins.

Massakern i Derike

Derike är en by söder om Mardin, där det finns många trädgårdar med olika slags träd, främst oliv- och galläppleträd. Vattnet är gott och källorna rikliga. Syrianska historiker nämner byn redan på 700-talet, då de jakobitiska syrianernas patriark Athanasios IV (756-758) upprättade ett storslaget kloster i Tel-Basem nära Derike, vars ruiner man ännu idag kan se. I Derike fanns före massakern cirka 250 armeniska, syrianska och protestantiska familjer. I Piran norr om Derike bodde ett tjugotal armeniska familjer. Här är en detaljerad redogörelse för vad som hände dem:

Måndagen den 24 maj sände guvernör Rashid en delegat med två officerare till Derike. De armeniska och protestantiska prästerna avlade besök hos honom i Hajji Osmans hus. Han såg bistert på dem, medan de å sin sida inte kunde blunda för vare sig dödandet eller alla plundringar och skändligheter. När de återvänt till sina kyrkor, sände delegaten bud efter den armeniske katoliken Tuma Bahhe, Tonil Kevbo, Garabed Kerko, Bules Elo, Murad Babo, Boghe Shamama och Gabriyel Kas'e. Alla infann sig utom Gabriyel, som skickade sin svärson Ibrahim i sitt ställe.

De hade knappt gått över tröskeln, förrän guvernörens delegat pekade ut dem och under bruk av ett obscen språk påstod att de hade vapen hos sig. Dem ville han att de omedelbart skulle lämna ut. De försvarade sig och förnekade det hela. Då beordrade han soldaterna att slå och sparka dem. De band deras fötter och fortsatte misshandeln tills de inte längre kunde gå. De fick bäras hem svävande mellan liv och död. Delegaten och hans officerare återvände till Diyarbekir den 26 maj. De kristna hoppades då att fruktans och farornas tid var förbi.

Men myndigheterna anordnade ett sammanträde med direktör Mustafa som ordförande för att diskutera lämpligaste åtgärder att göra slut på de kristna, plundra deras egendom och komma åt deras levebröd. Man beslöt kalla in ledande kristna en och en i hopp om att få ledtrådar genom någon av dem. De kristna lät sig representeras av Gabriyel Kas'e, som med sig hade Bules Shammame, den protestantiske biskopens son Osip och fyra andra. De utfrågades om gömda vapnen men gav inget stöd för påståendena. De befalldes då ned i fängelset, där de fick stanna i åtta dagar och utsattes för misshandel och tortyr. Sedan kallades de upp och deras fiender sade till dem: *"Vi har fått order om att ni allihop skall dödas. Men de som betalar femtio pund slipper undan. De som inte gör det kommer att dödas."* De frigav omgående dem som kunde betala och höll kvar de övriga. Men förhørsledaren och allmänne åklagaren började tveka och försvara de kristna. Detta retade fienderna som skrev och klagade hos guvernören. Denne avskedade då genast de båda och befallde dem att bege sig till sina hemorter. De kristna förblev fängslade till onsdagen den 2 juni.

Natten till torsdagen kallades syrianen Ibrahim Krom in. Han infann sig men måste vänta på besked till eftermiddagen. Då kom en soldat och sade: *"Vi har hämtat hit dig av misstag. Du kan återvända hem."* Sedan kom turen till den katolske armeniern fader Andravos Khuri och den gregorianske armeniern fader Ohannis Khuri. Den senare frigavs efter förhör, medan den förre hölls kvar. Han smusslade upp en lapp till de ansvariga där han skrivit: *"Imorgon torsdag har vi en högtid. Förbarma er och låt mig gå till kyrkan och leda gudstjänsten!"* De gav sin tillåtelse för att undvika att skrämma de kristna och framkalla panik.

Måndagen den 7 juni arresterades Tuma Bahhe, en ledande armenisk katolik, hans bror, Anton Kalyunji, Abdulmasih Karagoz och några andra. Soldater bröt sig in i kyrkan vid middagstiden och

undersökte fader Andravos papper. Han själv sattes i fängelse. De återvände till den syriansk-katolska kyrkan och letade grundligt. De for ut i hotelser mot prästen Ibrahim Krom och förde ned honom till kyrkans brunn. Där ville de att han skulle plocka fram vapen. När de inte kom på några, fäste de ett rep om hans hals och förde brutalt bort honom barfota. De drog ut håren ur hans vita skägg och hämtade aska som de tryckte in i ansiktet på honom. Sedan placerade de ett fat fyllt med sten på hans huvud. När de kom ut, satte sig en av dem på honom och tvang honom att gå. Tölpar och patrask hånade honom och började kasta sten på honom. I detta sorgliga, plågade tillstånd kom han fram till regeringsbyggnaden. Plågoandarna avlöste varandra med att slå honom. En knuffade omkull honom så att han föll omkull och var nära att ge upp andan

Tisdagen den 8 juni arresterades prästen Ohannis och protestanternas lärare Ibrahim. Alla kristna greps då och fördes till fängelset. I solnedgången hölls en rättegång mot fader Andravos, då han utsattes brutal misshandel. Sedan skickades han tillbaka ned i fängelset. Så gav de sig på den jakobitiska prästen Sa'id, drog ut håren i hans skägg, slog och sparkade honom. De gav Tuma Bahhe nittio slag. Gabriyel Kas'e kallades in och slängdes i golvet. En ställde sig vid hans huvud och en vid hans fötter. Så byttes de om att slå honom tills han svimmade. De ropade in Tumas bror Yusuf och började slå honom och även andra. Slutligen vände de sig till de fyra prästerna, spottade på dem, örfilade och slog dem i väggen under bruk av ett mycket grovt språk. Då anlände *kaymakamen* Mustafa med en del myndighetspersoner och inspekterade tortyrlokalerna. Han frågade Gabriyel Kas'e:³¹ *"Har någon slagit dig?"* Han svarade: *"Ja."* Då sade den andre: *"Stig då upp och återvänd till din plats!"*

De kristna stannade i fängelset i åtta dagar. Deras "ridderliga" vakter torterade dem då på olika sätt, ryckte ut håren ur deras skägg, drog ut naglarna, hamrade in spikar i lemmarna, stack ut någras ögon och piskade dem tills golvet färgades rött av blod. Så höll det på till söndagen den 20 juni, då offren kallades upp i grupper om tio och fördes till en plats i närheten av Khavarok, där de torterades, kläddes av och dödades. Bödlarna återvände med sitt rövade byte till *kaymakamen*. Prästerna ströps i fängelset söndagen den 27 juni. De stoppades i två sadelpåsar, två i varje, och fördes ut norr om byn, varefter bödlarna återvände med deras kläder.

Vid den tiden anlände en officer från Diyarbakir och beordrade härolden att ropa ut att de kristna getts amnesti. Men på kvällen sade han vid ett sammanträffande med Halil son av Ibrahim Pasha, Elias Hajji Osman och de ledande muslimerna: *"Akta er för att försvara någon enda av de kristna! I så fall kommer order utfärdas om att ni skall dödas liksom de. Om ni älskar staten och visar den er uppriktiga lydnad, ser ni till att alla kristna blir dödade."* De stod genast upp, gav sig ut på gatorna och grep alla kristna de råkade se. Frukten tilltog och hjärtana bedrövades. Hidayat Efendi skrev upp de kristnas namn, fråntog dem vad de hade på sig och förde ned dem i fängelset. Han lät hämta Hidir Nasri Anjim, som fick ett sådant slag av en soldat att han förlorade det ena ögat. Sedan spikades hans ena öra fast i väggen. I den situationen lämnades han kvar resten av natten. Sedan infann sig den lömske Hidayat Efendi, fäste ett rep om Tumas hals och kvävde honom, varpå han stängde dörren och gick därifrån. Soldaterna hämtade en sadelpåse som de lade honom i och förde honom till Kafirkar, där de slängde hans lik.

Morgonen måndagen den 28 juni kom tyrannen Rashids delegat till platsen där fångarna hölls. Han fick Hidayats namnlista och kallade in de uppskrivna en och en. De äldre frigavs, medan de medelålders och yngre fick stanna kvar. De bands morgonen därpå och fördes till Zinare Sa'or, där en del dödades. De övriga fördes vidare till en annan plats, där också de allihop dödades. Bödlarna kunde återvända med rikligt byte.

Därefter fanns det bara 23 personer kvar i fängelset. Av dem frigavs 16. Anton Kalyunji, Nasri Anjim och Yusuf Diyarbakirli betalade då 30 pund till armeniern Karkush, bankkassans representant, för att försöka få ut de resterande. De släpptes också alla utom Gabriyel Kas'e. Två dagar senare fängslades Abdulmasih Tjavlakh, trots att han just gett guvernörens delegat 50 pund. Hidayat misshandlade honom de två följande nätterna, band hans ben och slog honom på olika sätt, tills han skrek. Samma öde råkade armeniern Abdal Anjo ut för. Fyra soldater bar därefter ut de båda till en skog i närheten och dödade dem bland olivträden.

³¹ Det är genom honom och några andra vi fått reda på vad som hände i Derike.

Nu var Gabriyel Kas'e ensam kvar. Vakterna Ibrahim från Nusaybin och zazaiten Kalash sade till honom: *"Om du betalar lite guld till oss, friger vi dig. Annars dödar vi dig som vi gjorde med dina kristna vänner."* Gabriyel bad om betänketid till dagen därpå. På morgonen kom Hidayat in till honom. Gabriyel svarade då: *"Jag föredrar att dö framför att leva så här."* Hidayat antydde då att *kaymakamen* förbjudit soldaterna att antasta honom. Han hävdade att Ibrahim och Kalash beslutat döda honom natten innan. Men han hade då irriterat ropat till dem: *"Akta er för att röra honom! Han är syrian och inte armenier."*

Efter några dagar kom soldaterna tillbaka med några som de tidigare arresterat och sedan frigivit. Efter fyra dagar i fängelset fördes de bort och avrättades. Gabriyel frigavs på villkor att han tillverkade tvålv gratis för militären. Hidayat uppdrog åt honom att i hemlighet samla in guld och silver från de övriga kristna för hans räkning. Det fanns således fortfarande kristna kvar och myndigheterna fortsatte sitt verk. De häktade, deporterade och dödade. När bara få återstod, förkunnade härlden amnesti. Myndigheterna bjöd in dem att registrera sina namn och hoppades att de skulle återuppta sitt arbete. Men de som infann sig häktades och de övriga höll sig dolda fram till ramadanfestens kväll. Då trängde militären in i deras hus. På morgonen fördes alla bort till vägen mot Farashiya. Där kläddes de av och dödades till sista man. Dagen därpå gav sig löst folk ut till mordplatsen, där de fann människor som ännu levde. Dem massakrerade de och återvände sedan glada efter uträttat verk.

På tredje festdagen bröt sig soldater in och grep kvinnor och flickor, som de förde till Gorta, där de skändade dem och sedan dödade dem. Gerko Ziyanes mor, som var med bland dem, fördes till en trädgård i närheten och hängdes i ett träd. Bödlarna hämtade en väldig kniv och skar henne i två delar och lämnade henne hängande så.

Återstod då Gabriyel. Han arbetade en tid i Derike, tills domaren och muftin kallade på honom och sade: *"Vi är ett bevis på vår kärlek till dig. Vi råder dig att fara till Shi'ab och tjäna ditt levebröd där. Om du stannar här, kommer slödder att ta livet av dig och din familj."* Gabriyel begav sig därför iväg till den där byn och stannade där i tre år med sin familj. Sedan begav han sig till Mardin. Han var, för att sammanfatta, den förste som arresterades och den siste som undslapp döden. Han lade ned stor möda på att rädda kristna som tillfångatagits av kurderna, såsom Anton Kalyunjis dotter, Rafael Kalbo, dennes syster Susanne, Fahima Katto och andra.

Tano Nasrani var en av dem som tyvärr övergett sin religion av bundenhet till den här världen. Strax efter att han återvänt till Mardin, stötte han på Hamo Yunus son. Denne frågade vilka kristna som fanns kvar i Derike. Tano svarade: *"De är alla döda."* Hamo sade: *"Det vet jag, Tano. Jag har med dessa mina händer, som maskar kommer att äta upp, slaktat tjugosju stycken och om jag hade kunnat, skulle jag gjort slut på alla kristna överhuvudtaget."*

Massakrerna i Viranshehir/Tel-Mawzal

Viranshehir är en gammal stad som tidigare var känd under namnet Tel-Mawzal. Därifrån kom den förste jakobitisk-syrianske patriarken Sargis I (538-541). Staden tillhörde det Östromerska riket, tills muslimerna dök upp och bemäktigade sig Mesopotamien, även dessa nordliga trakter.

Kristendomen var då utbredd, vilket kvarvarande ruiner vittnar om. I början av 800-talet flydde kristna hit från Urfa, Mardin och Siverek. Kurden Ibrahim Pasha, som då styrde, behandlade de kristna väl och uppmuntrade dem att bygga affärer och hus. Marknader och bebyggelse bredde ut sig. I vår tid har de armeniska katolikerna uppfört en stor kyrka där benämnd efter Johannes Döparen. Den färdigbyggdes av Vartabid Ishak Holozo 1911. De katolska syrianerna har också en kyrka i staden, kallad Mar Afrem. Bönekapell har innehafts av de gregorianska armenierna och jakobiterna. Staden hade cirka 600 kristna familjer, de flesta armeniska katoliker.

24 dagar efter det olycksaliga krigsutbrottet beordrade Viranshehirs *kaymakam* alla stadens kristna att bege sig till Mardin för att registrera sig, som vi ovan beskrivit. De kristna betungades av övergrepp och kontributioner redan under tiden fram till den 1 maj 1915. Då bröt sig soldater i nattens mörker in i den armeniska kyrkan och släpade ut dess herde Vartabid Ishak Holozyan. I tre timmar letade de

efter vapen men utan att finna något. De tog då med sig Vartabid till domstolen men fann efter ett förhör inget att anklaga honom för, så han släpptes. Den 2 maj kom turen till de katolska syrianernas kyrka. Den genomsöktes men inget påträffades heller där. Prästen Gabriyel Munashi skrev till sin överordnade Gabriyel Tappuni och berättade om razzian. Båda trodde då att det tunga molnet skingrats, att de klarat sig och skulle slippa vidare påhålsningar, men...

Den 13 maj skickade myndigheterna efter ledande armenier som Arakil, Tatiyus, Mardo och Amsih Faranji och ledande katolska syrianer som Betres Rume, hans bror Yusuf och Ibrahim Keryo. De anklagades för att tillhöra det armeniska Fidaviya-sällskapet. När de kom till regeringsbyggnaden, möttes de av en utsänd från den tyranniske guvernören i Diyarbekir upp som sade: *"Säg mig vad jag skall göra med er! Skall jag spika fast er eller döda er direkt? Skall jag sticka ut ögonen på er? Skall jag piska er och utsätta er för avancerad tortyr?"* En ledande officer, Ziya Bey, sade: *"Det bästa vore att skjuta dem."* Guvernörens utsände övergick då själv till handgripligheter. Han slog dem och sade att de borde sättas i fängelse - tills onskans och fördärvets gäng, den nämnde Ziya, stadens civile styresman Ahmed Rajab, Mulla Halil, Hasan Mosuli och Ibrahim Pashas söner, kommit överens om hur man skulle bära sig åt för att göra slut på dem.

Tisdagen 18 maj började soldater gå in i de rikas och framstående hus, arrestera och driva iväg dem till fängelset under slag och skymford. I syrianen Abdulahad Salbos hus letade de särskilt ivrigt efter vapen. De sänkte ned en man i hans brunn och han fann där en stor låda ammunition. Den hade Abdulahads fiende Abdulrahman Tjavish i sin hämndlystnad dessförinnan kastat ned där, som strax framkom. När de såg lådan, sade de till Abdulahad: *"Hur understår du dig att förråda staten? Vill du kämpa mot dess stora män med dina gevär och din ammunition?"* Samtidigt började de slå honom med käppar av bambu och granatäppleträd på huvudet, i ryggen och i bröstet, tills käpparna gick av. Då drog de ned husets gardinstänger och fortsatte att slå tills dessa kroknade. Abdulahad blev svårt medtagen, hans lemmar rådbåkade, hans ben brutna och han blödde. Han bars då till regeringsbyggnaden. När adjutanten fick se honom, spände han ögonen i honom och skällde ut honom. Sedan sparkade han till honom och knuffade ned honom för en trappa. På varje trappsteg stod en soldat och sparkade honom för att få honom att rulla ännu snabbare. Längs ned stod Bustani Pasha och gav honom 300 slag, medan de närvarande tjänstemännen skrattade gott åt scenen. Sedan beordrade adjutanten att han skulle skickas hem för att visas upp för sin mor, fru och syster. Nio man bar iväg honom, medan blod droppade ur hans ögon, öron och lemmar. När hans mor fick se honom, förlorade hon förståndet av förtvivlan. Hans syster utbrast: *"Varför har ni fört hit honom? Varför dödade ni honom inte genast och lät oss slippa se honom?"* Abdulahad sade med svag, sorgsen röst: *"Ni inser förstås att jag är oskyldig till vad de där förrädarna anklagar mig för. Jag är redan dömd och slutet närmar sig. Men se upp för att själva råka ut för detsamma!"* En stund senare bars han tillbaka till fängelset.

Mot kvällen fick han besök av sin syster Habbo, som ville se till honom. Men dörrvakten släppte inte in henne förrän hon gett honom fyra pund. Hon gick hem och hämtade ett getskinn att svepa in sin bror i. Hon återvände i sin mors sällskap. Vid fängelseporten fick de se tretton soldater som sade: *"Ge oss vapnen som ni har kvar!"* Habbo sade: *"Det har jag redan svarat på. Vi har ingenting av vad ni inbillar er."* Då började de misshandla kvinnorna i skift. De hettade upp spett, som de brände dem med. Till slut band de modern och hennes dotter och fortsatte att slå dem i det de sade: *"Abdulahad har talat om för oss att de enda som känner till ert vapenmagasin är ni."* Kvinnorna upprepade att detta var lögn utan någon grund. De tilltvingade sig då ytterligare 35 pund och lät kvinnorna gå.

Ziya skickade bud till dem och lät säga: *"Jag kan tala om för er att det var jag som fick soldaterna att slå er. Det kommer de att fortsätta göra, tills ni skickar Abdulahads fru Jamila till mig. Annars dödar jag er båda två."* Jamila infann sig och sade: *"Jag, min svärmor och Habbo dör hellre än svarar ja på din begäran. Jag kan försäkra att vi inte har några vapen."* Sedan återvände hon hem. Den 28 juni kallade han henne till sig igen och hotade döda henne. Han förbjöd henne då att återvända.

Torsdagen den 20 maj bad Abdulahad att få träffa sin syster igen. Han sade då till henne: *"Jag tackar Gud för att jag återhämtat mig något. Ta mina kläder till någon kvinna ni känner för att tvätta dem! Visa dem inte för mor, eftersom då förlorar hon förståndet!"* När Habbo fick kläderna, märkte hon att de var blodiga och brast i gråt. Hon gick med dem till en kvinna som tvättade dem och lämnade

tillbaka dem. Den 22 maj kallades Abdulahad till ett nytt förhör. Han bad snabbt sin syster komma: *"Följ mig in! Det gör inte så mycket om du också får några slag, eftersom jag är din bror."* Hon fick tårar i ögonen och följde honom men stannade vid dörren för att invänta resultatet. När adjutanten såg honom komma in, sade han bistert till honom: *"Hit med vapnen!"* Abdulahad svarade: *"Jag har inga vapen. Jag räknar ändå inte med få leva länge till. Så slå mig och döda mig! Den oskyldige förklaras oskyldig också av Gud den evige."* Adjutanten röt: *"Ta ut den där otrogne förrädaren! Jag står inte ut med att se honom."* Abdulahad gick ut, förödmjukad och förtvivlad. Hans syster grep hans arm och följde honom tillbaka ned. Hon sade: *"Käre bror, jag ser dödens hotfulla svärd över ditt huvud. Men låt bli att misströsta! Förneka inte din tro! Jag anförtror dig i Jesu, Marias och Josefs händer."* Han svarade: *"Jag tänker inte förråda min Herre. Han kan hjälpa mig och hålla mitt mod uppe, ty han vet att jag är oskyldig."*

Soldaterna hade gjort en razzia hos de katolska armeniernas ledare Vartabid Ishak lördagen den 1 maj. De undersökte då hans rum och kyrka, fängslade honom men frigav honom strax igen. Den 27 maj bröt sig korpral Ahmed, sergeant Abdulrahman och en annan officer in hos honom och sade: *"Son av Rume vill tala med dig."* Han steg upp och gick till regeringsbyggnaden men togs emot först fram mot kvällen. En militär sade då till honom: *"Ditt fall har skjutits upp till imorgon. Jag skall skaffa hit en säng så att du får sova här."* Han fick tillbringa den natten som de kristna fångarnas ärade gäst. På morgonen kallades han in för förhör. Man kunde inte finna något motiv att straffa honom, så han återsändes till fängelset men slapp tortyr. Trots det kunde han inte sova. Han passade på tillfället att istället trösta och muntra upp de andra fångarna. Han ingav dem värdighet och eldade deras tro, så att de skulle stå ut med plågorna och förödmjukelserna och till sista stund stå fast.

Fredagen den 28 maj hämtades Arakil, Tatiyus, Mardo och deras ovannämnda kamrater till adjutanten, som lät avrätta dem efter lång tortyr. Tungan förmår inte beskriva alla de plågor de måste utstå. Soldaterna byttes dagligen om att slå dem, tortera dem och utgjuta deras blod. Vad andra har vittnat om var att deras sängar, kläder och till och med golvet i det rum där de satt isolerade färgades med blod. De hycklande fienderna visade inte någon barmhärtighet utan plågade dem så brutalt de kunde. *"Blodsdåd följde på blodsdåd (Hosea 4:2)."*

På kvällen onsdagen den 2 juni skickade Abdulahad efter sin mor och syster. Han kysste sin mors hand, omfamnade sin syster och grät så att kinderna blev våta. Modern och systemen grät också. Sedan sade han till dem: *"Jag vill att ni skall skydda min fru Jamila så mycket ni kan. Offra allt ni äger! Det är ett bevis på er trohet. Jag har anförtrött prästen Afrem Ahmar-daknu i Mardin 22 pund, som jag gav honom för en månad sedan. Dem kan ni få tillbaka av honom. Här är ett papper, syster, där jag skrivit upp mina skulder och tillgodohavanden. Det är det sista jag skriver. Och nu, kära syster, tar jag avsked av dig med ett sårat och brustet hjärta. Ta på dig skor av järn, ja av stål och följ mig, ty du kommer inte att få se mig förrän i evigheten, på den skräckinjagande domens dag. Jag tar avsked av dig och mor och alla mina anhöriga och vänner."* Därpå återvände de båda hem och satte sig att gråta och jämra sig, då de övertygats om att Abdulahad för alltid var borta.

Natten till torsdagen den 3 juni fördes han med åtta män till Bughre, där de alla avrättades. De skulle snart få den belöning som tillkommer de trogna och oskyldiga.

På morgonen samma dag, Kristi Lekamens högtid, fördes Vartabid Ishak Holozo till Diyarbekir på ett riddjur, omgiven av sex officerare. När de närmade sig staden, fick kristna bekanta syn på honom och hälsade på honom, men han svarade inte. Han visste vad som väntade. När han kom fram till stadens karavanseraj, fick han ett rum där han bodde i femton dagar i väntan på upplösningen. Tisdagen den 15 juni tog soldater ut honom till en kulle i närheten och dödade honom. Strax därpå blev de blinda och deras högerhänder förlamades.

"O själ, vad har du att lämna kvar i världen efter din resa från dessa hus?"

Hur kan du bekymmerslös gå runt på jorden

Är inte din lekamen begravd där?

Var och en har rätt att dö av sorg

Men detta är inte förutbestämt

Så själ, tänk efter innan du går under av sorg

Du tillhör de förlåtnas skara"

Måndagen den 7 juni spred soldaterna ut sig som gräshoppor på Viranshehirs marknader och i dess hus. De arresterade alla män från tolv till sjuttio års ålder och förde dem till militärbaracken. Tre soldater gick in i den syrianska kyrkan och häktade prästen Gabriyel Munashe Ahmar-daknu, vars skägg och mustasch de ryckte ut stråna på. De slog honom vilt och for ut med meningslöst tal: *"Du är fransman och älskar Frankrike. Du har franska böcker hos dig och skyddar det landet. Iväg med dig till fängelset, så får du se om det är berett att rädda dig!"* De förde honom till baracken i ett tillstånd som kunde få stenar att gråta. Där fick han göra sina kristna kamrater sällskap. På kvällen kom en soldat med en stor påk i handen in och slog honom brutalt sönder och samman. Sedan vände han sig till de kristna fångarna och frågade: *"Vill någon av er offra er i hans ställe?"* Den unge armeniern Abdulnur svarade entusiastiskt: *"Jag är beredd."* Då övergav den otrogne barbaren prästen på hans yttersta och övergick till att slå den unge mannen istället. Varje soldat som så ville fick slå honom fritt. Den natten blev alla de totalt 470 armenier, syrianer och jakobiter som befann sig i fängelset utan undantag torterade.

I solnedgången gick Huseyin Mosule med femtio soldater till den katolsk-syrianska kyrkan och letade genom den. Sedan låste de portarna och gav nycklarna till prästens syster Manush med orden: *"Skydda vad som finns i kyrkan! Om något skulle gå förlorat, är du ansvarig."* När några timmar av natten gått, kom *kaymakamen*, domaren, Ziya Bey och allmänne åklagaren dit även de och sökte och rotade. Sedan stängde de portarna och återvände.

Natten till torsdagen den 15 juni höll soldaterna på att binda och kedja fast de kristna ända fram till gryningen. Då leddes de barfota fyra och fyra ut till Haftmala, där samtliga dödades. Bödlarna lade deras kläder och tillhörigheter på åsnor och mulor och återvände till staden. De delade upp allt efter vederbörandes uppgift, insats och grad av förräderi. Mer än en har vittnat om hur Ayyub son av Hamza Agha flera gånger skröt över att egenhändigt ha dödat prästen Gabriyel Ahmar-daknu. Som straff för detta grova barbari slogs hans ena öga med blindhet.

Fredagen den 11 juni övergick fienderna till att häkta de rika kvinnorna i familjer såsom Arakil, Mardo, Miro, Tatiyus, Marimo, Kikho, Tanbal, Sahdo, Zabuf, Yavne, Shad, Karko, Allus liksom många andra kvinnor och flickor, tills de uppgick till cirka ett tusen. De fördes alla till grottor, kläddes av och slaktades. På vissa stacks också ögonen ut, t ex på Elias Kikhos dotter Marta. Bödlarna tog med sig deras kläder och tillhörigheter på åsneryggar och delade upp bytet, jag vill inte säga "rättvist".

Måndagen den 14 juni fördes en andra kolonn kvinnor bort, av vilka bara en är kvar i livet. Även deras tillhörigheter beslagtogs. Onsdagen den 16 juni fick fienderna ihop en tredje kolonn och gjorde med den vad de gjort med de båda föregående.

Återstående armeniska kvinnor fördes så till Ras al-Ayn, varvid deras egendom, hus och tillhörigheter konfiskerades.

Omedelbart därpå komturen till de syriansk-katolska och jakobitiska kvinnorna. De berövades alla smycken och allt guld men fick löfte om att få stanna i sina hus. Söndagen den 21 juni kom myndigheterna med en tredje attack på den katolsk-syrianska kyrkan. De samlade allt dyrt och billigt som fanns i den. I prästen Gabriyels rum stal de föremål till ett värde av 120 pund. Efter att ha tömt kyrkan och alla dess rum gav de sig så av för att dela upp detta lättfångna byte mellan sig.

Av de kristna återstod då bara några syriansk-katolska och jakobitiska kvinnor samt tre gamla män i Viranshehir. Muslimerna besökte kyrkorna dagligen för att ta för sig vad som ännu kunde finnas kvar. Ni förrädare och lömska mördare, tänk på att *"ni åter utan att bli mätta, ni dricker utan att bli glada, ni klär er utan att bli varma"* (Haggaj 1:6). Vi avslutar detta kapitel med vad ledande myndighetspersoner sade dagen då de började arresterar armenierna och syrianerna: *"Det finns ingen skillnad mellan svarta och vita hundar. Alla kristna är hundar som måste avlägsnas och dödas som hundar". "Han förkunnade för hycklarna att de skulle plågas svårt"* (Suran Kvinnor).

Massakrerna vid Ras al-Ayn

Ras al-Ayn är en gammal stad belägen vid floden Khabur. Den lydde under de östromerska kejsarna, sedan under Rabi'a-araberna. Al-Nimr ibn Qasit bodde där. I mitten av 600-talet erövrades den av muslimerna. De kristna hade flera stora marknader där. Flera berömda syrianska ärkebiskopar kom därifrån. Men på senare år har många tjerkeser bosatts där och redan före kriget var andelen kristna ganska liten.

Den tyske baronen Max Oppenheim vistades där då och grävde upp en hel del lämningar från antiken, däribland statyetter. Just vid krigsutbrottet gästade han Ignatios Maloyan, som välkomnade honom varmt och lämnade många värdefulla upplysningar om norra Mesopotamien. Här är vad som hände i denna trakt under katastrofens hemska månader.

Du minns säkert, käre läsare, vad som ovan sagts om hur myndigheterna i Mardin och Diyarbakir förde många fångar till Ras al-Ayn för vidare tågtransport till Aleppo och andra städer i Syrien. Före händelserna bodde det cirka hundra kristna, män, kvinnor och barn, i Ras al-Ayn. *Kaymakamen* var en välsinnad person som behandlade de kristna milt och förekommande. Han lät häkta tre tjerkesiska våldsvärkare och misshandla dem så att blod rann från deras händer och fötter. Därefter frigav han dem med förbud mot att attackera de kristna.

I september 1915 började flyktingar anlända från Sivas och andra orter. De första nådde till Ras al-Ayn i slutet av månaden och utgjordes av cirka 1.500 barfota och illa klädda armenier, som i sin hunger och utmattning ropade efter vatten. Framme vid floden drack de begärligt, men närmare 200 av dem avled nästan omedelbart. Följande dag kom militär från Deyr-Zor och ledde dem vidare under skymford och slag. På en given plats dödade de samtliga fångar, varpå de lade beslag på vad dessa haft med sig.

I fortsättningen kom det ena tåget efter det andra med kristna från Izmir, Konya, Ankara, Dörtyol, Mar'ash, Ayntab, Mersin, Zeytun och andra städer till ett sammanlagt antal av 70.000, många av dem barn, kvinnor och präster. De hade tillhörigheter med sig. Tält restes för dem runt Ras al-Ayn där de tills vidare fick bo. Efter två veckor fördes de vidare i fyra stora kolonner, två i riktning mot Deyr-Zor och två i riktning mot Mosul. De anlände välbehållna till dessa städer och skickade lugnande brev till sina anhöriga som stannat kvar i Ras al-Ayn.

I slutet av januari 1916 avskedades den humane *kaymakamen* och ersattes såväl av en ny *kaymakam* vid namn Rafi' Bey som av en *mutassarif*. Båda var tjerkeser och mottogs hjärtligt av sina landsmän i staden, som förärade dem en hedersdräkt. Efter bara en månad gav de båda order om att alla armenier skulle deporteras utan att få ta med mat eller kläder och än mindre andra tillhörigheter. Ledande armenier uppvaktade och bad om förklaringar. *Kaymakamen* svarade: "Jag har kommit till Ras al-Ayn med som enda syfte att skicka er till ert hemland." De kände sig lugnade och gjorde i ordning vad de behövde för resan.

I slutet av mars 1916 kallade *kaymakamen* in trettio brutala tjerkeser under ledning av Huseyin Bey. De skyndade iväg till armenierna, omringade femtio tält och gav invånarna order att göra sig redo att avtåga utan bagage. De steg förskrämda upp och leddes till Khabur, där tjerkeserna började misshandla dem med käppar och sparka dem fram till byn Jarjab. Där slaktades de allihop och plundrades på sina pengar och kläder. Därefter återvände mördarna till de dödades tält, rövade deras tillhörigheter och förde dem till bergets fot. Till de kvarvarande kristna spred de ut att de hämtade sakerna för de bortvandrade ägnas räkning.

Efter fem dagar valde de ut femtio andra tält och förde iväg alla deras armeniska invånare till Jarjab, där de gjorde med dem som de gjort med de föregående. Detta höll på i vecka efter vecka, tills

samtliga avrättats. Bödlarna tog deras pengar, guld och andra ägodelar och förde det till Ras al-Ayn, där de placerade allt i ett rum som de låste, varpå de återvände.

Bara spridda element av de 70.000 hade nu lyckats slippa ur tjerkersernas klor. *Kaymakamen* beordrade härolden att förkunna: *"Den som antar islam kan vara trygg. Den som inte gör det kommer att dödas."* Hans överordnade sade dock detta bara för några i taget, detta tills vederbörande inhämtat islams grunder, då de i sin tur övertalade andra att konvertera.

Deyr-Zors *mutasarrif* skickade under tiden cirka hundra familjer till Ras al-Ayn och uppmanade dem att bygga ett hus åt sig där. De kom och satt igång att bygga. De hann anlägga taket, då de tvangs vänta på träleveranser för att kunna bygga färdigt. När de fick höra häroldens uppmaning, skrev de till *kaymakamen* och förklarade att de ville övergå till islam. Han svarade: *"Jag vet att ni redan är muslimer liksom vi. Då behöver ni inte ansöka. Jag skall be sekreteraren för folkbokföringen Ahmed Efendi registrera era namn. Den som är i värnpliktsåldern placeras på listorna med sina årskamrater. De övriga kan ägna sig åt jordbruk eller fortsätta med andra sysslor i full frihet."*

Men på påskdagens morgon 1916 överfölls dessa armenier av soldater och tjerkeser, som band dem med rep och förde dem till lilla Jarjab. Där skildes männen från kvinnorna och de yngre och undersöktes fem och fem. Sedan överlämnades de till beduiner, som väntade i en dal i närheten. Dessa plundrade dem på vad de hade kvar och dödade dem. När männen avrättats, kläddes kvinnorna och barnen av, visiterades och drevs iväg till beduinerna, som slaktade dem. Men de behöll flera skönheter för sig själva. Bara en man undkom massakern, Yakub Kashish Hajines dotterson. Denne lyckades fly till stora Jarjab, där han berättade för sina vänner om vad som inträffat. Han tillade att tjerkerserna lagt beslag på mycket guld och många värdesaker. Sanningen att säga tillföll den största delen av allt som allt 40.000 pund *kaymakamen* personligen. Ringarna, halsbanden och andra smycken av guld och silver delades upp mellan honom och tjerkerserna. Men då fördelningen mestadels skedde nattetid, hade tjerkerserna en fördel på grund av sin cynism och ytterliga brutalitet. Ett exempel: De valde ut en fet pojke och förde honom till guld- och bytesförrådet. Där satte de eld på honom och slapp på så vis använda en oljelampa! I ljuset från honom delade de upp bytet utan formaliteter och besvärlig bokföring. Öppna dina öron, vän, och lyssna! Och säg sedan: *"Guds förbannelse över gärningar som är en följd av en sådan otro!"*

Då återstod det bara tjugo armeniska hantverkarfamiljer i Ras al-Ayn. En annan som hade räddat sig var den armeniske chefen för tobakshandeln Vasif Efendi, som kommit över ett dokument i en jakobitisk syrians namn. Honom och hans familj lät myndigheterna vara. På hösten 1918 avreste han till Bagdad.

Den 1 maj 1916 kom order från huvudstaden om att de resterande armenierna skulle föras bort och dödas. De arresterades därför, bands (däribland också Abduljalil Barghuth från Mardin) och placerades i provisoriska hus som uppförts på tre dagar. Abduljalil lyckades dock smita och förföljdes av soldater, tjerkeser och beduiner. De besköt honom och när de fick tag i honom, misshandlade de honom så våldsamt att han svimmade. Därefter bars han tillbaka och stoppades in bland sina vänner. En soldat utsågs att speciellt bevaka honom. Rashid Dayri kom i skymningen fram och sade till honom: *"Du är fri att gå din väg!"* Abduljalil tackade honom och återvände hem. I gryningen dagen därpå fördes alla armenierna bort, kläddes av och dödades. Bödlarna lade beslag på vad de hade på sig och kunde nu ta det lugnt i några dagar.

Massakrerna i Deyr-Zor och Shaddade

Deyr-Zor är en stad belägen vid Eufrat, som återuppbyggdes i slutet av 1800-talet. Dit flyttade kristna från Mardin som mestadels ägnade sig åt handel. Bland dem fanns såväl armenier som syrianer och kaldéer. Varje konfession hade sin präst och själavårdare. Men kyrkoangelägenheterna avgjordes av de andliga ledarna i Mardin. Här är vad som hände i denna stad under 1915 och 1916.

I slutet av juli 1915 fick Gorgis Sa'id Ketjo bud från Ras al-Ayn: hans familj och familjerna Tarzibashi och Batane bad honom komma dit. Han rådgjorde med *mutasarrifen*, som lät sex ryttare

eskortera honom. Hans familj och andra, som hade åkt till Deyr-Zor återvände och kom välbehållna fram. I oktober 1915 strömmade massor av armenier ned till Ras al-Ayn från Mar'ash, 'Ayntab, Konya, Bursa, Ankara och Sivas i oändliga skaror, tills de allt som allt utgjorde 160.000. Den humane *mutasarrifen* där hjälpte dem att skaffa mat. Men i maj 1916 avskedades han och efterträddes av en rå, nedrig person, som genast uppbådade traktens tjerkeser och beduinstammar mot de kristna. Han avskedade administratörerna i Hassake (Hsitja), Shaddade, Savro och Hafl och ersatte dem med män med onda, lömska avsikter. Han lät avskilja grupp på grupp bland armenierna och skickade iväg dem med samverkande officerare och tjerkeser till broarna över floden i Deyr-Zor och Shaddade. På vägen dödade de dem och återvände hem med bytet. De kastade lott om det, något som beredde dem ett stort nöje.

Samma dag samlade *mutasarrifen* cirka 700 byggare mellan 20 och 25 år och skickade dem till Deyr-Zors öknar tillsammans med en grupp tjerkeser, "välsinnade män", och lämnade dem utan mat och dryck. Jorden var deras bädd och himlen deras tak under arton dagar. Till följd av den fruktansvärda hungern åt de upp varandra. De försökte gå vidare, men många dog på vägen, besegrades av svaghet och utmattning. Av de 700 återstod då bara 200, vilka misshandlades tills också de samtliga gått under.

Därefter gav *mutasarrifen* order om att alla kristna skulle föras bort kolonvis. Han skickade ut en härold i Deyr-Zor som förkunnade: "De som ger husrum åt armenier, betraktar regeringen som fredlös till person och egendom." I det läget vågade ingen kristen hysa någon hos sig. Alla armenier fördes efterhand bort. Med dem skickade *mutasarrifen* en grupp betalda slaktare. Cirka 15.000 fångar kom fram till Shaddade. *Mutasarrifen* red ut till dem och hälsade på dem. Han försökte slå i dem att han kommit för att rädda dem och öppna väg för dem. Men samtidigt skickade han bud efter en samling ryttare att eskortera slaktarna. De omringade de kristna och sköt de flesta av dem. Folket i Jabbur hade skyndat sig ut för att undsätta offren och gick även i strid tills de var när att gå under. Bödlarna valde i vanlig ordning ut de kvinnor och barn som tilltalade dem. Sedan gav de sig iväg med jungfrurna till Khaburs stränder, klädde av dem, våldtog dem och kastade dem i floden. Sedan återvände de till Shaddade, samlade ihop affärsägarna och arkebuserade också dem. När *mutasarrifen* såg att allt var överstökat, återvände han glad och nöjd till Deyr-Zor.

Den armeniske prästen i Deyr-Zor, fader Bedros Tarzibashi, gick ut till de tältboende armeniska flyktingarna och läste upp de armeniska brev de hade fått. Han tröstade dem och sökte skingra deras ängslan. Men *mutasarrifen* kallade honom till sig och sade: "Jag har fått höra att armenierna får många brev från sina hemtrakter och att du går och läser upp dem för dem. Säg mig: Skickar inte deras vänner också guld? Hur stora belopp har de fått genom din förmedling?" Fadern svarade: "Jag vet inte hur mycket, eftersom det är så länge sedan." Den andre sade: "Kom tillbaka hit i eftermiddag!" När Bedros kom, fann han en ung musiker där, som *mutasarrifen* avlönade med 600 piaster i månaden för att underhålla honom med sina toner. Men genast befallde *mutasarrifen* soldater att binda den unge mannen, kasta omkull honom och misshandla honom våldsamt inför prästen, tills han blev som en blodig massa. *Mutasarrifen* sade till Bedros: "Jag har tagit hand om alla pengarna som armenierna har fått. Annars skulle jag ha behandlat dig som den här musikern." Bedros återvände hem bedrövad och visste inte vad han skulle göra. Hans anhängare rådde honom att fly till Sinjar, men det ville han inte gärna. *Mutasarrifen* kallade honom till sig en tredje gång och begärde pengar av honom. Sedan lämnade han honom åt fyra officerare som kastade sig över honom och förde honom till bron. Hans bror Abdulmasih fick se honom och tog avsked av honom. Bedros svarade: "Jag har inget hopp om att överleva. Återvänd hem!" Sedan anlände en grupp tjerkeser och förde honom vidare till Savr. *Mutasarrifen* begav sig ut till honom och förhörde honom men fick fortfarande inte veta vad han ville. Så han beordrade tjerkeserna att ta honom till Khabur, där de dödade honom. Abdulmasih fick se Suleyman Dayri komma från platsen och frågade vad som hänt hans bror. Suleyman svarade "Vi betalade som du sade 25 pund till tjerkeserna för att vi skulle tillåtas begrava honom. Men det gick de inte med på utan lämnade honom under ett träd och vi vände tillbaka."

Vad de kristna i Shaddade och Savr råkade ut för har tungan och pennan svårt att beskriva. Man darrar vid blotta tanken. Vi har fått veta att den sjuårige Yakub son av Sa'id Tarzibashi fördes bort med sin mor och syster tillsammans med 200 kvinnor och barn till en saltgruva i närheten, där de levande kastades ned. Yakub och hans mor och syster hade turen att finna en grotta, dit de tog sin tillflykt. Men

fienderna kastade ned trä och halm och hällde bensin över, så att elden brände alla till döds utom de tre som räddat sig in i grottan och några andra som elden inte nådde. Beduiner dök upp, sänkte ned rep och drog upp en del, som de genast slaktade. Några kastades tillbaka ned. Sedan drog de upp dem igen och dödade dem. Nu återstod det bara fem kvinnor och så den lille Yakub. Hans syster Zakiya flydde till Jabbur-beduinerna och började samla örter, som hon livnärde sig på i ett halvår. Hennes farbror Abdulmasih hittade henne och hämtade henne tillbaka till Deyr-Zor. Yakub bars bort av sin mor Susanne. De otrogna hade knäckt hennes ena axel och slagit Yakub svårt i huvudet. Hon irrade omkring i öknen tills hon kom till Sinjar, där kristna tog emot henne, hjälpte henne och skyddade de båda från allt ont. År 1918 återvände hon med honom till Deyr-Zor, varifrån de fortsatte till Aleppo.

Gabriyel Na'albands fru Habbo och andra har berättat för oss att de sett två jesuitfäder³² i Shaddade, som de otrogna klätt nakna och tillfogat svår tortyr för att sedan skjuta dem.

Gorgis son av Abdulmasih Taza från Mardin har berättat att han en dag i Shaddade fick bevittna hur den ena massan av armenier efter den andra drevs ut i den vidsträckta ödemarken där de strövade omkring som får. Hårdhärtade tjerkeser med tjurnackar överföll dem som vilda tigrar, plundrade dem och lät svärd och dolkarna vira över dem tills de blev röda av blod. Då dök också Shavaya-beduinerna upp. De slaktade dem direkt, skar upp deras magar och drog ut det guld som offren hade svält. Barnen fördes bort i grupper om hundra och kastades i floden Khabur. Andra fick ett än värre slut: barbarerna staplade halm och törne på dem och satte sedan eld, som häftigt flammade upp. Barnen fick där dansa som i ugnen i Babylon. Deras skrik och jämmer hördes tills de brändes ihjäl.

Detta kan räcka, penna! Handen darrar, ögonen tåras och hjärtat bultar.

”Jag nedtecknar mitt farväl. Sorgen fyller mig. Varje gång jag fullbordat en rad, utplånas den av mina tårar”

Ve er, människor, som tillfogat andra så hemska plågor! Vilken skuld har barn och dibarn för att förtjäna tortyr och sådana hemska sätt att dö på? Vad fördärvade och råa era hjärtan är! Ni har fritt fått begå era onda, fasansfulla gärningar. Men ni får stå ut med ännu värre plågor.

De vilda tjerkeserna överföll ännu inte köns mogna flickor och skändade dem. Sedan sålde de dem till Shavaya-beduinerna, som gjorde om samma sak för att så lämna dem vidare till andra. Eller rev de upp kvinnors magar och tvingade andra kvinnor att dra ut inälvorna inför dem i hopp om att finna guld. På de havande revs livmodern upp och fostren togs fram i deras åsyn. Sedan dödades de eller så tvingades modern med den upprivna magen att ta sitt foster på axeln och föröka gå vidare. Annars grep de det och krossade det mot någon klippa, medan hon jämrande sig måste se på. Det är i sanning inte lätt för mig att fortsätta att beskriva dessa fasor, som får tårarna att rinna, bedrövar mitt hjärta och får mig att darra. Tystnad vore mer passande. Jag kan inte annat än citera profeten David: *”Babylon, du förstörerska, lycklig den som får vedergälla vad du har gjort mot oss. Lycklig den som får ta dina späda barn och krossa dem mot klippan”* (Psaltaren 137:8-9). Det är just vad ni har gjort, ni eländiga och nedriga, ni ondskefulla och förrädiska, ni omoraliska och otrogna!

Sinjars historia

Sinjar är ett vidsträckt, bördigt bergsområde, särskilt rikt på fikonsträd. Kristendomen var där utbredd, vilket ruinerna av de många kyrkor och kloster visar som kan ses än idag. Men i slutet av 1100-talet fick en stor yezidisk folkgrupp överhanden där, varom en kaldeisk krönika från 1198 kan berätta.

Yezidierna åberopar sig på kalifen Yazid ibn Mu'aviya och tror i princip på en enda Gud. Han har dock under sig sex gudar, Yazid, Sheikh 'Adi, Malak Tawos, Sharaf al-din, Shams al-din och Fakhr al-din, för vilka själavandring och ett evigt liv gäller. Yazid föddes 659. År 688 dödade han en stor mängd araber i Kufa och Basra. 879 övertogs denna begynnande sektbildning av Sheikh 'Adis farfar

³² Man kan misstänka att det gällde jesuitfader Betres Aghajanyan, som fienderna hade fört bort från Adana tillsammans med en jesuitbroder. Fader Betres var en ung man som ordinerats till präst bara ett år tidigare.

Ahmed, som efterträddes av Ahmed Musfar och han i sin tur av 'Adi. Denne lärde sina anhängare att Yazid är en gud. Det var denne Adi som dödade Sinjars munkar i slutet av 1200-talet och själv blev dödad av den mongoliske krigsherren Hulagus allierade. Hans son Sharaf al-din dödades i Jazire-området.

Yezidierna har två ledare, av vilka den ene kallas Hajji. Dessa båda fastar fyrtio dagar på sommaren och fyrtio på vintern. De utmärker sig för sin mildhet och barmhärtighet. De har även andra ledare. Om de får en son, stannar hans far hemma i sju dagar. Sedan samlas familjen och omskar den nyfödde. Under påföljande sommar döps han i vatten. Förlovning och äktenskap kan äga rum hela året utom i april. En yezidi får gifta sig med sju kvinnor. Vid bröllopet brukar gästerna äta russin med bruden och brudgummen. Ett äktenskap måste ha föräldrarnas tillåtelse. Yezidierna gör ingen skillnad på jungfrur och deflorerade kvinnor. Om någon dör, hämtar de en häst, klär den i röd siden och leder den framför likkistan. Framför den dansar de med svärd och sköldar. De avlossar skott, lägger stoft på sina huvuden, river sönder sina kläder, klipper sitt hår och lägger det på den avlidnes grav.

Yezidierna har tre religiösa högtider, den första i slutet av sommaren, kallad de fyrtios fest till åminnelse av Sheikh 'Adis död. Den andra infaller i början av november till åminnelse av Sheikh 'Adi, när han greps av Hulagus allierade, och den tredje i början av april till åminnelse av 'Adis erövring av Nestors kloster.

Inga yezidier tillåts läsa utom de som tillhör Sheikh 'Adis släkt. Under den tjänstgörande ledaren står 25 emirer. Den främste bland dem har full frihet att döda, konfiskera, avsätta och utnämna. Den andre emiren dricker ingen alkohol och ingen som gör det får besöka honom. Den tredje emirens uppgift är att bedja och undervisa och måste där lydas; i sitt hus har han en kedja och en käpp, med vilka djävlarne hålls på avstånd. De fjärde dömer i fråga om äktenskap och har under sitt befäl sheikher. Den femte emiren har underlydande bosatta i Mosul, som samlar in gåvor och allmosor och skickar dem till honom. Den sjätte och hans vänner kallas "faqirer" och går klädda i svart; de är Yezidiernas dervisher och får alla gifta sig utom deras imam som kallas *tjawish*. Den sjunde och hans många vänner, som kallas *khawajkiya*, fastar fyrtio dagar om året, gör vallfärder till Sheikh Adis grav, hugger ved och hävdar att vi är Sheikh Adis åsnor.

Yezidierna hade sju avgudabilder av koppar, av vilka muslimerna tidigt förstörde två. De fem återstående liknar fåglar och har bara ett öga. Vid möten i imamens hus - en gång per år - lägger de figurerna i en balja vatten, sjunger på persiska "Halum, halum, halunam" och dansar kring bilden.

Sinjar har cirka femtio byar, av vilka de största är Samoqa och Qiran. Invånarantalet uppgår i våra dagar till runt 8.000. Yezidierna umgås gärna med kristna och skyr muslimer, som å sin sida ogillar att bara ta ordet yezidi i sin mun och hyser avsmak för deras föreställningar och vanor. Yezidierna har inte minst i våra dagar visat sig företagsamma och humana, som gett dem ett gott namn i historien. De har inte förgripit sig mot några kristna utan välkomnat dem hos sig, hejdat blodsutgjutelse och underlättat livet för dem. Detta måste betonas.

Den kristna kolonin i Sinjar

Vissa patriotiska kristna har inte haft något emot att utvandra, om de därigenom kunnat leva tryggare. Hur mycket de än lydde myndigheterna och hedrade turkarna, vann de ingen sympati och inget tillmötesgående från deras sida. De insåg att detta var en återvändsgränd och började i smågrupper söka sin tillflykt till yezidierna i Sinjars bergsområde. De fördrog landsflykt framför inkallelser, då de förstod att den som lät värva sig bara kunde se fram mot fördärv och undergång. De tog avsked av sina anhöriga och vänner. De sade: "*Död med heder i främmande land är bättre än död i förödmjukelse för en förrädisk regerings sak.*"

Våren 1915 började det komma olycksbådande nyheter från Van och Erzerum om att Turkiet dragit sin vredes svärd mot armenierna och alla kristna och beredde sig att förrädiskt förgöra dem. Det var främst en del yngre som då i all hast begav sig till Sinjar för att undkomma och rädda sina liv. De påminde om Jakob när han förörrättats av Esau och flydde till Harran, om Moses när han flydde från

den tyranniske farao till Midjans land eller om Elias när han flydde till Sarfia i Sidon av fruktan för den lömske Ahab.

Vid sin ankomst till Sinjar, mottogs de mycket hjärtligt av yezidierna och främst då av deras Sheikh Hamo Sharro. De fick rikliga gåvor och först och främst asyl. De öppnade levebrödets och vinningens dörrar för dem och tilldelade dem hus eller tält. Yezidierna har gjort sig förtjänta av allt beröm och stort tack.

Men flyktingarna oroades av att de inte fick några nyheter från sina anhöriga. De visste att dessa var utsatta för fara och befann sig i onda fienders klor. Mörka moln av oro och farhågor lade sig över dem. Vågor av ängslan sköljde över dem. I juli månad gick det rykten om att kristna fördes bort i fångkolonner och massakrerades. Oron och fruktan tilltog och det stod klart för flyktingarna att deras anhöriga och vänner råkat ut för vilddjur och höll på att jagas ut ur sitt land.

På hösten 1915 utbröt tyfoidfeber bland dem till följd av den starka fruktan de kände. Det ledde till att ledande yezidier, särskilt Mamisas hövding Ashur, fattade avsmak för dem och tvang dem bort från deras hus för att inte själva bli smittade. Ja, Ashur blev så rädd att han beslöt samla alla sjuka kristna på en plats för att låta dem dö där och skydda Sinjars invånare mot vidare olyckor. De kristna vände sig då till sin beskyddare Hamo Sharro, Sinjars överhuvud. Denne kallade till sig Ashur, hotade honom med de grövsta tillmälen och fick honom att ändra sig. De kom överens om att ett område hos Mamisa skulle reserveras för de kristna, där de kunde bo tills de tillfrisknat.

Det var svårt att behandla och bota de som drabbats av epidemin. De kristna kunde inte skicka brev till Mosul eller Mardin för att beställa medicin. Resultatet blev att ett tiugotal av de drabbade avled av febern. Ashur och byns folk vredgades på dem och ville köra bort allihop från deras by. De kristna tog då sin tillflykt till Hamo Sharro igen. Denne lade ned ny möda och avsatte en stor kulle åt dem istället för byn. Han tillät dem bygga hus och hyddor av ekträ där de kunde få husrum under hösten fram tills vintern kom. Han sade till dem: *"Jag ser att det är bäst för er att bo i närheten av mig."* När vintern kom och det blev svårt att bo kvar i hyddorna, byggde de kristna hus av tegel, först av allt en stor lokal, dit de kunde gå för bön och andakt. Gud sände dem en kaldeisk präst, Yusuf Tefenkji, som skrämts iväg från sitt hem i Mardin och begett sig till Sinjar. Han tjänade sin nya församling med mycken nit, förrättade nattvarden och utdelade de heliga nådemedlen. När han ville återvända till hemstaden, utsåg han efter samråd med Hamo Sharro läraren Farjallah Kaspo till efterträdare. Denne hade dragit Hamo Sharros uppmärksamhet till sig och gjort sig omtyckt bland alla kristna där. Hamo Sharro accepterade valet och åtog sig att även i fortsättningen behandla de kristna väl och hjälpa dem efter förmåga.

Det var obeskrivligt gripande att se de kristna fira gudstjänst i sin nya helgedom, om än utan ordinerad präst. Först läste de rosenkransbönen. Sedan läste läraren ur Nya testamentet eller någon andlig berättelse. Man sjöng uppbyggliga sånger på både arabiska och armeniska. Kristna strömmade till från de mest avlägsna platser, upp till två timmars väg därifrån. De bönföll Gud i hans eviga majestät att hålla allt ont borta från dem. De anropade de första kristna fäderna. Deras närvaro bland yezidierna skyddade dem dessutom mot spott och spe, förolämpningar och förbannelser samt alkoholhaltiga drycker, som var djupt avskydda av yezidierna, som straffade dem som drack sådant. De kristna blev, så som läget var, som munkar i ett kloster och följde på så vis Pauli råd. Deras kärlek rymde inget skrymt. De fann ondskan förhatlig och höll sig till det goda. De älskade och hedrade varandra. De sände brinnande böner till sin Herre. De var uthålliga i motgången. De bad idogt. De avstod från att förbanna och välsignade gärna. *"Gör goda gärningar inför Gud såväl som människor."*

Den kristna kolonin byggde ett sextiotal bostadshus på Sinjarmassivet. De inrättade också ett sjukhus, dit alla sjuka fördes. Det förestods av läraren Farjallah. Han samlade in gåvor och allmosor från församlingsmedlemmarna för att vårda och livnära patienterna. Han såg osvikligt till dem morgon och kväll och vårdade sig om allt de behövde tills de var återställda. Om det inte hade varit för honom, skulle många inte återhämtat sig utan blivit högtidligen begravda.

En av flyktingarna som kom till Sinjar var Tuma son av Rafael Bosik. Han hade lämnat Viranshehir, förföljd av Huseyin Kanjos gäng, som besköt honom och träffade honom med en kula i axeln. Han sökte skydd hos Aniza-beduinerna. På sin vidare väg till Sinjar stötte han på en son till kurden Ibrahim Pasha och hans liga. Han träffades av ett spjuthugg och höll på att stryka med. Men Gud räddade

honom som genom ett under. Han kom fram till Sinjar, men i ett medtaget och skräckslaget tillstånd. Efter några månader drabbades han av tyfoidfeber. Han stod ut med sitt lidande en tid men avled till slut. Kaldéprästen Yusuf Tefenkji, som ännu var där, gav honom den sista smörjelsen. Han blev 39 år. När hans far i Aleppo fick reda på det, blev han djupt deprimerad. Han återvände till Mardin och dog strax därpå av sorg. Det kan nämnas att ingen medlem av familjen Bosik blev inkallad under kriget.

I mars 1916 började kolonner av armenier anlända från trakterna kring Shaddada och Deyr-Zor till Sinjars södra delar. Deras nöd och elände förvärrades av fiendens försök att driva ut dem i vildmarken för att de efterhand skulle dö av törst. När yezidierna upptäckte dem, gick de ut och tog hand om unga pojkar och flickor, som nakna och utmärglade fördes upp till Sinjars kristna församling. Deras ansikten var bleka, benknotorna stack fram och de var mer levande än döda. Men deras trosfränder mottog dem vänligt, gjorde allt för att hjälpa dem och uppmuntrade dem som hade gott om tid med dem.

Vid den tiden anlände en grupp Mardin-bor i ett beklagligt tillstånd till Sinjar. De hade flytt undan de rovgiriga vargarna i Shaddada och på andra orter. Bland dem fanns Sa'id Tarzibashis fru Susanne och hans son Yakub. När hon anlände till Sinjar, var hennes utseende vanställt till följd av de hemska strapatser hon gått igenom. Hon hade svårt för att tala. De kristna och särskilt Abdulkarim Kara-Kelle gjorde allt för att vårda henne och till slut tillfrisknade hon. I fortsättningen mottog Sinjar många olycksdrabbade kvinnor och män, sammanlagt 300. De hade tvingats fly för fiendens förrädiska överfall och blev som vanligt väl behandlade av de kristna.

Antalet kristna tilltog och därmed försörjningsproblemen. Den religiösa avunden skakade många självkänsla. Man organiserade en välgörenhetssubskription för att hjälpa de nyanlände och lyckades en gång samla in 2.400 piaster och en annan gång 2.000. Särskilt generösa bidragsgivare var Elias Malo, Abdulkarim Kara-Kelle och Elias Shoha.

När sommaren 1916 kom, fick de kristna bättre tillfällen att livnära sig. De tog arbete i yezidiernas vingårdar och trädgårdar och delade på vinsten. Andra skrev brev till sina anhöriga i Mardin och fick nålar, mastix, socker, alun, silver, guld och liknande. Sedan gick de runt i byarna och bytte ut detta mot vete, korn och linser för sin och sina trosfränders mat. Herren såg med välbehag på dem och ökade deras tillgångar så att det räckte både för dem själva och för andra.

Det blev dyrtid. Priserna på livsmedel steg våldsamt och en hungersnöd hotade. En del kristna begav sig utan att bry sig om farorna ned till beduin stammen Tay. De kom tillbaka med stora mängder korn, durra, majs och annat, vilket väl räckte för deras försörjning, så att de kunde leva ett riktigt hyggligt liv, fruktsamt som efter en torka. De lovprisade Gud och tackade Honom för att han visat sig så god och frikostig. När Hamo Sharro såg vad de kristna åstadkommit, kunde han inte låta bli att utbrista: *"Jag är mycket imponerad av er, kristna. Vi har haft all möda att försörja oss, vi som äger åkrar, vingårdar och boskap, det ni kan se inför era ögon. Vi behövde er, Gud välsigne er för er omtanke och möda!"* Egendomligt var att många yezidier, som såg de kristnas välstånd, ville plundra dem. När rykten härom nådde Hamo Sharro, gav han order till härolden att förkunna: *"Den som stjälar något från de kristna straffar jag genom att ta hans hus och landsförvisa honom."* Denna order behövde bara verkställas mot en man i den lystna halakit-klanen.

Det är svårt att ge full rättvisa åt Hamo Sharros ädla egenskaper. De kristna såg här en man, som var alltigenom generös och gjorde allt för att underlätta deras tillvaro, vilket inte alltid var fallet med andra, ens de ädlaste och mest förtjänstfulla människor. Han gick helt upp i att hjälpa och Herren belönade honom också för hans ridderlighet och osjälviskhet, så att hans anseende under dessa år steg. Han tog med sitt ledarskap väl hand om bergets intressen. Minnet av honom lever kvar hos alla som lärde känna honom och vet vad han uträttade.

Dramatiken tilltar i Sinjar

Våren 1917 öppnades vägen mot Bagdad och en samling araber uppenbarade sig i Sinjar. De hade behandlat de kristna väl på vägen dit och i sitt följe fått trettio Mardin-bor, som var och en betalade dem

tre pund. Efter en färd utan missöden till Bagdad hade dessa kristna sänt hälsningar och lugnande besked till sina vänner därhemma. Dessa skrev i sin tur till sina män eller bröder i Sinjar och sade att farans moln skingrats, så att de utan risk kunde komma tillbaka. Det vågade de flesta trots allt inte, då de visste att fiender låg på lur för att döda dem så som de gjort med andra som försökt återvända före dem. Sommaren 1917 gav sig en grupp kristna i Sinjar iväg till Sarji, Tel-Halaf och Darbesiye för att arbeta vid järnvägen för att tjäna sitt levebröd.

I mars 1918 började Sinjar-borna visa fientlighet mot turkarna, som i sin vrede samlade sig för att erövra berget och döda dess invånare. Ett förband sändes till Lahfa med artilleri och belägrade det. Dess befälhavare skrev till Hamo Sharro: *"Skicka alla kristna som du har hos dig till mig och alla vapen du har! Annars kommer ni att råka mycket illa ut och era hus kommer att förstöras!"* Brevet var undertecknat *"Muhiddin Bey, kommendant, chef för straffexpeditionen mot Sinjar-berget"*.

När Hamo Sharro läste detta, blev han vred och sade till sina närmaste: *"Hur kan jag nedlåta mig att utlämna de kristna, när jag har lovat dem mitt beskydd och svurit på att inte förråda dem. Nej, på min heder, jag kommer aldrig att svika någon av dem så länge det finns vatten i mina ögon."*³³ *"Hit kommer fiender bara över min och mina barns döda kroppar."* Han fortsatte: *"Kommendanten vill ha våra vapen. Vilken arrogans! Skulle jag överlämna dem bara för att sedan bli skottavla för hans pilar?"* Därpå sammankallade han bergets hövdingar och berättade om kommendantens officiellt sanktionerade ultimatum. Han avslöjade sitt hjärtas hemligheter och sin beslutsamhet att avvisa kravet. Tyvärr splittrades de närvarande. En del ville göra motstånd, medan andra ville ge efter. Hamo Sharro insisterade på ett enigt uppträdande, något som försvagade hans ställning. Men de flesta hövdingar grep till vapen och samlades i Bardahla för att sedan slå läger i Shaib al-Kasim, ett yezidiskt vallfartsmål.

Hamo Sharro valde för egen del ut en del fattiga som var lojala mot honom. De följde honom ned för att strida mot de turkiska soldaterna i Karse-passet. Han fann tre kolonner vänta vid en karavanseraj cirka två timmars marsch från berget, redo att gå till storms mot området. De närmade sig så passet och avlossade en kanonsalva mot Shaib al-Kasim, som fick berget att skaka och invånarnas hjärtan att darra av skräck. När de långsamt ryckte in i passet, blev de beskjutna av Hamo Sharro och hans män som lagt sig i bakhåll där, varvid cirka femton stupade. Men när Hamos son och några kamrater smög sig ned till platsen för att ta deras vapen, överraskades de av fyra ödesdigra skott som fällde dem till marken.

När Hamo Sharro såg fiendens styrka och antal, greps han av fruktan för att han och hans män skulle bli nedgjorda om de stannade kvar. Han såg sig därför nödsakad att återvända till sin by. När han närmade sig, ropade han till sina kristna vänner: *"Jag råder er av omtanke om era liv och era barn att alla lämna era hus. Ta med er proviant och ge er av söderut! Enligt vad jag kan se är fienden på väg mot oss."* De kristna bröt upp för att undgå en hotande undergång. De lämnade sina möbler och andra tillhörigheter i all hast. De jämrade sig och talade oredigt som druckna. När de såg sig tillbaka, fann de att de turkiska soldaterna trängt in i Mamisa och höll på att plundra byn. De ryckte sedan vidare och kom på eftermiddagen fram till deras by. I det första huset som de gick in i fann de en gammal man som inte orkat följa med. Honom sköt de. Sedan härjade de i husen och roffade åt sig.

De kristna fortsatte uppför sluttningar och nedför besvärliga stigar, förlamade av fruktan. Kvinnornas, barnens och boskapens klagan steg samfällt upp. Det var som om domedagen kommit. Mödrar blev av med sina barn till följd av den svåra vandrigen och de övermäktiga strapatserna.

När turkarna ryckte in i Hamo Sharros by, hämnades de genom att plundra den och sätta den i brand. De lade beslag på allt som fanns och fortsatte sedan till andra byar. De flesta yezidier underkastade sig då övermakten och kapitulerade. Turkarna utsåg en representant i Mamisa, satte ut vakter i byarna och drog tillbaka sina trupper. Sinjars folk kunde tills vidare andas ut. Den turkiska närvaron försvagades efterhand, då deras män snabbt tröttnade på tillvaron på berget. Yezidierna slipade ånyo sina svärd och ansåg tiden inne att svara med sin hämnd. Så snart de upptäckte någon turkisk soldat, överföll de och dödade honom och tog hans vapen. Så ockupanterna hade till slut bara att lämna berget.

³³ Den är den grövsta eden hos yezidierna.

En grupp bland de kristna som flytt fortsatte ned till Tay-hövdingarnas tältläger för att söka skydd hos dem. Var och en gav en hövding ett belopp för att han skulle ledsaga dem undan fiendens ondska. Men han tog bara med sig dem som kunde betala och lämnade de fattiga och svaga i sticket. En annan grupp fortsatte söderut från Sinjar och tillbringade tre nätter sorgsna och förtvivlade med marken som bädd och himlen som tak. Utmattade av oro och umbäranden bad de till Gud den allsmäktige och lade sina liv i Hans hand. De strövade vidare från by till by och från stam till stam, och kom till slut fram till Nusaybin barfota och uthungrade. De som stannat kvar i Sinjar slöt sig till yezidierna och återvände till sina illa åtgångna hus. De behövde bara erinra sig kanonernas dunder för att darra av fruktan. De var som en som träffas av pilar och som inte förbinder det första såret förrän han träffats av den andra pilen.

Här är namnen på de kristna familjer från Mardin, som flydde till Sinjar och Hamo Sharro gav skydd: Elias Malo, hans farbrors familj, Farjallah Kaspo, dennes familj, Esrat Ketjo, Hanjo, Belbele, Khuday, Abrat, 'Amjo, Dereyj, Tazbaz, Hitak, Burghuth, Kalyunji, Taza, Sarka, Pasha, Baghde, Sa'erti, Mankalo, Farruje, Shad, Handula, Bazo'a, Savl-Kharab, Asfahan, Magho, Ni'mo, Makdisi 'Amos, Jemalddini, Tatari, Aslo, Na'alband och andra. Därtill fanns individer från familjerna Azrak, Hajike, Mamish, Mashka', Nahbiyan, Zaramba, Sahhar, Kuvil, Bahe, Garabet, Tomas och Jer.

Bland katolsk-syrianska familjer i Sinjar kan vi vidare nämna Bosik, Kara-Kelle, Salbo, Tjarkhe, Tjarbaka, Nano, Bato, Benebili, Mure Mansur och Sham'e; bland kaldéerna Elias Shoha och Tamraz.

Förträfflige läsare, här kan du se vad de påfågels- och djävulsdyrkande yezidierna går för! De står skyhögt över Osmans söner i godhet och medmänsklighet. De förtjänar pris från varje mun och tunga, även om turkarna gett dem och deras ättlingar dåligt rykte och ett vämjeligt eftermäle under tidernas lopp.

Vad gäller ovannämnde befälhavare Muhiddin Bey, som belägrade Sinjar, fick han sedermera posten som guvernör i Mosul efter att ha betalt 2.000 guldpond. Han lät döma den adle hövdingen Hamo Sharro till fem års straffarbete. Flera har vittnat för oss om att de idag sett honom arbeta i ett arbetsgång med att reparera Mosuls gator, ett mycket orättvist öde.

Massakern i Jazire [Gziro]

Jazire eller Ibn Ömers Jazira, även känt som Beth-Zabday, är en stad belägen vid Tigris med ett ohälsosamt klimat. Den beboddes av kaldéer, syrianer och jakobiter, som hade var sin ärkebiskop, kyrka och prästpersonal. I april 1915 skickade Diyarbekirs guvernör Rashid iväg en agent, Zulfi, för att mana kurderna att döda alla kristna. Kaldéernas ärkebiskop Yakub råkade just då besöka honom. Zulfi kunde bara med ilsken blick säga till honom: *"Den dagen kommer när vi skall lyfta upp dig som hundra kilo korn och föra bort dig på en åsna."* Yakub återvände till sitt residens förvirrad och bedrövad.

När massakrernas skorpioner kröp fram över Armenien och Diyarbekirs hus, flydde jakobiternas ärkebiskop Behnam 'Akravi till Azakh (Hazakh). De båda katolska ärkebiskoparna stannade kvar i sina stift fram till den 27 augusti, då en grupp soldater bröt sig in i syrianernas kyrka. De häktade Filippas Mikhail Malke³⁴ och prästerna Sham'un och Bules Kestan Afremi och förde bort dem i fängelse. De begav sig så till kaldéernas kyrka, avhämtade ärkebiskop Yakub och prästerna Hanna, Elias, Markos och Yusuf Sa'id och satte även dem i fängelse. Istayfos dotter Eli gick då dit för att höra sig för. Mikhail gav henne då sitt kors och sade: *"Återvänd genast hem!"* En sälle överföll henne på hemvägen, slet av henne korset och hotade döda henne. Hon skyndade då hem och vågade inte gå ut i fortsättningen. Skräck grep de kristna och de bad brinnande böner den natten.

Natten till den 28 augusti kallade hyckleriets talesmän ärkebiskop Yakub till domstolen och förhörde honom om vilka vapen han och hans församling hade. Han skrattade åt dem och försäkrade att varken han eller hans medlemmar hade någonting i den vägen. De närvarande bleknade och blev synnerligen

³⁴ Han utsågs till ärkebiskop den 19 januari 1913 genom handpåläggning av den katolsk-syrianske patriarken, Hans salighet Ignatius Afrem Rahmani.

ursinniga. De turades om att slå honom och sköt honom sedan till döds med tre skott. Han föll som martyr. Varje skottsår tecknade ett heligt korstecken i hans panna. De bar så ut honom utanför staden, klädde av honom och lämnade hans lik på Tigris strand, varpå de återvände.

Sedan kallade de in ärkebiskop Mikhail och förhörde honom om samma sak. Men han höll tyst, eftersom han förstod avsikten och genomskådade intrigen. Han var säker på att råka ut för samma öde som sin kollega. Hans omänskliga fiender kastade honom också snart i golvet, band hans fötter och misshandlade honom tills de tröttnade och prelaten svimmade och svävade mellan liv och död. De drog därefter ut honom och gjorde slut på honom med ett skott. Därefter släpade de iväg honom till hans martyrväns plats. Där lämnade de honom naken, ett rov för vilda djur. Tillbaka i regeringsbyggnaden roade de sig med att tortera en grupp präster på olika sätt. När dessa var nära att uppgå andan, plundrades de på allt de hade på sig och dödades.

Den 29 augusti bröt sig soldaterna in i andra kristnas hus, grep alla män och förde dem till fängelset. Där stannade de i fyra dagar med knapp mat och i stor nöd. Sedan förhördes de om vilka gevär och bomber de hade. De flesta misshandlades, bands med kedjor och rep och fördes till en närbelägen plats där de sköts. Deras kläder och tillhörigheter bortrövades i vanlig ordning.

I början på september anställdes en ny stor razzia mot de kristnas hus, då kvinnorna och barnen greps. Soldaterna sade att de tänkte föra dem till deras anhöriga i Mosul. Men de togs bara ut ett kort stycke under gråt och jämmer, dödades och berövades sina kläder och värdesaker. Men dessförinnan utvaldes pojkar och flickor som tilltalade bödlarna, vilka lyckliga kunde ta dem med sig hem. Då återstod bara fyra kvinnor i Jazire, som dolde sig för sina fiender hemma hos en muslim som räddade dem. Bland dem var Malak Mi'marbashis dotter Afife, som fick betala mycket guld innan hon oantastad kunde bege sig till Mardin. I Jazire fanns det vidare två kvinnor, som umgicks med män från Mardin som Muhammed Rasul, Majid Nazo, Hidir Tjalabis bror och andra, som deltagit i turkarnas excesser och hjälpt dem i deras framfart.

Massakern i Sa'irt

Siirt eller Sa'irt är en stad, belägen vid Tigris, omgiven av berg. Den tillhörde en gång stammen Rabi'a. Den har många fikon, granatäpple och hasselträd, terebinter och vingårdar, allt bevattnat med regnvatten och friskt och grönt. Staden tillhör provinsen Badlis och ligger fyra dagars väg från Mardin. Före massakrerna fanns det i Sa'irt och dess byar 12.000 kristna - kaldéer, armenier, jakobiter och syrianer. Kaldéerna stod under ledning av den lärde historikern Adday Sher, lärjunge till dominikanfäderna Chariot, Michel de Boisier och Louis Sayigh. De hade ett kloster, flera skolor för pojkar och flickor och två barnhem, som leddes av tre nunnor och stod under den heliga Jungfruns beskydd. Därtill fanns fyra lärarinnor. Dominikanerna hade också en yrkesskola, där unga lärde sig olika hantverk. Låt oss nu berätta vad som hände dessa kristna under de hemska krigsåren!

Några veckor efter krigsutbrottet tvang myndigheterna dominikanfäderna och nunnorna att lämna Sa'irt och återvända hem. Skötseln av skolorna och barnhemmen övertogs av de lokala prästerna och lärarinnorna och deras representant Suleyman, bror till Khorafisqofos Afrem Hiqari, föreståndare för klostret Sharfe i Libanon.

I mitten av juni 1915 gick fienderna till aktion och bröt sig in hos den första gruppen kristna i deras hem. De torterade dem brutalt och dödade dem därefter direkt. Sedan arresterade de ledande familjer som den anrika familjen 'Abbush, som hade nästan sextio medlemmar, Ayvaz, Musa Gorgis, Loshu och andra, allt som all cirka 600 personer. De kastades i fängelse. Deras anhöriga förbjöds besöka dem och dela med sig av sin mat. De fem armeniska prästerna och andra ledande män fördes till tortyrkammaren, där de förhördes om vapengömmor, misshandlades och torterades. Ahmed Agha Kotja Sa'irti kastade sig över de jakobitiska syrianernas präst Ibrahim och högg av huvudet på honom. Det lekte sedan slynglar med på stadens gator. Kasime och hans ondskefulla kumpaner överföll den kaldeiske prästen och dominikaneleven Gabriyel Adamo i hans hus och förde honom under hugg och slag till regeringsbyggnaden. När de kom fram, klädde de av honom och turades om att slå och sticka

honom med knivar. För varje slag manade de honom att anta islam. Men den fromme patern sade nej och skrek hela tiden så högt han kunde: *"Jag dör i tron på den återuppståndne Kristus!"* tills han uppgav andan. Fienderna högg så av hans huvud och rullade ned det i ett närbeläget dike, känt som Bayt al-Aghas dike.

När de kristna tillbringat fyra dagar i fängelset, bröt sig fienderna in hos dem, band dem och förde dem alla i gryningen till Zaryabe-dalen en timmes väg norr om Sa'irt. Där drog de sina vapen och dolkar redo att döda dem. Då reste sig den syrianske prästen Afrem Kesorani och höll ett kort tal, som eldade de andra fångarnas tro och stärkte deras beslutsamhet att träda ut genom livets port av kärlek till den som frälst dem. Därpå kastade sig fienderna över dem och slaktade dem till sista man. Kraftiga skrik steg upp som hördes ända till staden och fick bergen att darra och jorden att skaka. Därefter återvände bödlarna till staden och kastade lott om deras kläder.

Därefter attackerade de husen en tredje gång och grep kvinnorna, pojkarna och flickorna. De ställde upp dem i tre kolonner och förde så bort dem. De flesta kvinnor våldtogs. Hatet och nedrigheten var sådan att de tvangs gå nakna, hungriga och törstiga på de mest oländiga vägar för att uppleva maximal oro och plåga. Flera av de yngsta flickorna behöll bödlarna för att få utlopp för sina skändliga lustar. Kvar i staden var bara en del barn, som under en tid kom ut med mat till dem. Men så närmade sig ryska trupper området. Då överfölls och dödades de återstående i Sari Zayne.

Den 16 augusti 1915 anlände tre lärarinnor till Mardin från Sa'irt. De var dominikaner och hette Irene, Bernadette och Regina. De hade tre andra kvinnor med sig. Dem förde de djävulska soldaterna från Sa'irt med den sista kolonnen, som innehållit 350 kvinnor men nu bara hade några tiotal kvar. Plågoandarna lämnade dem utsatta för middagssolens stekande hetta från morgonen till eftermiddagen. De tillät dem inte att äta eller dricka och tvang dem att gå i snabb takt på oländiga vägar. Efter mörkrets inbrott överföll de dem som smutsiga svin med facklor i händerna och valde ut de mest attraktiva för att begå sådant som Gud förbjudit. Detta upprepade de vid varje uppehåll tills de närmade sig Mardin. Då kunde sex av kvinnorna komma över några trasor att skylla sig med och bege sig till den syriansk-katolska kyrkan. Dominikanabboten MD Berré frågade ut dem och underrättade den syrianske ärkebiskopen Gabriyel Tappuni. Han försökte klargöra den skada de lidit. Han skickade dem sedan till nunneklostret och stod för deras mat, kläder och andra utgifter i hela två år. Sedan lät han dem fara vidare till Mosul. Den ädle Adday Sher råddes av Osman Agha i Der-Sheva att resa från Sa'irt till Shev-klostret. Inom en vecka hade Ali, profetättlingarnas lokala överhuvud, och domaren lagt märke till honom och skickat militären på honom. Soldaterna ville omvända honom till islam, men han vägrade. Då riktade de sina gevär mot honom. Han bad om att få förrätta en kort andakt. Han knäböjde, bad och tog sedan på sig sin klädnad. Han gjorde så korstecknet, föll åter på knä och sade: *"Nu har ni frihet att göra med mig som ni vill."* De misshandlade honom då våldsamt och dödade honom. De återvände med hans tillhörigheter till Ali och domaren. Men Gud, prisat vare hans domslut, hämnades inom kort på Ali och hans son och dödade dem på grymmaste vis.

Därefter var fienderna mest upptagna med att dela upp de kristnas egendom, levebröd och hus mellan sig. De förvandlade den stora kaldeiska kyrkan till en moské, som de kallade Halili efter Halil Pasha, onskans inspiratör i denna stad. Dominikanfädernas hus blev ett militärsjukhus. Soldater undersökte grundligt de kristnas gömställen och förråd, där de fann föremål värda över 4.000 pund. Suleyman Hiqari hade bevarat mycket i ett stort inre rum i sitt hus så att inga obehöriga skulle komma åt det. De smugglade ut allt de fann i de kristnas affärer och magasin, billigt som dyrt, och sålde det. I Suleyman Hiqaris hus fann de föremål värda 3.000 pund och hos hans svåger Israil Mansur egendom för ännu lite mer. Därtill genomsökte de magasinerna tillhöriga prästen Betres Esha'ya, Dagerman, Makdisi Mirza, Yusuf Hiqari och andra.

De förbrytelser humanitetens fiender begick i Sa'irt upprepade de i alla de kringliggande byarna. De dödade, stal, tillfångatog och skändade och kvarlämnade inte en levande själ bland de kristna.

Vi avslutar detta kapitel med några ord om den syrianska familjen Hiqari. Ty efter att fienderna dödat dess överhuvud Suleyman tog hans mor, syster, hustru och barn sin tillflykt till en släktings hus. Suleyman Efendi Karkuki, anförare för en annan gren av familjen, gjorde allt som stod i hans makt att få iväg dem till Mosul. Militär som höll till i ett av deras hus lade beslag på många smycken och juveler. I denna familj undkom bara Sa'id, som idag befinner sig i Marseille, och hans bror, doktor

George, ledande behandlare av rabies på den franska läkarkliniken i Beirut. Han höll sig länge dold i Libanons berg och upplevde många strapatser, tills det förödande kriget slutade.

Massakern i Kfar-Boran

Kfar-Boran ligger i ett fruktbart landskap i Turabdin. De flesta invånarna var tills nyligen armenier, jakobiter och katolska syrianer. När massakrerna började breda ut sig, kallade lokala administratören (nahiye müdürü) till sig Ali Rammos söner och stamhövdingarna och uppmanade dem att döda de kristna också i denna stad. De gick genast till angrepp, belägrade de kristna i deras hus och kämpade i fyra dagar för att ta sig in men utan att lyckas - tills de fann på att nå offren via husens tak. Därifrån kastade de ned halm och torrt gräs över invånarna, tuttrade på och brände de flesta inne. De som lyckades ta sig ut, över 600 personer, greps, bands och sattes i fängelse. Av dem överlevde bara de vackra kvinnorna och flickorna.

Därefter kallade administratören till sig de jakobitiska syrianernas ärkebiskop Yakub och sade: *"Ni kan inte göra motstånd mot stamkrigarna eller hindra dem från att begå brott och förkastliga handlingar. Jag är säker på att om de fick tag i dig skulle de döda dig. Kan du inte lyssna på mitt råd och bekänna dig till islam? Det skulle rädda ditt liv."* Ärkebiskopen lät sig tyvärr övertygas av dennes ord och blev en ärad gäst i hans hus - i två dagar.

När hans diakon Yakub son av Yusuf Bamarde, som strax innan gömt sig, fick reda på detta, gick han med fara för eget liv till regeringsbyggnaden och bad att få komma in. Där fann han ärkebiskopen sitta till höger om lokala administratören med en vit turban om huvudet. Han kunde inte låta bli att spotta på honom och säga: *"Vad du är föraktlig! Hur kan du, vår kyrkas överhuvud, kasta bort din tros värdefulla juvel och sälja den för en billig turban bara för att få leva lite längre?"* Därefter vände han sig om och gick ned till de kristna fångarna i fängelset. Där berättade han om den eländige ärkebiskopens underkastelse och klagade och sörjde. Samma natt överföll soldaterna och kurderna fångarna, band dem två och två och drev ut dem till en plats i närheten av regeringsbyggnaden, där de dödade dem. Diakonen Yakub ingöt mod och trossglöd i dem och sade till dem på syriska: *"Vi är Guds får. Vi måste utstå vad Kristus utstod och försöka klara vad han klarade av."* Sedan vände han sig om och sade till sin brorson: *"Fatta mod, kära du! Snart kommer vi att sluta våra ögon och sedan öppna dem först i himlen, där vi får se Messias vår Frälsare."*

Vad gäller den andre Yakub som inte längre var ärkebiskop (som jakobiterna säger), begav sig Mustafa son av Ali Rammo efter massakern till lokala administratörens hus och krävde att få honom utlämnad. Men hans värd vägrade och sade: *"Han har ingen skuld eftersom han har antagit islam."* Mustafa insisterade, men den andre sade nej. Då hoppade Mustafa på ärkebiskopen och lyckades binda honom och föra ut honom med våld. Han förde honom till en plats nära regeringsbyggnaden och lät två medhjälpare döda honom på grymmaste vis.³⁵

Kyrkorna och deras innehåll konfiskerades och idag finns det bara tre-fyra kristna familjer kvar i Kfar-Boran, som egentligen inte längre är kristna eftersom de har antagit islam.

Massakrerna i Mor Gabriyel-klostret, Dayro da Slibo och Be-sabrino

Ibrahim son av Shandi och hans bröder och anhängare, som fortfarande lever, hävdar att klostret Mor Gabriyel-klostrets namn kommer från kalifen 'Omar ibn al-Khattab (634-644). Denne skulle ha uppfört det och gett det sitt namn. Detta förefaller egendomligt för alla som känner till Turabdens historia. Extra märkligt är att i våra dagar få höra jakobitiska ledare inför myndigheterna bekräfta att

³⁵ Detta har berättats oss av svägerskan till den olycksdrabbade ärkebiskopen, som då var hembiträde hos direktören.

det var kalifen som grundade klostret och därvid peka på namnet. De glömmar då att 'Omra (al-'Omar) är ett syriskt namn, som en gång gavs klostret och munkarnas hus. Den som vill ta reda på bakgrunden kan gå till vad som *Al-Machriq* skriver (Nr. 16, s. 835) och finner då att Mor Gabriyel-klostret kan åberopa sig på ett katolskt ursprung, eftersom jakobiten Bar-Hebraeus i sin kyrkohistoria nämner att det byggdes år 397, d v s ett och ett halvt sekel innan jakobiterna övergav den katolska kyrkans modersfamn. I mitten av 500-talet byggde sedan jakobiterna ut det.

Här är vad som hände klostret under det nyss förgångna kriget:

På hösten 1917 utrustade samme Shandi en truppstyrka och angrep klostret. Han ropade åt de fyra vakterna, som stod vid ingången, att klostret tillhörde honom. Sedan trängde han med sina beväpnade män in och överföll munkarna, prästerna och sjuttio kristna invånare i byn Kafarbe. Han förde dem till en plats i närheten och dödade allihop utom två pojkar, av vilka den ene flydde till Besabrino och den andre till 'Ayn-Wardo. Angriparna lade beslag på klostret, dess böcker, möbler och förråd. De bor ännu idag där.

Vad gäller de kvarvarande kristna i Kafarbe försvarade de sig i sex månader. Då garanterade myndigheterna dem säkerhet och hävde belägringen. Men det dröjde bara tre månader innan stammarna gick till ny attack och dödade dem i Mar Stefanos-kyrkan. De lade beslag på deras egendom och tillhörigheter. Bara några få räddade sig genom att fly till de angränsande byarna.

En stor mängd jakobiter samlades i det berömda Dayro da Slibo. Mot dem tågade Ali Rammos söner med en hop beduiner och belägrade dem under en tid, men de kunde inte betvinga klostret. De lämnade militär kvar för att bevaka invånarna och styra över deras egendom utanför byn Zakhoran. På våren 1918 gav Ali dem sitt hedersord på att inte tillfoga dem någon skada, så portarna öppnades för honom. Det dröjde inte länge förrän han och hans kumpaner gjorde förberedelser för att döda dem. De bröt sig in i klostret med sju soldater och slaktade alla till sista man. De skonade bara några vackra kvinnor. Men de tog över klostret och vad det innehöll.

Till de kristna i Besabrino sände myndigheterna tio soldater som skydd, enligt vad de påstod. När byns hövding Malke Hanna Haydo såg vad som hänt de kristna i de kringliggande byarna, fruktade han att beduinerna också skulle angripa hans by och behandla dess invånare som de behandlat de andra. Han kontaktade områdets militärchef och sade: *"Jag föreslår att ni ger oss vapen så att vi kan försvara oss mot stammarna om de överfaller oss."* Men det gick han inte med på. Malke gick då med en del invånare ut i byn mot dem, tog soldaternas vapen och körde ut dem därifrån, men utan att skada dem. När soldaterna kom till Midyat, berättade de för *kaymakamen* vad som hänt. Han blev mycket vred, för ut mot de kristna och inväntade ett tillfälle att hämnas på dem. Våren 1917 skickade han prästen 'Isa och 'Ayn-Wardos byhövding Jurjo med en grupp jakobiter till Besabrino för att kräva tillbaka vapnen och dessutom få vapen för egen del. De placerade ut en pluton soldater för att skydda dem. Detta gick Malke med på i tron att aggressionens moln hade skingrats och myndigheterna kommit på bättre tankar. Snart märkte han dock att beduiner kom och gick och utnyttjade de kristnas ouppmärksamhet för en slutoffensiv mot dem. Soldaterna bad att få övernatta i kyrkan en natt, vilket han gick med på. Därefter ökade antalet soldater gradvis tills de uppgick till ett hundra, även inne i kyrkan i Malkes sällskap. Beduinerna konspirerade mot byn och ville få honom utlämnad, vilket militären till slut gick med på, varpå de grep honom och brände honom.

Besabrino var uppdelat i två läger, anhängare till den dödade Malke respektive till Awgin. Den senares parti lierade sig med beduinerna tre månader efter mordet på Malke, angrep dennes anhängare en natt och massakrerade alla, barn och vuxna, bestialiskt. Besabrino hamnade under Salhiternas och Domaniternas herravälde. De lade beslag på kyrkan, byn och alla som var i den. Av de kristna återstod det då bara ett tjugotal familjer, som tillhörde Awgins parti. En rest av Malkes anhängare hade flytt till en inhägnad i Barsawmo. Deras fiender gick till storms mot dem, trängde in där och brände allihop.

När Havarkan-stammens ledare Alike Batte hörde talas om vad som hänt hans vän Malke Haydo, skickade han bud och hämtade hans farbror Gabriyel (Gawriye) från Mzizakh, dennes fru och frun till sin bror Sham'un, som suttit fängslad med honom i Kharput före kriget. Han gav dem ett hus att bo i, hedrade dem och var slösande frikostig mot dem.

Massakern i Midyat och Saleh

Midyat är en stad i Turabdin, belägen på en stor slätt omgiven av kullar med vingårdar och träd av olika slag. Dess invånare har tillgång till brunnsvatten. De uppgick till nästan 7.000, de flesta av dem jakobiter. Där jämte fanns det åttio protestantiska familjer, femtio muslimska och trettio katolsk-syrianska, armeniska och kaldeiska. Här är vad som hände dem under katastrofen:

Söndagen den 6 juni begav sig en officer från Mardin, till Midyat och talade om att Hisin-Kifos lokala administratör och Amin Agha dödat alla kristna som befann sig i Hisin-Kifo. När *kaymakamen* fick veta detta, lät han arresteras honom och dementa vad han sagt trots att det var sant. Han lät slå honom och kasta honom i fängelse. På eftermiddagen samma dag anlände tre kristna från Hisin-Kifo till Midyat och bekräftade vad Huseyin hade sagt. Frukta högg tag i de kristna och de gjorde sig redo att försvara sig. Den 11 juni kom Shkaftas och Rammas hövdingar till Habses, vilket byns muslimer dock ogillade. De vände sig till *kaymakamen*, som sände en pluton soldater, som dödade två stammedlemmar för att sedan dra sig tillbaka från Habses.

I gryningen måndagen den 21 juni började soldater gå runt i de kristnas hus och leta efter vapen. Med sig hade de jakobitprästen Afrem, Hanna Safar, 'Isa Zatte och stadens styresman Aziz Agha med den mobila bataljonens chef Ra'uf Bey i spetsen. När de kristna vaknade och såg dem på väg in, blev de förvånade och förskräckta. Familjernas överhuvud gick ut och frågade efter orsaken. De fick svaret: *"Vi har kommit på regeringens order för att söka efter vapen. Om vi hittar några, tar vi dem. Annars vänder vi tillbaka."* Men de kristna motsatte sig deras intrång. Då vände sig Ra'uf Bey till prästen och de kristna som var med denne: *"Ni kan deras språk. Övertala dem så att vi får gå in och söka!"*

Soldaterna och deras följeslagare började gå från hus till hus och låtsades leta efter vapen. De arresterade cirka hundra armenier och protestanter och förde dem till bödlarnas fängelse. Där lät de dem vara i en hel vecka. De kristna blev oroliga och förbryllade över vad som var på gång.

Natten till måndagen den 28 juni började soldaterna sätta halsjärn på fångarna, slå rep om deras axlar och föra bort dem. När nyheten nådde jakobiterna, gick prästen Afrem och Hanna Safar genast till regeringsbyggnaden och sade till *kaymakamen*: *"Vi har fått veta att fångarna skall föras bort i natt. Vi ber dig uppmåna härolden att ropa ut att ingen får lämna sitt hus så att det inte uppstår oro och upplopp."* *Kaymakamen* gav order om att de vid middagstid i all hast och utan någon ordning skulle drivas iväg.³⁶ De lämnade Midyat och passerade Astal och Shullalat. Sedan vek de av från vägen och gick till Kfar-Hewer och Sats brunn. Där utsattes de för all slags tortyr. Sedan kläddes de som vanligt av, slaktades och kastades i brunnen. Ekot av dem har dröjt kvar intill denna dag.

Fredagen den 2 juli uppmanade *kaymakamen* Hajji Bashar Bey och genom kurir Salehs byhövding Hasano att samla stammarna och egga dem att döda de kristna. På morgonen den 3 juli omringade militär och stammar byn. De kristna grep till vapen för att försvara sig. Men militären vann trots de kristnas antal överhanden och dödade samtliga i deras hus med undantag för en del vackra kvinnor som de behöll för egen del. Av de kristna i Saleh undkom bara några få, som gömt sig i underjordiska hålor, och fyra, som under massakern var frånvarande, än idag lever och tjänar stadens styresman. Därefter rövade angriparna åt sig deras tillhörigheter och boskap. Hasano lade beslag på mycken egendom och jord.

När jakobiterna såg vad som hänt deras församlingsbröder i Saleh, vidtog de förebyggande åtgärder och sökte komma över vapen för att avvärja fiendeangrepp. När *kaymakamen* upptäckte detta, kallade han till sig jakobiternas ledande personer och sade till dem att han avsåg placera ut soldater i vart och

³⁶ När karavanen lämnat Midyat, vände sig Gabriyel (Galle) Hormuz till Hanna Safar, en ledande jakobitisk syrian, och sade: *"Det är genom dina och dina vänners intriger som jag har hamnat här. Vi är redan dömda och snart befinner vi oss i de dödas värld, medan du och dina trosfränder får leva vidare på denna jord. Det dröjer dock inte länge förrän också du kommer att gå under på grymmaste sätt."* Och faktiskt, när lyckan vände för jakobiterna, dödades Hanna Safar i Midyat. Fienderna lekte med hans avhuggna huvud som om det suttit på det eländigaste djurs.

ett av de kristnas hus för att skydda deras liv. Det förslaget upptogs inte väl. De ledande litade inte på honom utan tog uppskrämda sin tillflykt till sina hus för att stanna kvar där, tills de kom på sätt att undkomma *kaymakamens* sluga manöver. Men denna överhetsperson insisterade på att placera ut soldaterna, annars skulle han anklaga jakobiterna för förräderi. De förstod då att de skulle komma att dödas liksom skett med de tidigare angripna.

Den 16 juli beordrade *kaymakamen* soldaterna att beskjuta deras hus. Dessa reste sig för att göra mostånd och de kämpade hela dagen. Han kallade då in stammarna kring Diyarbekir, Mardin, Sa'irt och Jazire. De lydde utan knot och begav sig till Midyat och fortsatte striden mot de kristna en hel vecka, tills de dödat både försvararna och de som stannat i sina hus. De slaktade också barnen, inklusive spädbarnen. Sedan plundrade de offrens egendom, drog ut liken utanför staden och brände dem. Några kastades i brunnar. De hade därmed dödat inte mindre än 10.000 kristna, bland dem prästen Hormuz Danho. Cirka 1.000 lyckades undkomma i skydd av nattens mörker till 'Ayn-Wardo. Med dem var prästen Betres Hammal.

Därefter gick soldaterna omkring och stal och plundrade. I diverse utrymmen och gömställen stötte på närmare 500 män och pojkar. Dem förde de alla till diyakonen Gorgis Musas karavanseraj, där de satt fångna i två dagar. Sedan togs alla mellan 5 och 70 år nattetid ut till vägen mot Astal och dödades, varpå bödlarna återvände. De förde de yngsta barnen vidare till Anhel och sade till de kristna där: "*Ta hand om era små trosbröder och uppfostra dem!*"

Farjallah Mirza befann sig hos Hajji Bashar Bey, som tog 250 pund av honom och därefter plundrade alla hans tillgångar och tillhörigheter. Farjallah fördes tillsammans med de ovannämnda till Astalvägen och dödades liksom de.

Trots alla övergrepp, mord, plundringar och tillfångataganden de själva råkat ut för, försökte jakobiterna komma åt andra kristna som blivit kvar i Midyat med omgivningar och inte tillhörde deras sekt. De var särskilt lömska på protestanten Davud son av Gabriyel Hormuz. Här är vad de skrev i saken i ett brev daterat den 21 juli 1334, d v s 1918, till *mutasarrifen* i Mardin (med viss redigering):

"Vi i den jakobitiska menigheten, som länge levt i den islamska religionens och den Höga Osmanska statens skugga, bekräftar att vår egendom och våra liv ligger i denna överhets hand. Detta kan alla som umgåtts och blivit bekanta med oss intyga. Vad gäller de övriga kristna är Davud son av Gabriyel Hormuz, en av Midyats ledande protestanter, lierad med yezidierna och medlem av ett sällskap som stöder fransmännen, engelsmännen och amerikanerna. De har utsett honom till ett slags spion, som verkar för sådant som leder till armeniernas och amerikanernas seger. Ja, han är sedan 1901, 1904, 1911 och 1912 en av de ledande i det armeniska Khanjakiyan-sällskapet. Denne Davud flydde med sin brorson Gorgis och systerson Bulés, när kolonnerna fördes bort ur överhetens åsyn till Anhal, 'Ayn-Wardo, Besabrino, Mar-Bobo och de andra jakobitiska och yezidiska byarna. De okunniga och lättlurade kurderna reste sig och beredde sig att bekämpa den sunnitiska överheten. Sådan har nu situationen varit i tre år. Sedan myndigheterna förde bort hans far och bröder, har Davud ständigt eggat till olydnad och bråk mot överheten. Han vill få tillbaka sin fars egendom och tillhörigheter, som nu är i dess ägo. Han hoppas därvid uppnå sitt mål genom att göra gällande att han är jakobit. I själva verket lägger han ned all sin möda på att svärta ned vårt goda anseende och uppegga oss mot överheten. Vi hör honom kritisera den och öppet förklara för folk att den är tyrannisk, orättvis och förrädisk. Det är tydligt att om han får stanna kvar i Midyat, kommer detta otyg att tillta och det onda förvärras.

"Mot den bakgrunden vill vi anhålla om att beslut fattas att förvisa honom, men i chiffrerad och hemlig form, så att hans vänner och släktingar inte får reda på det och talar om det för honom. Ty det kan få honom att ge sig av i all hast, så som inträffade för två år sedan. Vi föreslår ödmjukast att han får den behandling hans brott förtjänar, detta för att trygga de laglydiga och fredliga jakobiternas rättigheter och liv och ge dem frihet att handla som de vill. Annars blir det slut med säkerheten och fördärvet och oron kommer att tillta."

Detta protokoll, avfattat på turkiska, innehas av den nämnde Davud. Det är undertecknat av khoris Isa, prästen Gabriyel, jakobiternas borgmästare (mukhtar) Mehe Gawwo, den kristne medlemmen Musa Asmar, den muslimske medlemmen Rashid son av Abdulaziz och Midyats islamske borgmästare (mukhtar) Hajji.

När protokollet kom *mutasarrifen* i Mardin tillhanda, överlämnade han det till Hasan Efendi Mutvelli (förvaltaren) för vidtagande av nödvändiga åtgärder mot Davud. Hasan Efendi begav sig till Midyat för att försöka få tag i honom. Men, pris ske Gud för hans outgrundliga domslut, han räddades undan fiendens list och försåt.

Det återstår att säga några ord om den katolsk-syrianska kyrkan i Midyat. Myndigheterna drog från mars 1915 samman 120 kristna arbetare för att riva den gamla moskén och uppföra en ny och större. De satte igång sitt oavlönade arbete, men när de kommit halvvägs, flammade hatets eldar upp. Myndigheterna vadade i de kristnas blod, avskedade arbetarna och avbröt bygget. Våren 1916 övertog Shakir Efendi initiativet. Han var son till mulla Zubeyir Mardini och ansvarig för moskén. Han samlade trettio kristna och befälde dem att riva den katolsk-syrianska kyrkan, vilket de också grundligt gjorde. Stenarna bar de iväg till moskén. Shakir skickade så bud till Mardin och lät hämta armeniern Hanna Safi, som övergått till islam. Denne fick i uppdrag att fullborda bygget och uppföra en minaret vid sidan om moskén. Han började bygga med den sten som fanns på platsen men återvände snart till Mardin. Moskén och minareten står ännu idag halvfärdiga.

Osjälviskhet och goda gärningar: Doktor Nu'man

Vilken last är värre än otacksamhet och förakt för goda gärningar? Kan en far tilltalas av att hans son sätter sig upp mot honom och försöker ruinera och förgöra honom? Vad skall en generös människa tänka om en person som han har handlat väl mot planerar att göra slut på honom? Kan en herre gilla att hans tjänare som han har befriat från trældom plötsligt blir olydig och efter all förmåga försöker driva honom i avgrunden? Detta är ett rovdjurs beteende, ja värre än så. Ty rovdjur vårdar sig om sina ungar och minns välgärningar. Men en otacksam människa är olydig utan att ta någon notis om goda gärningar. Hon utnyttjar första bästa tillfälle att överfalla välgöraren, plåga honom, avslöja hans hemligheter och döda honom.

Doktor Nu'man son av Yusuf Kara-Kelle lade ned mycken möda och pengar på medicinstudier. I sjutton år genomgick han utbildning i främmande land tills han blev en mycket skicklig läkare. Därefter, 1912, återvände han till hemstaden Mardin med sin dygdiga och fromma fru Stella, dotter till katoliken Hanna Tolo i Baltimore, som då var i sin vackraste ungdom, och började allvarligt och samvetsgrant behandla sjuka. Men så kom olycksåret 1914. Myndigheterna gav honom i uppdrag att ta hand om sjuka soldater, vilket han höll på med under ett halvårs tid. I den blodiga månaden mars 1915 sändes han till Midyat för att vårda den mobila bataljonens soldater under överinseende av dess befälhavaren Ra'uf Bey. Doktorn, som hade med sig sin hustru och lille son Filip till den nya platsen, botade många sjuka och sårade där och behandlade dem på bästa sätt.

Men *kaymakamen* och befälhavaren envisades att sprida sitt gift och ta strid med den som inte gjorde annat än att tjäna, arbeta och vaka för andras bästa. Sedan jakobiterna dödots eller deporterats i samman syfte, kallade de till sig doktorn och överräckte ett förfalskat telegram som lød: "Du har blivit förflyttad till Mardin och måste infinna dig omedelbart." Höll alla dess invånare på att förgöras eller vad? De båda männen gav honom lite pengar, som de stulit några dagar tidigare, och manade på honom att snabbt ge sig iväg. *Kaymakamen* sade till honom: "Jag vet vad du har uträttat. Jag har sagt till soldaterna att göra i ordning min egen häst så att du kan rida på den." Befälhavaren Ra'uf Bey sade: "Jag skickar med några vakter som ser till att du kommer fram välbehållen till Mardin."

Doktorn kände sig därmed någorlunda trygg och talade om det för sin snälla fru, som sade: "Vi måste resa, annars tvingar de oss med våld att lämna Midyat." Två hästar hämtades fram och doktorn satte upp sin son Filip bakom sig. Så gav sig paret iväg ledsagat av en liten grupp sjabbiga liderliga soldater, anförda av Salih son av Ahmed Hulusi från Mardin. Honom hade befälhavaren beordrat att döda de båda och sedan föra den lille pojken till honom.

När de kom fram till Shullalat, befälde soldaterna dem att stiga av sina hästar. De klädde av dem och omgav dem som hundar en hynda. De ryckte an som smutsiga svin och började slå de stackarna

växelvis. Till doktorn sade de: *"Gillar du inte medicinen du skrev ut åt oss? Prova den här! Den passar väl som lön för din möda!"* Så vände de sig till fru Stella och sade till henne: *"Du är utländska, främmande för Turkiet. Då bör vi väl hedra och respektera dig mer än din man."*

Om det ändå stannat vid detta och de gjort slut på dem genom misshandel och tortyr! Men det var ett sjaskigt gäng fyllt av omoral. De hatade deras renhet och anspråkslöshet och längtade efter att begå vidriga handlingar. Den ene efter den andre våldtog doktors oskyldiga hustru som vrenskande hästar i tre timmar, medan doktorn såg på. Hans stackars tysta tåliga hustru önskade i sin skam att jorden kunde uppsluka henne. Hon svimmade av all misshandel och plåga hon fick utstå. Öppna dina öron och lyssna, vän, medan hennes ögon betraktar dig! Se och döm! Efter att ha tillfredsställt sina lustar högg de av huvudet på dem och kastade dem i brunnen. De tog deras kläder och värdesaker, återvände med pojken och överlämnade honom till befälhavare Ra'uf med orden: *"Vi har gjort vår plikt och tjänst mer än vad kaymakamen kunnat önska sig."*

Detta var lönen för osjälviskheten och de goda gärningarna. Sådana var dessa män. Eller vad anser du, käre läsare? Vad skulle du ha gjort med de vilddjuren om de råkat i händerna på dig? Är detta lönen för arbete och möda i regeringens tjänst, för den som offrat blomman av sitt ungdom och riskerat livet av kärlek till läkarkonsten? Men ur törnen växer rosor upp. Snår skjuter upp och ger vindruvor. Må de, som tävlar i hor och liderlighet och skryter över illdåd och eländiga ting, sky syndens bädd och känna avsmak för de djuriska lustarnas och njutningarnas vanära.

Trots att myndigheterna kände till doktor Nu'mans stora gärning och värderade hans tjänster, hade de redan den 10 juni fört bort hans far Yusuf och bror Salim till Sheykan och mördat dem där, kanske för att sätta ännu bättre fart på sonen i hans arbete i soldaternas tjänst och till statens fromma.

Befälhavaren Ra'uf tog hand om doktors son Filip en tid. Men hans fru kände avsmak för pojken och tjatade på maken att skicka honom till hans anhöriga. Han kallade till sig gamle Shaykhus son av Hulusi och överlämnade pojken till honom. Denne tog honom med sig till Mardin och sökte upp hans faster Jamila. Men han överlämnade honom inte förrän hon betalt tio pund till honom. Det hade inte gått en månad förrän han kontaktade henne igen och sade: *"Ge mig fyra pund, så skall jag skicka efter hans mor Stella."* Hon betalade beloppet i god tro utan att ännu känna till att Stella och hennes ädle man anförtrött Salih son av Hulusi sina angelägenheter eller vilken nedrighet och brutalitet de båda utsatts för. Men efter bara två veckor hos sin faster dog lille Filip. Men förbrytelser begångna i det fördolda tecknas ned. Skandaler kan hållas hemliga en tid, men bara till den stora samlingens dag. Och den rättvise Domaren håller då inget längre hemligt utan blottar det. Han glömmer ingen liten eller stor utan anställer räkenskap och straffar den som begått dem.

Belägringen av 'Ayn-Wardo

'Ayn-Wardo är en by i Turabdin i närheten av Midyat, byggd på en hög kulle. Alla invånarna är jakobitiska syrianer och har en stor, gammal kyrka som påminner om en svårintaglig fästning. Henukh, Yesho³⁷ och Yuhanun son av Qufer är kända personer därifrån, som blev patriarker i Turabdin. Byns män är kända för sin beslutsamhet och avsmak för det låga. 'Ayn-Wardos och Azakhs invånare är de enda vi hört talas om bland byarna i Mesopotamien som opponerat sig och gjort motstånd mot turkarna.

'Ayn-Wardos tappre ledare Mas'ud Mzizakhi³⁷ samlade männen och de unga pojkarna kring sig. Han ingöt i dem entusiasmens och stolthetens anda. Han fick dem att resa sig för att försvara sig och kämpa mot turkarna till det sista andetaget. Till 'Ayn-Wardo flydde kristna från Midyat, Bote, Zaz, Habses, Övre-Kafro och Kfarze och uppgick så småningom till 6.000. De berättade för Mas'ud om de vidrigheter och brott som de kristnas fiender begått i deras byar och de kom alla överens om att försvara 'Ayn-Wardo efter bästa förmåga.

³⁷ Denne begav sig efter händelsen i 'Ayn-Wardo till Anhel och vistades där ett år. Han vandrade omkring i de kristnas byar och rådde dem att bekämpa sina fiender. I januari 1918 överföll Dalines och Hajos stammar honom i hans by och dödade honom.

Midyats *kaymakam* skickade bud efter byhövdingarna och sade till dem uppbåda sina män, samla dem och dela upp dem i två grupper. En grupp skulle sändas till Anhal och den andra till 'Ayn-Wardo för att bekämpa de kristna och göra slut på varje spår av dem. Men stadens styresman Aziz Agha sade till *kaymakamen*: "Vi kan inte kämpa mot båda byarna samtidigt. Det bästa är att samtliga först angriper 'Ayn-Wardo och mobiliserar all sin kraft och uppfinningsrikedom på att utplåna dess invånare. När vi är klara med dem, går vi över till Anhal och gör oss kvitt alla där på samma sätt." *Kaymakamen* gillade förslaget och fick också med sig de andra. Genast samlades stammarna 'Arnas, Mzizakh och Ramma, Ahmed Aghas och Salim Aghas män och Mardins övriga stammar i Midyat, tills de uppgick till 13.000 man. Han tilldelade dem förnödenheter ur regeringens förråd och gav dem många gevär. De tågade alla iväg med sin utrustning, en del av dem också med sina kvinnor, till 'Ayn-Wardo. Där inledde de våldsamma strider, tills de bemäktigat sig kullen ovanför byn. De var nära att segra, men kulorna och ammunitionen började ta slut, så de fick beställa från Diyarbekir och Mardin. Rashid och Bedri skickade dem allt de begärde, ja mer än så. Med Shevket Bey, son till Muhammed Sa'id Agha, levererades en väldig kanon, som rymde en halv liter krut och över en liter kulor. Så fortsatte angriparna kampen mot 'Ayn-Wardos invånare med all kraft i hopp om att ta deras liv, lägga beslag på deras egendom och komma över deras kvinnor. Under tjugo dagar noterade de förluster på ca 200 man, medan 'Ayn-Wardo förlorade ca 300 av sina bästa söner.

Den syrianske skatteindrivaren Abdulkarim Nasri Sa'id (Makdisi Nanno) försökte under striden fly in i 'Ayn-Wardo med sin svärmor, sin fru och son Nasir. Så snart hövdingen Sidki och hans hycklande kumpaner fick se dem, angrep de och dödade honom, frun och svärmodern, medan sonen skonades. Honom förde Sidki med sig till sitt hem, där han stannade i två år. Då skickade den syrianske ärkebiskopen Gabriyel Tappuni bud efter honom, köpte honom och överlämnade honom till hans farbror i Aleppo.

Vad gäller 'Ayn-Wardos invånare avdelade deras ledare Mas'ud en grupp för att stå för beskjutningen. Det fanns inget koppar eller bly i deras hus som de inte smälte, formade och satte in mot fienderna. *Kaymakamen* underrättades om läget och han bad Daras hövding och män inställa sig för att undsätta kurderna. När denne kom till 'Ayn-Wardo, kallade han ut tre kristna, erbjöd dem skydd och svor på att skiljas om han skulle förråda dem. Han sade: "*Genom ert motstånd mot staten drar ni olycka och fördärv över er och era trosfränder. Ni måste lämna ut era vapen, så lovar vi stoppa blodsutgjutelsen.*" De svarade: "*Ditt råd tilltalar oss. Vi återvänder till byn och råder invånarna att följa det och verkställa din befallning!*" Han släppte iväg dem på det villkoret. Men när byns kristna dryftat frågan, förkastade de rådet bestämt och sade: "*Om vi lämnar ut våra vapen, skulle de döda oss minst lika rått och grymt som de gjort med andra som trodde på dem. Det är bättre att dödas en och en i strid än att massakreras allihop.*" Så ansåg de och fortsatte sin motståndskamp.

Fienderna reds av ilskans och hatets demon och återupptog striden och den brutala belägringen. Men efter tre dygn tröttnade de igen. De sände bud till *mutasarrifen* i Mardin och rapporterade om läget. Han kom då på en list värdig en svag och förrädisk part. Han bad munken Yeshe' och den jakobitiske prästen Hanna ge sig av och övertala invånarna att ge upp kampen. Men dessa avvisade uppmaningen och sade till dem: "*Ni utsätter oss genom ert råd bara för undergång.*" Så sändebuden återvände med dold längtan och kurderna fortsatte sin belägring av byn.

Det är svårt att beskriva all den nöd, plåga, hunger och fruktan som här drabbade de kristna invånarna. Många kvinnor och barn svalt ihjäl. Deras lik blev liggande på marken, utsände stank och smittade en del av de stridande. Matförrådet började tryta. Så de kristna tvingades slakta alla sina får och kor och livnära sig på dem. Men beduinerna tröttnade å sin sida. De skickade bud till de kristna och sade att folket i Anhal antagit islam och fått amnesti. Så de borde göra detsamma och på så vis rädda sina liv. De skickade därpå en delegation som upprepade anmaningen: "*Sätt er lit till personer som vill medla för att nå vapenvila och släcka hatets eld!*" De kristna svarade: "*Om ni är uppriktiga, skicka sheikh Fathallah son av sheikh Ibrahim, 'Ayn-Kifos ledande man, så skall vi yppa vad vi tänker för honom!*" När sheiken anlände, gick tre ledande kristna ned, kysste hans hand och anförtrodde sig åt honom för att få hans beskydd på hedersord. De sade: "*Vi har ingen vägvisare näst efter Gud utom dig. Vi accepterar vad du beslutar och befaller.*" Sheiken gav sin garanti och gick till myndigheterna, som försäkrade honom att de skulle avlägsna kurderna från byn och inte göra några fler försök. När väl

beslutet var fattat, samlade de kristna in alla sina vapen och gav dem till sheiken. Beduinerna och soldaterna upptäckte vad som pågick, men han varnade dem strängt för att inte skada de kristna.

Belägringen hade då pågått i 52 dagar. De kristna stannade kvar i byn utan att våga gå ut av fruktan för 'Arnes, Halakhs och Mzizakhs krigare, som fortfarande låg på lur, så mycket mer som dessa faktiskt förrådade dem och dödade en stor mängd av dem, t ex prästen Betres Hammal. Efter att ha stannat kvar vintern 1917 i 'Ayn-Wardo skickade denne bud till Gabriyel Tappuni och bad honom om sådant som behövdes för den heliga nattvarden. Ärkebiskopen rådde honom att bege sig till Mardin, men han var rädd. När han en dag likväl återvände från Midyat till 'Ayn-Wardo, överföll fienderna och dödade honom. Antalet dödade genom list efter hävandet av belägringen var fler än de som dött under den. Det är ett övertygande bevis för att förrädaren ofta åstadkommer mer genom slughet än den tappre hjälten genom mod och styrka.

Massakrerna i Kfar-Gawze och Bote

Kfar-Gawze är en by som tidigare beboddes av kaldeiska kristna, som sysslade med jordbruk. Muslimerna respekterade dem, var vänner med dem men lät dem utföra mycket hårt arbete, vilket de var vana vid. Efter händelserna i Midyat skickade Yusuf Hasan Shamdin Agha bud till de kristna där och uppmanade dem att försvara sig mot fiender som kunde dyka upp. Men på hemvägen från 'Ayn-Wardo kom han plötsligt på andra tankar och greps av lystnad att få plundra. Han samlade de kristna männen, lurade iväg dem barfota till en flod i närheten och kastade dem allihop i den. Under vandringen dit sjöng de hymner på syriska i föraning om vad som skulle ske. Några kände sig lyckliga över att få vinna martyrkronan. Efter att ha dränkt dem i floden återvände fienderna. Deras anhängare klagade och grät och kände stor smärta. Yusuf Agha fortsatte att djupt förorätta de kristna. Han gjorde allt för att förtala och kränka dem. De undvek honom och smög iväg till Midyat, varvid de övergav sin egendom och sitt levebröd, varför han kunde lägga beslag på det.

Vad gäller byn Bote uppbådade sönerna till dess herre Osman, Jamil och Nejim, allt det kurdiska slöddret för att mörda byns kristna. En del av dem omringade jakobiternas kyrka och en annan den syriansk-katolska kyrkan. Sedan trängde de in i kyrkorna och lät slagen hagla över de kristna. Till sist staplade de ihop ved och brände dem allesamman inne. Bara några som lyckades fly till 'Ayn-Wardo undkom. De katolska syrianerna hade två präster i den byn, Danho och Malke. De drabbades av samma öde som övriga kristna och gick för att ta emot de frommas och oskyldigas lön.

Massakrerna i Kelleth och Hasno

I byn Kelleth (Keleth) hade de jakobitiska syrianerna en gammal kyrka uppkallad efter aposteln Sham'un Qnone och Yuhanun Daylamoyo, betjänad av fem präster. De katolska syrianerna hade en kyrka uppförd 1881 och en enda präst, Bules Himo från Kelleth. Invånarna levde i välstånd. Var och en hade ett gott stycke jord och mycken boskap. När regeringen bestämde sig för att förgöra de kristna, uppmanade den grannbyarnas hövdingar att skynda till dess hjälp och delta i den onda, förrädiska operationen. Ahmed Agha, Salim Agha från 'Uvayna, Muhammede Sharro och andra mötte upp och gick till storms mot Kelleth. De omgav byn och försökte komma åt de kristna.

Dessa skyndade som vanligt till kyrkan, varför stammarna attackerade den, dödade dem som fanns där och brände den. Sedan övergick de till deras hus och torterade de återstående för att så slakta alla där. De lade beslag på deras egendom, boskap och jordar och styrde och ställde som de gjort på varje ort som trampats av deras smutsiga fötter.

I Hasno var de kristna cirka 500, jakobiter, armenier och protestanter. Där utbröt oroligheter den 5 juni 1915. Då lät Midyats *kaymakam*, Hasnos kommandant Ahmed Munir kalla in de mordiska kurderna

för att få hjälp med att döda alla kristna. Shkaftas hövding Amin son av Hajji Abdallah skickade iväg olika gäng. När de kom fram till Hasno, fick de sällskap av hundra soldater. De uppmanade invånarna att öppna porten för dem. Men muslimerna vägrade. Angriparna insisterade. Kommendanten kom ned för att få reda på orsaken. Hövdingen yppade vad han hade i sinnet och påminde om vad *kaymakamen* gett order om. Kommendanten tog honom då i handen och tillsammans gick de in i Hasno. De satte ut militär vid porten för att hindra de kristna att ge sig av.

När de båda väl kommit in, kallade de in soldaterna och kurderna, fördelade dem på de kristnas hus och gav order om en massaker. Några unga försökte fly, men kurderna fick tag i dem och kastade ned dem från den höga muren, så att de krossades. Sedan angrep de hus efter hus och dödade varje kristen som de fann och roffade åt sig deras ägodelar. De arresterade den ledande protestanten Gorgis och jakobiternas ledare Zokhe och kastade dem i fängelse. Soldaterna och kurderna fortsatte att tortera och slakta i fyra timmar utan att visa någon misskund. En del kristna lyckades smita ned genom klipporna och fly till Kfar-Gawze och Midyat. De kvarvarande kvinnorna dränkte sig i Tigris.

Slutligen begav sig kommendanten och Amin Agha till fängelset. Där högg de ned Gorgis, Zokhe och andra kristna med svärd och stack dem med dolkar, tills deras kroppar badade i blod och de avled. Därefter fanns ingen levande kristen kvar i Hasno. Egendom och lösöre hamnade som vanligt i förbrytarnas ägo, i det här fallet hos kommendanten och Amin Agha.

Massakern i Sawro

Savro beboddes tills nyligen av cirka 300 armeniska och syrianska kristna. 1912 kom Ignatios Maloyan dit och lovade utse en präst som kunde leda gudstjänsterna. I slutet av juni 1915 samlades de ökända *beyerna* (hövdingarna) och diskuterade per brev med Mardin om vad som borde göras med de kristna som bodde där. Resultatet blev att alla gavs frihet att begå allt förbjudet och brottsligt som föll dem in. Hövdingarna lät häkta alla män och ungdom, fängsla dem och tortera dem. Sedan leddes offren ut och dödades. Efter tre veckor vände sig de ansvariga till de fyra män som var kvar i fängelset och sade till deras ledare, läraren Elias son av Yusuf, att de enligt order skulle bege sig till Mardin. Så snart de kommit bara ett kort stycke från Savro, dödades de. Väl tillbaka gick bödlarna omkring i husen och sade till kvinnorna: *"Ge oss guld, silvret och smyckena ni har! Ni får det tillbaka i Mardin. Myndigheterna har nämligen sänt era män dit. Där får ni träffa dem igen."* Men de plundrade allt de kom över. De grep kvinnorna och barnen, förde dem till baracken och stängde dörrarna. Så släppte de in oregerliga tolpar, som forslade bort såväl billigt som dyrt, såväl litet som mycket till regeringsbyggnaden. Efter två dagar i fängelset var kvinnornas och barnens tungor torra av törst, deras magar tomma och deras krafter slut av all gråt och jämmer. Stadens styresman Hasan Bey, Mustafa Anfis, Hamdo, Ismail Dafo och några andra kom och sade till dem att göra sig redo. Kvinnorna fördes ut två och två med sina barn vid handen eller sina bröst och med foster i sina magar. De var alla förvridna av hunger, törst och gråt. När de kom till Khirba, började soldaterna beskjuta dem och hugga ned dem med sina svärd. De som inte dödades där fördes till Bakesa, där soldaterna klädde av dem och sökte efter värdesaker i deras kläder. Min penna har svårt att nedteckna allt vad detta avskum gjorde sig skyldigt till. De kränkte jungfrur och begick vidrigheter mot nakna kvinnor.

De flesta överlevde dock. De barbariska vilddjuren räckte dem några paltor att skyla sig med. Efter en kort vila i Baqesa fortsatte marschen. När de närmade sig Reshmel och Kabala, kom män fram från dessa byar och tog för sig bland de pojkar och flickor som tilltalade dem. Kvinnorna kuttrade klagande som duvor som berövats sina ungar. Sedan drevs de vidare under slag från växelvis svärd, dolkar och batonger, tills de anlände till Ras al-Maydan öster om Mardin. Invånare kom ut och kidnappade de barn som tilltalade deras lystna sinnen. Soldaterna tvingade dem att genast återuppta marschen nattetid till Harrin. Så kom de till Nusaybin och därifrån till Kharab-Gurt. Där gav soldaterna dem frihet att vila ut efter vägens mödor. Det kan inte ha undgått dig, ärade läsare, att kvinnorna alltsedan de fördes bort från sina hem inte fått någonting att äta.

På morgonen väcktes de och sattes åter i rask marsch. Kurder från de kringliggande byarna närmade sig, grep en efter en, klädde av dem, slog dem i huvudet och kastade dem i brunnschakt. Sist av alla gav de Maryam, dotter till Abdulmasih Kalayili, ett slag på hjässan och kastade henne i en brunn för att långsamt dö där.

En man vid namn Hidir son av Sovfe Murad Adkhe råkade komma förbi en brunn varifrån han hörde en kvinnas kvidande. Han ropade ned: *"Jag vill gärna rädda dig."* Hon svarade: *"Om du tar upp mig härifrån, kommer du att döda mig."* Han svor vid sin egen och statens lycka att inte döda henne. Hon sade: *"Om staten hade gjort något gott, skulle den inte tillfogat kvinnorna så mycket ont. Deras heder är sultanens heder."* Hidir förvånades över hennes säkra ord och kastade ned ett tyg som hon kunde skylla sig med. Sedan sänkte han ned ett rep och drog upp henne. Han tog henne med sig hem och hämtade en läkare, som behandlade henne så att hon åter blev frisk. Så småningom återvände hon till Mardin och bosatte sig i sin farbror Abdulahad Shakros hus.

Massakrerna i Nsibin och Dara

Nusaybin är en berömd gammal stad med många trädgårdar. Genom den rinner floden Harmas. Den var gränsstad mellan de östromerska och persiska väldena. Sedan blev den Rabi'a-bedinernas huvudstad för att så på 600-talet erövrades av muslimerna. På dess ruiner byggde invånarna, om man bortser från den gamla Mar Yakub-kyrkan, klostret Fabronya och en barack, efterhand hus av tegel. Där levde en grupp judar och närmare 400 kaldeiska, armeniska, syrianska och jakobitiska kristna. Den kaldeiske prästen Hanna Shoha stod för gudstjänsterna och själavården.

Från 1916 höll tyskarna staden besatt. De byggde vidsträckta välbefästa hus på dess norra berg, som de kallade "den fjärde divisionen", eftersom dess stab var förlagd där. Där hade de också förråd av ammunition och militär utrustning. De drog en järnväg till staden. Här är vad som hände de kristna under katastrofen där.

Fredagen den 4 juni anlände Rezo son av Nejme till Gorgi Abrats hus och sade att allmänne åklagaren ville träffa honom. Han gick genast dit men blev fängslad och transporterades på söndagsmorgonen den 6 iväg till Mardin. Där hamnade han bland de kristna fångar, som den 10 juni fördes bort och dödades.

Abdulkarim och Habib Abrat lyckades fly till sheikh Ibrahim i Da'doshiye. Denne hade då besök av Sheikh Tay, som försäkrade de båda att han skulle ta dem och deras familj under sitt beskydd. På söndagen arresterades Nusaybins kristna. Tjerkessiten Abdallah Bey och dashiten Abdulaziz red ut till grannbyarna, bröt sig in hos de kristna och förde dem in till staden. De hade då med sig Abdulkarim. Alla de gripna sattes i fängelse. Den kaldeiske ledaren Yakub Zarko spådde att de den natten skulle resa till evighetens rike.

Vid midnatt kom den högste officeren Riza in och kallade på Abdulkarim och några ledande kristna. Han undersökte dem och skickade dem tillbaka in i fängelselokalen utom Abdulkarim. Hos honom hade han funnit ett brev och skickade honom därför till allmänne åklagaren. Denne undrade vad han menade några ord till sin bror Gorgi: *"Säg till No'man Ghannam att ta med sig päronen till Sinjar!"* Vad avsåg han med päronen? Hur kunde de skicka brev till Sinjar, när denna stad stod i opposition mot staten? *"Säg mig vad det här betyder, annars skall jag se till att avrätta dig så brutalt jag kan."* Abdulkarim svarade att de fortfarande hade päron hemma och att han skickade dem till sådana han tyckte förtjänade dem. Åklagaren skickade honom tillbaka till fängelset.

Hans mor Farida sökte upp stadens styresman Hajji Ibrahim Kantarji för att få reda på varför de kristna och i synnerhet hennes båda söner arresterats. Han svarade: *"Du måste känna till att dina söner tillhör Fidaviya-sällskapet. De kommer att avrättas imorgon eftermiddag. (Herr Ignatios) Maloyan som du är så stolt över har redan dömts och avrättats."* Modern återvände med tårar på kinderna och fylld av djup sorg. Men hon talade inte om för sina söner vad Hajji Ibrahim sagt till henne.

Måndagen den 14 juni lät *mutasarriften* meddela alla de fängslade jakobiterna att staten gett dem amnesti, så de kunde återvända hem men måste hålla sig lugna. På eftermiddagen kom Shakir Bey, Hajji Goze, Hajji As'ad Tjalabi, Refik Efendi och Kaddur Bey till fängelset och de beslöt då att samtliga fångar skulle frigges. Abdulkarim och hans bror Basil flydde till Sinjar, förföljd av Ahmed Yusuf med fjorton ryttare, men de hann inte ifatt dem.

Tisdagen den 15 juni omgav soldaterna på nytt armeniernas, syrianernas och kaldéernas hus. Alla män och unga pojkar greps och kastades i fängelse. De fördes vid midnatt iväg till Kharab-Gurt och dödades.

Därefter bildade myndigheterna en kommitté under ledning av Refik son av Nizameddin, Kaddur Bey och Suleyman Majar för att organisera slaktandet av alla grannbyarnas kristna. De skickade brev till hövdingarna med begäran om bistånd. Ibrahim Agha Khazna drev ut de kristna ur sin by och dödade samtliga. Ahmed Yusuf, ägaren av Siha, drev samman de kristna i grannskapet kring sin by och dödade dem egenhändigt. Muhammed Abbas Agha Davkar bad om hjälp av löjtnant Kaddur Bey i femtiomannakompaniet, som avdelade soldater för att döda kristna för hans räkning. Helwas ägare Ali Isa dödade på löjtnantens inrådan de kristna som var bosatta hos honom och lade beslag på deras egendom. Däribland fanns många rika såsom Eliyo Budos familj.

Sedan fick Kaddur och hans soldater bistånd av Ahmed Abbas, Ibrahim Halil och dakshuriten 'Amar Ose Agha för att döda de kristna i Maharka, Gerke-Shamo och Khovaytle utan undantag. Suleyman Abbas gav för sin del de kristna i sin by Gershiran frihet. De passade på att fly och bara en dödades. De kristna i Sarujiye, Garibye och andra byar skingrades i smågrupper ut i vildmarken.

Den 28 juni gick Kaddur till Farida Abrats hus och sade till henne: *"Flytta över dina gömda saker till mitt hus! Det räcker med att du säger att du har antagit islam, om så bara med munnen, så blir du fri."* Men hon avvisade förslaget. Samma dags kväll arresterades alla kvinnorna och barnen och leddes till Mar Yakub-kyrkan. Där överfölls de av soldaterna, som skilde ut de unga pojkarna och flickorna och förde dem till snickaren Tjejakes hus. Kvinnorna fördes till Kharab-Gurt och slaktades. Bödlarna tog deras kläder och återvände. De små leddes ut i vildmarken. Deras fötter bands med rep. Därefter galopperade hästar fram över dem och krossade dem under sina hovar. Därmed var de fria från denna världs ondska och förräderi. Annars skulle de kanske ha fått gå arbetslösa och åter fått leva under de tidigare tyranniska förhållandena. Vad ni är nedriga och baksluga! Ja, vad era hjärtan är hårda och brutala! Hyckla och var arroganta, men glöm inte att alla en gång blir dömda efter sina gärningar!

Vi kan inte tåga om den paradoxala glädje som grep de kristna kvinnorna när de leddes bort. De sjöng glädjesånger som om de gick till ett bröllop för att njuta anblicken av sina hjärtas kära, som bar fram Guds slaktade lamm för deras skull.

Vidare församlades Ibrahim Beshiro, hans bror Makhluḥ, Mahmud Shevket och Ismail Tjavish, trängde in hos de kristna och förde över deras möbler och tillhörigheter till sina egna hus efter att ha delat upp dem. Flera av dem greps tillsammans med en hel del flickor och pojkar och tvingades anta islam.

Vi måste här säga lite om Tays hövding Muhammed. Han rådde sina underlydande att skydda varje kristen som tog sin tillflykt hos dem. Han sände ett antal kristna till sin nära vän Hamo Sharro, Sinjars herre. Han ogillade att man övertog eller bara vidrörde något som roffats från de så förorättade armenierna. Det berättas att de kristnas fiender en dag ville sälja en mycket värdefull ring till honom. När han frågade vem dess ägare var svarade de: *"En kristen."* Han sade då: *"Det är inte lätt för mig att överta något som dess laglige ägare inte längre kan glädja sig åt."* Så torkade han förlägenhetens svett från deras grymma pannor. En annan gång begav han sig till Kaddur Bey och tvang honom utlämna två barn från familjen Abrat, som han hade hos sig. Han satte dem på sin häst, red med dem till Sinjar och överlämnade dem till deras farbror. Det är inte underligt att varje människa belönas för vad hon gör och försöker göra. Den som lever i elände i denna värld blir lycklig i nästa och den lyckliga här får det eländigt där.

I Dara var de enda kristna när massakrerna började 150 katolska armenier, som bodde i västra delen av staden och hade en kyrka och en präst som själasörjare. Dara är särskilt känt för sina långa smala

underjordiska passager, många brunnar och stora grottor, som fienderna under vår olyckstid fyllde med kristnas lik.

Den 10 juni kom grannar till armenierna i Dara och drog med våld ut dem ur deras hus. De band dem med rep och ledde iväg dem till en brunn i närheten, där de underkastade dem alla former av tortyr för att sedan döda dem. Bara två män lyckades undkomma genom att nakna fly till Bakiro. Det var Yusuf son av Gorgis Sama och vidare en Gorgis, som under kriget sysslade med att gräva gravar åt stupade soldater.

Händelserna i Za'faran-klostret

Za'faran-klostret är jakobiternas äldsta kloster. Det är säte för deras patriark sedan 1100-talet. Där finns en vacker kyrka i form av ett kors, vars längd är 17 meter och bredd 12 meter. Övervåningen rymmer patriarkämbetets kyrka, byggd 1696-99. Runt dess altare löper en vacker skrift med verser ur Matteusevangeliets kap. 16, där Jesus utpekar Petrus som den främste lärjungen. Detta kloster var en gång ett för romarna svårintagligt fäste, som på norra sidan hyser bl a Yoldath Aloho d Nofefs, Mar Yakubs och Mar 'Ezoziyel celler.

När fienderna förde bort den första kolonnen kristna från Mardin den 10 juni, flydde syrianerna i Kal'at Mara och Benebil till klostret. De var cirka 700, som med sig hade gevär och ammunition för att stärka dess försvar och avvärja kurdernas angrepp mot det. I början av juli marscherade fienderna till Bakarkero för att få med sig Halil Ghazale. De ville att han skulle samla dashiterna och kurderna i Amriyan, Reshmel, Kabale och andra byar för att bryta sig in i klostret och döda dess invånare. De skyndade sig också dit på sina riddjur och med sina kvinnor. Halil Ghazale, Ahmed Merzo och chefen för de militära vakterna Nuri Badlisi försökte öppna klostrets portar, men de kristna var på sin vakt och förhindrade det. Abdulahad (Bahhune) Yavno Benibili sade till de andra kristna: *"Den som öppnar porten sticker jag ned och kastar ut."* Alla höll med honom. Modet steg i deras hjärtan och de fortsatte att göra motstånd. Till slut föreslog en av angriparna, Ahmed Merzo, att de skulle ta sig upp på klostrets tak med rep, men det ville de inte. Han svor vid Gud den allsmäktige och dessutom på att skilja sig: han ville inte skada dem. Men de trodde honom inte. Då blev han ursinnig, vände om och eggade kurderna och beduinerna att beskjuta de kristna, vilket de höll på med från morgonen till kvällen söndagen den 4 juli men utan att döda någon enda. De belägrade kristna fortsatte att avskjuta de skott de hade, ja samlade stenar och kastade på dem för att driva undan dem. Snart var bara några få angripare kvar runt klostret, som avvaktade ett tillfälle. Men deras onda avsikt blev till intet och de drog sig modstulna tillbaka.

Nuri Badlisi åderlät dem i sin ilska därefter månad efter månad på guld och silver och blev en rik man. Han fick bistånd av den lystne Abdulahad Dalale, som lade beslag på en del av guldet men lämnade den större delen till Nuri. Nedrigheten drev honom att avslöja namnen på de som rymt från mobiliseringen för Nuri. Dem gick han in för att bestjäla på guld och silver. De kristna stannade kvar i det överbefolkade klostret i tre månader fram till i oktober då folket från Benebil återvände till sin by och de från Sinjar och Khabur skingrades. Sålunda räddades klostret och dess invånare undan fiendens list och angrepp.

Fem armenier från Piran flydde undan kurderna mot klostret. Men soldaterna fick tag i dem, ledde dem söder om klostret och avrättade dem.

Massakern i Kal'at Mara

Kal'at Mara är en känd by öster om Mardin, halvvägs till Za'faran-klostret. Alla dess invånare var före kriget kristna och bestod av separatistiska och katolska syrianer, grupper med var sin kyrka uppkallad efter martyren Gorgis. Protestanterna hade ett kapell och en skola där.

Fredagen den 11 juni 1915 infann sig kvinnor från Kal'at Mara i Mardin och berättade för syrianernas ärkebiskop och ledande män att kurderna gjorde sig redo att överfalla byn och döda dess invånare. Han rådde dem att fly med sina anhöriga till Za'farans kloster.

Kurderna hade då redan börjat angripa deras egendom och förråd och ryckte an mot klostret. Dashiten Ismail son av Ali Mahmude, Ahmed Merzo och hans son upptäckte de kristna, följde efter dem och försökte lugna dem, men de insisterade på att ge sig av.

På morgonen söndagen den 13 juni begav sig 54 av dem upp till bostadshuset i fästningen för att hämta vad de hade kvar. Med dem följde soldaterna Khalo och Abde som bevakning. De signalerade till dashiterna, som lade märke till dem vid bröstvärnet, slog dem i huvudet med sina svärd, stack knivar i dem och dödade dem. Kvar blev bara Gorgis son av 'Abe och Sham'un son av Malke Yakub. De flydde till Mardin. Sheikh Muhammed Alis son vid Firdavs stötte på dem och ville att de skulle ge sig ut i trädgården. Men de betackade sig och fortsatte sin vandring. Gorgis begav sig till det protestantiska sjukhuset och behandlades av doktor Tom Wabrow.

När de fick reda på massakern på byns invånare, drev trosglöden en del av dem att bege sig till dödsplatsen. De lade liken i sadelpåsar och bar dem till kyrkan för att begrava dem. De besköts av dashiterna, men Gud lät dem undkomma. De begravde sina döda och återvände till klostret. Ett sextiototal av männen gav sig ut i byns vingårdar för att plocka vindruvor, men dashiterna trängde på, dödade åtta av dem och brände Yusuf Hano. De övriga flydde tillbaka in i klostret.

Torsdagen den 24 juni arresterade Nuri Badlisi 450 personer och drev med våld ut dem från klostret för att föra dem till staden och där sätta in dem i militära arbeten. Däribland fanns femton armenier som flytt från Piran. De avlägsnades från de övriga och dödades i vägskälet vid Khatjo. Liken kastades i en grotta. Syrianerna fördes till Mardin och sattes in i de nämnda arbetena. Men snart smet de tillbaka till klostret en och en efter att ha mutat förmannen, vilket inte var så svårt. När de kom till klostret, tvingade Nuri Badlisi dem att betala två *majidiye* var i månaden. Det fortsatte de med tills belägringen hävdes. Smittsamma sjukdomar spred sig, så att det för närvarande bara finns trettio familjer kvar, hälften i Kal'at Mara och andra hälften i Khabur.

Massakrerna i Ma'sarto, Bafawa och Benebil

Ma'sarto är en by nordöst om Mardin, där tidigare cirka 300 separatistiska syrianer bodde. De ägnade sig åt vinodling och vävning av yllekläder. I mitten av juni 1915 flydde tre män därifrån till Benebil och Za'faran-klostret. De berättade för de kristna där vad som hänt dem och sade: *"Ma'sartos hövding Huseyin Bakkerö och Mardins ledande män har diskuterat vad man skall göra med byns kristna och gett order om att alldeles utrota dem."* Hövdingen Huseyin red tillbaka till byn och kallade på de kristna för att ge dem sitt hedersord och en amnesti. Men när de kom till hans hus, fann de det fullt av kurdiska ogärningsmän. De hade knappt kommit in på yttergården, förrän de överfölls, bands och med alla sina kvinnor och barn fördes till byns brunnar. Där mördades de massvis, varefter deras lik kastades i brunnarna. Malke Yakub, Yakub och hans bror flydde till en grotta i närheten, där de stannade i tre dagar, även själsligt frånvarande. Sedan flydde de till Benebil och så till Za'faran klostret. Kurderna plundrade dem på deras tillhörigheter och levebröd och lade beslag på deras jord. De kunde sedan leva riktigt behagligt.

När nyheten härom nådde de kristna i Bafawa, darrade de och blev alldeles förvirrade. De var som lamslagna i två dagar. Sedan överfölls de av byhövdingen Huseyin och hans män, som bröt sig in i deras hus och överföll dem med knivar. De dödade dem allihop, stal deras egendom och lämnade husen öde. Tre män lyckades undkomma till Benebil, där de underrättade de kristna om vad som hänt.

Dessa blev därvid övertygade om att de snart skulle dela sina trosbröders öde. Så de tog sina gevär, spred ut sig i trädgårdarna och vingårdarna och skickade sina kvinnor och barn till Za'faran-klostret. Den 30 juni angreps de av Ghamriyan-kurder från Mahmudkiye och folk från Reshmel med barn, kvinnor och riddjur. De klättrade upp på bergets topp, varifrån de hade god utsikt över byn, och försökte fortsätta ned för att döda och plundra. De kristna vände sig till de två soldater som fanns i byn

och bad dem beordra kurderna att dra sig tillbaka eller skicka bud till Mardin och hämta militär för att tvinga dem att ge sig av. Den ene av dem gav sig iväg. Kurderna stannade kvar på berget, höll noga utkik och sökte efter tillfälle att rycka ned till byn och göra slut på de kristna.

Då dessa tyckte att det dröjde innan soldaten kom tillbaka, sände de några representanter till sin vän Halil Ghazale och vädjade till honom att ingripa och hjälpa dem. Halil gav sig av med sextio man och rådde sin bror Ahmed att ta med dem bland sina män. De kristna välkomnade dem tacksamt, glada över denna befrielse. De gjorde i ordning mat och frukt åt dem och lovade dem att bekämpa fienden och inte lämna byn förrän de hade segrat. I skymningen återkom den utsände med arton soldater. Dessa blåste signal för att kalla samman de kristna och lovade köra bort kurderna. Men byborna trodde inte på löftet utan stannade kvar i sina trädgårdar.

I gryningen ryckte kurderna ned mot byn och omringade den som gräshoppor med sina åsnor, kvinnor och barn. De var mer än 10.000 och innefattade också dashiter. Först avlossade de skott för att pröva de kristnas styrka. Men dessa förblev tysta och tänkte: *"Om militären vill hejda fienderna, avvaktar den först i tystnad för att sedan försvara sig av alla krafter."* Men militären slöt snart upp på kurds löddrets sida och trängde in i husen för att stjäla och plundra. Byborna steg upp, gjorde sig redo och började skjuta. De dödade tre män och två kvinnor och drev ut dem i trädgårdarna. Militären kallade då på Halil Ghazale och sade till honom: *"Må Gud bekämpa dig! Varför skyddar du de otrogna kristna? Vet du inte att regeringen vill bli av med dem? Så överge deras sak och återvänd till din by!"* Men Halil tog ingen notis härom utan höll fast vid vad han lovat.

Militären grep då till list. Dess ledande män författade ett högtidligt uttalande, undertecknat av Hidir Tjalabi, Abdulrazzak Shahtana, Shevket Bey och Muhammed Ali son av Hajji Ali, och löd: *"Den som försvarar de kristna kommer att dödas och berövas sin egendom. Den som offrar sig för att döda dem vinner regeringens bevägenhet."* Detta överlämnade de till Halil (som än idag har det). När han läst det sade han: *"Benebils invånare är modiga hjältar som inte fruktar någon. Det är bättre att ni brukar list och lockar dem till kyrkan, så omringar vi den och gör slut på dem."* Förslaget tilltalade dem och de skickade in dashiten Matto som sade till de belägrade: *"Er vän Halil ber er att ta hänsyn till hans känslor. Då ger han er de medel ni behöver för att försvara er och slå tillbaka fienderna."* Men de kloka byborna svarade: *"Gå och säg till Halil att han själv kommer hit, eftersom vi vet att om vi försöker bege oss till honom blir vi dödade."* Deras vän Halil anlände då med sina män och tjugo kurdiska hövdingar. Så snart byborna fick se dem, klättrade de upp i sina aprikosträd, plockade dess frukter och gav dem att äta. En del passade på att fly mot Za'faran-klostret, men Halil ropade till dem: *"Varför flyr ni? Tror ni mig inte?"* Sedan vände han dem ryggen, förbannade och svor över dem. Kurderna ryckte då fram för att döda dem. Byborna kom ned från träden, bad Gud om råd och fann sig i nederlaget. Hövdingen grep Ali Ni'ma son av Hanna Khatune, tog hans gevär och slog honom med det. Men denne slet sig fri och skyndade ifatt sina vänner på vägen mot Za'faran. Kurderna och beduinerna skyndade efter, besköt dem och dödade tolv man. Kristna pojkar, som vaktade får och kor i byns omgivningar, uppmanades av Halil och hans kumpaner att driva iväg sin boskap i riktning mot Karmiye. När de samlade var samlade, överföll de dem och dödade allihop utom Faris son av Shammo, som tack vare Guds omtanke lyckades fly.

När byborna kom fram till klostret, såg de att dess kvinnor befann sig utanför och att soldaterna hindrade dem från att gå in. Istället gick de hårt fram mot dem. Flyktingarna från byn blev upprörda, klättrade över muren och kom över nyckeln, med vilken de sedan öppnade portarna och lät de klagande och gråtande kvinnorna återvända in. Nuri Badlisi blev ilsken och grep Yusuf Paroke, Ibrahim Yusuf och Gorgis Bero. Han band dem och skickade dem till Mardin, varifrån de sändes vidare mot Diyarbekir. På vägen dit blev de dödade. De övriga nyanlända, som bestod av ett sjuttiototal män, blev rädda och lämnade klostret. De försvann och gömde sig i hålor i närheten. Efter att ha hållit sig undan i tre dagar återvände de till sin by, där de förskansade sig i grottor och hålor. Om natten letade de efter örter och gräs, som de livnärde sig på. Sedan gick de upp till ett övergivet hus för att skicka efter mjöl från klostret, medan de väntade på befrielsen. Då råkade oturligt nog Hasan Bezze från Tekhumi komma förbi. Han hörde deras röster och skyndade bort till trädgårdarna för att larma soldaterna. Dessa skyndade iväg till huset med en grupp kurder som utropade: *"Nu är ni äntligen i vår hand."* Byborna svarade: *"Slå oss så mycket ni vill! Vi har redan sett tillräckligt med blod."* Kurderna sade: *"Anta islam, så går ni fria!"* Byborna svarade: *"Skulle vi överge Jesus och följa Muhammed,*

dumbommar? Vi lever och dör i tron på Kristus. Ni har dödat många av våra kristna bröder. Vi är som de.” När de kristna såg fiendens mängd, var de säkra på att detta var slutet. Vid midnatt gick de ned till byn. Fienden sköt vilt men träffade ingen av dem. När de kom fram till klostret, bad de biskop Elias Helule att öppna porten. Nuri Badlisi skyndade fram och gav honom 35 pund, som han samlat in från Benebil-borna. Då fick de gå in. De klättrade upp på taket och stannade i klostret i tre månader, varunder var och en av dem betalade Nuri en månatlig summa.

Nuri avsattes och ersattes av Ibrahim Khaki, som erbjöd dem islam, men de vägrade. Han insisterade men lyckades inte. Då hämtade han tjugo soldater, som band alla från Benebil och förde ut dem i ett bedrövligt tillstånd. Ibrahim skrev till Farhan Dashi i Kal’at Mara: *”Kom genast hit med folk och hjälp oss att göra slut på Benebil-borna!”* Men tillfället gick honom ur händerna. Byborna kunde bege sig till Mardin. Där fördelade myndigheterna dem på byarna för att bärga in skörden. Men när de avslutat sitt arbete, överföll vakterna dem och massakrerade de flesta. Det var lönen för deras möda. De övriga flydde till sin by eller tog sin tillflykt till bergen. Där förblev de tills krigets eld slocknade.

Massakern i Mansuriye

Mansuriye är den by som ligger närmast Mardin. Den rymde tills nyligen 400 familjer, av vilka hälften var kristna och hälften dashiter. De kristna bestod av jakobitiska och katolska syrianer med var sin kyrka uppkallad efter (läkaren) Osyo. Dess invånares främsta sysselsättning var vävning. Kända män från denna by är den jakobitiske patriarken Filatos (som dog 1597) och hans bror ‘Abdulghani.

Dashiterna höll under det förlidna kriget en vaksam blick på sina grannar för att kunna ge sig på dem. Tills vidare angav de i sin nedrighet många namn för myndigheterna, som därpå kunde gripa dem och sända dem till slagfälten. De övriga tvangs betala olika slags avgifter. De förrädiska jakobiterna avslöjade för myndigheterna vilka unga katolska syrianer som tidigare varit jakobiter. Myndigheterna började då leta efter dem och kalla in dem. Prästen Yusuf Rezko Mansuri,³⁸ utexaminerad från Sharfe-klostret i Libanon. Han tvangs lämna sitt kloster och hålla till olika andra maronitiska och syrianska kloster, tills det malande kriget äntligen slutade. Något liknande drabbade hans biskopskollega syrianen Bishara Haddad, som dock bistods av den generöse hövdingen Yusuf Hebesh, så att fiendens trakasserier mot honom upphörde.

Natten till onsdagen den 16 juni gick dashiterna till storms mot Mansuriyes kristna. De begav sig först till deras tröskplatser och började skjuta. Sedan gick de till deras ledare Deli son av Halilos hus och skrek så högt de kunde, varpå de flesta kristna flydde till kyrkan, medan de övriga förskräckta stannade hemma.

Tjetjano Seyrane gav sken av att försvara de kristna. Han klättrade upp på kyrkans tak för att hindra sina vänner dashiterna från att tränga in i den, som han sade. Men det hade inte gått lång stund förrän han klättrade ned i kyrkan och svekfullt öppnade porten, så att angriparna kunde storma in och kasta sig över de kristna. De överöste dem med slag och sparkar och dödade över fyrtio män samt en kvinna. Sedan tände de lamporna och kallade på prästen Abdulahad Akhras bror Tuma och Bahdo Musa. Dem förde de till familjen Akhras hus för att avtvinga dem hemligheter och dolda skatter. De letade noga men hittade ingenting. I sin ilska satte de då fina skrudar på de båda männen, hällde bensin över dem

³⁸ Det var den jakobitiske prästen Yusuf Nahle. Han övergick som barn till den katolska kyrkan. Folk i hans hembygd blev mycket upprörda och angav honom för myndigheterna, som fängslade honom i två dagar. Därefter församlades de och beslöt att han måste ansluta sig till sina fäders kyrka innan han blev myndig. De skickade honom med åtta soldater till den jakobitiske patriarken ‘Abdallah Sattuf. Denne tvang honom att bege sig till Za’faran och ta arbete i ett tryckeri. Där arbetade han i sju år, medan han hemligen brevväxlade med de katolska ledarna. Det fick ärkebiskop Gorgis reda på och klostrets abbot Betres gav order om misshandel av honom, vilket ledde till att hans fingrar bröts. Han stod inte ut utan flydde snart från Za’faran och sökte upp den katolsk-syrianske ärkebiskopen Gabriyel Tappuni, som skickade honom till Sharfe-klostret, där han kastade sig in i teologistudier med sådan flit att han den 5 maj 1918 kunde ordinerats till präst och som sådan kallades Yusuf. Därefter reste han till Mardin för att nitiskt arbeta i Herrens vingård.

och brände ihjäl dem. Abdulahads fru Khazme flydde till Osmane Dashis hus i hopp om att få hans beskydd. Men dashiterna visiterade henne, kom över 300 pund och dödade henne. Hennes man och son stod då på kyrkans tak. När de hörde att hon blivit dödad, hoppade de ned på marken. Dashiterna kastade sig över dem och högg huvudet av dem med sina svärd.

Kvinnorna stannade kvar på kyrkans tak, medan männen flydde. Dashiterna var upptagna med att flytta egendom och lösöre till sina hus ända fram till midnatt. Men när Mardins biträdande *mutasarrif* fick reda på det, gav han genast soldaterna order att rycka in i byn. De nalkades med hornsignaler och skrämde iväg dashiterna med allt godset de plundrat. När de kom fram till dem, sade de: *"Ni samlar aska på era huvuden. Varför har ni låtit de övriga undslippa? Varför utrotade ni inte allihop på en gång?"*

Morgonen torsdagen den 17 juni skyndade alla byns kristna in till staden för att söka tillflykt i jakobiternas kyrka, varvid de lämnade sin egendom vind för våg. Där stannade de i stor förvirring i tio dagar. Deras ärkebiskop gick till *mutasarrifen* och bad att få dem frigivna. Denne skickade då iväg sju soldater som sade till de kristna: *"Följ med oss till byn och hämta vad ni behöver!"* De lovade dem full säkerhet och att de skulle skydda dem på både dit- och tillbakavägen. De samlade ett sjuttiototal kvinnor och fick iväg dem. Dessa hade var och en med sig lite proviant hemifrån. Men när de i gryningen återvände, skyndade dashiterna fram och omringade dem. De ledde dem med deras bördor till Qaysariya-grottan, där de dödade dem och brände deras kroppar. Bara två kvinnor undkom. Den ena, som var stum och knappt vid liv, flydde naken in till staden, varigenom vad som inträffat blev känt.

Myndigheterna ville att också de övriga skulle ge sig av och gav dem absoluta garantier för att de skulle stoppa blodsutgjutelsen och hålla fiender borta. Så ytterligare cirka hundra kvinnor gav sig iväg. Men efter en månad i byn överfölls de en natt av dashiterna, som förde dem till den kända Karko'e-brunnen på vägen mot Baspanes. Där slaktade de allihop och kastade deras lik i brunnen. De band samman Eliya Bagani med en hund och drev iväg honom till Zennars trädgårdar, varunder de hånade honom och angrep hans religion. Dagen därpå återvände de med honom till brunnen men varnade honom för att rymma. De fick honom att skälla och tjuta, vilket de tyckte var mycket komiskt. Men snart blev hans tunga torr av hunger och törst. Då dödade de honom och kastade honom i brunnen över de tidigare dödade.

I fortsättningen vågade ingen bege sig till Mansuriye. Två kvinnor gick dock en dag dit för att hämta lite guld de gömt i sina hus. När de kom till Fakhriya, överfölls de av dashiterna, som tog ifrån dem vad de hade och dödade dem tillsammans med en flicka som råkade vara där. De klädde av sina offer, svepte deras *serwaler* om deras halsar och gick därifrån.

Här är namnen på de mest kände dashit-ledarna, som rasade, begick brott och tillät sig allt vad Gud förbjöd: Huseyin Ballo, Halil, dennes bror Osman, Deli Bero Halilo, Hasan Osmane, Hajji Badro, Hajji Banye, Shekhes familj, 'Ajos familj, Hese Hajji Ali, Khalo Mastoke, Ali Jabali och Farho 'Arfe.

Mansuriyes invånare stannade därför kvar i Mardin och ägnade sig med flit åt vävning. Deras förhållanden förbättrades. Många berikade sig och lade grunden till sin framgång.

Massakern i Kesor

Kesor eller Goliye är en by belägen strax söder om Mardin. Dess hus är byggda av tegel utom den jakobitisk-syrianska kyrkan, som restaurerades 1727 och den katolsk-syrianska, som byggdes 1872 på den apostoliske delegaten Léons initiativ. När tyskarna kom dit 1917, rev de den katolska kyrkan och använde dess stenar för att bygga bostadshus åt sig själva. Här är vad som hände de kristna under den perioden.

Den 2 juli 1915 kom stammarna Milliye, Daqoriye, Mersaniye, Kikiye, Khaljiye, 'Arbaniye, Mishkeniye, Sevarakiye, Derkaviye och Danbaliye in från Tel-Arman till Kesor. Till dem anslöt sig kurder från berget 'Afs, Gharas och Sheykhan samt Baghara, Kharajna och Harb-araber, ledda av dashiterna och mishkeviterna. De träffades vid middagstid och började genast skjuta, vilket skrämde

de kristna. Vakterna, 120 till antalet, kom fram och bad dem avbryta sitt ofog. Men då blev de själva angripna och drevs från byn.

I skymningen skickade kurderna bud till de ledande militärerna Muhammed Bey Milli och Nuri Badlisis son Yusuf och bad om att få gå till angrepp. Muhammed Bey beordrade dem då att omringa byn och hindra de kristna att gå ut. När mörkret sänkte sig, skickade de Halil son av Ballo, Sa'do son av Kaso, Halil 'Abdalo och Tjetjan Bey 'Arabani till Muhammed Bey och bad honom befalla de kristna att betala 300 pund i guld, så skulle de ge sig av. Muhammed och hans män begav sig till den ledande syrianen Eliyo Jabbur Ken'o och förklarade stammarnas situation för honom. Han bad dem stanna till morgonen därpå, men de tackade nej och gick förargade därifrån.

Klockan 8 på kvällen blåstes signal till sammansvärjningen. Stammarna ryckte an mot byn. Muhammed Bey skickade bud till Eliyo och rådde honom att samla de kristna i sitt hus, så skulle han och hans vänner komma och driva undan kurderna. Men så snart dessa trängde in i byn, slöt sig militären förrädiskt till dem, levde rövare i husen, sprang runt på taken och högg vilt omkring sig. Till slut tog de sig in i Eliyo Ken'os stora hus, där de kristna satt sammanpackade ute och inne. Uslingarna trängde in och började slakta till höger och vänster med svärd och dolkar, tills golven blev våta och det såg ut som på en toalett. När de som befann sig där försökte gå ut, hindrades de. Till slut gick fienderna upp på taket, bearbetade det till det brast över folket därnere. Sedan hällde de bensin över och brände alla inne, så att lukten spreds och luften fylldes av rök.

Därefter drog de iväg liken till brunnarna, styckade dem och kastade ned dem där. Många har bekräftat för oss att de kurdiska hövdingarna, särskilt de som elegant kammat sina skägg, stod vid brunnen med kniv eller dolk i sina onda händer och sade *"I Guds den barmhärtige förbarmarens namn"* till var och en, innan de slaktade honom och kastade ned honom. Deras omoraliska kvinnor skyndade fram och sade till sina män: *"Låt oss också få färga våra händer med de kristnas blod."* Det gick de med på. Vi har fått veta att en brutal sälle från Kavs grep ett antal barn, gick upp med dem på taket, grep vart och ett av dem i fötterna, svängde dem av och an för att sedan kasta ned dem. Därvid sade han till varje gosse: *"Gå och ta hand om dina lamm!"* Och till varje flicka: *"Gå och vakta ditt gurkfält!"* På så vis dödades femtio barn. Detta är höjden av barbari.

O Herre, öppna dina ögon och se! Hör, Herre, lyssna och handla! Dröj inte! Räkna antalet dödade bara i Eliyo Ken'os hus: De var över två tusen! Idag finns bara 200 överlevande kvar av Kesors många kristna och de har flytt till Tomke. Denna bys herre Halilo räddade deras liv, gav dem levebröd och behöll dem hos sig tills oron lagt sig. Då lät han dem återvända hem. Han har bevarat ett gott rykte och förtjänar tack och det högsta beröm.

Massakern i Tel-Arman

Du vet redan, käre läsare, att det var i Tel-Arman som aggressionens brand tändes för att sedan breda ut sig åt alla håll. Dess administratör Dervish var upphovet till denna ondska. I denna by författades det djävulska programmet att förinta armenierna.³⁹ Därifrån skickades skrivelser till provinsens guvernör och andra om att krossa de kristna. Där förfalskades klagomål över dem och armeniern Sarkis kallades till denna djävuls kontor för att skriva under programmet. I Tel-Arman iordningställde den nitiske Hamans medhjälpare veden för den trofaste Mordekhai och övriga katolska och kristna armenier. De fick inte ro förrän de fått sina önskningar uppfyllda och vänt upp och ned på byn och förstört den.

Det torde inte ha undgått dig, käre vän, att Tel-Armans kristna, som uppgick till cirka 6.000, var uppriktiga katoliker, som brann för sin tro och tävlade i goda egenskaper. När de såg sin kloke ärkebiskop, sina ädla präster och Mardins församling ledas bort och dödas, blev de säkra på att de skulle genomgå samma prövningar.

³⁹ Protokollat skrevs i Ishak Hulusis bostad och undertecknades av direktör Dervish, Abdulrahman Favvas, Jordbruksbankens direktör Nejim Bey och Mahmud Abdalo.

Den 11 juni kom en avdelning militärer från Mardin till byn och hämtade prästen Anton, prästen Minas och andra ledande män. De band dem, förde dem till Sheykhan och dödade dem. En vecka senare, fredagen den 18 juni, grep de ytterligare tio, bl a Ghazzo Sirop, Mikhail Makke och Gorgis Gad'un och förde dem till Mardins fästning, där de hölls i åtta dagar, varunder fienderna antydde att de skulle dödas. Men de föredrog att skicka dem tillbaka till deras by för att sålunda utplåna dem från jordens yta. Efter en knapp vecka valde administratören ut 70 bland dem och gav dem tjänsten som tillfällig insatsstyrka. Den 28 juni fördes de till regeringsbyggnaden. Prästen Bules son av Use försökte fly men träffades av ett skott och dödades. Sedan greps alla kristna mellan 10 och 70 år och fördes till kyrkan. Fienden kallade in traktens herdar, frigav muslimerna och behöll de kristna. De lade beslag på all deras boskap och deras hästar och samlade dem på en plats. Där dök kurder upp från kringliggande byar och anslöt sig till militären i väntan på order från Dervish.

Kvinnorna gick till administratören för att få förklaringar. Men han sade bara: *"Ni och era barn behöver inte vara rädda."* Men de återvände hem rädda och ängsliga. Gorgis son av Hanna Mansurati hade gömt sig i en hönsgård, men soldaterna upptäckte honom och förde honom till kyrkan. Dervish sände en grupp militär till Ibrahimiye för att häkta 60 jakobiter och armenier samt syrianen Ibrahim och föra dem till Tel-Armans kyrka. De frågade prästen vilken konfession han tillhörde och han svarade: gammalsyrian. Då gav de honom garantier och släppte honom fri, så och hans församlingsmedlemmar och Gorgis Mansurati. När de kom till Ibrahimiye, dök en stor hop kurder upp och överföll dem, ledda av Shahtanas båda hövdingar och administratören Dervish. De bearbetade dem med gevär och dolkar tills de dödat allihop. De högg av huvudet på prästen Ibrahim och lekte med det som de eländigaste djur. De förde kvinnorna och barnen till Tel-Arman och drev in dem i kyrkan. Sedan valde de ut hundra män och band dem fyra och fyra. De stenade Ghazzo Sirop till döds i allas åsyn. De övriga fördes den 1 juli iväg mot Kesor och mördades på vägen. Så återvände bödlarna till kyrkan och hade då med sig Abdallah Tjalabi son av Hajji Karmo bland sina kumpaner. De klädde av de kristna, grep tag i deras huvuden och slaktade dem med svärd och dolkar tills kyrkans golv och väggar var röda av blod.

Gorgis Mansurati tog sin lille son i famnen och begav sig mot Mufe för att undkomma med livet. En kurd närmade sig och slog till Gorgis, som föll ömkull och spelade död. Kurden klädde tyst av honom och gav sig av i tron att han faktiskt var död. De kristna som ännu inte drabbats hopades ovanpå varandra i kyrkan fyra och fyra och fem och fem. Deras oväsen och skrik steg upp så att väggarna var nära att spricka.

Gorgis hamnade längst ned i en hög på fem personer och förblev liggande i en blodpöl med barnet tryckt mot sitt bröst. Gång på gång kände han dödsångest. En flicka skyndade till hans plats men angreps av slöddret, som erbjöd henne islam. Hon vägrade. Då slog de henne där hon stod bredvid honom och dödade henne.

Så snart uslingarna var klara, lämnade de kyrkan. Tre kurdiska kvinnor kom in och sade till sina män: *"Ge oss knivar så att vi får färga våra händer med blod!"* Må de händerna förlamas! Må de tungorna förtorka! De undersökte liken och slog till här och där på måfå, tills de var klara med högen ovanför Gorgis. De vände på honom och gav honom ett slag på låret, men han rörde sig inte. Då gick de sin väg.

I skymningen kom soldaterna tillbaka till kyrkan efter att ha kommit på en list. De sade: *"De som ännu lever kan stiga upp och behöver inte vara rädda, eftersom myndigheterna har beslutat att avrättningarna skall vara slut inom tre timmar."* Fyra sårade släpade sig upp. Men de fördes bara ut och höggs ihjäl. Kvinnorna drevs iväg åt alla håll. Bödlarna nöjde sig inte med att döda utan drog ut alla lik, brände dem och kastade dem i brunnen. Barnen drevs ut på landsbygden och krossades, tröskade som vete, till döds. Ett sjuttiototal dittills skonade kvinnor och flickor fördes ut på baracktorget, kläddes av och våldtogs offentligt utan skam. Där lämnades de kvar en hel vecka och började återhämta sig. Då högg fienderna in på dem, dödade vem de ville och tillfångatog dem de så önskade.⁴⁰ Mansur Sahhar hade varit försvunnen men tröttnat på hålla sig gömd. Han klädde ut sig till

⁴⁰ Fler har intygat för oss att direktör Dervish rövade bort dottern till prästen Yakub, patriarken Boghos sonson. Han begick otukt med henne en hel natt och när det grydde beordrade han att hon skulle dödas.

kurd och begav sig till staden. På vägen stötte han på en grupp soldater. De frågade honom varifrån han kom och var han bodde. Han låtsades inte förstå och gick vidare till sitt hus. Hans familj kände inte igen honom på grund av hans förklädnad. Han höll sig dold där till augusti, då han flydde till Sinjar.

Gorgis Mansurati stannade kvar i kyrkan i tre dagar tåligt väntande på Guds domslut. Sedan tog han med sig sin faster, sin brors fru och Gorgis Matfune. De gav sig av barfota och nästan nakna till byn Goliye. Soldater på vägen bad om förklaringar och de svarade då: *"Myndigheterna har förvisat oss från Viranshehir, men kurder överföll oss och bestal oss på våra kläder."* De fyra stannade en tid i Goliye och levde på allmosor. Sedan begav de sig till Mardin.

Så gick massakern i Tel-Arman till. Därmed slutar vi vår skildring av massmorden och vidrigheterna. Har inte förespråkarna för ondska och de tyranniska mördarna drabbats av detsamma som drabbade förrädaren Hama Må vreden tystna och lugn råda! Profeten Mika sade (2:1-2): *"Ve dem som tänker ut illdåd och ofärd där de ligger i sina sängar och går till verket när dagen gryr... De får lust till åkrar och stjäla dem, och till hus och tar dem. De lägger under sig både man och hus, både ägare och egendom."*

Antalet dödade i den svarta Diyarbekir-provinsen har uppskattats till 620.000. Vi vet inte om förtryckarna fått nog eller inte. Men de kommer inte ifrån de fakta som här framlagts.

"Ditt öga sover, men den förtryckte är vaken och ropar på dig. Guds öga sover inte!"

Det finns ingen förorättad som med sin blick granskat himlen utan att Gud den högste sagt till honom: *"Till din tjänst, min trogne tjänare! Jag kommer i sanning att frälsa dig, om så först efter en tid."*

Fragment

Yusuf Bules Ka'ib berättade för oss: *"På kvällen fredagen den 4 juni gick jag till Batanes hus och fann dem där gråta och bedja. En av dem, Faransis, hade kommit från Diyarbekir och talat om för dem vilka illdåd som där begåtts. Två timmar efter mörkrets inbrott tog jag avsked av dem. När jag passerade Jananjis hus, omgavs jag plötsligt av tio soldater, bland vilka jag såg Ka'os son. De misshandlade mig och förde mig till det Fransiskanska nunneklostret. Där band de mina fötter och gav mig 400 slag. Sedan hällde de vatten över mig. Sa'id Tjarmoke hämtade ättika, som han tvättade mina sår med. De gav mig vin och mat, så jag återhämtade mig snart. Sedan sade de till två man att leda mig hem."*

När jag på morgonen 7 juni gick förbi Mar Yusuf-kyrkan, kastade sig soldater över mig och började slå mig med hasselkäppar. Jag visade dem mitt id-dokument. Då lämnade de mig i fred. Jag fick krypa hem som en sköldpadda. Strax därefter togs jag ut till tvångsarbete med mina kamrater. Sedan begav jag mig till amerikanernas hus och stannade där till mitten av september, då soldater upptäckte mig och förde mig med 227 andra kristna till byarna kring Diyarbekir för att bärga skörden. När vi kom in i denna stad, satte de oss i fängelse, klädde av oss och gav oss bara paltor att skyla oss med. De tog ned en efter en av oss till fängelsets nedersta utrymme och visade oss korgar fyllda med kristnas tänder, öron, fingrar och näsor. Vi greps av skräck och darrade i hela kroppen. Därefter fördelade de oss på byarna. Jag, Rizkallah Kurum, Faransis Debes, Ibrahim Kaldani och två andra män hamnade i Tule, Abdulmasih Sabbaghs by. I mitten av oktober fick vi se 10.000 armenier från Trabzon närma sig och hur fienderna slaktade dem med tobaksinnehavares knivar. Vi fick se hur de begick vidrigheter mot kvinnorna, sedan offrade dem och i sin lystnad efter guld drog ut deras inälvor. Därefter kom en andra, ännu större massa från Mush och Kighi, över 16.000, vilka liksom de tidigare slaktades med knivar.

Vi fortsatte vårt arbete till december, då vi fördes till Khanike, sedan till Miyafarkin. Kaymakamen beordrade var och en av oss att bära 60 oka (ca 100 kg) vete på ryggen till Sa'irt. Där gick vi som lastdjur rätt genom snön. 26 av oss dog på vägen. När vi kom fram till Sa'ird, lyckades jag ensam rymma därifrån."

Gorgis Abdulmasih Khanjo berättade för oss: "Efter bortförandet av mina anhöriga beslöt jag fly till Sinjar. Jag svepte in mig i kvinnokläder för att gå till Hadobs hus. Men Faris son av Hamo Yunus fick syn på mig vid den stora moskén och högg tag i mig. Han bad kamrater om hjälp för att snabbt föra iväg mig. Men jag kastade kvinnokläderna och flydde. Då greps jag av soldater. Jag sade: "Döda mig här genast! Det är bättre än att följa med er." De svor tre gånger på att skiljas om de dödade mig och förde mig så till polisstationen. På kvällen infann sig Memduh, Bedri, Harun och andra ledande män. De förhörde mig och ville framför allt veta var min bror Sa'id fanns. Jag låtsades inte veta. De begärde då hundra pund av mig, som jag lovade ge dem. De gick därifrån men återkom vid midnatt med en ung armenier som de dödade inför mina ögon och kastade i brunnen. Fram mot morgonen frigav de mig. Jag betalade dem 25 pund och lovade betala resten. Följande natt flydde jag och slog följe med några tjerkeser till Safeh och så till Sinjar. Min bror Davud förråddes av mishkeviterna efter att ha gästade dem en tid. De förde honom till fängelset, där han satt en månad. Därefter dödades han."

Syrianen Abdulmasih Safar berättade: "I februari 1916 gick jag till byn Abdal-Imam med åtta arbetare. Längs vägen fick vi se kvinnolik från den första kolonnen. Så återvände vi till Dagok, där vi såg tjerkeser begå grymheter, samtidigt som de försökte prångla ut guld och silver. Mardins ädle mutasarrif Hilmi Bey råkade passera förbi. Han kände igen mig och frågade mig om mina upplevelser i Mardin, vilka jag återgav. Han räckte mig ett brev till Gabriyel Tappuni, där han uttryckte sin sorg över ärkebiskopen och sitt deltagande. Sedan hamnade jag i Nusaybin. Där fick jag se en mager pojke med brutet ben, som vaktade örter. Jag undrade vad han råkat ut för. Han sade: 'De förde iväg mig hit från Adana tillsammans med tusen andra. De dödade alla och träffade mig med två skott, som knäckte mitt ena ben. Sedan samlade de ihop liken och stoppade in dem i det stora huset där (han pekade på det). Jag gick senare in och då var det alldeles fullt med lik.' Jag uttryckte min medkänsla med pojken och tog farväl av honom. Sedan gick jag till Dayr-Qube. Överallt på vägen såg jag lik som jag och mina vänner begravde."

Syrianen Mikhail Salbo berättade för oss: "Jag var sadelmakare i ett tält vid Sinjars fot fram till sommaren 1916. Där fick jag se flera jättekolonner komma vandrande från Armenien i ett jämmerligt tillstånd. Uslingarna dödade dem i Vardiye, Jadale, Abhara, Hol, 'Ayn-Ghazal, Balad, 'Ammo, Tarik-Badi' och andra byar. En natt begav jag mig med tre yezidier till byn Um-Dayban. Vi tjänade som vägvisare åt 17 män, 12 barn, 26 kvinnor och tre åsnor. När vi kom fram till Sinjars ädle hövding Hamo Sharro, berömde han oss och uppmuntrade oss att hämta fler. En dag gick jag och besökte Muhammed Popo från Mosul, som sade: 'Jag kan tala om för dig, vän, att jag har kidnappat tre armeniska kvinnor för min och min brors räkning. De var mycket vackra.' Jag uthärdade den natten. Sedan gick jag med mina yezidiska vänner och hämtade ytterligare 22 personer. På natten gick vi hem till Muhammed, kallade ut kvinnorna en efter en och tog dem med oss till Sinjars hövding, som tackade oss. En hette Ester och var hustru till chefen för tobakshandeln i Batna. Den andra hette Louisa och den tredje Khatun. De tre flyttade till en grupp kristna och stannade kvar i Sinjar. Därefter anlände över 3.000 fångar från Hassake (~sitja), omgivna av militär från Deyr-Zor och tjerkeser. Just då överfölls de av araber, som tog sexton personer som gisslan. För var och en begärde de en blond häst och 20 pund i lösen. Detta blev jag vittne till. Strax därpå anlände Hidir Kasoma med blodfärgade händer och kläder. Han sade till soldaterna: 'Vid Gud, idag har jag dödat 62 kvinnor. Jag skar upp tre med mitt svärd och hittade över 30 pund i deras magar. Jag valde också ut två vackra flickor, som sade att de var från Izmir och Midyat, och tog dem med mig hem. Natten när jag gick in till den ena av dem upptäckte jag dyrgripar i hennes fläta: en ädelsten, 17 pund och en silverask med 72 värdefulla mynt, där jag kunde se olika djur såsom en fisk, en skorpion, ett lejon, en elefant och får.' När jag en dag besökte honom, visade han mig allt detta och även ett guld kors med inlagda ädelstenar."

Rizkallah Betres Garmo berättade för oss: "Under massakrerna arbetade jag för tyskarna på stationen Abu Faja nära Ras al-Ayn. I augusti 1915 angreps jag och sex andra kristna, bland dem Salim Sofya, av tjugo turkiska och tjerkesiska soldater, ledda av Aslan Bey, hans bror 'Araban och mulla 'Ido Na'ame. Efter en kort vandring klädde de av oss och skyndade på oss till stora Jarjab. Vi bad att få dricka. Mullan hämtade då en balja vatten som han blandat tobak i. Han sade: 'Drick det här till åminnelse av er Messias som fick dricka ättika enligt vad ni påstår.' Vi drack var sin klunk. Men strax

därpå kom en ryttare galopperande med ett papper i handen, där det stod att vi hade beviljats amnesti. När Aslan talade om det för oss, måste han hindra de andra från att kasta sig över oss. Han svarade på deras protester: 'Vi får inte gör oss skyldiga till att någon skadas. De har aldrig gjort oss något ont. Om ni förgriper er mot dem, dödar någon av dem eller tar hans hus, då hämnas ni ju på dem. Hur kan vi tillåta oss att begå ett sådant brott? Vid Gud, om det inte varit för myndigheternas befallningar, skulle vi aldrig ha torterat och dödat de kristna. Regeringen bär ansvaret för blodsutgjutelsen. Vi har bara varit dess verktyg.' Efter dessa ord följde han med de sex till Ras al-Ayn. De tackade honom och återupptog sitt arbete."

De händelser vi fick genomleva i dessa avseenden är otaliga. Vi har nöjt oss med vad vi här har anfört för att läsarna skall få ett begrepp om de lidanden och den brutalitet som de kristna blev offer för.

6

Massakrernas och katastrofernas efterspel 1916-1918

Stöldgodset avyttras

Om du idag skulle besöka norra Mesopotamiens städer efter alla arresteringar och massakrer, skulle du få se kristendomens fiender anlita bärare och forkarlar och leda dem runt i husen, magasinen och affärerna. De vill få varorna och tillhörigheterna bortburna till någon offentlig lokal eller kyrka för att försöka sälja det och sätta in pengarna på någon hungrig statlig sparbank. I den här sista delen av vår bok begränsar vi oss till vad som hände i Mardin efter illdåden och massakrerna. Och då finns det följande att säga.

Sedan fienderna tillfogat de kristna alla dessa olyckor, lade de beslag på deras egendom och rikedom, som de anförtrodde en grupp dignitärer: Hajabe Efendi, Nejim son av Amin Efendi, Abdulkarim Efendi, muftin Huseyin, Muhammed Ali Tjalabi och Sadik son av Sirri Efendi. De anlidade några

kristna militärer, bland dem jakobiten Ni'ma son av Baso Sakhle, för att få iväg varorna, tygerna, mattorna, träet och sängarna till ett förråd, de armeniska kyrkorna eller Jananjis hus och så auktionera ut det. Detta fortsatte de med allvar och flit, tills de muslimska flyktingarna från Armenien anlände. En av ämbetsmännen kom över ett litet kassaskåp, som han svepte in och smög iväg med hem så att inte annan skulle lägga märke till det.

Först lade de beslag på köpmännens kassaböcker, skuldebrev och värdepapper, sålde dem till beskedliga priser och delade tyst på det. Sedan började de sälja och köpa varor, först på guldsmedsmarknadens tak, där det fanns mellanhänder, särskilt imamen Ismail, som grep tag i folks skörtar och ropade ut det som de höll i sina händer så högt de kunde. De närvarande bjöd över varandra och betalade in värdet till sparkassans föreståndare utan att undersöka varan närmare. De köpte mycket och litet, billigt och dyrt, som en handlare som snart skall resa bort och måste sälja ut lite hur som helst för att inte missa någon chans. Sedan begav de sig till Jananjis hus, schackrade vidare om det plundrade godset och samlade ihop det. Sedan trängde de sig i de båda kyrkorna och handlade med heliga kärl, dyrbara skrudar, kandelabrar, ljuskronor, huvudbonader, spiror och guld- och silverkors, allt gammalt, sällsynt och värdefullt. Vi måste då med sorg nämna de jakobitiska guldsmederna, som bröt sönder kärlen och sålde dem på marknaden med god vinst. Vi vet inte hur deras hjärtan eller samveten kunde tillåta dem att bedriva kommers med inventarierna i Guds hus och avyttra dem som stöldgods. Det är deras plikt att återlämna allt till deras ägare, annars begår de en oförlåtlig synd, eller som det är sagt: *"Skulder kan inte tas upp förrän det plundrade återlämnats."* Armeniska och andra gamla böcker hamnade i händerna på parfymhandlare, som använde bladen till att slå in varor. När de sålt färdigt, började de tänka ut andra sätt att berika sig på.

Gömiställen och dolda dyrbarheter

En del kristna var så rädda om sina rikedomar att de grävde ned dem för att ingen annan skulle komma över dem. Men fienderna var slugare än de hade tänkt sig. De valde ut personer som var skickliga på att arbeta i sand och jord och la reda på gömiställen och skatter. Sådana som prästen Elias Dolabani, Ibrahim Maskof, jakobiten Iskandar Tannurji och den kristna stadsdelens borgmästare Rif'at son av Sheikh Efendi gav dem i uppdrag att gå runt och gräva i hus som tillhört Jandare, Suse (Jananji), Mi'marbashi, Abdallah, Ketjo, Batane, Tejjar, Khoja och många andra. Man lyckades plocka fram många dolda skatter, som redovisades för de styrande, som fick något, medan upptäckarna fick behålla resten.

Mutasarrifens Bedri inriktade sig på Iskandar Adams hus och kom på tre gömda skatter. En av dem var ett slags stor låda fylld med skedar, knivar och silverkärl. Den andra var en ask som innehöll värdefulla smycken med halsband, kedjor, örhängen, ringar och guldarmband, vilka vägde lite men var värda mycket. Den tredje bestod av sidenmattor, varor, ull, smör, säd o s v. Bedri nöjde sig inte med att rota i detta. Han fick för sig att huset rymde fler skatter. Så han skickade en soldat efter Iskandars dotter Zezaf: *"Säg till henne att mutasarrifens fru frågar efter henne."* Zezaf steg upp ur sin varma säng och gick ut. Bedris fru dök upp med en alban vars ögon som gnistrade av vrede. Han sade: *"Tala om gömiställena för mig, annars dödar vi dig, liksom vi dödade din brors båda döttrar, som jag räddade från slakten."* Zezaf blev rädd och svarade: *"Jag skall tala om var de är."* De båda gick upp i övervåningen med Bedris fru. Zezaf sade till honom: *"Öppna luckan till vinden!"* Det gjorde han, men där var det tomt. Zezaf blev förvånad och rädd. Albanen fräste: *"Driver du med oss? Döljer du sanningen för oss? Visa gömistället, annars dödar jag dig!"* Hon svarade: *"Kanske jag tog miste, eftersom jag är så yr. Låt mig vila en stund!"* Därefter gick de ned till stallet. Hon sade: *"Kalla på Yusuf Havo! Han känner till platsen."* De hämtade honom omgående. Han kom in och sade direkt: *"Det här gömistället har redan genomletats."* De blev ursinniga och slog honom. De knäckte axeln och krossade huvudet på honom. Därefter förde ut honom. Zezaf stannade ensam kvar och grät. Hennes anhöriga stod vid dörren och avvaktade. Kamreren Huras greps av medlidande med henne. De ingrep till hennes förmån hos Bedris fru, som sade till henne: *"Gå och kom tillbaka hit till mig imorgon!"*

Zezaf lämnade huset och gick och berättade allt för Gabriyel Tappuni. Han tog hand om problemet och räddade henne från hennes förrädiska fienders list.

Ahmed son av Hajji Suleyman Agha, kommissariens medarbetare, tog efter Bedri och lurade av Gorgis Handules fru Habbo Khoja 18 pund. Han tvingade henne ta fram det gömda i sin fars hus till ett värde av cirka 60 pund. Han tog alltså efter honom.

Nyanlända flyktingar tar över de kristnas hus

Efter dödandet av de kristna spred fienden ut att det snart skulle komma muslimer till Mardin. På dem skulle armenierna ha knäckt armar och ben, stuckit ut ögon och vanställt ansikten. Kvinnor hade fått sina bröst avskurna bröst och ansiktena sönderrivna. Men när flyktingarna kom, visade sig ingenting av detta stämma. De hade med sig en hel del tillhörigheter. Deras börsar var fulla med guld och silver. Kvinnornas bröst var prydda med smycken och ädla stenar. Vi såg ingen se ut så som de lögnaktiga ryktesspridarna påstått. De välkomnades och fick bo i armeniernas hus, självsäkra efter att ha lagt beslag på allt. De rumsterade om i husen, som blev allt värre medfarna. Väggarna fick sprickor. Tak rasade in. Deras inbringande sysselsättningar gav dem inte tid att hindra förfallet. När vintern kom, grävde de upp golv och innergårdar för att leta efter skatter. De fann en hel del, som de roade sig med en tid.

Dessa flyktingar var inte heller särskilt renliga av sig. De gjorde sig inte av med sitt avskräde utan samlade det på hög, kanske i tron att de skulle behöva något av det. Därför spred sig dålig lukt och ledde till smittsamma sjukdomar bland dem och deras grannar. Några högg loss trä och järnstänger för att sälja det. Husen blev överfulla som en marknad på landet, där fiender gått fram och byggnader förfallit. Deras toaletter blev en skam. Efter att ha fyllt dem och gjort dem oanvändbara öppnade de andra i husen, där de vistades, åt och drack. I stadsdelen Surp-Kework förföll armeniernas hus. I stadens västra del kollapsade de och i Mishkiye liknade de mest avskrädeshögar. De finaste husen befinner sig ännu när dessa rader skrivs i deras hand. Men eftersom vi inte befinner oss i denna världs centrum, är det få som tänker på oss. Det bekräftar att vi inte har någon hjälp att vänta utom hos Gud, den Ende och Allsmäktige.

Epidemier

Den 16 februari 1916 började turkiska soldater strömma in i Mardin i oordnade skaror. Stadens styresmän gav order om utrymning av kyrkorna, moskéerna och de stora husen. Därefter tilltog olyckorna, sjukdomarna, hungern och fattigdomen och andra hemsökelse, som förorsakats av det krig som drabbat mänskligheten. Ty av krig följer som bekant smittsamma sjukdomar, hungersnöd, fattigdom och ödeläggelse - eller som profeten Hesekiel säger (7:15): *"Därute härjar svärdet, därinne pest och svält. De som är ute på fälten skall falla för svärdet, de som är inne i staden skall förtäras av svält och pest."* Sålunda spred sig kroniska sjukdomar som febrar, inflammationer och böldpest, som drabbade människor och djur. Ingen skonades, vare sig gammal eller ung, stor eller liten, så att begravningsplatserna fylldes och de kvarlevande inte hann begrava dem alla. När vi kom till en begravning, avvek den dödes anhöriga, men vi manade dem att tacka Gud som försörjde oss. Vi svepte, bad, tog avsked och begravnade den döde, som därvid vederfors ett bättre öde än de som blivit liggande i ödemarken, ett rov för vilda djur. Följaktligen blev vi vana vid att umgås med döden. Ingen fruktade den så som i går eller förgår. Antalet döda bara bland de katolska syrianerna uppgick till cirka 500.

Stadsläkaren Rif'at gick under epidemin omkring och uppbringade medel till medicin. Till varje avlidens hus skickade han en flaska vatten, som han blandat lite kvicksilverklorid i, som mottagarna betalade för efter förmåga. Ve de drabbade som försökte undgå hans ögon! Dem anklagade han inför myndigheterna och avkrävde väldiga belopp. Han kunde ge order om bränning av sängkläder och inredning. När Gorgis Marans fru Habbo avlidit, förbjöd Rif'at begravning av henne. (Men när hennes man väl gett honom 75 pund, ändrade han sig och gav med sig.) Han lät sätta ut vakter vid stadsporten som förbjöd begravning av dem som inte hade en passersedel som han själv undertecknat. I annat fall beordrade han i sin ilska den avlidnes anhöriga att gräva upp liket för närmare undersökning, så som skedde med syrianen Yusuf Safar.

Begravningsplatserna

Regeringen hade valt ut staden Mardin till viloplats för insjuknade militärer på grund av dess goda klimat. Så fram i mars 1916 fyllde sådana krigets offer kyrkorna, moskéerna, det syrianska klostret, det protestantiska kapellet och de ledande armeniernas, syrianernas och katolikernas hus, såsom Jananji, Shalme, Kandir, Dokmak, Jandare, Suse, Farruje, Ketjo och Batane. Atmosfären försämrades och smittsamma sjukdomar bredde ut sig. Hela staden blev ett militärsjukhus, fullt av smittämnen som ryckte bort en stor del av soldaterna. Väster och öster om staden grävdes begravningsplatser. Dödgrävarnas förman, syrianen Habib Torani, och hans vänner grävde varje morgon ett femtio alnar långt och två alnar brett dike, där dagligen 60-70 militärer begravdes. Varje avliden bars naken dit i en kista av två personer, som därefter återvände med kläderna för att svepa in en annan som smittats och dött.

När dödgrävarna hållit på i den takten i ett år, började det bli ont om plats. Begravningsplatserna Penj-'Ali, Ayn-Musafer och de katolska syrianernas kyrkogård och med omgivningar fram till Savr-porten var nu fulla, som om Gud utmätt sin strängaste dom mot dem som utgjutit så många oskyldigas blod. Men några månader in på 1917 avtog mängden avlidna soldater. Den varierade nu mellan 20 och 30 per dag. Antalet soldater som begravdes bara väster om staden från mars 1916 till september 1917 uppskattas till 25.000 och från oktober 1917 till 1918 års slut till 2.000. Då är alltså inte de som begravdes öster om staden medräknade. Av de tyska militärerna avled åtta. De begravdes på den armeniska kyrkogården. Sedan fördes de till Ras al-Maydan. På deras gravar sattes järnkors.

Den som passerade en likprocession i staden under denna tid fick se upp. Honom kunde soldaterna tvinga att bära den döde på sin rygg till begravningsplatsen. Det råkade bli en syrianen Afrem Barda'ane ut för, som en soldat drev iväg till Jananjis hus för att bära bort en död. När Afrem närmade sig jakobiternas kyrka, blev han dock mycket trött och gav soldaten 5 piaster. Då slapp han sin börda. En annan, som en soldat beordrat att avlägsna en död, gav honom en slant för att sedan rymma, så att soldaten själv måste bära honom resten av vägen till begravningsplatsen.

Hungersnöd

De hungrandes klagan ekar ännu i våra öron. Deras sorgsna skepnader framträder för vår blick och väcker vår sorg och medkänsla. Vi såg många gå fram till dörrarna dag och natt för att tigga om en brödbit för att stilla sin hunger. De brydde sig inte om vad brödet bestod av, om korn, kli, ekollon, bomullsfrön, durra eller vilda linser. Vi såg mer än ett gatubarn plocka upp rester från sophögarna, sluka dem och slicka sig om läpparna.

Om myndigheterna ändå hade velat mildra hungersnödens härjningar! Men det intresserade de sig inte för. De var upptagna med att hamstra vete och mjöl i sina egna hus och blundade för de fattiga och eländiga. De kristna var så rädda att de inte vågade vända sig till överheten. Det kunde leda till deras egen undergång så som hände med syrianerna i Ka'biye (utanför Diyarbekir). Under massakrerna flydde många hemifrån. När maten tröt för dem vände de sig till sin ärkebiskop 'Abdulnur, som

framlade deras sak för guvernör Rashid. Det östra distriktets administratör skickade dem till deras hembyar för att de skulle arbeta i jordbruket, enligt vad det påstods. Han antecknade deras namn - för att få utlopp för sin generositet. Och när de kom fram, delade han ut ett bröd till var och en av dem. Samma natt ledde han dem vidare i riktning mot Derike under förevändning att visa dem åkrar som behövde harvas. Men efter bara en kort vandring kastade sig soldaterna över dem och massakrerade dem - med hackor, stänger, piskor och stenar, inte mindre än 564 personer! Det var straffet för att de hade bett myndigheterna om mat.

Vad som förvärrade läget var att hövdingarna och de ledande efter massakern på byarnas kristna bröt sig in i många förråd och sädesmagasin och tog för sig i sin jakt efter skördarnas gröda. Ja, de knösarna var så utstuderade i sin lystenhet att de lånade ut stora pengar till jordbrukarna för att komma över säd, som de lagrade i magasinerna för att sedan sälja den till tyskarna som fanns i närheten för att övervaka järnvägen. De lät i sin ondskefullhet priserna stiga så att vanligt folk fann dem ruinerande och misströstade om ett fortsatt drägligt liv i denna värld, som bara tycktes existera för de rika. Men Gud ingav i sin outgrundliga visdom de bättre jordägarna medömkan. De greps av medkänsla och en längtan efter frid. Så priserna föll. Handelsmännens förhoppningar grusades och alla tackade den givmilde Herren och lovprisade Honom som räddat dem från undergången.

De katolska syrianernas barnhem och sjukhus

Den syriansk-katolska kyrkan blev från 1916 fram till våren 1918 också ett sjukhus, barnhem och härbärge för främlingar, utblottade och flyktingar. Dit kunde de bege sig och be dess generöse föreståndare om kläder och husrum. När Gabriyel Tappuni såg vad som höll på att hända med alla dessa olycksdrabbade, gjorde han liksom kyrkans äldsta fader allt som stod i hans makt för att lindra nöd och hjälpa. Han lånade upp stora summor och köpte in förnödenheter av vete, korn, tobak och ekollon. Han lät också väva kläder. På detta sätt kunde han rädda de flesta ur dödens klor.

Den ädle prelaten nöjde sig inte med detta utan förbarmade sig också över dem som drabbats av sjukdomar. Till dem skaffade han läkemedel och vårdare som kunde ta hand om dem. Han gav prästen Yusuf Rabbane i uppdrag att förestå barnhemmet och sjukhuset. Denne aktive man bildade ett välgörenhetssällskap, som cirka 300 kristna deltog i och som gav honom månatlig hjälp, som fadern delade ut till de behövande. Var och en gav han nattvarden för de generösa hjälparna för att Herren skulle vara god mot dem med sina nåder och välsignelser.

Fader Yusuf fick i detta välsignade arbete hjälp av Hanna Jarjur (Bashta), Stanislas Barda'ane och Na'um Hammal. Den senare behandlade särskilt dem som hade ovårdat hår eller förlorat det helt till följd av bristande renlighet. De båda förstnämnda unga männen gick omkring i husen och tog hand om de sjuka och fattiga, skrev ut läkemedel och ödslade sin givmildhet på alla. Dessa båda och prästen Yusuf tillbringade nätterna i detta goda arbetes tjänst fram till den 7 februari 1918, då den senare, när han gick igenom de fattigas räkenskaper med Stanislas, råkade välta en oljelampa som blev svårt bränd på händer, kinder, hals och öron. Den ädle doktorn Kostantin behandlade honom en tid och återställde honom delvis, sedan han lidit hemska plågor i tre månader. Han hämtade sig och kunde återuppta sitt arbete.

De övriga prästerna undervisade barnen i kristendom och föreberedde dem för konfirmationen. De lade ned många dagars arbete och kunde glädja sig åt den rikligaste skörd. Vad bättre kan hugsvala en kyrkoherde, hans nitiska präster och hela den kristna menigheten än att se dessa föräldralösa och fattiga armeniska och syrianska barn klädda i vita skrudar vandra fram till det heliga altaret för att ta emot det slaktade Lammet ur herdens och hans medarbetares hand. Prelaten och hans präster går ned med oblaten, tackar och säger: *"Gud, lön den som gör goda gärningar och ger skänker åt dem som bemödar sig för våra eviga frälsnings skull!"*

Detta är allt vi kan säga i denna sammanfattning. Läsaren har förhoppningsvis övertygats om den heliga kyrkans stora och goda verk, som blir synligast i tider av oro och olyckor. Det må understrykas

att herr Gabriyel räddade många från sjukdom och död. Han lade i detta ädla syfte ut över 3.000 pund. Men den högsta förtjänsten tillkommer den salige patriarken Mar Ignatios Afrem Rahmani.

Ett skepp på stormande hav

eller den katolsk-syrianske herden Gabriyel Tappunis insatser

Vi har hittills bara här och där anspelat på dem förtjänstfulle syrianske ärkebiskopen Theofilos Gabriyel Tappunis insatser. Det är nu på tiden att lite mer sammanhängande redogöra för dem och de stora faror han utsatte sig för under katastroferna och hans goda gärningar. Han skulle av hela sitt hjärta ha önskat offra allt vad han själv och kyrkan ägde för den hjord som han anförtrotts. Ja han var beredd att offra sig själv av kärlek till sina får för att förverkliga bibelordet: *"Den gode herden ger sitt liv för fåren."* Avgörande är att den Högste i sin barmhärtighet sände honom till Mardin för att hjälpa de eländiga och olycksdrabbade.

Tappuni föddes den 3 oktober 1879 i Mosul och genomgick högre teologisk utbildning i dominikanmunkarnas kloster. Han ordinerades till präst den 9 november 1902. 1908 utsåg den apostoliske delegaten Yuhanna Darur honom till sin private sekreterare. Den 19 januari 1913 befordrades han av den trefaldigt salige Ignatios Afrem Rahmani till ärkebiskopsgraden och kyrkans generaldelegat i Mardin. Han var då ännu ung, bara 34 år gammal. Han nedlade ett ädelt verk och visade stor hängivenhet, som bara få kunde tävla med. Herren hjälpte honom i alla hans uppgifter. Här är en vederhäftig skildring av de fortsatta händelserna.

Medan församlingens ledande män satt fängslade med sina armeniska bröder, kom Memduh och hans kumpaner den 8 juni 1915 för första gången på besök hos honom. De ställde frågor till honom om hans och hans Salighet patriarkens kontakter och relationer med den Helige fadern, den katolska kyrkans överhuvud. Ärkebiskopen svarade att kontakterna var religiösa och relationerna rent andliga.

Memduh sade: *"Hurdana är era politiska förhållanden? Hur väljs patriarken och vem stöder honom?"*

Ärkebiskopen: *"Det är inte fråga om politik. Biskoparna vänder sig efter sitt eniga val av patriark ödmjukast till Höga Porten för att be om dess bekräftelse och anhålla om en firman härom och en ordensutmärkelse. Det är ingen hemlighet att vår Salighet patriarken idag innehar en dyrbar orden med en inlagd ädelsten och att han är den förste patriark som har fått en sådan."*

Memduh: *"Jag råkar veta att ni har nära förbindelser med Frankrike."*

Ärkebiskopen: *"Det har vi när det gäller skolorna, därför att vi inte har resurser att hålla sådana med lärare, böcker och annat behövt."*

Sedan frågade Memduh ut honom om hans hemtrakt och familj. Sedan ärkebiskopen svarat på allt detta, gick besökarna därifrån. Men han gnagdes av ängslan. Oro kastade hans tankar hit och dit, som hos en som väntar på att en våg skall dränka honom.

Memduh vågade inte gripa honom vid det tillfället, eftersom denne inte kom från denna trakt enligt vad vi tror. Han försökte då hitta på olika knep att snärja ärkebiskopen med för att leda bort och döda honom. Flera gånger skickade han en kvinna till honom med kläder som tillhört Ignatios Maloyan i hopp om att han skulle ta emot och rentav köpa dem. På så vis skulle Memduh få en chans att gripa honom och skicka iväg honom till hans fängslade församlingsmedlemmar. Men gudskelov lyckades han inte, då den kloke prelaten fattade baktanken och aldrig rörde vid dessa kläder. På fredagsmorgonen den 11 juni bröt sig ett gäng soldater in i kyrkan igen: de öppnade ondskans ögon

och sträckte ut sina händer för att gripa den ädle prelaten. En av dem gick fram till honom, drog sitt vapen och ville få honom att lämna sitt rum. Han bad om en stund för att göra sig redo. Soldaten stötte till honom: *"Kvicka på! Major Faik Efendi väntar på dig."* Den skrämde ärkebiskopen gick hastigt ned. När han kom till kyrkporten, fick majoren se honom och sade: *"Återvänd till ditt kontor!"* Han återvände med bultande hjärta. Samma dag kallade han till sig en person som skrivit en petition till honom, som han vidarebefordrat till förre *mutasarrifen* Shefik Bey (som fortfarande bodde i Mardin) för att få syrianerna frigivna. Han skickade den med en kvinna, men fienderna lät henne inte gå in. Vid ett andra försök lät fienderna henne inte heller gå över tröskeln och hon återvände förtvivlad. Herden kunde inte sända någon man på ett sådant uppdrag, eftersom alla män var rädda och höll sig undan.

Den tredje gången hittade guvernörens adjutant Tefvik på några svaga argument för att bringa ärkebiskopen på fall. Han förfalskade ett papper där han antydde något som djävulen ingivit honom och överlämnade det till Shefik Bey, där han under hot ville få honom att deportera och mörda prelaten. Shefik skickade efter denne och sade leende: *"Jag har några papper med order om att deportera och döda er. Men jag vet att det är förfalskat och saknar grund. Som bevis på min uppriktiga vänskap till er har jag vänt mig till guvernören och gett mitt ord på er uppriktiga lojalitet och trohet mot staten. Så återvänd trygg hem!"* Ärkebiskopen tackade honom för hans vänlighet och återvände.

Men Shefik Bey avsattes och efterträddes av Bedri, mördarnas bundsförvant. Och denne försökte flera gånger gripa ärkebiskopen och deportera honom. Då inget tillfälle yppade sig, kallade han prelaten till sig och sade öppet till honom: *"Jag hade beslutat föra bort dig som straff, men arkivchefen och stadens styresman Hidir Tjalabi opponerade sig och gick i god för dig. Återvänd hem, håll dig neutral och var lojal mot staten!"*

Memduh infann sig en femte gång och uppmanade då herr Gabriyel att samla in ett stort belopp från församlingsmedlemmarna. Han fick tre dagar på sig. Fylld av oro skyndade han till kyrkan, kastade sig ned och bönföll Gud om att visa honom godhet och rädda honom. Sedan samlade han de tre dominikanfäderna och bad dem om råd. Deras ledare fader MD Berré sade: *"Det bästa är att betala beloppet, eftersom ni på så sätt vinner tid och nyheten kan nå högre befattningshavare. Kanske de sänder order om att rädda er."* När en fiende sticker ut sin giftiga gadd, blir pengar som så ofta ett medel att rädda liv. Herr Gabriyel försökte samla in pengarna. Han skickade samtidigt en pålitlig kyrkoman till USA:s representant i Aleppo för att underrätta honom om förhållandena i hopp om att denne kunde ta upp saken och åstadkomma en amnesti.

Utrymmet räcker inte för att ge alla detaljer om denne storslagne mans strävan under denna farofyllda tid att klargöra situationen för sin salige patriark. Han skrev till honom och försökte med symboler och antydningar frammana vad som höll på att ske. Han skrev om behovet av pengar, eftersom allmosorna kraftigt minskat, och även av präster. Han betonade att Mardins kristna behövde förböner för att Herren skulle visa dem samma ynnest som den första tidens kristna. Han tillade: *"Vi läser i dessa dagar ur Matteusevangeliet."* Därmed avsåg han kap. 2:18: *"Rop hörs i Rama, gråt och högljudd klagan. Rakel begråter sina barn, hon låter inte trösta sig, ty de finns inte mer."*

Han skrev ytterligare ett brev till Amerikas representant i Aleppo, där han beskrev de kristnas situation och behovet av ett initiativ för att rädda dem. Men budbäraren, som han gav ett avsevärt belopp, försnillade det och slängde brevet. Patriarken fick inte en klar bild av farorna som hotade hans menighet förrän den 11 augusti 1915. Då skickade han ett telegram till herr Gabriyel som lød: *"Fjärde armékårens befälhavare Jemal Pasha har enligt underrättelser från Diyarbekir-provinsen meddelat oss att vår församling där innefattas i den sunnitiska regeringens positiva sinnesändring. Likaså har vår representant i Konstantinopel telegraferat oss regeringens ädla rekommendationer gentemot vår församling. Denna fortsätter att be böner för den Höga staten."* Patriarken skickade andra telegram till guvernören och hans ställföreträdare med samma innebörd.

Samma dag som ärkebiskopens far Davud Tappuni gick bort, den 29 januari 1917, kom en grupp soldater in och tvang honom lämna sitt kontor, eftersom militärens *kaymakam* behövde det. Så han flyttade ned till bottenvåningen. Myndigheterna fortsatte att trakassera honom ända fram till krigets slut. Ja, församlingen, alla kristna, kände trygghet först när de underrättats om de efterlängtnade besluten. All förtjänst härför går till hans Salighet patriarken.

Denne nitiske prelat har vi också att tacka för att ha räddat många armeniska barn och kvinnor, sedan stora penningbelopp uppbådats och stora avgifter tagits ut. Här är namnen på dem som uppoffrade sig särskilt för att befria de kristna från fångenskap och trældom:

Ghusto son av Iskandar Adams barn Roza, Agatha och Yakub, Anton Kaspos dotter, Ignatios Maloyans bror Malallahs fru Habne, Nasir son av Abdulkarim Sa'id. Fahim son av Hanna Kazazian, Bedros son av Kevork Tjalabian, som herr Gabriyel sände till fader Osip i Diyarbekir, Abdulmasih Kavoghs fru Aghanif, de tre lärarinnorna i Sa'irt, flickan Jamile från Urfa, som fienderna kastade från ned ett tak varvid hon bröt benet; den Sa'irt - bördiga kaldeiska familjen Sha'yas son och dotter, som befann sig hos Savrs beyer - en av dem ville kontakta ärkebiskopen för han skulle be sin käre vän doktor Kostantin behandla honom; herr Gabriyel ställde villkoret att han skulle frige de båda barnen, vilket beyen uppfyllde, varpå ärkebiskopen sände dem vidare till Sa'irt. Till dessa kan vi lägga armeniern Sham'uns fru, som var i 'Oven, vidare Eliza, hennes mor och Kaymito från Erzerum, de båda sönerna till doktor Armenik Khakhamyans bror från Konya, samt Mansur Topatjyan, som herr Gabriyel och sedan prästen Yusuf Rabbane ingrep till förmån för, tills hans farbror kom och tog honom med sig.

Kort sagt, denne ädle herde övergav inte sina får och minst av alla armenierna under katastrofernas år. Han sparade ingen möda med att hjälpa och göra goda gärningar efter bästa förmåga. Den som vill ha fler detaljer om denne nitiske herdes insats kan gå till den franska bok som den syrianske fadern Yusuf Rabbane snart kommer att ge ut. Han vet den store prelatten uträttade, ty han var då hans sekreterare och hans utsände bland de fattiga och eländiga.

Några märkliga fransmän

Frankrike växte upp i ädelmod och generositet och har alltsedan sina tidigaste år närts av sympati för mänskligheten. Det har brunnit för goda gärningar i kristendomens anda, ingjutit denna i sitt folks hjärta och blivit ett föredöme i detta avseende. Varje människa kan vara stolt över dess utomordentliga välvilja. Under katastrofens år sände det goda kristna män till de troende i Mardin. De utmärkte sig liksom sitt land för kärleken till det goda och ädla handlingar och lade ned stor möda på att hugna de betryckta, få fångar frigivna och räddade från en säker död och samt förebygga hungersnöd och epidemier. De skapade sig ett gott namn för evärdlig tid.

Den 26 december 1914 anlände tre dominikanska klosterbröder, ledaren M Dominique Berré, den apostoliske delegaten Jacques Rhétoré och läraren Simon Hyacinthe från Mosul till Mardin. De mottogs som värderade gäster hos syrianernas ärkebiskop Theofilos Gabriyel Tappuni, som bad sin vän, *mutasarrifen* Hilmi Bey, att skaffa uppehållstillstånd åt dem trots just inledda kriget. Denne vände sig behöriga instanser och lyckades utverka vad de önskade. Den tjänare de hade med sig från Mosul, Gorgis, häktades dock av soldater den 12 juni, fördes till Sheykhkan och dödades. Bröderna sörjde honom men avstod från att vända sig till vice *mutasarrifen* Adib av fruktan för hans vrede och aggressivitet. De stannade kvar i kyrkans lokaliteter men var mer än en gång nära att resa därifrån. Den Högste höll dem dock kvar för en särskilt behjärtansvärd insats, att trösta de sorgsna, hjälpa de fattiga och föräldralösa och få fångar frisläppta.

När de såg fienden sälja armeniska barn som varor på gatorna, uppdrog de åt en grupp kristna att köpa dem och uppfostra dem i den syrianska kyrkan. De tröstade dem, tog generöst hand om dem och uppbådade därvid all sin uppfinningsrikedom. När det blev ont om plats i kyrkan, placerade de ut dem i hemmen och spenderade vad barnen behövde för att klä och livnära sig till ett värde som vi uppskattar till över 10.000 francs.

Bröderna stannade kvar i det syrianska patriarkhuset till den 18 november 1916. Under den tiden var de fullt upptagna med att utföra goda gärningar. Fader MD Berré intresserade sig särskilt för att försköna katedralen och försåg Jesu hjärtas och den Heliga Jungfruns altare med eleganta och okonventionella målningar som väckte uppmärksamhet. Runt det förra altaret målade han en vinranka med blad, röda druvor och gröna ax, som tilltalade hjärtana. Jungfruns altare pryddes han med olika

slags liljor, violer och andra underbara blommor, omgivna av rosenkransens dyra strålande pärlor. Han lade ned stor möda på att skapa ett altare ägnat Mar Yusuf och beställde gul sten som han egenhändigt utformade. Han instruerade skulptören, som bearbetade dess fina detaljer på bästa sätt. Han ersatte fader Yusuf Rabbane från Mosul för de pengar han lagt ut. Altaret drog blickarna till sig och väckte de troendes beundran. Fader Jacques Rhétoré gick omkring bland de fattiga och föräldralösa, gav dem faderliga råd och tröstade. Fader Simon Hyacinthe undervisade. När eleverna gått hem från dominikanskolan för dagen, vårdade han de sjuka och tröstade de olycksdrabbade armenierna. Han behärskade både armeniska och turkiska väl.

Det förtjänar att nämnas att alla de konfessionella skolorna i den Osmanska riket hade stängts utom den katolsk-syrianska patriarkatskolan i Sharfe⁴¹ Libanon. Patriarken själv, Hans Salighet Ignatios Afrem Rahmani, gjorde en hjältemodig insats i sitt försvar för de syrianska elever, som fanns kvar från jesuitklostret i Beirut, benediktinklostret i Jerusalem och den kapucinska Mar Louis-skolan i Konstantinopel. Han såg till alla deras behov så länge kriget varade. Ur hans privata ficka erhöll alla vad de behövde, så att de skulle kunna gå välbehållna ur kriget utan att behöva avbryta sina studier. Han försvarade dem efter förmåga, när regeringen beslöt köra ut dem ur deras kloster för att kalla in dem till militärtjänst. För det fick han betala dryga böter och lägga ut väldiga belopp. Efter mycken möda kunde han prästviga Mikhail Ajya från Aleppo den 24 maj 1915 och Yuhanna Rahmani, Behnam Yuhanna Ghazzo, båda från Mosul, Yusuf Be-jeddo från Bagdad, Gorgis Hammal från Mardin och Betres Shahle från Nabak den 7 maj 1916. Den 5 maj 1918 gällde det Yusuf Rizko från Mansuriye och den 13 april 1919 lade han sin hand på Stefan Be-khash från Aleppo och Afrem Hanna Faransawi från Mosul. Han gjorde kort sagt den syrianska menigheten en oerhörd tjänst genom att ersätta de över fyrtio syrianska präster som mördats i området.

När dominikanbröderna fått det nödvändiga tillståndet från huvudstaden, lämnade de Mardin och begav sig till Aleppo. Där drabbades fader Simon Hyacinthe av tyfoidfeber och tvingades till sjukbädden i den italienska familjen Marcopiles hus. Fader MD Berre och fader Jacques Rhétoré begav sig i december 1916 till Konya, ledsagade av kapucinfadern Daniel. Fader Simon fick stanna kvar isolerad hos den generösa italienska familjen fram till maj 1918. Godhetens fiender framförde dock avskyvärda anklagelser mot honom, tvingade ut honom ur hans isolering och kastade honom i fängelse. Trots att ingen skuld kunde bevisas, dömdes han till två års fängelse, därför att han var fransk medborgare.

En föräldralös pojke

Stanna till, ädle gosse! Ta en liten paus, kristne vän! Jag ser hur du olycklig springer från hus till hus och tigger om allmosor för att stilla din hunger. Hur kan det vara att dina kläder är lappade och din rock full av revor? Att du behöver gå barfota över gatorna, medan damm flyger upp i ansiktet och bleker ditt utseende? Du är barhuvad och din bräckliga kropp är smutsig. Dina drag och din vackra smärta gestalt tyder på att du kommer från en förnäm familj. Dröj ett slag så att jag får mätta mina ögon med din anblick och behaga mina öron med ditt ljuvliga tal! Skulle du vilja berätta för mig om din levnad och yppa dina innersta tankar? Tala om för mig vad som hänt, så att jag kan följa dina upplevelser fram till den olyckliga situation du nu befinner dig i! Var vänlig och dölj ingenting för mig, ty jag är mycket intresserad av att få prata med dig, även om det kan dra ut på tiden och du därvid måste avslöja sådant som bedrövar sinnet och framkallar tårar. Kom, så att jag får trycka dig mot mitt bröst och släcka min brinnande längtan efter att få veta mer dig! Kom och sätt dig här en stund! Sedan kan du återvända till din sorgliga sysselsättning.

- Vad heter du, käre pojke?

- Jag heter så och så.

⁴¹ Sharfe-klostret försökte hålla den teologiska undervisningen i gång i likhet med de romersk-katolska och maronitisk-syrianska klostren i Libanonbergen, i synnerhet munkklerkernas skola och den libanesiska missionärsskolan i Karam-klostret, trots de många svårigheterna och höga kostnaderna.

- Vem är du son till?

- Jag kommer från den och den familjen. Jag hade fina kläder och levde ett bekymmerslöst liv. Men en natt bröt sig en grupp brutala soldater in i vårt hem. Vi greps av skräck när vi fick se dem, min mor och mina syskon. Vi skrek och jämrade oss som sjakaler och klagade som strutsar över som vad som här drabbat oss.

- Och sedan?

- De uslingarna ryckte upp dörrarna och överföll oss som rovdjur. De stirrade på oss, misshandlade oss och började binda oss. De sade att tänkte föra oss bort. Min mor blev förvirrad, hennes hjärta bultade och heta tårar började rinna över hennes ljuva kinder. Hon bönföll dem att visa misskund och gå sin väg. Men deras ledare drog istället sin vredes svärd. Hans drag blev bistra. Han sade: *"Skynda på, annars dödar jag er allihop och det genast här på fläcken!"* På min minste bror, som jag tyckte mycket om, tvingade de min mor att lösa upp lindorna där han låg i sin vagg. Han skrek hjärtskärande och högg tag i min mors bröst och började ivrigt suga på dem. Han grep hennes armar som om han absolut ville stanna hos henne. Men då slog en av knektarna till honom på hans magra kinder, drog upp sin dolk och skar av halsen på honom som på ett får. Hans rena blod rann fram och färgade min stackars mors kläder. Hon brast i gråt och utropade: *"Å mitt hjärtans käre, mitt eget liv! Jag gav dig dimjolk att dricka och förlorade dig så snart. Du har tillfogat mig ett hemskt sår, som får mitt hjärta att blöda. Vad hade du för skuld, min pojke? Skulden är min, eftersom jag inte i tid insåg vad fienden ville. Flytta hem till den som skapade dig i min livmoder! Jag lägger dig i Hans hand. Honom förtröstar jag på. Jag skall tåligt försöka uthärda förlusten av dig. Jag hoppas att Han vill stödja mig och dina syskon, nu när vi måste tömma bitterhetens kalk efter dig av kärlek till Honom och i tron på Honom."*

- Så din far kunde inte sätta sig till motvärn och hindra dem från att begå detta avskyvärda dåd?

- Min far? Å min älskade far! Du frågar efter min far? Han hade några veckor tidigare gripits av våldsverkarna och satts i fängelse. Där torterade de honom och förde honom sedan med hans vänner till Sheykan. Där slog de honom och kastade honom till marken. Sedan högg de sönder honom med sina svärd liksom hans kristna kamrater. Vad jag längtar efter dig, far!

- Vad gjorde soldaterna med er då?

- De drev ut oss ur huset utan att låta oss ta med någon mat eller något annat. Sedan låste de dörrarna och började trakassera oss. De förde oss till Savr-porten. Där stod en åsna och ett åsneförl redo att ta oss med, men de hade inga sadlar. Då föredrog vi att gå till fots. När vi långt om länge närmade oss en by, som hette Harrin, lät de oss inte vila utan drev oss vidare i riktning mot Tel-Arman under svåra strapatser. Där förstod jag att min mor inte hade långt kvar. Hon kallade oss till sig och vi omfamnade henne som strålglansen omger fullmånen. Hon förmanade oss att hålla fast vid vår tro och ingav oss mod att ta oss genom smärtornas virvlar liksom Jesus vår frälsare en gång.

- Minns du något särskilt av detta milda samtal?

- Hur skulle jag ha glömt det? Det lever ännu i mitt hjärta som det värdefullaste och mest tröstrika minne. Hon och jag påminde i den stunden om den berömda Lokyine och hennes tillgivne son Pankratios, så som vår skollärare berättat om dem i en sammanfattning av deras samtal. Hon sade: *"Jag ber er, kära barn, att minnas vad ni har lärt er alltsedan ni var små och inte minst de lärdomar era goda lärare har försökt inpränta i er. Ge inte efter för fruktan och misströstan!"* Efter att uppväckt vår trosglöd och uthållighet inför plågorna lade hon sin högra hand på våra huvuden, ett efter ett, och välsignade oss. Vi föll ned inför henne, tryckte våra läppar mot hennes hand och kysste den. Vi bedyrade: *"Var inte orolig, mamma! Vi förtröstar på vår Herres omtanke. Vi kommer bara att göra sådant som du skulle finna gott. Vi längtar av hela vårt hjärta att få offra vårt blod liksom vår älskade far. Vi vill gärna följa i hans fotsprår. Så känn dig trygg, mamma!"* Sedan lutade vi våra huvuden mot hennes bröst och blickade upp mot hennes ljusa ansikte. Vi slogs av dess ömhet och glans.

- Vad gjorde din älskade mor sedan?

- Hon sade till oss med stötvisa ord, darrande röst och tårar i sina stora ögon och på sina rödaktiga kinder: *"Ni vet väl att er ädle far gav upp andan under de slagen mot hans huvud. Ack, om vi fick samma slut som han! Min högsta önskan är att ni skall gå igenom denna strid tillsammans med mig och träda ut ur den som segrare med Herrens hjälp. Förtvivla inte! Och sörj inte över att jag förlorat mitt guld och mina smycken, som de förrädiska ogärningsmännen berövade mig inför er. Ni är mina smycken och kläder!"* Efter dessa tröstande ord till oss bad hon för sig själv.

- Jag kan förstå din starka sinnesrörelse och sorg, pojke med hjärta av järn och så snabb i repliken. Knappt hade jag frågat dig om hur du mårde, förrän du vidgade samtalet och blev värtalig utan att stamma på orden. Men du har sårat mitt hjärta och smärtat mig djupt med dina suckar och din sorg.

- Hur kan jag undgå att sucka och sörja, när jag har förlorat mina föräldrar och syskon och dessutom mina tillhörigheter? Jag har förlorat allt som min far ägde. Jag äger inte längre en piaster utan måste vandra från gata till gata och från hus till hus och tigga för att komma över en matbit. Jag har inte någon enda släkting kvar, som jag kan söka min tillflykt hos. Varje kväll måste jag letat upp ruinen efter någon ödelagd armenisk affär och luta mitt huvud mot en mjuk sten, tills solljuset väcker mig och jag får gå ut och tigga igen. Så brukar jag göra alltsedan jag kom tillbaka med den stora kolonnen.

- Ja, jag glömde ju att fråga vad som hände din mor och dina syskon.

- Gud sig förbarme, ädle man! Riv inte upp mina sår igen och tänd inte sorgens brand i mitt sinne! Det är en lång historia, som jag skulle behöva timmar för att berätta. Jag orkar inte förklara alla orsaker och detaljer. Men med tanke på din ställning skall jag försöka berätta en del, om så bara brottstycken av vad jag minns. När jag lämnade staden med min mor och mina syskon på det sätt som jag förklarade och vi under jämmer nådde fram till den första rastplatsen, tog min mor tog fram ett bröd ur sin väska åt oss. Men då överföll de där knektarna oss och ryckte det åt sig. Vi klagade över vår hunger. Vi ville släcka vår törst, men ingen gav oss något att dricka. Vi bröt upp där i vildmarken och fortsatte vägen fram tills vi kom till en by vid namn Abdal-Imam. Där uppenbarade sig kurdiska gäng med ondskefulla förvridna ansikten, fulla av brutal slughet. De var ute efter att döda oss allihop. De såg på oss med obändiga leoparders blickar och utstötte ett väldigt vrål mot oss som påminde om rovdjurs. Våra lemmar darrade och vi var säkra på att slutet kommit. Sedan vräkte deras smutsiga munnar ur sig fulheter och vidrigheter. De skymfde Gud den högste, Kristus, religionen och dess mysterier. Så gick de fram till oss, rev av oss våra kläder och började kasta sten på oss. De förde oss grupp för grupp till en grop i närheten och svor vid djävulens huvud på att inte skona någon enda av oss. Jag hamnade mitt i en hög av lik utan att veta om jag var i de levandes eller de dödas värld. I gryningen dök tre tölpar upp och trängde in bland de dödade, som om de var lastdjur som var ute efter foder. De rotade, skar upp magar och drog här och var fram guldstycken. Jag iakttog dem tyst och orörlig. Sedan kastade de liken i den där hungriga avgrunden bredvid. Men jag har glömt att berätta om min kära mor. Henne gav de trettio dolkhugg. Jag såg hennes läppar ännu röra sig, trots att det knappt fanns något liv i henne. Sedan såg jag henne med högra handen göra korstecknet på sin panna. Därefter uppgav hon sin ande och lade den i sin Skapares hand. Jag begrät henne bittert. Sedan tröstade jag mig med att jag fått en förespråkare i himlen. Men de tre män som nu hade kommit förbarmade sig över mig liksom över några andra i min ålder och av min storlek som överlevt. De drog fram mig bland liken, tog mig med sig hem och gav mig mat tills jag hade återhämtat mig.

- Vad hände dig sedan?

- Jag gick ännu en gång i tankarna igenom vad de där uslingarna hade gjort med min mor och mina syskon. Jag mumlade profeten Jesajas ord för mig själv: *"Öknens och ödemarken skall jubla, det förtorkade landet glädjas och blomma... Se, er Gud är här, hämnden kommer, Guds vedergällning."* (35:1, 4). Jag stannade hos en av männen som hittat mig och tjänade honom för att få något att äta, tills hösten och vintern gått. Fram på våren 1916 fattade jag mod och tog en stor risk. Jag flydde från honom och vandrade från by till by. Jag livnärde mig på sädeskorn och vilda örter och höll mig undan fientliga människor, tills jag kom tillbaka till min stad. Jag trodde i min naivitet att våra hus ännu var bebodda och att de som fanns kvar skulle livnära oss. Men jag

sveks ju där och mitt hopp sjönk. Jag hade inte längre något hem eller något jag ägde. Jag lämnades utblottad och ensam och tvingades tigga mig fram. Olyckan var att min situation förorsakats av människors hat och avsmak förutom mina egna missöden. Om jag bara visste när dessa svarta dagar skall ta slut och Herren rädda sitt folk från det förtryck de lever i.

- Detta räcker, pojke, du som äger så stor sinnesnärvaro. Detta räcker, föräldralöse med krossat hjärta! Din klagan har rört mig till tårar och väckt min djupa sorg: *"Må varje förgänglig varelse hejda dina tårar! - Håll stånd mot allt tal om förestående olyckor!"* Du uppmanar mig till något jag inte klarar av, att sluta gråta. I ordspråk och talesätt brukar ju föräldralösa gråta. Så då passar det väl att jag klagar över min lott och gråter mig till döds!

- Minns, käre vän, att ingen under solen slipper från olyckor! Jag håller med den som gav rådet: *'Ta inte problemen så allvarligt - de har ett ursprung och en källa. Var tålig om du en dag drabbas - då känner du dig så mycket bättre efteråt.'*

Tänk sedan på att den dag skall komma då förräderiets dunkel skingras, rättens och rättvisans sol börjar skina och ditt fall tas upp inför jordens domare, ja inför härskarnas härskare och domarnas domare. Alla som räckt fram orättens och orättvisans hand mot Skaparen kommer då att dömas till de hemskaste plågor, störtas ned i avgrunden och hamna hos sin ledare och lärare, djävulen och hans näste av förbannelser. Då kommer ett oändligt dån att bryta ut. Han griper den dömde om nacken med sina brinnande klor, suger ur honom hans smutsiga blod och kastar honom i helvetets eld för att kokas i all evighet.

Enver Pasha och tyska officerare besöker Mardin

I maj 1916 fick vi höra att Enver Pasha tänkte inspektera vår stad och skaffa sig en uppfattning om undersåtarnas situation. Myndigheterna gjorde i ordning mellanstadieskolan för att härbärgera honom. Morgonen den 14 maj tågade de styrande, officerarna, soldaterna och notabiliteterna ut i grupp efter grupp för att högtidligen ta emot. Enver Pasha kom åkande i en stor bil, följd av två andra bilar, som var och en hade med sig två tyska officerare. De väckte stor uppståndelse i staden. Så snart gästerna tagit in på sitt härbärge, gick de upp till fästningen för att bekanta sig med den. Sedan återvände de ned. Därefter fick kaldéernas, syrianernas och jakobiternas ärkebiskopar tillåtelse att avlägga en artighetsvisit. De tillfrågades om sitt namn, sekttillhörighet och de dominerande näringarna i staden. Det svarade de utförligt på. Jakobiternas ärkebiskop Elias Helule påminde pashan om att de romerska katolikerna stöddes av påven i Rom, medan hans egen sekt var fattig och måste söka den osmanska statens beskydd. Pashan svarade: *"Jag tror att folket i Midyat är dina anhängare och de har gjort uppror mot staten. Så skriv till dem och ge dem rådet att visa oss undergivenhet och lydnad!"* Ärkebiskopen tillade: *"Det beror på sektens ledare, som numera residerar i Mosul."* Till slut följde pashan dem artig och respektfullt till dörren.

Pashan stannade bara tre timmar i Mardin. Han tillät inte andra ledande män att besöka honom. Därpå fortsatte han och tyskarna till Mosul. I fortsättningen kom tyskar ofta på gruppvisa besök i norra Mesopotamiens städer. De tog då in vid det stora torget eller i Firdavs, Iskandar Adams och Shalmes hus. De förvandlade stadshuset till ett lasarett för sina soldater och anställde arbetare för att utsträcka järnvägslinjen till Mardin i februari 1918.

Hur väl tyskarna än försökte behandla järnvägsarbetarna, aktade de sig för att hjälpa de kristna under förföljelserna och katastroferna. De lämnade ibland också sina egna arbetare i sticket. Armeniern Abdulmasih Yavne från Mardin till exempel, som tillbringat sina ungdomsår i Aleppo, begav sig till 'Arrade för att arbeta vid järnvägen där. Därifrån skickades han på ärende till Mardin för att köpa kalk. Men på vägen arresterade soldater honom och en kamrat till honom och satte dem i fängelse. Abdulmasih skickade bud till sina anhöriga för att de skulle rädda honom. De vände sig till tyskarna, som lovade hjälpa dem, men de ljög och höll inte sitt löfte. Abdulmasih satt kvar i fängelset i 25 dagar utan att försvaras av någon. Sedan förde soldaterna ut honom och hans kamrat till Balsik söder om staden och dödade dem. Vi har också hört att den tyske konsuln

åkte ut på landsbygden i Mardin och friköpte en grupp armenier som kurder höll fångna. Han betalade lösesumman till de förorättade armeniernas glädje. Men strax därpå överlämnade han dem till fienden att förfoga över som de ville.

Vad brunnarna, grottorna och vildmarken kan förtälja

Om man strövar omkring i norra Mesopotamiens ödemarker och berg och undersöker deras brunnar och grottor, kan man inte undgå att gripas av ousäglig fasa. Dessa platser har nyligen druckit oskyldigas blod och genljudit av de kristnas skrik. Vi har hört att en grupp tyskar gav sig ut i dessa ödemarker för att ta reda på sanningen, dock utan att få reda på vad de fann.

Under 1915 och 1916 kunde man i alla fall se män och kvinnor av varje kategori ligga längs vägarna. Somliga hade kastats där direkt och solen hade torkat ut och svärtat liken. Somliga hade fått sina lemmar brutna eller huvuden avhuggna. Dem såg man för alltid ligga där, barnet bredvid sin mor, brodern bredvid sin syster och dibarnet vid sin mors bröst.

De som farit runt och undersökt dessa platser har räknat till över sextio djupa brunnar och femtio stora grottor, som innehöll kvarlevor av människor, vilkas kött förvandlats till stoft och vilkas ben var svarta. De mest kända anhopningarna av döda finns i Dara, Harrin, Kavs, Kesor, Ibrahimiyeh, Turat, Khirbet-'Abid, Tel-Gabas, 'Alya, Haftmale, Derike, 'Arrade, Jarajib, Ras al-Ayn, Shaddade, Deyr-Zor, landsbygden kring Khabur, Akras, Sheykhan, Zarzavan och längs vägen till Diyarbekir. Bödlarnas händer var tydligen förlamade och de grävde själv inga gravar. Det hade tagit för lång tid. Så de ersatte dem med naturens gravar som funnits där sedan urminnes tid, uttorkade brunnar och särskilt vida och djupa sådana. Det kan nämnas att de, efter att ha slaktat Viranshehirs kristna i Haftmala, kallade på yezidierna från Avlad-Ghaje och tvang dem samla ihop liken och kasta dem i grottorna.

Tvångsarbete

Efter de första massakrerna kunde de kristna inte gå omkring i Mardin utan risk att bli haffade. Så snart soldaterna fick syn på någon, om så redan på långt håll, kallade de honom till sig. Om vederbörande inte blev häktad, tvangs han åtminstone bära tunga bördor. En munk som befann sig på marknaden togs om hand av militär och tvangs bära en väldig trästock till regeringsbyggnaden. När han kom fram med den, beordrades han gå och hämta fler. Så fick han hålla på ända till kvällen. Då sade en förman till honom: *"Gå och glöm inte att komma tillbaka imorgon!"*

En dag fick soldaterna i uppdrag att forsla en stor kittel till sin barack. Varje gång någon passerade på gatan, om det så var en gubbe, låtsades de bli uppretade, lade bördan på honom eller tvang honom ge dem några dirham. När de kommit halvvägs med kitteln, hade de fått ihop 180 piaster. Då kan man räkna ut hur mycket de fick ihop, när de väl fått fram den till baracken.

En dag ville militärerna binda ihop ett väldigt bylte kläder, men de hade inte tillräckligt med rep. Då gick de till affärerna, samlade in ett tjugotal rep och sade till ägarna att ta med dem sig till deras chef. Dessa många rep bör ha räckt.

En dag stoppade soldaterna Abduljalil Igho och tog med honom till sjukhuset. Där tvang de honom att bära smutsiga filter till protestanternas kapell. Detta utförde han länge tåligt, men när det blev för tungt för honom, stack han åt vaktsoldaten lite pengar, kastade bördan ifrån sig och flydde hem. Generellt sett slapp ingen ifrån sådant tvångsarbete.

Trädgårdarna utanför staden övervakades av soldaterna. När ägarna kom fram till stadsporten, tog soldaterna för sig av den frukt de hade med sig. De betalade med papper istället för med silver. Ägarna tog tålmodigt emot det som om det var något gudomligt domslut. Om någon kom med

tobak, galläpplen, salt eller liknande, blev det fråga om andelar och tiondelar och då bredde rena kriminaliteten ut sig. Ägarna tvangs lämna ifrån sig sina produkter utan vidare. Annars lade tjuvarna beslag på dem och tvang ägaren att dessutom betala en avgift. De förföljde kol- och träleverantörer. När dessa kom fram till någon av stadSPORTarna, gjorde militären tecken åt dem, lade beslag på lasten och förfogade över den som de ville utan att betala. De kunde lämna ett papper, som dock ofta en kurd tog och stoppade i sin turban för att återvända till sin by besluten att hugga benet av vederbörande som sedan fick återvända till staden. Dessa förhållanden ledde till att priserna på frukt, säd, kol och trä steg enormt och levnadsvillkoren försämrades. Om kriget hade fortsatt på det viset, skulle människorna ha gått under.

Militärläkarna

Från våren 1916 ökade antalet soldater märkbart. Varje förband försågs med en läkare, som dagligen undersökte och behandlade soldaterna. Men det var sällan medicinen var till någon nytta på grund av otillräcklig vård och bristande renlighet. Vi blev bekanta med en hel del av dessa läkare, samtliga kristna, såsom doktor Kostantin Aziz, Betlone, Bakriyan, George, Anglos, Leonidas, Garabed och Karagoz. Deras chef var turk, som de dock var rädda för. De utförde sina order för att inte bli kvarlämnade i byarna eller berövade sin mat.

När lönen inte räckte ens till den, slöt läkarna en hemlig överenskommelse. Om någon soldat befanns vara sjuk vid undersökningen, avtvingade läkaren honom ett belopp och gav honom ett papper som frikallade honom på ett år eller några månader. Vi har hört talas om många som försåg de sjuka med sådana frisedlar och kunde ta tio pund eller mer betalt för dem: Hanna Shalme, Anton Sham'e, Na'um Hammal, Hanna Jarjur, Iskandar Hammal, Malke Katto, Yusuf Istanbuli, Elias Ketje, Ibrahim Kas-Ishak, Davud Mansur och Salim Kestan. Dagligen samlades cirka 200 soldater hos läkarnas chef för undersökning, enligt vad han uppgett. Den vars sedel var markerad med ett tecken av en läkare, hemförlovades, även om han inte var sjuk, och han slapp därefter ifrån militärtjänsten. Medan chefen eller läkaren fyllde sin börs med guld genom generösa hemförlovningar, förberedde han febrilt en förflyttning till en fetare stad, innan skandalen blev känd och han sålunda kunde bli avskedad. Så kom nästa och gjorde om det hela före den av föregångaren fastställda tidens slut. Han undersökte soldaterna: de som betalade släpptes fria; de som inte gjorde det fick sjukintyg sönderrivna och skickades tillbaka till sina kamrater. De kristna utsattes för detta i två år, tills eländet blev så uppenbart att de friställdes.

Den vars förevändningar var genomskinliga och vars börs var tom kallades in till tjänstgöring, trots att chefen visste att den inkallade skulle stöta på avståndstagande, fiendskap och misshandel. Elias Gado drabbades av epilepsi. Han fick gång på gång order att inställa sig men vägrade. Han tvangs än upp till fästningen, än till sjukhuset. Men så kom ett anfall över honom. Hans chef måste hemförlova honom trots att läkaren inte ordinerat något sådant.

Militärförvaltningens korruption

Militärförvaltningens ledare hade bäst chanser att tillskansa sig egendom genom att kränka andras rättigheter. Särskilt Tevfik Bey, Akif Bey och Hasip Bey kastade ut sina fångstnät och kom över väldiga förmögenheter. De och deras anhängare var fördomsfriast och samlade på sig rikedom från de eländiga och utblottade. Under det tredje krigsåret reorganiserade de näringslivet och införde skatter för att öka möjligheterna att mobilisera och dra in, sälja och köpa, ta och ge. Dessa "nyttigheter", ett slags skräp, innefattade skräddarna, vävarna, skomakarna, snickarna, färgarna och smederna, alla uppdelade i klasser. De kristna hade den egenheten att det var få som utövade hantverk där de tjänade så mycket som andra. Men det var inte lätt för en kristen att vara så tursam att han kunde registrera sig i nyttigheten om han inte betalade in belopp till

avdelningens chef. Chefen antecknade hans namn i liggaren, kammade in ett månatligt belopp och skickade hem honom.

I och med att antalet privilegieinnehavare ökade, gav chefen var och en order att fästa en röd lapp på axeln, på vilken det stod "Allmänna nyttigheterna", något som sedan byttes mot "Nationens försvar". En annan kategori de uppfann var "Lätta tjänsten", som innefattade unga män med klen konstitution. De fick var och en betala ett månatligt belopp. Chefen levde gott på vad han samlade ihop. Han ålade de kategorier vi har nämnt att förnya sina dokument när de blivit slitna. Så plundringen blev kontinuerlig och betalningarna gällde på obegränsad tid. Alla tvingades betala något till honom. Annars gav han dem en hård blick, lade beslag på deras dokument och skickade iväg dem. Därefter brände eller kastade han deras papper tillsammans med andra.

Männen på skattekontoret kungjorde att hantverkarna måste registrera sina namn på deras avdelning. De tvang var och en att betala dem över 500 piaster, ibland ända upp till 1.500. De sade till vederbörande att han på så vis befriades från krigsskatter och kontributioner. Men efter inhöstandet av beloppet tvingade de dem likväl att fortsätta arbetet. Den som betalt måste bära sitt dokument på bröstet, som om det var en värdefull skatt som inte fick gå förlorad. För att förnya det måste han bidra med ytterligare möda, guld och silver.

Diakonerna och flyktingarna

Som alla initierade vet vände sig de kristna sekternas ledare vid proklamerandet av konstitutionen till regeringen och bad om att prästerskapet skulle slippa inkallas till militärtjänst. Detta gick den med på. Men efter krigsförklaringen återtogs det löftet, slopades förmånerna och alla sådana privilegier ogiltigförklarades. Framför allt diakonerna blev liksom andra skyldiga krigstjänst. De styrande gormade på dem, skrämde dem och tilltvang sig belopp för att stödja deras prästordinering. Annars skulle de trots alla tidigare kejserliga dekret enrolleras. Det gällde också de äldsta och mest erfarna diakonerna. Sedan myndigheterna plockat in vad de kunnat, meddelade de de kristna ledarna att varje kyrka och kapell måste hålla sig med en eller flera diakoner. Ledarna skrev upp deras namn och ålder och skickade in uppgifterna. Den som betalade ordinerades. Annars kallades han in.

Efterhand minskade antalet diakoner till följd av död eller avrättning. Då utsåg ledarna andra och meddelade militärförvaltningens chef Hasip Bey deras namn. Han skickade sergeant Muhammed Efendi och Shakir Hulusi för att undersöka registret. De vidarebefordrade namnen till chefen och han kunde pricka av dem. Men snart tvang han alla diakoner under 30 år att börja tvångsarbete i de "allmänna nyttigheterna". Resultatet blev att diakonerna behandlades precis som alla andra i krigsorganisationen.

Flyktingarna blev ett polisiärt problem. De irrade omkring på gatorna med gapande munnar för att titta om mat att äta. Andra överföll poliserna i deras hem och bestal dem där. Så snart de fick syn på en flykting, tvang de honom att följa med. Annars visste han att erbjuda dem en månatlig avgift för att titta. Det var mycket de på så vis samlade in, särskilt från kristna kvinnor. Vi avstår från att närmare skildra brutaliteterna. De lämnade i varje fall ingen kvinna i fred utan att överösa henne med slag, tills hon gav dem guld eller silver eller bjöd dem på mat. Då drog de sig tillbaka och sköt upp sina ondskefulla gärningar till ett annat och bättre tillfälle. I allmänhet kan vi säga att poliserna var hämningslösa i fråga om ondska och fördärv. Det fanns ingen förrädisk dörr som de inte öppnade, ingen väg till förtryck som de inte gjorde bredare, inget fult som de inte underlät och ingen ondska som de inte begick.

En gång gick de in i ett hus där det fanns en ung man som varit sjuk i flera månader. De skrek åt honom och skrämde nästan livet ur honom. De tvingade hans anhängare att bära honom till poliskommissarien. När de anlände dit, tvang denne iväg honom till ett sjukhus med tvivelaktig hygien. Där förvärrades hans sjukdom och han avled. Hos en annan bröt sig poliser in och ville ta honom med sig. Han gav dem ett belopp som de fann vara för litet. De bad honom betala mer,

men han vägrade. Då tog de vad de ville och förde honom till kommissarien. Denne mätte honom med blicken för att få en slant själv. Därefter skickades han hem. En dag trängde de in i Gorgis Khebbaz hus. En av dem satte kurs på dennes matta och kastade honom i golvet. Det lät som ett hammarslag i en smedja. De skrattade och slog och sparkade honom, varefter de tvingade honom att följa med till polisstationen. En annan gång fann en man i kvinnokläder som låg till sängs. Då de var osäkra, gick de ut och frågade en pojke. Denne svarade: *"Det är min pappa som ligger där."* De återvände in hånskrattande och tog honom med sig klädd på det viset till polisstationen. En annan hade gömt sig i en låda. Honom bar de iväg i den. En gång bröt de sig i hos en kvinna som höll på att tvätta kläder. De krävde envist att hon skulle lämna ut sin son. Hon svarade att han var i Diyarbekir, men det trodde de inte. Då läxade de upp henne, satte hennes fötter i en *falaqa* och misshandlade henne. En kristen man kom förbi på gatan och hörde hennes skrik. Han greps av medlidande och gick in i huset. Han kunde intyga att hennes son faktiskt var i Diyarbekir. Då gick de sin väg.

Historier av detta slag är otaliga. De vi hittills har berättat må räcka för att ge läsarna en uppfattning om all orätt, alla övergrepp och allt förkastligt ur religiös och moralisk synvinkel som polisen gjorde sig skyldig till.

Barmhärtiga personligheter

Det är ju allmänt vedertaget att man bör tacka för goda gärningar och berömma frikostiga givare. Under katastrofens år fanns det ädla män i vår trakt som förbarmade sig över de kristna, hjälpte dem i deras olyckor och gav dem frihet. Dem är det vår plikt att tacka för deras generositet och vi berättar därför på de följande sidorna lite om dem och deras gärningar. Vi ber vår Herre och Gud belöna dem, jämna deras levnadsväg och betrakta dem med barmhärtighetens och medkänslans ögon.

Den förste av dessa välgörare var Mardins *mutasarrif* Hilmi Bey, en av de klokaste och mest förstående. Han var omtänksam, högsinnad och konsekvent i sitt goda handlande. Han verkade för lättnader för minoriteterna. Han var god vän med Ignatios Maloyan och Gabriyel Tappuni, höll dem underrättade om fiendens dolda tankar och förvarnade dem om hans destruktiva avsikter. Han försvarade de kristna så länge han kunde. Men den illasinnade guvernören ville ovillkorligen avsätta honom och utnämnde som vi redan nämnt Halil Adib i hans ställe.

"Ett elände för de dagar då de ädla förnedrades och de lågsinnade och ärelösa befordrades."

Den dygdlige igenkänns i första hand genom sina handlingar. Hans minne prisas först när någon annan prövats och befunnits inte hålla måttet. Med avlägsnandet av Hilmi Bey och upphöjandet av Adib framstod troheten som kontrast till förräderiet, vänskapen som kontrast till fiendskapen.

Den andre välgöraren var Shefik Bey, en annan *mutasarrif* i Mardin. Sedan mannen letts bort och slaktats, lade han ned all sin möda på att mildra de kristnas olyckor och skona kvinnorna och barnen. Men godhetens fiender vann överhanden, avsatte honom och uppsatte i hans ställe den ökände Bedri.

Den tredje var den generöse arkivchefen Muhlis Bey, som ledde förvaltningen när Mardins herrar Bedri Bey, Shekri Bey, Kadri Bey och Asaf Bey var frånvarande. Han utmärkte sig genom sitt blida sätt, flexibilitet, hövlighet och anpassningsförmåga. Han varnade onskans verktyg upprepade gånger för illdåd, men de lyssnade inte på honom. Han lyckades dock med stora uppoffringar förhindra en hel del övergrepp, försvara de kristnas heder, bistå den ädle Gabriyel Tappuni under hans vedermödor och mildra hemsökelseerna över honom och hans församling.

Den fjärde var Mardins ädle gendarmerichef Tahsin Bey från Kirkuk. Alltsedan han kom dit, bredde han sitt skydds och sin vänlighets skugga över de kristna, tills hans namn blev allmänt prisat. Han var förekommande mot alla. Hans ankomst till vår stad var som ett regn på en förtorkad jord. Vi är fästa vid minnets av hans dygd och goda välgärningar och stolta över hans

goda gärningar. Han stod ärkebiskop Gabriyel Tappuni under hans olyckor, hjälpte honom närhelst han behövde något, undanröjde många svårigheter och besegrade katastrofens arméer. Med hans hjälp kunde den nitiske prelaten rädda en stor grupp fångslade kristna. I hans fall fullbordades vad som sagts:

”Min vän som delade mina bekymmer
Och bekämpade dem som ville mig illa
Beskyddar mig även när han är frånvarande
Honom ber jag för vad tiden än må bära i sitt sköte”

Den femte var Faris Tjalabi son av Hajji Abdulghani, Hajji Karmo, ren till sinnet och angelägen om det goda. Han vägrade följa fienden och gjorde sig avskydd bland de äregiriga och förtalarna. De desavouerade honom och tvingade honom stanna i sitt hus medan oroligheterna pågick. Alla inflytelserika som han fick besök av rådde han att upphöra med sin brutalitet och aggressivitet. Men de lät sig inte påverkas. Han sade till dem med Abu al-Atahiyas ord:

”Jag hyser medkänsla med alla människor
De är min nästa
Jag önskar dem gott
Liksom de för sig själva.”

Det är ord inspirerade av bergspredikan: *”Allt vad ni vill att människorna skall göra för er, det skall ni också göra för dem”* (Matteus 7:12).

Den sjätte var kommunchefen Hidir Tjalabi Komere, som försvarade arbetarna efter bästa förmåga. Han gav inte femtiomannakompaniet någon chans att angripa och döda dem. Han skyddade dessutom Gabriyel Tappuni när *mutasarrifen* Bedri ville föra bort honom.

Till dessa ädla män kan vi lägga Kamil Efendi son av Sirri Efendi och hans tre bröder, som gjorde sig kända för sin humanitet. De rådfrågade sin generöse far och ägde många av hans goda egenskaper. Men Kamil överträffade dem alla genom sin uppriktiga vänskap med Gabriyel Tappuni. Han räddes inte att ta hans parti när fienderna försökte döda honom. Därtill kommer Abdulkadir Tjalabi Fashukh, som tog hand om familjen Ketjo när den fördrevs från sin hemstad. Han vägledde den och gav den en tillflykt i Aleppo. Han hjälpte den kaldeiske prästen Yusuf Tefenkji i hans olycka och räddade den unge Abdulkarim, Hanna Kara-Kelle ur fiendens klor. Vi vill bland dessa ädla också nämna den offentliga skuldförvaltningens direktör Sa’ib Efendi, som underrättade Gorgis Efendi och Aziz Efendi om fiendens komplott att utgjuta de kristnas blod. Han lade därefter ned stor möda på att rädda de två och skicka dem till Aleppo. De var de sista kristna statstjänstemännen i norra Mesopotamien.

Slutligen vill vi nämna Abdulrazzak Tjalabi Dabbagh, känd som son av Vayl. Han var den ende vänskapligt sinnade muslim som besökte den katolsk-syrianske ärkebiskopen under krisen. Han lovade följa honom till Mosul och rädda honom. Prelaten tackade honom men förklarade att han omöjligen kunde överge sin hjord när vargarna angrep den. Han bad honom däremot om ett lån, ett belopp i guld utan ränta, som han spenderade på de fattiga och behövande. Bortsett från dem vi här citerat kunde vi inte upptäcka några som försvarade de kristna eller försökte mildra deras fruktan utom sådana som saknade inflytande.

Vi avslutar detta kapitel med en bön till Herren den allsmäktige att välsigna dessa goda män och deras medhjälpare, skänka dem hopp i denna värld och nästa, låta dem länge leva, ge dem glädje och välbefinnande och i rikt mått belöna dem för deras stora gärning.

Katastrofernas avslutning

De kristna i Turkiet och särskilt katolikerna i norra Mesopotamien levde 1918 mellan liv och död. De såg fram mot utrotandet av hemsökelseornas orsak, slut på olyckorna, molnens skingrande och

fruktans upplösning. Då kom budskap per telegram att den Helige fadern Benedictus XV, den katolska kyrkans överhuvud, gjorde allt som stod i hans makt att råda staterna att avbryta massakrerna och släcka stridernas brand. Hans Helighet utstakade de vägar som måste beträdas för att fred och säkerhet skulle förverkligas. För den sakens skull uppmanade han sin kyrkas män att anordna en helig nattvard den 29 juni 1918, då han kallade kardinaler, biskopar, präster, munkar och nunnor till Vatikanen. De tillbringade den kvällen i St Petrikyrkan knäböjande inför det slaktade Lammet. Den Helige fadern läste böner med hög röst som alla kunde höra. Han bad Gud breda sin barmhärtighets vingar över världen och låta fredens och trygghetens bäckar flöda över mänskligheten.

Vi drabbades då av en ny olycka som lades till alla de tidigare och ökade vår fruktan inför framtiden. Vi fick bekräftat att illviljan mot de kristna och aggressiviteten mot trons ledare på intet vis avtagit. Den sommaren kastades nämligen syrianernas ärkebiskop i Mardin, Theofilos Gabriyel Tappuni och hans vänner i fängelse och torterades. Här är de närmare detaljerna:

Det började under en tågresa som syrianen Sa'id Mi'marbashy och hans brorson Betres företog från Aleppo till Mardin. Betres var en tolvårig pojke, som myndigheterna skickat till Aleppo i juli 1915 med sin mor, Abdulmasih Jananjis dotter, och hans yngre bröder. När Betres och hans far kom till Darbesiye i närheten av Mardin, antastades de av en flykting i vars näsa djävulen blåst förräderiets anda. Slusken ryckte till sig pojken plånbok och hans anteckningsbok. Han bläddrade i den senare och fann att pojken på en sida antecknat några ord om kriget och freden, som han hade snappat upp hos några anhöriga och dominikanfadern Simon Hyacinthe, som bodde isolerad i den italienska familjen Marcopellis hus i Aleppo, som vi tidigare nämnt. Denne förmodade att meddelandet skulle nå hans ärkebiskop Gabriyel Tappuni och skrev därför sitt namn överst på papperet. När flyktingen läst det, gav han det till en järnvägstjänsteman, som överlämnade det till en mystisk organisation vid namn "Islams kår i Persien", som leddes av Envers bror Nuri Pasha, chefen för generalstabens politiska avdelning Tevfik Bey, arkivchefen Sadik Bey, vice kommissarien Tahsin, Ali Kafkasi, Servet, Hidayet, Ahmed och Muhammed. Bland dem fanns spioner som läckte nyheter, ständigt beredda att förvandla varje sanning till lögn och varje levande till död. När de fick reda på papperets innehåll, byggde de sig de mest fantasifulla slott och tänkte ut de mest långtgående konplotter. De grep pojken och hans farbror, därjämte fyra rika muslimer, och förde dem till Tel-Halaf, där de underrättade kommandanten, som överräckte papperet till nämnde Tevfik Bey, samtidigt som han själv flög till Mosul.

När Tevfik fick veta hur mycket pengar Sa'id hade på sig, vattnades det i munnen på honom. Men så blev han rädd, avstod och sköt upp måltiden. Han kallade in Sa'id och Betres, slog till dem och röt åt dem att avslöja sina hemligheter. Men Sa'ids vänner försvarade honom och betalade Tevfik ett stort belopp. Resten av pengarna tog de med sig och återvände hem. Kvar blev Betres och hans farbror i Tel-Halaf, som Tevfik kallade till sig morgon och kväll och misshandlade för att få fram vad han ville, inte sanningen. När kåren gett sig av till Mosul den 25 april, fick Tevfik friare händer. Han skrämdde de båda och slog dem hårt, så att deras ben svullnade och blödde. Till pojken sade han: *"Jag ser att du är en riktig politisk expert. Gå då ut en stund och tänk efter! Kom sedan tillbaka och tala om för mig vem som har sagt till dig skriva de här orden på papperet och rapportera dem vidare! Om du talar om det, skall du få en mycket fin belöning. Annars kommer jag att döda dig på värsta sätt!"* När Tevfik tröttnat på alla hotelser, insinuationer och smickrande ord, bönföll han all ondskas fader, djävulen. Han och hans gelikar vädrade morgonluft och såg en chans att komma åt ärkebiskop Gabriyel Tappuni, som dittills åtnjutit sympati och högt anseende. Han beslöt bruka list och slughet för att nå sitt mål. Han bad att få prata med Betres i enrum, gav honom 20 pund i sedlar och sade: *"Jag behandlade dig orättvist. Jag inser nu att du är oskyldig. De här pengarna räcker för att du skall kunna resa hem. Men först vill jag att du gör som jag säger."* Sedan gav han honom ett blankt papper och sade: *"Skriv efter mig!"* (Eller rättare sagt vad mänsklighetens fiende viskar till mig.) Därefter dikterade Tevfik och Betres skrev - med darrande hand och bultande hjärta: *"Till ärkebiskop Gabriyel! Det kommer att bli fred om två månader. Tysklands kejsare blir ett huvud kortare och dessutom invalidiserad i benet. Kronprinsen dödas. Hans andre son såras. Anarki i Berlin. Frankrike segrar. Engelska trupper*

når fram till Deyr-Zor och erövrar inom kort Mosul. Den kaldeiska prästen Yusuf i Aleppo meddelar att priserna stigit till rekordnivåer." Och så vidare.

Efter att ha formulerat det djävulska brevet, sade han till honom att visa det för sin farbror Sa'id, rådgöra med denne och komma tillbaka med hans svar. Betres gick till sin farbrors tält, föregången av den sluge Tefvik som ville tjuvlyssna. Men han kunde inte finna ut vad de menade och kallade till sig Betres igen. Han sade: *"Ta papperet, som jag dikterade för dig, och gå med det till din ärkebiskop Gabriyel. Be om ett snabbt svar och skynda hit med det! Akta dig för att avslöja vad vi har kommit överens om! Om du gör det, är du och alla dina anhöriga dödens!"*

Pojken tog papperet och pengarna och reste till Mardin. Han kom fram till dess station vid midnatt, fann han där Abdulkadir Nazo, som skickade en person med honom in till stan. Han gick direkt till Sa'id Sedes hus och framlade frågan för honom. På morgonen gick han till Mansur Jabburis hus, visade honom papperet och bad om råd. Denne svarade: *"Jag bryr mig inte alls om sådana frågor."* Så pojken återvände till Sa'id Sede och de begav sig till det syrianska patriarkhuset i sällskap med Hanna Jarjur. Betres överlämnade papperet till ärkebiskop Gabriyel, förklarade Tefviks ondska och list och avslöjade hela hemligheten för honom. Gabriyel insåg fällan, klandrade Betres och lämnade tillbaka papperet: *"Återvänd med det till den som gav dig det!"* Betres gick till sin farbrors hus, som sade till honom att gå till polisstationen. Kommissarien tog emot pojken och förhörde honom om vad han gjort och vad som sagts mellan honom och ärkebiskopen. Pojken talade om att denne läxat upp honom och förargad kört ut honom. Kommissarien insisterade på att han måste se till att ärkebiskopen skrev ett svar. Det ville Betres inte lova. Då slog kommissarien honom och lät fängsla honom. Han förhörde honom varje dag men fick honom inte att ge efter. Då skickade han in Muhammed Gabusho, som slog och sparkade honom. Han sade: *"Jag kommer att fortsätta slå dig tills du ger mig de 20 pund som du fick av Tefvik Bey."* Pojken betalade men måste stanna kvar i fängelset.

På morgonen den 1 maj infann sig förhørsledaren, den allmänne åklagaren och en grupp tjänstemän på polisstationen. De kallade in Betres och hotade döda honom. De tvang honom att bege sig till ärkebiskopen och avkräva honom ett svar. Men pojken svarade: *"Döda mig hellre! Jag går inte dit."* Då förde de honom till regeringsbyggnaden och skickade iväg en trupp soldater för att gripa den oskyldige prelaten. Denne avhämtades till polisstationens förhørsgrupp. Där förhördes han och Betres, men de kunde inte få ur dem något. Då släppte de pojken och tvang ärkebiskopen att övernatta i ett av ämbetsrummen. Hans vän, gendarmerichefen Abdulsamed Efendi, erbjöd honom det som bevis på sin uppriktiga vänskap. Han sökte upp allmänne åklagaren för att få honom frigiven. Men denne höll fast vid sin ståndpunkt, skrev ut några papper och skickade dem till domstolen i Diyarbekir, fördärvets näste. Nu anklagades prästen Yusuf Kaldani, Sa'id Sede, Abdulmasih Safar och Mansur Jabbure Ken'o, en gammal syriansk ledare och hölls häktade i tre dagar. Arkivchefen, Abdulsamed Efendi och andra vänner gjorde allt för att få dem fria mot borgen, tills papperen kom tillbaka från Diyarbekir. Ärkebiskopen förbjöds lämna sitt rum. Vi kan inte återge alla de oroande tankar och hemska farhågor som då ansatte honom och alla sorger som tryckte hans hjärta. Han väntade otåligt på svaret och funderade på alla tänkbara följder: *"Framför mig har jag en svår väg att vandra. Ty jag vet att fienderna hatar mig och önskar mig olyckor utan orsak."*

Torsdagen den 9 maj kom räven Tefvik Bey i all hast till staden och skickade genast efter Betres. Så snart han fick se denne, gav han honom en ursinnig blick och fräste: *"Din otrogna förrädare! Du avslöjade hemligheten för ärkebiskopen. Du har inte framfört vad jag ville till honom."* Sedan gav han honom en örfil och körde ut honom: *"Jag skall döda dig. En sådan nedrighet hade jag inte kunnat föreställa mig!"* Betres gav polisen en muta och lyckades fly till Aleppo. Natten då han kom fram efterlystes han av Nihad Pasha och i mörkret kunde polisen gripa honom och två yngre bröder till honom. De tre fördes till officersklubben i Aziziyya, där de förhördes av stabsofficeren Jemal Bey, som snart frigav dem. Men deras fiender i Mardin gav inte upp. De var fast beslutna att nå sitt mål. De anlidade den ökände Muhammed Gabusho och skickade honom med papperen till myndigheterna i Aleppo för att de skulle skicka tillbaka pojken till Mardin. När kommissarien där läst dem, lät han gripa pojken och kasta honom i fängelse. Där fick han stanna i tolv dagar. Gabusho begav sig dit och ville få honom utlämnad och tillbakaskickad. Fathallah

Tjarbaqa ingrep då och framlade saken för Jemal Bey, som tvang Gabusho återvända till Mardin med oförrättat ärende. Jemal Bey kallade till sig Betres och dominikanpatern Simon och läste upp vad papperet innehöll. De förnekade naturligtvis alltsammans. Efter att ha skickat ut fader Simon sade han till Betres: *"Du måste infinna dig när jag kallar på dig."* En dag stötte Gabusho på pojken på gatan och råkade i sitt tal blanda ihop familjerna Jananji och Ken'o. Han sade till honom: *"Du har med ditt handlande vunnit myndigheternas gillande och blivit riktigt vackert hedrad."*

Den fängslade herr Gabriyel vred sig samtidigt på villrådighetens bädd i väntan på svar från Ridvan Bey, domstolens chef i Diyarbekir. Där fick han stanna i 44 dagar och älta tankar och bekymmer, tills hans ädla ögon mattades av sorg. Hans bräckliga lekamen blev mycket svag. Vice *mutasarrafen* Muhlis Bey och hans vänner besökte honom och tröstade honom.

Den 13 juni fick han order att bege sig till Aleppo för att där ställas inför rätta. Han lämnade sitt kära stift måndagen den 17 juni med polisen Hakki och alla som varit inblandade i frågan, kaldéprästen Yusuf Tefenkji, Sa'id Sede, Sa'id Mi'marbash och Abdulmasih Safar, men utan Mansur Jabbure. Några inflytelserika skonade honom tills vidare mot erläggande av känd avgift. När prelaten anlände till Aleppo, begav han sig till den katolsk-syrianska kyrkan för att övernatta i den. Men polisen ville inte lämna honom ensam, vilket ytterligare bedrövade ärkebiskopen och han lade sin sak i den Allsmäktiges hand. Han gick tåligt igenom tidens prövningar och olyckor i sina tankar. Han måste bege sig till polisstationen i Aziziyya och tillbringade en svart natt där. Golvet var hans bädd och taket hans täcke. Där fick han stanna i tre dagar.

Lördagen den 22 juni kallades han till myndigheterna. En chef förhörde honom utan att få fram något att anklaga honom för. Så han skickades tillbaka till häktet. Efter de tre första dagarna flyttades han till ett smutsigt, eländigt rum, där han fick genomlida mycken vedermöda och vända. Han hade där sällskap med två kaptener, som fängslats för ett svårt brott. Hans tjänare förbjöds gå in till honom. Då gick hans sekreterare, prästen Yusuf, som kommit till Aleppo före honom, till aktion. Han uppvaktade de inflytelserika och sökte efter något sätt att få den höge fången frigiven. Denne rådde honom att bege sig till Libanon och lägga fram saken för patriarken för skyndsam behandling. Den aktive prästen reste genast iväg till Sharfe-klostret och bönföll Hans Salighet patriarken att så snart som möjligt rädda ärkebiskopen ur fiendens klor. Denne vände sig till Tysklands och Österrikes konsuler. Han skrev till den apostoliske legaten i huvudstaden Monsignore Dolce och bad honom uppvakta Höga Porten. Han gjorde allt han kunde för att få den älskade fången frigiven. Därefter sade han till Yusuf: *"Du måste veta att jag är beredd att offra allt dyrt och värdefullt för herr Gabriyels skull. Återvänd genast till Aleppo och undersök saken ytterligare! När du har fått reda på allt som behövs för att problemet helt skall bringas ur världen, underrätta mig!"* Prästen tackade Hans Salighet, samlade krafter och reste så skyndsamt tillbaka till Aleppo. Patriarken fortsatte att skriva till behöriga instanserna för att hoppet skulle segra.

Vad gäller vår käre fånge försökte fienden komma på honom med något brott och lägga försåt för honom för att kunna förgöra honom. Men Gud ville i sitt visa rådslut rädda honom. Han ingav honom mod, vaksamhet och förtröstan. Han gjorde honom till en borg som inte rubbades av falska rykten eller lät sig skrämmas. Han utrustade honom med tålmod att uthärda varje vedermöda och vända. Den 10 augusti placerade fienden vanliga kriminella i hans cell på obestämd tid, ett smutsigt slödder som spred en vidrig stank, så att dagarna förflöt i än större vantrevnad och bitterhet. Fienderna kom på att sprida ut falska anklagelser mot herr Gabriyel bland dessa fångar för att genom dem uppnå målet. De skickade efter Mansur Jabbure från Mardin och satte honom och Fathallah Tjarbaka i samma cell i sitt sökande efter alla trosbröder. Men då de inte kunde komma på några hållbara anklagelser, frisläppte de merparten den 24 augusti efter att ha avtvingat dem ett stort belopp, först Mansur, så Ken'o, Fathallah Tjarbaka och Yusuf Tefenkji.⁴²

⁴² Denne präst Yusuf hade drabbats av en lång rad olyckor. Följande kan i korthet nämnas. Den 5 oktober 1915 började han med att fly till Sinjar, där han tjänade den kristna kolonin med råd och dåd, särskilt efter att epidemier brutit ut bland dem, så att han själv fick begrava åtskilliga. Den 14 oktober 1916 återvände han till Mardin. Fienderna fick reda på det och hävdade att han var en fransk spion som skickats dit för att samla underrättelser om vad som hänt armenierna och ta reda på hemligheter om Turkiet och dess dolda aktivitet. Den

Den vördade ärkebiskopen måste dock stanna kvar i sin smutsiga cell. Maten var torftig. Han kunde knappt sova och hans hjärta var betryckt. Ingen tillflykt eller hjälp hade han utom hos himmelens Herre. Dörrvakten - Gud straffe honom! - hotade ideligen slå, tortera och döda honom. Tisdagen den 27 augusti for han ut mot honom och drog sitt svärd för att definitivt göra slut på den oskyldige prelaten. Denne lovade honom då en värdefull gåva för att rädda sig. Men oron och farhågorna tilltog. Hans fiender i Aleppo började offentliggöra alla katolska syrianers namn. Det förvärrade situationen för dessa.

Torsdagen den 5 september fördes ärkebiskopen ut till berget Sam'an tillsammans med femton andra kristna och packades in i en liten grotta där de var nära att kvävas. Gud ingav en av soldaterna medlidande. Han släppte emellanåt ut dem en stund för att de skulle få andas frisk luft. Sedan drevs de in i grottan igen. Den 7 september kallades prelaten till domstolen för vidarebefordran till den allmänna arresten, där han upptäckte en mängd armeniska präster och notabiliteter.

Onsdagen den 18 september måste prelaten pinad och plågad ligga kvar på sin brits i detta fängelse. Han bad Gud hålla förhatligheter och vedermödor borta och bönföll honom om kraft och mod. Han erkände sina synder för en av prästerna i lokalen och beredde sig att bryta upp till evighetens boning. Men Herren i höjden gav honom förnyad kraft och höll honom uppe till den 29 september, då domstolen kallade honom till sig för att bli förhörd av ordföranden Shekri Bey och undersökningsdomaren Ömer Fahri Bey. De påstod att Storbritannien utsett honom till sin spionchef i Mardin och gett honom i uppdrag att lämna underrättelser om turkarnas alla rörelser och smuggla ut fångar. När ärkebiskopen fick höra detta, blev han ytterst förvånad och förnekade allt sådant. Han sade: *"Jag trodde att jag hade förts hit av andra skäl. Men jag undrar: Hur skulle jag ensam där borta på Mardins berg hålla kontakt med engelsmännen? Hur skulle jag kunna smuggla ut fångar? Inser ni inte att dessa anklagelser är falska?"*

Slutligen på morgonen den 1 oktober sände prelaten en vädjan till Sultane Vardiye och lovade tillägna henne sitt stift och ordna tacksägelser till hennes lov överallt. Samma dag kallades han, fader Simon, Sa'id Sede, Sa'id Mi'marbashî och pojken in och förhördes i ett sista hopp om motstridiga vittnesbörd. Men myndigheterna måste frikänna ärkebiskopen, vilket väckte den ursprunglige orosstiftaren Tefvik Beys ilska. Fader Simon Hyacinthe dömdes till ytterligare två års fängelse, sedan hans fall ytterligare granskats. Till pojken Betres sade de: "Nu kan du gå hem. När du blir myndig, skall vi döma dig till tre års fängelse!" Betres svarade: *"Gud är nådig. Dit är det tre år. Vem vet vad som kan hända under den tiden?"*

Hans Salighet patriarken och den apostoliske legaten Dolce hade visat stor nit och vishet i ärkebiskop Gabrielys fall. De fick betala dryga böter i väntan på en bättre belöning av Herren. Må deras minne evigt leva i varje hjärta och på varje tunga! Sedan herr Gabriely sluppit ut ur fängelset, begav han sig till kyrkan och tackade sin Herre. Han stannade kvar i patriarkhuset till den 16 oktober, då han beslöt återvända till sitt stift. Aleppoborna bönföll honom att stanna kvar,

19 januari 1917 bröt sig vicekommissarien Mustafa och poliserna Gabusho och Hakki in i hans hus och förde honom till *mutasarrifen* Kadri Bey. Denne förhörd honom om hans ursprung, hemtrakt, skolgång och varför han begett sig till Sinjar. Han gav fullständiga svar, varpå han fördes ned i fängelset. Där infann sig Nuri Badlisi, misshandlade honom och slet ut naglarna på hans tår. Den 14 mars 1917 fördes han till Diyarbekir. Där hörde sig domstolsrådets ordförande Mustafa Nuri för om hans förhållanden vid tretton tillfällen och skickade hans papper till den andra arméskårens chef Mustafa Kemal Pasha. Stackars Yusuf hölls kvar i Diyarbekirs fängelse, där de modiga fängvaktarna utsatte honom för all slags tortyr som att rycka ut håret, dra ut naglarna och raka huvudet, för att inte tala om alla slag, piskrapp, sparkar och örfilar. Så förflöt hans hopplösa tillvaro i denna förtryckets boning fram till den 16 juni. Då dömdes han till att avrättas. En mulla gick in till honom och erbjöd honom anta islam. Men Yusuf svarade sarkastiskt: *"Att dö för min tro är bättre än att leva som muslim."* Men då ingrep Ridvan Bey och ärkebiskopen Suleyman och fick domen annullerad den 15 augusti. Den 11 november prövades fallet på nytt och han frikändes. Den 27 februari 1918 återvände han till Mardin svag och utmattad efter all misshandel han fått genomgå och all bitterhet han fått svälja. Texten berättar om vad som sedan dess hänt honom. Den som vill ha utförligare detaljer om honom hänvisas till den bok han ämnar ge ut på franska med titeln "Quatre ans de souffrances".

men han ändrade sig inte utan lämnade dem dagen därpå. När han följande dags kväll anlände till Mardin, gick de kristna överlyckliga ut för att ta emot honom lovprisande Herren, som skyddat honom från undergång under hans påtvingade resor, plågor och fängelsevistelser och låtit honom komma tillbaka. Denne ädle prelat hade under oron och katastroferna betraktats som en fast och vördnadsvärd klippa, när fallor gillrades och olyckor förebereddes, som uthållig och orubblig. I maj 1919 uppmanade Hans Salighet honom att bege sig till Aleppo och lovade att genom ett ombud själv upprätthålla hans tjänst under hans frånvaro. Snart kom han att stanna kvar under patriarkens höga beskydd. Där fortlevde han i dygd, upphöjd i sin medkänsla och framgångsrikt engagerad i alla goda projekt.

Krigets slut

Turkarna och deras bundsförvanter drev föraktfullt gäck med den övriga världen och den övriga världen svarade med samma mynt. Båda sidor hoppades på en slutlig seger. Men så landsteg de allierades arméer på Medelhavets kuster, besatte hamnar, tågade in i Palestina och Syrien, bemäktigade sig Bagdad och Mosul och tillfogade tyskarna ett svidande nederlag. De tågade in i Aleppo den 26 oktober 1918 och fortsatte marschen till Tel-Abyad. Turkiet tvingades begära vapenvila. De allierades arméer gjorde då halt, vilket lett till att turkarna kunnat behålla makten över norra Mesopotamien fram till idag.

En engelsk inspektör (Major E. Noel, ed. anm.) anlände till Mardin den 16 januari 1919 och åkte genast till det lokala militärhögkvarteret. Men han möttes med fientlighet av portvakten och hindrades gå in. Han begav sig då till amerikanernas missionsstation. När stadens styresman Hidir Tjalabi fick höra detta, skyndade han sig dit, bad om ursäkt och inbjöd honom till sitt hus. Dagen därpå författade inspektören en proklamation, som han beordrade skulle anslås på alla officiella byggnader. Den varnade för övergrepp, kränkningar av rättigheter och det dödande som dittills varit så vanligt. När han skulle ta tåget tillbaka, försökte officerare hindra honom. Men han ignorerade deras trakasserier och hotelser och reste iväg till Aleppo. Sedan dess besöker denne inspektör regelbundet Mardin och andra städer för att se till att freden och tryggheten respekteras.

Den 11 oktober anlände den armeniske ärkebiskopen Bedros Kovinyan som vanlig besökare till Mardin för att samla resterna av sin kära katolska församling, försöka rätta till vad som förötts och restaurera vad som förstörts. Han insatte fader Andravos Ahmarani som stiftets föreståndare, tills förhållandena normaliserats och full fred och säkerhet återupprättats.

Så mycket har vi fram till denna dag kunnat nedteckna, i bön till vår nåderike Herre att Han skall låta vår möda bidra till Hans ära och Hans älskade bruds, vår katolska moderkyrkas triumf. Amen.

Författaren Fader Ishak Armale
1879-1954

Ett sällsynt historiskt dokument som i stort och i detalj beskriver vad som drabbade de kristna i Turkiet och Mesopotamien, särskilt i Mardin, av förtryck, aggression, människorov, fördrivning, fängslanden, massakrer och andra hemskheter år 1895 och mellan åren 1914 och 1919.